

galaction

528



galaction

chipuri și popasuri



„Una din virtuțile fruntașe ale scriitorului debutant cred că trebuie să fie — ca și la alte îndeletniciri — virtutea răbdării. Multe împrejurări îmbietoare și multe ispite te îndeamnă să lași în voie frîul Pegasului. Măguliările prietenilor, ambiția de a te măsura cu colegii, poate nevoia de a pune un preț pe capul fan-teziilor tale te zoresc să scrii și să-ți spo-rești aparițiile, în reviste și în ziare.

Fii răbdător!”

GALA GALACTION

galaction



Ilustrația copertei : *Anton Perussi*

gala galaction

chipuri și popasuri

CONFESIUNI LITERARE

**EDIȚIE ÎNGRIJITĂ, PREFAȚĂ ȘI
TABEL CRONOLOGIC DE
TEODOR VÂRGOLICI**

1969

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

PREFAȚĂ

În 1890, cînd editorul francez Charpentier pregătise o ediție ilustrată din *Les Soirées de Médan*, cu portretele a șase scriitori, printre care și Guy de Maupassant, acesta protestă categoric împotriva reproducerii portretului său, amenințîndu-l pe editor cu tragerea lui la răspundere în fața justiției. „*Je me suis fait une loi absolue de ne jamais laisser publier mon portrait toutes les fois que je peux l'empêcher. Les exceptions n'ont eu lieu que par surprise. Nos oeuvres appartiennent au public, mais pas nos figures*“, declara Guy de Maupassant.¹ Concepția care-l călăuzea pe Maupassant era așadar aceea că scriitorul trebuie să se infățișeze publicului cititor contemporan, criticii și istoriei literare, posterității, numai prin opera sa literară, considerată ca unică și exclusivă sursă de cunoaștere a profilului său uman și artistic. Maupassant se opunea nu numai reproducerii portretului său, ci și celei mai mici tentative de a pătrunde în biografia sa, iar relevarea oricărui amănunt din existența sa civică, în afară de cele furnizate de opera strict literară, o aprecia ca o indiscreție blamabilă, ca o imixtiune nedorită și chiar ca o im pietate. Așa se face că, pînă la elaborarea unei mono-

¹ Cf. Edouard Maynial : *La vie et l'oeuvre de Guy de Maupassant*, Paris, Société du Mercure de France, 1904, p. 160.

grafii complete asupra lui Maupassant, istoria literară franceză a trebuit să întreprindă îndelungate și minuțioase cercetări de arhivă, confruntări de date etc., lăsînd și astăzi să planeze legenda asupra unor momente din viața scriitorului.

Cazurile de scriitori care și-au înconjurat biografia cu un zid inexpugnabil, împingînd discreția, ca Maupassant, pînă la interzicerea fanatică a reproducerii portretului, au fost extrem de puține în literatura universală. La noi, cel mai concludent exemplu în acest sens l-a constituit Tudor Arghezi care, pornind de la aceeași convingere că cititorul trebuie să cunoască numai opera literară și nimic altceva din existența particulară a scriitorului, s-a refuzat cu tenacitate și consecvență mărturiilor autobiografice.

Prieteni buni încă din adolescență și rămași inextricabil legați sufletește timp de peste șase decenii, în ciuda unor structuri temperamentale și viziuni diferite, cum atestă și unele articole din cuprinsul acestui volum, Tudor Arghezi și Gala Galaction s-au deosebit unul de altul și în această direcție. Pe cît de refractar a fost Tudor Arghezi față de destăinuirea detaliilor autobiografice și față de orice încercare de pătrundere din exterior în traiectoria interioară, particulară a destinului său, pe atît de generos și de abundent a fost Gala Galaction în a se înfățișa cititorilor sub toate aspectele existenței sale umane și artistice. Credem că nu greșim cînd afirmăm că autorul *Morii lui Călifar* a fost singurul scriitor român care a simțit permanent necesitatea de a se confesa public. Ca preot-scriitor, Gala Galaction a făcut din publicul cititor marele său duhovnic, căruia i-a încredințat, cu sinceritate, fapta, gîndirea și simțirea sa.

În afară de *Jurnalul* său intim, încă inedit, dar care va vedea în curînd lumina tiparului, început în 1898 și redactat cu regularitate pînă în 1955, cînd o boală necruțătoare l-a ținut timp de șase ani pe patul de suferință,

Gala Galaction a încredințat tiparului numeroase articole autobiografice, în care și-a rememorat sau și-a înfățișat la modul prezent aproape toate etapele vieții sale, comunicându-și deschis gândurile, impresiile, stările sufletești care l-au încercat de-a lungul timpului, tribulațiile umane și spirituale, convingerile intime, crezurile artistice. O primă notă specifică a acestor articole, care le conferă un plus de interes și o sporită varietate, constă în aceea că ele au fost scrise și publicate nu numai în perioada senectuții, la vârsta memoriilor, ci de-a lungul unei întinse epoci din activitatea sa creatoare, pe o durată în timp de peste patru decenii, uneori sub impresia imediată a împrejurărilor trăite, a evenimentelor cu care s-a aflat în contact nemijlocit.

Evident, cînd a scris aceste articole cu caracter autobiografic, Gala Galaction nu a urmărit, de la articol la articol, succesiunea cronologică a momentelor vieții și activității sale, ci le-a evocat disparat, potrivit impulsurilor lăuntrice sau unor circumstanțe adecvate, distanțate în timp. Parcurgînd articolele, așa cum au apărut în diferite publicații ale vremii, observăm totuși cu ușurință preocuparea constantă a scriitorului de a retrăi toate momentele esențiale ale biografiei sale umane și artistice, chiar dacă a avut sau nu, drept scop final, reunirea acestor articole potrivit etapelor de viață parcurse. Această operație, de sistematizare a confesiunilor lui Gala Galaction conform cronologiei vieții și activității sale, ne-am propus să o realizăm în volumul de față, oferind imaginea scriitorului prin el însuși, punînd la dispoziția cititorului un autentic *Gala Galaction par lui même*.

Volumul se deschide cu o amplă *Mărturie literară*, publicată în 1942, care sintetizează și expune succint coordonatele fundamentale ale biografiei lui Gala Galaction, confesiunile următoare reluînd fiecare din aceste coordonate, detaliindu-le, adîncindu-le și amplificîndu-le, revelîndu-le mai pregnant substanța și semnificațiile. Aceste

confesiuni au o dublă valoare, în primul rînd o valoare istorico-literară, documentară, iar în al doilea rînd o valoare artistică intrinsecă. Sub aspectul istorico-literar, documentar, confesiunile lui Gala Galaction conțin date bogate, exacte, deosebit de prețioase și interesante, referitoare la familia sa, la anii copilăriei din satul natal, la perioada studiilor liceale și universitare. În legătură cu acest din urmă aspect, trebuie să menționăm cu deosebire ciclul de articole care portretizează profesorii săi, publicate în ziarul *Dimineața*, cu începere din 1930, sub titlul generic *Galeria dascălilor mei*, articole care sînt reunite acum pentru prima dată într-un volum. Articolele din acest ciclu nu sînt însă numai simple portretizări și caracterizări ale dascălilor săi, din școala primară, de la liceul Sf. Sava din București, și din perioada studiilor universitare. În cadrul lor, scriitorul caută să se regăsească în școlarul sau studentul de odinioară, cu întîmplările, sentimentele și atitudinile proprii vîrstei și etapei biografice din acel timp.

Alte articole ne edifică asupra perioadei de formare morală și spirituală a lui Gala Galaction, asupra lecturilor întreprinse în această perioadă, asupra înrîuririlor literare și extraliterare pe care le-a suferit îndeosebi în anii adolescenței și care au direcționat evoluția ulterioară a destinului său. Întîlnim bogate sugestii și mărturii revelatorii mai ales în ceea ce privește criza sufletească prin care a trecut la vîrsta de 19—20 de ani și în urma căreia a părăsit Facultatea de litere și filozofie și s-a înscris la Facultatea de teologie, ca apoi să îmbrățișeze cariera ecleziastică, să devină un slujitor al altarului și, consecință firească, să infuzeze operei sale literare principii biblice, religioase, imprimîndu-i caracterul dual, contradictoriu. Imaginea lui Gala Galaction, ca om și ca personalitate creatoare, s-a înfățișat contemporanilor săi și s-a fixat în conștiința posterității sub multiple nuanțe, divergente și contradictorii unele față de altele, însă stră-

bătute toate de o anume însușire particulară, care, paradoxal, le armonizează într-o individualitate unică, de o distinctă originalitate, într-un întreg cu profil aparte, specific, ce nu poate fi conceput și înțeles decît în ansamblul elementelor lui componente. Se poate spune că scriitorul a prezentat și prezintă continuu un interes deosebit, un farmec propriu, datorită tocmai modulațiilor surprinzător de antagonice ale personalității sale umane și artistice, îmbinate însă inextricabil într-o structură intimă ce cu greu își poate afla corespondent în evoluția literaturii române. Putem spune că Gala Galaction a fost și om ca toți oamenii, căruia nimic din ceea ce e omenesc nu i-a fost străin, și slujitor al dogmelor creștine; a fost și sincer apropiat de durerile, frământările și luptele maseilor muncitoare, pe care le-a înțeles și le-a apărut cu fapta și cu cuvîntul său înflăcărat, dar și predicator de pe amvon, desprins de cele lumești, propovăduind deșertăciunea vieții pămîntești și speranța că dreptatea și fericirea nu pot fi dobîndite decît în ceruri; a fost și scriitor cu rădăcinile sufletului și ale gîndirii sale înfipite adînc în viața poporului, înzestrat cu o viziune realistă, nelipsită de accente critice, protestatare, dar și comentator, în planul creației literare, al unor teze și precepte biblice.

În opera sa, Gala Galaction este însă unul și același, cu toată structura ei flagrant contradictorie. Fără îndoială, se poate separa activitatea preotului de cea a scriitorului, din punctul de vedere al preocupărilor personale. Cînd a scris exclusiv ca preot, a tratat chestiuni pur teologice, religioase, contingente cu literatura numai prin aceea că erau așternute pe hîrtie cu pana unui desăvîrșit artist al cuvîntului, care nu-și putea disocia și anula modul propriu, caracteristic de a se exprima. Particularitatea esențială a operei lui Gala Galaction este însă interferența osmotică, unitară și originală dintre concepția laică, dintre viziunea realistă asupra oamenilor și a vieții, și tezele și preceptele biblice, religioase, pe care încerca să le justi-

fice, să le adapteze și să le aplice în zugrăvirea realităților umane și sociale. Gala Galaction a fost el însuși conștient de dualitatea personalității sale și tentat să o explice. Așa face, de pildă, în mărturia *Trandafirii*, în care afirmă că această scriere „rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea”. Într-adevăr, narațiunea sugerează clar drumul sinuos al vieții și, implicit, al operei lui Gala Galaction, oscilarea permanentă între laicitate și religiozitate. Prozaatorul evocă un episod din copilărie, ale cărui consecințe sînt semnificative și simbolice pentru modul în care s-au ciocnit și s-au asociat, în structura intimă a omului și a creatorului, dragostea de frumos, tinerețea, pasiunea vieții, cu tentația ascetică. Pînă în clasa întâia de liceu, mărturișește Gala Galaction, nu văzuse trandafiri. I-a fost dat să-i privească și să se îmbete de parfumul lor, pentru prima dată, la un examen de limba latină, cînd s-a așezat lingă el, în bancă, o colegă necunoscută, plină de grație, care purta în mînă un buchet de asemenea încîntătoare flori. Trandafirii reprezintă imaginea frumosului pămîntesc, sensul sublim al vieții umane obișnuite, laice. Cînd gingașa școlăriță îi dăruie buchetul, ca omagiu pentru exemplarele lui răspunsuri în fața examinatorului, se simte încercat de beatitudine, dar și de sentimentul nelămurit al unui lucru neîngăduit : „Aprins la față și descumpănit, am luat buchetul de trandafiri și am ieșit din clasă. Stranii senzații încercau sufletul meu ! Simțeam în mine ceva plăcut și cald, dar totuși bolnăvicios și vinovat.” Senzația bucuriei și a plăcerii, care-l îndemna să păstreze trandafirii, amintindu-i de aceea care i-a dăruit, e străpunsă însă de sfredelul îndoielii, al întrebării devorante dacă se cade sau nu se cade să soarbă din plin din farmecul tinereții și al vieții, multe din coordonatele lăuntrice ale formării sale spirituale și morale de pînă atunci trăgîndu-l înapoi, chemîndu-l la renunțare, la înăbușirea ispitelor lumesti. „Acest dar, primit la doispre-

zece ani — spune Gala Galaction — deschidea în conștiința mea, cu insinuarea fină și aproape imaterială a miresmelor de trandafiri „cărarea deosebirii dintre bine și rău, dintre dorit și nepermis, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă, dintre bărbătesc și feminin.“ Finalul episodului este semnificativ : depune buchetul de trandafiri pe pedestalul unei troițe, ca ofrandă adusă lui Isus.

Ce simbolizează așadar acest ultim gest ? Este tocmai sensul concluziv al zbuciumului niciodată potolit din sufletul lui Gala Galaction. Învolverarea lăuntrică provocată de înfruntarea dintre sentimentul plenitudinii vieții și tentația ascetică s-a răsfrint, s-a revărsat în întreaga sa creație literară, în întreaga sa existență umană și artistică, imprimându-i caracterul dual, contradictoriu. Scriitorul n-a izbutit să alunge niciodată din inima și sensibilitatea sa aceste două chemări potrivnice una față de alta, trăind și înțelegând profund viața reală, obișnuită, dar învăluindu-i și convertindu-i adesea sensurile în direcție ascetică, religioasă. Și firesc și uimitor în același timp este faptul, demn de relevat, că însuși Gala Galaction și-a mărturisit dubiul dacă recluziunea sa în preceptele ecleziastice este sau nu cea mai indicată soluție. În finalul confesiunii *Trandafirii* spune dramatic : „Dar uneori, meditănd asupra vieții mele și a drumului ce mi-a fost poruncit de sus, ajung cu firul meditației în văi nehotărâte, unde crește floarea întrebării“. Și apoi exclamă, cu melancolia gravă a regretului fără drept de apel : „O, tristeți ale psihologiei monahale !“

Printr-un mod specific gândirii sale, Gala Galaction a atribuit tezelor creștinismului funcții sociale, adaptându-le marilor sale principii de umanitate. Creștinismul lui Gala Galaction era mai mult un creștinism primar, dedicat durerilor populare. Gala Galaction prezintă unul dintre cele mai interesante cazuri în care, pornindu-se de la concepția creștinismului primar, s-a ajuns la o atitudine de sinceră simpatie față de viața, frământările și aspira-

țiile maselor muncitoare, de încredere declarată în biruința luptei pentru dreptate și libertate a celor asupriți, această atitudine implicând intrarea în conflict cu realitățile unei societăți strîmb alcătuite. Fără îndoială, o asemenea evoluție n-ar fi fost posibilă dacă n-ar fi aflat un teren prielnic în conștiința și sensibilitatea scriitorului, dacă nu s-ar fi grefat pe fondul său sufletesc, care a fost întotdeauna organic și funciar umanist. Cheia cu care putem pătrunde și înțelege această structură contradictorie și totuși unică prin nota ei specifică ieșită din comun ne-o oferă articolul *La mormîntul lui Frimu*, care constituie o tulburătoare autoanaliză. Meditînd în fața mormîntului acestui luptător socialist, Gala Galaction își mărturisește zbuciumul lăuntric, pendularea între două credințe, cea creștină și cea socialistă, pe amîndouă dorind să le îmbrățișeze și să le slujească cu sinceritate, în egală măsură, conciliere care — și scriitorul însuși era conștient de acest lucru — este practic imposibilă. „Scump prieten, inimă fierbinte și suflet de apostol ! se adresează Gala Galaction. Ai voit să mîntuiești pe frații tăi, ai voit binele poporului, ai voit să potrivești cu rîndeaua ta — tîmplar sublim — nodurile și scrijeliturile blestematei trupine sociale ! Te priveam întotdeauna cu drag și cu admirație. Rubeam avîntul tău, veneram sfînta ta sinceritate și mă plecam adînc, cum mă voi pleca întotdeauna, înaintea erezului tău socialist. Dar de ce nu pot să-l spun și eu pe de rost, convîș și tare, cum îl spuneai tu ? De ce, dîndu-ți ție și tovarășilor tăi toată inima mea, nu pot să vă dau și înregimentarea mea ?” Scriitorul ține să întărească adeviziunea sa sinceră la lupta și aspirațiile celor mulți, destăinuindu-se în continuare : „Soarta ta și a multora din lumea voastră roșie mă înfioară și mă neliniștește. Curajul vostru, credința voastră și din cînd în cînd moartea voastră eroică mă aduc la grea cumpănă... Mă tulbură eroismul vostru și mă tulbură dreptatea revendicărilor și a luptei voastre.” Scriitorul trăiește o adevărată

dramă sufletească. El nu se poate integra cu totul în rîndurile luptătorilor pe care îi admiră, deoarece nu se poate dezlega de legămîntul făcut în fața altarului : „Mi-am dat cuvîntul și credința mea în mod irevocabil celui mai mare dintre voi toți, care ați murit și veți mai muri în spînzurători și în pușcării“, cu alte cuvinte lui Isus, a cărui crucificare o vede ca simbol al supremei jertfe. Cleric, Gala Galaction ar fi vrut să vadă la mormîntul lui Primu o cruce, nu un stîlp roșu, dar consideră că acest amănunt nu trebuie să tulbure unitatea de simțire dintre el și luptătorul socialist, unitate realizată în numele unor înalte idealuri de umanitate. Finalul confesiunii lui Gala Galaction este pe deplin edificator pentru modul cu totul specific în care s-au îmbinat în conștiința sa cele două concepții în fața vieții : „Să nu dezbinăm însă unitatea noastră de simțire, pentru acest amănunt. Voi primi acest stîlp roșu de la căpătiul tău, cu tot ce simbolizează și proclamă. Primește și tu să șoptesc deasupra tihnei tale : Fericiți cei prigoniiți pentru dreptate căci a lor este împărăția cerurilor !“

Departate de a fi întîmplătoare, izolată, această concepție bipolară, mărturisită în autoanaliza de mai sus, reprezintă coordonata majoră, esențială a personalității lui Gala Galaction. La bătrînețe, rememorîndu-și drumul existenței umane și al creației sale artistice, în articolul sugestiv intitulat *Între revoltă și contemplație*, Gala Galaction își definea astfel specificul cu totul aparte al structurii sale duale : „A fost însă o preocupare a vieții mele aceea de, dacă nu a armoniza, dar a pune în paralelă pe marii dascăli ai cugetării revoluționare cu propovăduitorii de azi și de altădată ai concepției și ai vieții creștine“.

Confesiunile lui Gala Galaction oferă atît cititorului obișnuit cit și exegetului literar o multitudine de posibilități spre a pătrunde în substanța și semnificațiile operei sale, în laboratorul său intim de creație. Scriitorul furnizează informații precise referitoare la elementele auto-

biografice transpuse și transfigurate în nuvelele și romanele sale, evocă împrejurările care au determinat scrierea unora dintre lucrările sale, comunică interesante detalii asupra genezei principalelor opere. În mod deosebit atrag atenția articolele publicate în 1945—1946, în grupajul *Povestea cărților mele*, în ziarul *Ultima oră*, reunite și acestea acum pentru prima dată într-un volum, în care scriitorul nostru, ca și Alphonse Daudet în *L'Histoire de mes livres*, descrie condițiile în care au apărut volumele sale și sursele de inspirație ale unora din bucățile care le compun, în special din volumele de nuvele *Biserițuța din Răzoare* și *Clopotele din Mănăstirea Neamțu*.

În această succintă prezentare nu putem epuiza multitudinea aspectelor pe care le conțin confesiunile lui Gala Galaction și nici nu considerăm necesar să reproducem citate izolate, lăsându-i cititorului satisfacția de a pătrunde succesiv, integral, în traiectoria destinului uman și artistic al scriitorului, ca într-un roman autobiografic sau ca într-o veritabilă carte de memorii. Vrem numai să adăugăm că, pe lângă aspectele de primă însemnătate, pe care am încercat să le relevăm mai sus, confesiunile lui Gala Galaction ne mai oferă relații la fel de interesante și prețioase în ceea ce privește marea și durabila sa prietenie literară cu Tudor Arghezi, N. D. Cocea și V. Demetrius, întemeiată în ultimul deceniu al veacului trecut și aureolată de o trainică și nobilă comuniune sufletească până în zilele noastre. Edificatoare în acest sens sînt articolele *Casa amintirilor*, *Amicul meu Tudor Arghezi*, *Aniversarea lui Arghezi*, *Despre Tudor Arghezi*, *La mormîntul lui Demetrius*, *Lîngă Dunăre în vacanță* și altele.

De asemenea, merită să menționăm în mod deosebit articolele clocvente prin înseși titlurile lor, *Revista Viața socială*, *Viața românească* și *Iași*, în care Gala Galaction evocă fecunda sa colaborare la aceste două importante publicații literare din primele decenii ale secolului nostru, ale căror pagini au găzduit cele mai de

seamă opere ale scriitorului, nuvelele. Pe aceeași linie se înscriu și articolele *Ieri-alaltăieri și azi*, *Intr-o seară de mai* și *După exodul lui G. Ibrăileanu*, reconstituiri pline de vibrație ale atmosferei de admirabilă elevație spirituală din cercul revistei ieșene *Viața românească*, din care însuși Gala Galaction se revendică, dominată de luminoasa și prestigioasă personalitate a lui G. Ibrăileanu.

Gala Galaction a transformat paginile articolelor sale în pagini de veritabilă literatură. În ceea ce privește mijloacele de expresie, procedeele compoziționale, stilul, între opera sa beletristică propriu-zisă și opera publicistică nu se pot face delimitări categorice, confundându-se în largă măsură. În scrisul publicistic, Gala Galaction a gândit și a simțit ca un scriitor, în imagini. De altfel, încă din 1904, în *Intiia scrisoare către Simforoza*, prozatorul își mărturisea „neputința” de a gândi și de a se exprima, „chiar în gândurile cele mai abstracte, altfel decât în jocul imaginii”. Ca și nuvelele, articolele au un caracter fundamental liric, poetic. Rămânând și în articole un povestitor, Gala Galaction expune faptele și ideile cu fluentă, deschis, recurgând la enunțuri lapidare, însă încărcate de substanță, cucerind lectorul prin armonia interioară a frazelor, prin bogata varietate a nuanțelor stilistice. Citite astăzi, articolele autobiografice prezintă nu numai un interes documentar, ci și unul de natură estetică. Depășind sensibil nivelul simplei ziaristici, aceste articole se circumscriu în sfera literaturii, utilizând mijloace strins înrudite cu cele ale epicei propriu-zise, imaginile artistice. Articolele sînt, aproape în totalitatea lor, adevărate schițe, narațiuni de maximă condensare, unele brodate pe anumite conflicte, în a căror succintă și dinamică desfășurare intervin uneori și personaje bine definite, dialogurile. Edificatoare în acest sens sînt mai ales articolele din ciclul *Galeria dascălilor mei*.

De bună seamă, confesiunile lui Gala Galaction, incluse în acest volum, nu acoperă absolut toate momentele

biografiei sale și ale drumului de creație parcurs. Momentele și aspectele principale și-au aflat însă oglindirea cuprinzătoare, pe deplin edificatoare, în măsură să ofere cititorului și exegetului literar elementele esențiale pentru a cunoaște în adâncime evoluția vieții și operei lui Gala Galaction. De la articolele care evocă anii copilăriei și satul natal, pînă la cele scrise în ultimii ani ai vieții, în care își exprimă atitudinea și convingerile față de destinul nou al poporului român, Gala Galaction ne reconstituie cu fidelitate procesul formării sale ca om și ca scriitor, modul în care s-a conturat și s-a consolidat prestigioasa sa personalitate, a cărei trăsătură fundamentală, sesizabilă cu ușurință ca un fir roșu și în acest ciclu de confesiuni, a fost întotdeauna nobilul sentiment de umanitate.

Teodor Vârgolici

TABEL CRONOLOGIC

1879 16 aprilie S-a născut, în Didești-Teleorman, Grigore Pișculescu, cunoscut în literatură sub numele de Gala Galaction.

1880 S-au născut Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, N. D. Cocea.

1881 S-a născut G. Bacovia.

1885 S-a născut Liviu Rebreanu.

1886—1888 Gala Galaction urmează primele două clase primare în satul natal.

1888 Continuă școala primară, în clasa a III-a, la Roșiorii de Vede.

1890 Absolvă patru clase primare, la Roșiorii de Vede. Toamna, devine elev al liceului Sf. Sava din București, locuind la internat.

1892 Își sfârșește viața N. Pișculescu, tatăl scriitorului.

Se naște Cezar Petrescu.

1894 Trimite revistei *Vieața*, de sub conducerea lui A. Vlahuță, câteva pagini de proză, iscălite Dadu, dar nu i se publică. I se răspunde încurajator, la rubrica de *Correspondență* din nr. 17, 20 martie 1894.

Se naște Camil Petrescu.

1895 Mama lui Gala Galaction părăsește Dideștii, cu restul familiei, și se stabilește în București, pe strada Semicerc nr. 3.

Viitorul scriitor părăsește internatul liceului „Sf. Sava“, locuind mai departe cu familia. În această perioadă ia contact cu mișcarea socialistă, devenind un admirator entuziast al lui C. Dobrogeanu-Gherea, participând la întrunirile muncitorești din sala „Sotir“.

1895—1896 Întemeiază o frumoasă și trainică prietenie, durabilă peste decenii, cu Tudor Arghezi (care iscălea atunci Ion Theo), N.D. Cocea și V. Demetrius.

1896 Gala Galaction rămâne intenționat repetent, ca să fie coleg cu bunul său prieten Tudor Arghezi, care era mai mic cu un an, deci și cu o clasă.

Editează, la poligraf, împreună cu alți colegi de liceu, revista *Zig-zag*, recenzată elogios în ziarul *Adevărul* din 8 mai 1896. Sub semnătura Grigore Pișculescu, publică aici un articol despre Alexandru Macedonski, care-i atrage stima poetului. Articolul e reprodus apoi în *Liga ortodoxă* din 10 noiembrie 1896. Gala Galaction publică prima sa scriere, un articol-necrolog despre Traian Demetrescu,

în *Liga ortodoxă* din 18 august 1896, cu semnătura prescurtată Grigore Pișc. Adevăratul debut literar : schița *Pe terasă*, în *Adevărul ilustrat* din 7 octombrie 1896, semnată cu numele adevărat Grigore Pișculescu.

În colaborare cu un coleg, M. Pașcanu, scrie poezia *Tablou uitat*, care apare în *Liga ortodoxă* din 27 octombrie 1896.

1897 Publică poeziile *Aurora mistică*, în ziarul *Aurora* din Roșiorii de Vede, nr. 113, din 3 august, 1897, și *Pe lyră*, în *Revista modernă* nr. 2—4, 1 septembrie 1897 ambele semnate Grigore Pișculescu.

1898 În februarie, sosește la București Sar (Josphin) Péladan, scriitor francez mistic, de o falsă celebritate, care îl fascinează pe Gala Galaction.

Prefățează romanul *Poet-Poetă* al lui N.D. Cocea, apărut sub pseudonimul Nelly.

Absolvă liceul Sf. Sava.

Vara, mergînd la Mănăstirea Agapia, împreună cu N.D. Cocea, cunoaște aici pe vara acestuia, Zoe Marcoci, care era soră. Între ei se înfiripă o idilă, care are drept consecință atragerea viitorului scriitor spre viața ecleziastică. Zoe Marcoci va părăsi, în cele din urmă, mănăstirea, și va deveni soția scriitorului.

Se înscrie în anul I la Facultatea de litere și filozofie din București.

1899 În urma unui concurs de împrejurări, printre care se înscrie în primul rând înrîurirea mistică a lui Sar Péladan și a sorei Zoe Marcoci, Gala Galaction trece printr-o acută criză sufletească.

Părăsește Facultatea de litere și filozofie și se înscrie la Facultatea de teologie.

Publică în revista *Literatură și artă română*, nr. 1, din 25 noiembrie 1899, un articol despre Iulia Hașdeu, în care se manifestă pregnant, pentru prima dată, orientarea scriitorului spre problemele religioase.

Tudor Arghezi devine călugăr la Mănăstirea Cernica.

1899—1903 Studii universitare la Facultatea de teologie.

1902 Publică în *Literatură și artă română*, nr. 3, din 25 martie 1902, sub numele Grigore Pișculescu, cea dintîi scriere reprezentativă, nuvela *Moara lui Căliifar*.

1903 Se căsătorește cu Zoe Marcoci, care părăsește mănăstirea.

Își ia licența în teologie.

Pleacă la Cernăuți, pentru pregătirea doctoratului în teologie.

1904 Tudor Arghezi și V. Demetrius scot împreună revista *Linia dreaptă*, al cărei prim număr apare la 15 aprilie 1904. Aici, Gala Galaction semnează pentru prima dată cu acest pseudonim, chiar în cel dintîi număr, în care insercăză nuvela *Îl osîndesc jurații*?, reti-

părită ulterior cu titlul schimbat *Gheorghe Cătălina*.

1905 Tudor Arghezi pleacă în Elveția.

1906 Publică nuvela *Adamova*, în *Revista idealistă*, nr. 9, din septembrie 1906.

1907 În *Revista idealistă*, nr. 2, din februarie 1907, îi apare nuvela *Copca Rădvanului*, iar în ziarul *Viitorul*, nr. 24, din 18 noiembrie 1907, schița *Soleima*.

1908 Nu publică decît articolul *Un testament*, în *Revista idealistă* nr. 11—12, din noiembrie-decembrie 1908.

Ia ființă Societatea Scriitorilor Români.

1909 Gala Galaction obține doctoratul în teologie. Este numit defensor ecleziasitic, un fel de procuror bisericesc, pentru Episcopia Olteniei și a Curții de Argeș.

1910 La 31 ianuarie 1910, s-a ținut, la București, congresul de constituire a Partidului Social-Democrat din România. N.D. Cocea a prezentat raportul privitor la programul politic al partidului. N.D. Cocea editează revistele *Viața socială*, cu începere din februarie 1910, și *Facla*, de la 13 martie 1910.

1910 Gala Galaction reintilnește socialismul, potrivit propriei mărturisiri, prin intermediul bunului său prieten N.D. Cocea. Devine un colaborator permanent, de frunte, al *Vieții sociale*, alături de Tudor Arghezi. În această revistă publică cele mai valoroase nuvele,

ca : *De la noi, la Cladova, În pădurea Cotoșmanei, Gloria Constantini, Lîngă apa Vodislavei și altele.*

1911 Devine colaborator, pentru o întinsă perioadă de timp, al revistelor *Viața românească, Flacăra, Rampa.*

1912 Colaborează la revistele *Teatrul, Facla, Almanahul Adevărul și Dimineața.*

Moare I.L. Caragiale.

1913 Publică diferite articole în ziarul *Înfrățirea.*

1914 Apare cel dintii volum de nuvele, *Bisericuța din Răzoare*, în Editura Vieții Românești, la Iași.

Tipărește o succintă biografie a lui Eminescu.

1915 Începînd de la 12 februarie 1915 editează, împreună cu Tudor Arghezi, revista *Cronica*, a cărei apariție durează pînă la 7 februarie 1916.

Primește premiul Academiei Române pentru volumul *Bisericuța din Răzoare*, în urma raportului prezentat de Barbu Delavrancea.

1916 Tipărește încă două volume de nuvele, *Clopotele din mănăstirea Neamțu și La țărmul mării.*

15 august, România intră în război, de partea Antantei.

1918 Conduce revista *Spicul* și colaborează la *Re-nașterea*, *Cronicarul*, *Biblioteca copiilor și a tinerimii*, *Scena*.

În revista *Cartea vremii*, începînd din noiembrie 1918, publică primele cinci capitole din romanul *Margo*, pe care însă nu-l mai continuă.

1919 Colaborează la *Socialismul*, *Chemarea*, *Avîntul*, *Luceafărul*, *Mîntuirea*, *Cuvîntul liber* etc. Tipărește volumul de articole *O lume nouă*, prin care sprijină lupta proletariatului român.

1920 Apare volumul *Răboj pe bradul verde*, în Editura Vieții românești, la Iași.

Își începe colaborarea la *Luptătorul și Ade-vărul literar și artistic*.

Începe să traducă *Biblia*.

1922 20 septembrie Este uns diacon.

21 septembrie Este hirotonit. Devine preot, la vîrsta de 43 de ani.

Începe să colaboreze la *Dimineața*.

1924 Tipărește volumul de schițe *Toamne de odinioară*.

Colaborează la *Lumea*.

1926 Toamna, devine profesor la Facultatea de teologie, la catedrele Exegeza Noului Testament și Limba ebraică.

Întreprinde o călătorie la Ierusalim.

1927 Colaborează la *Sinteza și Cugetul liber*.

Tipărește traducerea *Noului Testament*.

- Tudor Arghezi publică primul său volum de versuri, *Cuvinte potrivite*, la vârsta de 47 de ani.
- 1929 Tipărește volumul de nuvele *Caligraful Terțiu*.
- 1930 Apare volumul *Scrisori către Simforeza*, care conține impresiile din călătoria întreprinsă, în 1926, la Ierusalim.
Vede lumina tiparului cel dintâi roman al lui Gala Galaction, *Roxana*.
- 1932 Publică cel de-al doilea roman, *Papucii lui Mahmud*.
- 1933 Tipărește *Doctorul Taifun*.
- 1935 E prezent cu cel de-al patrulea roman, *La răspîntie de veacuri*, în două volume.
- 1936 La un concurs internațional organizat în Italia, pe tema *Pitorescul Italiei*, primește premiul al treilea.
- 1938 Apare traducerea *Bibliei*, realizată împreună cu preotul Vasile Radu.
- 1942 Tipărește fantezia dramatică în trei acte *Rîța Crăița*.
- 1944 Publică o broșură despre Alexandru Vlahuță.
Moare Liviu Rebreanu.
- 1944—1946 Incepe colaborarea la *Scînteia*, *România liberă*, *Torța*, *Jurnalul de dimineață*, *Ultima oră*, *Adevărul*, *Lumea* etc.

1947 Colaborează la *Revista literară*, *Contemporanul*, *Albina* etc.
Este ales academician.

1948 Este ales deputat în Marea Adunare Națională.

1949 Moare N.D. Cocea.

1954 I se conferă „Ordinul Muncii“ clasa I.

1957 Se sting din viață G. Bacovia și Camil Petrescu.

1961 8 martie Gala Galaction își sfârșește viața, după o grea și îndelungată boală. Este înmormântat la mănăstirea Cernica.

În același an mor Cezar Petrescu și Mihail Sadoveanu.

T. V. .

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față însumează aproape totalitatea articolelor cu caracter autobiografic ale lui Gala Galaction, publicate de-a lungul activității sale literare. O parte din aceste articole au fost incluse de scriitor în volumele Răboj pe bradul verde (Iași), Viața românească, (1920), Vlahuță, (București, Vremea, 1944), Opere, vol. I (București), Editura pentru literatură și artă a Societății Scriitorilor, (1949), Oameni și gânduri din veacul meu (București, E.S.P.L.A., 1955), apărute sub directa sa îngrijire, precum și în volumele I și II din ediția de Opere alese, tipărită sub îngrijirea noastră (București, E.S.P.L.A., 1959—1961). Un număr de peste 40 de articole le-am reprodus însă direct din periodicele în care au apărut, ele nefiind incluse pînă acum în nici un volum. Cele mai multe din articolele care apar acum pentru prima dată în volum au fost revăzute de însuși Gala Galaction, după publicare. În ediția de față am reprodus textele revăzute de scriitor, în articolele decupate din periodicele în care au fost tipărite, păstrate în arhiva fiicelor lui Gala Galaction — Elena Galaction Stănciulescu și Mara Galaction Țuculescu — care mi le-au pus la dispoziție cu generoasă amabilitate și cărora le

aduc calde și respectuoase mulțumiri și pe aceasta cale.

În transcrierea textelor am respectat toate particularitățile stilistice ale scriitorului. Datorită însă faptului că articolele au fost publicate de-a lungul unei perioade de peste patru decenii, ele au prezentat o serie de alternanțe ortografice pe care am considerat necesar să le unificăm conform normelor în vigoare. Astfel, pentru alternanțele sunt și sînt am adoptat forma sînt ; între care și cari (la plural) am păstrat care ; dintre cetit și citit am ales citit ; între subt și sub ne-am oprit la sub etc.

În cuprinsul volumului, articolele au fost ordonate în funcție de momentele biografice pe care le ilustrează, urmînd cronologia vieții și operei lui Gala Galaction. La sfîrșitul fiecărui articol am indicat locul și data primei apariții.

T. V.

MĂRTURIE LITERARĂ

I

Ce spui tu despre tine ?

(Joan, I, 22)

Sînt din județul Teleorman. M-am născut la „vatra schitului Dideștii“, un schit de pe vremuri așezat între păduri bătrîne, la întîlnirea pîriului Tecuciu cu riul Vedea. Tatăl meu era arendașul trupului de moșie Dideștii. Mama era fiica proistosului Constantin Ostreanu, parohul bisericii Sf. Teodor din Roșiorii de Vede.

Curtea moșiei era vechea gospodărie călugărească. Magaziile noastre de grîu erau fostele chilii ale adormiților părinți. Biserica schitului defunct și cimitirul satului au fost printre primele cunoștințe ale copilăriei mele.

În fața casei părintești, spre miazăzi, umplea zarea coama verde a pădurii tăbărîte pe țărmul Vezii. În nopțile de primăvară, broaștele amoroase ridicau spre stele cele dintii concerte pe care le-am ascultat în viața mea. Revăd nesfîrșitele holde tinere pe care adierea dimineții le răsfața în soarele de aur. Revăd măceșii plini de floare, de pe linia hotarelor și aud neconținut cîntecul fericit al ciocîrliei... Mi-este dor și azi de clopoței de catifea sură ai dediteilor din lunca Vezii, catifelati și suri, pe dinafară, surprinzător

de violeți pe dinăuntru... Îi întâlneam în ziua de 1 Mai, când mergeam cu trăsura în luncă — tata, mama, copiii și coșurile cu bunătați — ca să mîncăm pe iarbă verde.

Tata era de fel de la Gura Ialomiței. Călătorise mult, știa grecește și turcește și înainte de a se căsători cu mama își pierduse averea în două rînduri. Povestea cu farmecul oamenilor din răsărit. Știa și mama povești și basme, știa și Mama Floarea, bătrîna casei, și știa, și mai multe, vizitiul nostru Ion Caraiman...

În această lume de pace cîmpenească și de belsug agricol, năluceau uneori întîmplările năzdrăvane și diavolești ale celor ce păzeau, noaptea, vitele pe cîmp ; ori cădea greu bolnavă cîte o femeie din sat și spunea, în neștire, cum este în iad și cum este în rai și cine e pe acolo ; ori trecea, ca o vijelie, cîte-o hoardă de țigani zavragii, cu căruțe cu coviltir, cu urși legați de căruță și cu stoluri de dănciuci în pielea goală...

Cînd eram gata să intru în școală, a murit fratele meu al treilea, Mihail, și atunci am văzut pe tata plîngînd întîia oară. L-au îngropat în cimitirul de lîngă curte și i-au pus împrejur o ulucă vopsită în verde. Aci, lîngă fratele adormit, am petrecut numeroase clipe de ciudată robie sufletească... Nici credința mamei, nici teologia satului nu puteau să mă libereze din toropeala și din strimtoarea senzațiilor mele funerare...

Am fost un copil dezmetic. În loc să caut, după pilda tatei, cărarea muncii robuste, a treburilor moșiei și a negustoriei cu cereale, m-am rătăcit în visuri, în poezia cîmpiei și a codrului și în labirintul cărților și al cititului. Am stat treisprezece ani lîngă izvoarele sfintei munci cîmpenești, lîngă șirele de grîu. lîngă movilele de porumb,

lingă gramăjuile de aur, care îi rămăneau tatei, după vînzarea grîului... dar toate au fost de prisos !... Nu s-a lipit de mine nimic ; am rămas refractar la toată această lecție de viață practică, de luptă cu ogorul și de biruință, sensibilizată în lire sterline... Am agonisit numai viziunea holdeilor de smarald, mireasma aglicelor și a dediteilor, umbrele pădurii răzbite de soare și cîntecul cristeilor din trestia Tecuciului...

Copilul venise pe lumea aceasta cu jalnice cursuri sufletești. Îl bîntuiau stafiile închipuirii. Îl îmbiau ca pe fete, culorile și lucrurile gingașe. Îi plăcea să petreacă în cimitir și să privească țintă pe cei ce veneau să-și ia, aci, locul de veșnică odihnă...

Mai erau, în acești ani ai copilăriei, două porți care mi se deschideau, din cînd în cînd, una spre casa mamei mari, cea din Roșiorii de Vede, și alta spre casa nașilor noștri, boierii Clabudeni, cei de dincolo de pădure. Casa mamei mari era mohorîtă, dărăpănată, înecată în bălării uriașe... Casa nașilor era raiul copiilor... În zile de sărbătoare, mergeam cu trăsura, cînd la Roșiori, cînd la Neaga nașilor... Am rechemat conacul nașilor, cămărilor lor scumpe și pe copiii cu care mă întilneam în ele, în schița mea Bujorii... Iar pe veșnic amărita mama mare și pe feciorul ei Iordan — fratele mamei — și pe părinții mei, și toată atmosfera copilăriei mele... cu Roșiorii de Vede. tîrgul mamei, îi găsiți în romanul *Papucii lui Mahmud*...

Cîteva din poveștile tatei stau la temelia navelor mele : *Moara lui Călifar*, *Andrei Hoțul*, *În pădurea Cotoșmanei*, *Mustafa-Efendi ajunge Macarie monahul*...

Cîteva din poveştile Teleormanului se prevăd în *Zile şi necazuri din Zaveră, Lîngă apa Vodislavei, La Vulturi!* şi mai ales în *Papucii lui Mahmud*.

II

Am învăţat clasa întâia şi a doua primară la noi în sat. Ca să nu-şi trimită copiii, de la început tocmai la târg, tata (desigur în înţelegere cu autorităţile) a fost primul ctitor al şcoalei primare din Dideşti. A dăruit mobilierul şcolar şi a cedat şcoalei fosta prescurărie călugărească.

Învăţător ne-a sosit un fost seminarist de la Curtea de Argeş, candidat de preotie : Ilie R. Popescu. Nici o amintire fericită nu mă leagă de acest om, ajuns mai târziu preot. Am scris altădată cum înţelegea Ilie R. Popescu să-şi pregătească şcolarii pentru viaţă şi pentru eventualele lor studii de mai târziu.

Şcoala noastră sătească s-a năruit în anul 1888, poate nu fără legătură cu marile zguduiri politice ale acestui an. Clasa a treia şi a patra primară le-am făcut în Roşiorii de Vede, la instituţii vestiţi în tot judeţul Teleorman : Constantin Jinga şi Ion Ionescu. În aceşti oameni am simţit întâia oară căldura chemării dascăleşti şi dragostea de şcolari, deşi erau încărcăţi de ani şi la sfîrşitul carierei.

Eram un copil silitor şi mulţumeam pe maimarii mei. Deşi, între colegii mei, eu eram fecior de om bogat, nu mă bizuiam decît pe sîrguinţa

mea și buna mea purtare. Cu toate acestea... nu aveam croiala perfectului școlar... Citeam și alte cărți decît cele de învățătură... Plecasem cu acest cusur din casa părintească. Mama avea cărți de basme. Tata avea, în lada cea mare, un teanc de romane, unele cu literă amestecată, cirilică și latină, altele numai cu literă latină... Cînd contabilul moșiei — care citea frumos — citea tatei, din aceste cărți, în serile de iarnă, eram îngăduit și eu să stau și să ascult... Cînd izbuteam să pun mîna pe cartea uitată pe masă, citeam eu însumi...

În Roșiorii de Vede, unde părinții nu mai erau lingă mine, lectura mea extra școlară era nestîngerită... În casa unde găzduiam, am găsit cărțile unor frați ai mamei, foști elevi de seminar... Am ales din ele un fel de : *Mica Biblie*... Cartea era ilustrată... Am citit-o cu multă luare-aminte... Începuturile lumii, numele patriarhilor, războaiele sfinte și toată dramatica pregătire a venirii Mîntuitorului s-au întîlnit cu meditarea și cu ținerea mea de minte încă de pe cînd aveam zece ani... Am mai găsit și un volum din *Halima* (cele șapte călătorii ale lui Sindbad Marinarul le știam de la tata) ; am mai găsit, pe la prieteni, cîteva povești vechi și noi, dar mai ales o pasionantă colecție de haiduci...

Din cărțile de lectură ale „*Profesorilor asociați*” citeam cu mare drag poeziile populare ale lui Vasile Alecsandri. (Cu numele și cu poezia lui Eminescu m-am întîlnit abia în clasa a patra, în examene.)

Semne suspecte de viitoare patimă grafică nu pot să semnalez... Un singur gest de pamfletar și care mi-a adus destulă neplăcere... Am cutezat, într-o zi, să fac un fel de înștiințare de cununie,

între un școlar și o școlăriță, vecini cu mine și care mă... scoteau din fire cu prea multa prietenie dintre ei...

Părinții mei rămăseseră la Didești, la moșie. Eu și cu fratele meu mai mic, stăteam în gazdă la mama mare. Dar lângă noi și tot în casele noastre trăiau, ca mari boieri, și nașii noștri... Adică nașa care se remăritase, după moartea nașului, și se mutase la Roșiori, dîndu-ne un al doilea naș... În casa acestor nași, regăseam bucătăria grecească, limba grecească, cîntecul privighetoriilor și al canarilor, și uneori neașteptate și înalte fețe bucureștene, fiindcă nașul al doilea era om politic.

Eram prieten cu un coleg, pe care moartea lui foarte timpurie mi l-a făcut nemuritor... Îl chema Alexandru Crum, feciorul unui tată bulgar și al unei mame românce... Cu acest coleg și cu alții, am început să cutreier pădurea, cînd ca haiduc, cînd ca poteraș... Cu el și cu alții, am chemat, într-o zi pe colegele noastre, eleve în clasele primare, la un spectacol de gimnastică și de clownsrie... Tot cu el cred că am reprezentat, într-o zi, pe Iancu Jianu...

Mi-a rămas drag acest tîrg de pe țărmul Vezii, fost-a el ori nu ctitorit de Mihai Viteazul. Mi-a rămas drag cu grădinile lui stufoase ; mi-a rămas drag cu biserica lui Sărdăreasa ; mi-a rămas drag cu cimitirul lui din Dealul Viilor, cu suhaturile lui de lângă Vedea, cu podgoriile lui dispărute, cu tihna și cu omenia dintre amestecății lui cetățeni de acum 60 și 70 de ani... În cimitirul lui se odihnesc tata, doi frățiori, frații mamei și multe rude, știute și neștiute.

III

În vara anului 1890 am venit în București. Călătoream cu trenul întâia oară, și capitala țării n-o mai văzusem... Cu câteva obstacole și întârzieri, am fost primit solvent în internatul liceului Sf. Sava. Nu eram prea fericit... Veneam de la țară. Mă sfiam de toată lumea, de colegii cutezători și guralivi, de pedagogii severi, de profesorii, pontifi inaccesibili... Venerabilul meu profesor de latină, Iacomî, cu care era să ajung mai târziu la nota 10, mi-a dat, de bună înțelegere, nota 3... Din fericire, unul dintre pedagogi mă ocrotea...

M-am retras în mine însumi și vreo doi ani m-am resignat să trec drept cel mai mărginit și mai bucher dintre toți colegii. Eram dat ca pildă de tîmpenie și de „toceală”, adică de învățătură papagalicească... După doi ani, prin clasa III, au văzut toți cu mirare că din prostul internatului începe să se deșire o dihanie nouă.

Internatul liceului Sf. Sava era o fostă casă boierească, ridicată pe colina Știrbei-Vodă, deasupra lacului Cișmigiu. Am descris de multe ori această casă, din podul și din terasa căreia făcusem locul meu de refugiu. Pe terasa aceasta, am vinat primele mele rime și am fixat primele mele reverii. Trei ani consecutivi, am fost premiat al doilea. În clasa a patra, am ieșit din rîndurile premianților și am trecut între emancipați. Citeam cărți străine, pîndeam, cu creionul în mînă, nu știu ce destăinuiri care zăboveau, mă legasem cu cîțiva școlari inteligenți și discutam cu ei, ceasuri întregi, plimbîndu-ne pe după stivele de lemne.

Poeziile lui Eminescu, *Sultănica* și *Paraziții* lui Delavrancea, *Dan* al lui Vlahuță, mai tirziu *Criticele* lui Gherea ne împuiau capul, ne aruncau în admirații sau în controverse interminabile și pe mine unul mă îndușmăneau, din ce în ce mai grav, cu matematica raționată.

Apăreau pe atunci revistele *Vieața*, *Adevărul literar*, *Vatra*, *Evenimentul literar*... Am trimis revistei *Vieața* prima mea dibuială literară... Directorii mi-au răspuns : „*Mai încercați*“.

În 1895, am ieșit din internat și am terminat liceul ca extern. În clasa a patra și a cincea eram, ca și mai înainte, cel dintîi la istorie și la limba latină, printre cei dintîi : la limba franceză, la limba și literatura română... dar eram nul la matematici, și cînd — de mare nevoie — știam cîte ceva, învățasem fără să înțeleg nimic, fără să asimilez nimic...

De abia la Cosmografie, în clasa a șaptea, mi-am simțit inima mai caldă... pentru că profesorul cel nou, care ne propunea Cosmografia, era un abil pedagog și un cap luminos și simpatic...

Pînă în clasa a șasea, citisem cîte ceva din : Stendhal, Musset, Balzac, Goncourt, Daudet, multe din romanele, pe atunci la modă, ale lui Georges Ohnet, Maupassant, și mai mult ca jumătate din seria lui Zola : *Les Rougon-Macquart*.

Pînă la bacalaureat adăugasem : pe Edgar Poe, pe Paul Verlaine, pe Joséphin Péladan, pe Flaubert... *Madame Bovary* era prea desăvîrșită, pentru vremea aceea. Salammbô, dimpotrivă : cu splendorile ei africane, cu alaiurile și cu bătăliile ei cu elefanți, venea la foarte nimerit loc de întîlnire cu : *Viețile* lui Plutarh, cu *Cîntarea Cîn-*

tărilor, cu Maspéro¹ și cu Duruy², cu *Anabasis* al lui Xenofon...

Pe Chateaubriand, pe Lamartine, pe Baudelaire, pe Anatole France, pe Sienkiewicz și pe romancierii ruși era să-i cunosc mai târziu, în anii de teologie...

Mi-au făcut nepieritoare impresie amintirile literare ale lui Alphonse Daudet. Am găsit, mai pe urmă, un model și un stimulent în eroul lui Emile Zola: romancierul Pierre Sandoz, din romanul *L'oeuvre*. Dar am rămas, ca la niște maeștri definitivi, ca la niște desăvârșiți dascăli de devotament profesional și de perfecțiune literară, la frații Edmond și Jules de Goncourt. Jurnalul lor, în mai multe volume, a fost, pentru mine, vreo doi ani, poteca mea zilnică, în grădina desfătărilor profesionale...

Am început prin anul 1896 și eu un jurnal. Eram acum extern, aveam odăița mea și masa mea de lucru și nu mai simțeam constrîngerile internatului. Mă străduiam, în acest jurnal, să privesc lucrurile, operele de artă și pe oameni, așa ca frații Goncourt. Căutam să fiu, în notațiile mele, amănunțit, revelatoriu, ascuțit, original!... precum erau frații Goncourt, în notațiile lor... Ajunsesem intim prieten cu colegul I.G. Duca. Duca era boier; Duca auzea sute de zvonuri și de snoave din lumea celor ce se duceau la curse, la baluri, la Jockey-Club, la Folies-Hugo... Duca știa multe și de toate!... Cu exactitate, cu patimă, la fel cu marii mei pilduitori, consemnam, în jurnalul meu, aceste perle ale *high-life*-ului bucureștean.

¹ Gaston Maspéro (1846—1916) — egiptolog francez.

² Victor Duruy (1811—1894) — istoric francez; a scris: *Istoria romană* și *Istoria greacă*.

În toamna anului 1898, am aruncat în foc tot jurnalul. De aci înainte, acest jurnal a ajuns altceva.

Flaubert, Zola, Goncourt... erau fiii revoluției franceze. Nu simțeam în ei nici un misticism... Nici în Balzac — cu toate grădinile Semiramidei care suspendă în romanele lui — nu mă întîmpina olmul de tămîie... Era să-l găsesc în Lamartine, în Péladan, în Paul Verlaine, dar mai ales în celebra : *La Cathédrale* a lui Huysmans¹...

A scrie ca frații Goncourt, dar mai cu seamă a scrie ca Huysmans — iată idealul acelor zile de tinerețe, nerăbdătoare și înverșunată să stilizeze !

O dată — o singură dată — m-am prins în alaiul poezilor parnasieni. O poezie pe care am intitulat-o *Auroră mistică* m-a prigonit o primăvară întreagă. Cred că a trecut prin 10—12 ipostaze... După lungă și trudnică migală, m-am oprit la forma următoare :

Zorii, printre piramide, crapă gene de coral
și privind, de revenire, pe Egiptul thebanit,
regăsesc, hotar pustiei, trinitatea de granit,
iar pe Nil durează-n aur pod din mal și pînă-n mal.

Sub zaimful dimineții, floarea iris, în zăvoaie
dezvelește frumusețea violetului ei sîn ;
ibiși albi pășesc agale printre trestii și prin fin,
iar, spre Lybia,-n declinu-i, cornul lunei se-ncovoie.

Sus, în templu, melopee și ficri de harfă-nvie,
și pe flacărilor sfînte ce-n fum galben se topesc
din potirele de onyx curge mirul arăpesc :
lui Ammon, întru mărire și parfum și melodie.

¹ Georges Charles Huysmans (1848—1907) — romancier naturalist francez.

Eram în clasa a șasea de liceu !...

Pe lângă prietenii făcute în internat, am încheiat noi prietenii. Cu N. D. Cocea fusese coleg în clasa treia. Era și el intern, dar a stat puțin ; ne-am reîntîlnit, încă o dată, tot la liceul Sf. Sava, în clasa șaptea. M-am întîlnit, în cercul extraordinarului Alexandru Macedonski, cu Tudor Arghezi. Ceva mai tîrziu ne-am legat, cîte trei, prieteni cu Vasile Demetrius.

Arghezi, Cocea și Demetrius, toți laolaltă și fiecare în parte, cu prietenia lor inalterabilă, au făcut, în largă măsură, podoaba și mîngîierea vieții mele de scriitor. Timp de patruzeci și mai bine de ani n-am avut cu nici unul dintre ei nici o ceartă, nici o înstrăinare. Ceasurile grele n-au lipsit, ispitele și durerile vieții nu ne-au cruțat. Dar am păstrat prietenia mea față de ei cu o vigilență adevărat sacerdotală... Era, pentru noi, un fel de capital comun, un fel de energie folositoare fiecăruia.

Contractul nescris al acestei prietenii ne-a dat puterea să rămînem independenți și să nu căutăm adăpost în nici un cenaclu literar. Directorii revistelor care ne-au găzduit vremelnice au văzut în noi, totdeauna, colaboratori liberi, ne-solidari cu bisericuțele lor. Ne știam legați noi între noi, ne prețuiam și eram imens încredințați că vom cuceri, într-o zi, cununele notorietății. Dar credințele noastre intime, gusturile noastre, simpatiile noastre, planurile noastre de viață, peripețiile și durerile prin care era să trecem fiecare... ne despărteau și ne-au despărțit de-a pururi !...

În fresca mea literară *La răspîntie de veacuri*, am căutat să rechem, dar și să transfigurez zilele,

preocupările, figurile și contractul prieteniei noastre, încheiat în cei din urmă ani ai secolului trecut.

IV

Am iubit cu pasiune pe maeștrii romanului francez din veacul al XIX-lea. Poate că meșteșugul de a scrie l-am învățat, în parte, de la ei. Dar alături de ei, am iubit și mai mult pe Eminescu și pe Coșbuc. Eminescu era prințul visului pribeag și „Luceafărul“ generației mele... Toate nopțile cu lună și tot aleanul teilor în floare răsăreau și veneau spre noi din poeziile lui Eminescu. Căutând, însă, lângă hotarele lui, am descoperit mîndra lume din : *Nunta Zamfirei*... Coșbuc a însemnat pentru noi încintarea plaiurilor natale regăsite, după o lungă călătorie prin țări străine. Aș zice că, într-o vreme, simțeam ca Eminescu, dar ne ardea inima să scriem în graiul lui Coșbuc. Studiul lui Dobrogeanu Gherea : *Poetul țărănimii* a fost, la ceasul lui, o binefacere.

Multe mele lecturi literare și strădania mea încăpățînată și tăcută să ascut cuvîntul și să stilizez îmi aduceau destule neajunsuri școlărești. Într-o zi, m-am apucat să mărturisesc, în scris, profesorului meu de latină, mult îngăduitörului Mihail Caloianu, de ce nu sînt mai silitor la latinește (deși eram printre primii lui elevi) și de ce am mereu aerul de a „convorbi cu idealuri...”

Mihail Caloianu făcea lecții ca la Universitate. Era spirit larg și iubitor de tineri. Nu tot așa erau alți profesori, deși tot atît de valoroși și ei.

Îi obișnuisem, în primii mei ani de liceu, cu o severă și admirabilă școlaritate. Acum nu-și credeau ochilor, când vedeau că, din elevul docil și totdeauna cu lecțiile învățate, se desprinde, progresiv, un tânăr ahtiat de lecturi străine, capricios la învățătură și (ceea ce părea mai regretabil) cu pretenții și cu delictе literare !...

În clasa a șasea, editam o revistă care se intitula : *Zig-zagul*. O scriam toată cu mîna mea și o scoteam (la poligraf) în cîteva zeci de exemplare... Am avut norocul că n-a căzut în mîna directorului liceului. *Zig-zagul* este singura publicație pe care am condus-o eu personal, în acești vreo 46 de ani de cînd scriu și tipăresc...

În revista mea am publicat un articol asupra lui Alexandru Macedonski. Urmarea a fost prietenia și stima maestrului. Tot în *Zig-zagul* am publicat o cronică artistică asupra salonului independentilor din 1896... Urmarea a fost un articol elogios asupra confratelui poligrafiat, apărut în ziarul *Adevărul*, și apoi : adevăratul meu debut, tot acolo, în toamna anului 1896.

Ziarul lui Macedonski, *Liga Ortodoxă*, redacția ziarului, cosfătuirile de la berărie, entuziasmul confrăților, după cîteva halbe de bere, planurile, destăinuirile, bizuirile absurde ale tineretii, setea de publicitate, încîntările mincinoase... nu m-au reținut, nu m-au încălzit și nu le-am pus la inimă decît în măsura în care mi le garanta Tudor Arghezi. Dar Arghezi avea darul demascării și al microscopiei, ca nimeni altul.

În februarie 1898, se arată în București, invitat de societatea „Ileana“, scriitorul cu stranie celebritate Sar Péladan. A ținut două conferințe la Ateneu și a rezistat, fără să se bolnăvească, la toate ceaiurile, mesele și curteniile desfășurate

de bucureșteni în cinstea lui. Dar lumea noastră îl privea ca pe un virtuoz, ca să nu zic ca pe un meșteșugar al atitudinii și al pretențiunii.

Amicii mei și cu mine l-am privit cu totul altfel. Sar Péladan venea în Bucureștii desfătărilor și ai necredinței, din 1898, ca un fiu supus și devotat al Bisericii romano-catolice. L-am văzut, cu ochii mei, cum stătea în bancă, la o sfântă liturghie, în catedrala Sf. Iosif, și cum urmărea, adincit și cucernic, evoluția divinului serviciu. Vedeam așa ceva întâia oară în viața mea ! Un intelectual, un strălucit autor de literatură frumoasă, un artist cu faima lui !... îngenunchea înaintea Sfântului Potir, ridicat pe brațele unui anonim preot slujitor !...

Ivirea lui Sar Péladan (oricît s-ar mira fiii acestui veac) a fost, pentru mine, cel dintîi eveniment, dintr-o serie de evenimente providențiale. Cîteva zile a bătut furtuna peste gîndurile mele. Am scris acestui fascinator prinț al poeziei o odă în proză și, fără să mă preocup de faptul că era în limba mea românească, i-am dat-o în mînă, într-o zguduitoare întîlnire față către față. Dintre martorii acelei clipe mai trăiește unul singur. În acea odă-scrisoare, îi ziceam lui Péladan, în aparență emfatic și retoric, în fond cu o negrăită sete de îndeplinire : „*Fii pricina binecuvîntată a creștineștei noastre mîntuiri !...*“

Cîteva luni mai tîrziu, scriam, în introducerea lirică pe care o făceam romanului *Poet-Poetă*, cum aș fi voit eu să se sfîrșească acest roman :

„...*estetismului perfect al nemișcării de totdeauna eu i-aș fi desfășurat neagra eleganță a do-
liului și cilindrui finii ai făcliilor ; pe repaosul în-
tronat în catafalc aș fi secerat un lan de flori
albe ; iar în mîinile de agată palidă, împreunate*

deasupra inimii atît de greu frînte, aş fi încleștat crucea săpată cu dumnezeiasca Răstignire !..."

În toamna aceluiași an, 1898, scriam, într-o lungă scrisoare de spovedanie (cea dintîi dintr-o serie epistolară care a ținut patru ani), această auto judecată : „Cred că am darul de a scrie și toți care m-au citit m-au întărit în credința aceasta... Însă dorul meu de a scrie aş zice că are două rădăcini : una crește dintr-o sensibilitate excesivă, ascuțită și bolnăvicioasă și mă îndreaptă către romanul de analiză psihiatrică ; iar cealaltă crește dintr-o inteligență bine intenționată, optimistă și filantropică și mă îndreaptă către filozofie teistă, către studii istorice și literare...

În anul următor, 1899, părăseam Facultatea de litere și filozofie și mă înscriam în cea de teologie, iar ca o simbolică lucrare de abilitare publicam, în revista *Literatură și artă română*, studiul meu *Iulia Hasdeu*.

Acest studiu (fără echilibru și fără omogeneitate) se termină așa :

„*Iulie Hasdeu, virgină și poetă, rămîi suavă, în cadrul artei mele, purtînd pe fiecare tîmplă un trio de crini, în numele prea Sfintei Treimi !*”

V

Cu articolul meu asupra Iuliei Hasdeu (mai mult poem decît studiu) intrasem și eu în ceata „tinerilor promițători“... Prin 1900 am scris nuvela *Moara lui Călifar*. Am incredințat-o multbinevitorului director al revistei *Literatură și artă ro-*

mână, unde a și apărut. Nuvela aceasta, după cum mi-a destăinuit mai târziu domnul Nicolae Petrașcu, a avut parte de luarea-aminte excepțională a marelui artist Popovici-Bayreuth. Ar fi fost firesc să mă folosesc de buna primire ce mi se făcea și să încep lupta pentru definitivare. Camarazii mei de literatură de prin anii 1898—1899 așa au făcut... Eu am ieșit din rînduri și am dezertat. Zece ani (1900—1910) am stat la marginea holderelor literare... Zece ani, am învățat teologie, la București și la Cernăuți; am construit castele în Spania visurilor teologico-literare și numai de cîteva ori am mai deschis ușa revistelor. În schimb, am scris caiete întregi de însemnări intime și... teancuri de literatură epistolară.

În Cernăuți am adîncit învățătura mea teologică și tot aci — plimbîndu-mă pe sub teii care văzuseră pe școlarul Mihail Eminovici — am visat în-țiile mele *Scrisori către Simforoza*.

Din punct de vedere practic, fapta mea să plec la Cernăuți, a doua zi după ce luasem licența în teologie, fără să cer nimic din drepturile pe care mi le acorda titlul meu, era încă o dovadă de răzlețire de la calea înțelepciunii comune. Toți colegii mei de la teologie mi-au luat înainte. Toți au pătruns în învățămîntul secundar, în cinul preoțesc și prin felurite alte servicii... Eu am rămas de căruță. Tot așa era și cu colegii mei de la liceu... Unii dintre ei erau mari funcționari, deputați, miniștri în perspectivă, pe cînd eu, după ce cheltuisem la Cernăuți partea mea de moștenire părintească, ajunsesem acum verificator de conturi de gestiune, în Administrația Casei Bisericii.

În jurnalul meu găsesc, la data de 24 decembrie 1907, acest fragment :

„În seara de sf. Sava, conșcolarii mei de acum 10 ani, recolta savistă 1897, au ținut să sărbătorească acest deceniu de la terminarea studiilor liceale, ceva mai solemn decât cu agăpa anuală obișnuită. Drept aceea, au pus la cale să ospătăm la Capșa și au poștit la masă pe doi dintre profesorii de altădată : pe d-nii Sabba Ștefănescu și Ioan Bîanu, astăzi amîndoi profesori universitari.

Am sosit printre cei din urmă și am luat loc, în rînd cu acești foști colegi, unii dintre ei nemai-văzuți de ani de zile. Eram cu toții 18 inși, și cu 2 profesori, 20, iar cu d-l Disescu, omul curios cu care am avut de furcă anul trecut, 21. D-l Disescu e savist, adică și d-sa : un fost școlar de la liceul Sf. Sava, dar, firește, o promoțiune străbună. În cuvîntarea pe care nu se putea să n-o rostească a căutat să explice ce caută d-sa printre noi, dar această explicare sînt încredințat că nu poate s-o mai reproducă nici unul din cîți au auzit-o.

Deci, eram 21 de inși, împrejurul mesei strălucitoare de albime și de argintărie, presărată cu flori, înfrumusețată cu coșulețe de bomboane și de fructe. Sala în care ne găseam nu era prea impunătoare. Credeam că la Capșa — unde îmi călca piciorul întîia oară în viața mea — voi vedea alte lucruri mai de soi... Bucatele au început să vină, vinul să curgă în cele 3—4 feluri de pahare ce stau înaintea fiecăruia. Am făcut puțină cinste mîncărurilor (de loc celor de carne), puțină cinste vinului și încă mai puțină șampaniei...

Dar totuși lumina candelabrelor, agonia florilor, pe pînza de omăt, 2—3 degete de vin, veselie generală... goneau spre creier zefirul unei reverii, jumătate fericită, jumătate tristă. Și poate că numai eu simțeam așa. Colegii mei păreau cu toții fericiți — și poate că aveau și de ce... Cîțiva erau

medici, unul (Duca) deputat, cîțiva ingineri, cîțiva funcționari cu leafă mare... Eu eram — și de data aceasta — cel mai înapoiat dintre toți, biet subșef de birou, în atenanțele unui minister. Mai era și depărtarea mea sufletească de toți acești foști colegi, pricină de subțire întristare. Toți au izbutit în viață, toți și-au tăiat cîte o parte grasă, toți au frumoase haine negre și rufărie fără vină... Dar toți sînt fiii veacului !... Nici un idealist, nici un poet, nici un înfrigurat de idei covîrșitoare vremii, printre acești dragi colegi de acum 10 ani !... După-masă — unul dintre ei, un avocat foarte activ — a venit lîngă mine și a început să-mi vorbească. M-a dojenit pentru obscuritatea și trîndăvia în care îmi duc viața și a deplîns distinsele calități pe care mi le știa odată și pe care eu le-am călugărit cu totul... Ce puteam să-i răspund ?... Prietenul avea dreptate. I-am spus și eu, în doi peri : « Mai îngăduie-mă, dragul meu ; poate că va veni o zi cînd voi putea să-ți dovedesc că rezerva și obscuritatea mea de azi nu erau... nu sînt decît gestațiune... » »

VI

Latura cea mai jalnică a situației mele era că eram doctorand la facultatea de teologie din Cernăuți, și anii treceau și nu mai ajungeam să cuceresc doctoratul. Eram căsătorit, aveam doi copii, eram subșef de birou la minister... cu alte cuvinte, împrejurările și climatul sufletesc din *O stea prin fereastra lui Manolaș...*

Doi oameni, pe care îi voi încununa de-a pururi cu recunoștința mea, m-au ajutat să ies din potecile acestei telegiace mediocrități. Au fost ministrul Spiru Haret și devotatul său consilier Mihail Popescu. Slujba pe care mi-au dat-o era condiționată : să le aduc, în schimb, doctoratul în teologie. Foarte mulțumiți de izbînda mea, binefăcătorii mei m-au ridicat în grad, făcîndu-mă defensor ecleziastic, adică un fel de procuror bisericesc. Dar gîndul lor și al meu și al profesorilor mei (mai ales cei de la Cernăuți) era să ajung, într-o zi, profesor universitar. Toate pare că mergeau într-acolo.

Funcțiunea mea cea nouă a zădărnicit totul împotriva așteptării tuturor. Era o funcțiune liberă de servituțile biroului. Stăteam la dispoziția ministrului meu, pentru tot felul de cercetări, privitoare la fețele bisericești. Eram (în toată țara de atunci) patru defensori ecleziastici. Circumscripția mea cuprindea Episcopia Olteniei și Episcopia Curții de Argeș. Uneori, făceam cercetările eu singur, pe baza dosarelor ce mi se dădeau. Alteori luam parte, ca trimis al ministrului, în cercetări mixte, care interesau deopotrivă și pe episcopul locului și ministerul de interne sau de justiție.

După ce făceam cercetarea care mi se poruncise, dacă era caz de dare în judecată, ceream ca fața bisericească anchetată să fie trimisă înaintea judecății bisericești, adică a „consistoriului“ și atunci — altfel decît în justiția civilă — tot eu apăream, în instanță, ca procuror. Pravila după care ne conduceam era „legea clerului mirean“, și care se întemeia, mai întotdeauna, pe străvechile canoane ale Sfintelor Soboare.

Eram un defensor ecleziastic original. Voiam milă și nu jertfă. Urmăream, în justițiabilii mei,

zguduirea sufletească, recunoașterea greșelei și făgăduința de îndreptare.

Dar această slujbă a mea, care mă îndatora să străbat țara în lung și în lat, să mă reîntîlnesc cu holdele din copilărie, să urc plaiurile Mehedințului, să înnoptez lângă Olt, lângă Jiu și lângă Dunăre, să răzbat pădurile Argeșului și ale Vîlcii : a făcut să izbucnească în inima mea, de sub frunzele scuturate a zece ani de teologie, pare că un popor năvalnic de ghiocei și viorele ! Proiectele mele teologice și lucrările cu care era să mă abilitiez în vederea unei catedre de facultate au alunecat de pe planul întâi... Pe lângă procesele-verbale de cercetare și pe lângă ședințele de consistori, un iureș nebiruit, de închipuiri, de legende, de fantome grațioase și de „însiră-te mărgărite“ învăluia și covîrșea pe sărmanul defensor eclesiastic !...

Citesc în „jurnalul“ meu din 1909 : „În ziua de 8 septembrie, după-amiază, am plecat din Severin spre comuna Balta... O frumoasă călătorie, la început pe șoseaua lînsă, apoi din ce în ce mai sus pe coastele Grădeșului și Mătăreșului, iar după vreo 30 de kilometri am început să coborîm spre Balta. Prin zăbranicul serei, distingem în depărtări dealurile Serbiei, curba Dunării și mai tirziu, cînd zăbranicul se cerni cu totul, luminile simetrice ale portului și ale orașului Severin.

A doua zi — 9 septembrie — am făcut cercetarea cuvenită, încălecînd și bătînd poteca muntelui. De la Balta pînă la Nădanova, șoseaua șerpuește printre munți mărunți și aproape goi. Buchete rare împestrîțeau coastele lor de calcar. De ambele laturi ale căii, stîncăria revoluțiilor primare doarme în blocuri, dîndu-ți iluzia unei turme în repaos... La înapoiere, cînd am ajuns

pe Mătăreș, văile și dealurile dimprejur ne răsăreau cu tot farmecul lor, nebănuit aseară, în mantia nopții. Frumos e pământul țării noastre ! ...Cît aș fi vrut să fac ceasuri și zile din acele clipe de pe aripile cărora lăsam să cadă în văi, lăsam să picure pe zgribenii dealurilor : regretul și aleanul inimii mele prididite !

Ca și aseară, ca și alaltăseară, crai-nou punea un semn de aur și de adîncă taină : serei, zilei de mîine și trudnicei simțiri. Departe-departe, Dunărea adîncea hotar între țară și țară, strecura o dungă albă între cîmpii seine și o întrebare mai mult și un suspin mai mult visătorului suflet..."

Așa se face că în anul 1910, zăgazurile teologiei mele s-au frînt și un năboi de povești și de epopee s-au revărsat în cîmpia literaturii românești... În acest an am scris : *De la noi, la Cladova, Gloria Constantini, Lîngă apa Vodislavei, În pădurea Cotoșmanei* și altele.

Șefii mei mă priveau cu oarecare surîzătoare curiozitate. Un defensor ecleziastic poet nu se mai văzuse pe la noi, dar, la urma urmei, omul își făcea datoria cu exactitate și nimeni nu ridica nici o plîngere împotriva maniei lui inofensive.

Nu tot așa se petreceau lucrurile în conștiința cîtorva frați mai mari, ajunși profesori la Facultatea de teologie, și care visau, pentru mine, aceași biruință. Unul dintre ei a fost cu sinceritate consternat ! Ținea la mine, îmi dădea sfaturi folositoare și ar fi dorit să mă vadă publicînd, cît mai curînd, o lucrare serioasă de știință teologică.

Acest bun prieten, acest om adînc cinstit și nerăbdător să mă vadă și pe mine procopsit, cînd a citit nuvela mea *De la noi, la Cladova* și-a smuls părul de supărare !...

Iar cînd m-a întîlnit, mi-a vorbit cu acele accente supreme pe care ni le inspiră nenorocirile ireparabile :

— Bine, mă, băiete, așa ascultî tu pe cei ce îți voiesc binele !... Eu aștept cu sete să tipărești studiul ăla asupra sf. Pavel și să te înfigi la facultate, și tu te compromiți cu cai verzi pe pereți și cu lucruri nedemne de un teolog !...

Am pus capul în piept și n-am suflat nici un cuvînt... Căzusem din stima venerabilei mele familii teologale !

Totuși și decasații au mîngîierile lor. Premiul Eliade Rădulescu pe care Academia Română mi l-a acordat în anul 1915 a îmbunătățit situația mea morală și mi-a adus unele simpatii înstrăinate.

Constantin Stere și Ibrăileanu mi-au deschis brațele și m-au primit frățește la revista *Viața românească*. Constantin Banu a făcut la fel și am ajuns sîrguincios colaborator la revista *Flacăra*. Alți directori, alți șefi de școală literară sau alți dictatori literari mi-au rămas, cu reciprocitate, indiferenți..

VII

Am publicat în anul 1916 *Clopotele din Mănăstirea Neamțu*... Este a doua carte din epoca tinereții mele literare. Au venit anii grei ai războiului, ai neînțelegerii dintre noi și ai tuturor tristeților despre care au vorbit la timp cronică și cronicarii... Pe lîngă durerile obștești, dureri

și vicisitudini personale au împovărat greu viața și simțirea mea.

M-am oprit cu jale la *Psalmul* lui David și am făcut din el cortul inimii mele : „*Miluiеște-mă, Dumnezeuule, după mare mila ta și după mulțimea îndurărilor tale, șterge fărădelegea mea...*“

Am publicat, după război, *Răboj pe bradul verde*. În 1920 am început să traduc *Sfînta Scriptură*. În 1922 am fost consacrat preot. În 1938 am sfîrșit de tradus — ajutat de neuitatul meu commilitone Vasile Radu — sfînta operă începută cu optsprezece ani mai înainte. În decursul acestor două decenii am mai poposit de cîteva ori la fîntina Castaliei : am publicat *Caligraful Terțiu, Roxana, Papucii lui Mahmud, Doctorul Taifun, La răs_pîntie de veacuri...* și acum în urmă fantezia dramatică *Rîta Crăița*. Este aproape o jumătate de veac de cînd scriu. Sînt 42 de ani de cînd am scris *Moara lui Călifar...* Amurgul, dorul de tihnă și recunoștința bătrînului Simion copleșește inima mea : „*Acum slobozește, pe robul tău, Stăpîne, după cuvîntul tău, în pace...*“

Am cunoscut, în viața mea, ceasuri amare ; am dus în spinare dușmănia neîmpăcată a unor oameni puternici și trufași ; dar am avut parte, ca și psalmistul, să văd și să mărturisesc ; „*El își întinse mîna din înălțimea cerului, puse mîna pe mine și mă scoase afară din năboiul apelor. Mă izbăvi de năpraznicul meu dușman și de cei ce mă urau, tocmai cînd erau mai tari ca mine*“ (*Psalmul* 18, 17—18).

Așa cum se întîmplă cu orișicine, care a cutezat să turbure pe contemporani cu visurile și cu scri-sul lui, am cășunat și eu discuții, controverse și schisme. Unii nu se pot împăca cu limba mea literară ; alții mă găsesc prea bigot și moralizant ;

alții — cu mai multă devoțiune și mai puțină jertfă deșartelor frumuseți pămîntești...

Îi rog pe toți să citească și să recitească bucata mea *Trandafirii*. Bucata aceasta rezumă, lămu-rește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea.

Am voit pururea să aduc la altarul Domnului tot ce-am putut să culeg din grădina mea, chiar dacă n-am nimerit totdeauna florile cele mai cuviincioase...

Dar aş fi plecat din lumea asta cu inima grea, dacă stăpînul meu din ceruri nu mi-ar fi dăruit puteri miraculoase împletiri de împrejurări ca să tălmăcesc și să tipăresc *Sfînta Scriptură*. Literatura mea ar fi rămas ca un soclu fără statuă deasupra. Strădaniile mele de trei decenii, studiile mele teologice, limba mea românească așa cum o știu și cum am scris-o, dorul meu nestins după o jertfă regească, adusă la curțile Templului... toate treceau și se iroseau, ca materialul adunat pentru clădirea unei case, pe care stăpînul n-a avut binecuvîntare s-o vadă ridicată.

Traducerea *Sfîntei Scripturi* este una din cele mai evidente minuni pe care Providența m-a învrednicit să le văd în viața mea... Multă vreme nu-mi venea să cred că sînt în fața unei realități; luam cartea, o cercetam, o răsfoiam și gă-seam în ea cuvintele și ritmul poeziei mele... După cum a fost cu toată literatura mea, tot așa și cu *Sfînta Scriptură*: am ridicat împotriva-mi — ca altădată fericitul Ieronim — noian de dușmăanii, văzute și nevăzute, mărturisite și nemărturisite...

★

Ne resignăm, așteptăm și ne mîngîiem cu cuvintele nemuritoare: „*Dacă n-ar fi fost Domnul*

care să fie de partea noastră, atunci cînd oamenii se porniră împotriva-ne, negreșit că ne-ar fi înghițit de vii, atît de arzătoare era mînia lor împotriva noastră... Binecuvîntat fie Domnul, care nu ne-a lăsat pradă dinților lor !" (Psalmul 124, 2-6).

Și mai presus de toate, ne resignăm, așteptăm și ne mîngîiem, căci... iată... ceasul e în deseară și ziua se înclină ! (Sf. Luca, 24, 29.)

*Revista Fundațiilor Regale, an. IX,
nr. 9, septembrie 1942, p. 503.*

LOCUL NATAN

*Domnul scriind condica popoarelor
ține socoteala : „Acesta s-a născut
acolo“.*

Psalmul 87, 6.

Cine dintre noi poate să uite locul unde s-a născut ? Unii au venit pe lumea aceasta la oraș, alții — cei mai mulți — ne-am născut la țară.

Mai fericiți aceștia din urmă decît cei dintii !

Am citit de atîtea ori amintirile din copilărie ale celor născuți în aglomerările urbane. Sînt adesea istețe, amare, ironice. Amintirile celor născuți la țară, fie chiar în căminul cel mai sărăcăcios, au în ele despăgubirea cerului nesfirșit, a codrului știutor de doine și a lanurilor cu clătînări de apă adîncă.

În timpul de față sîntem martorii unei munci cărturărești bine chibzuite și larg așternute, care-și propune să cerceteze cu de-amănuntul viața satului și să înlocuiască noțiunile noastre de pînă acum, cam vagi și romantice, cu bobul numărât al stărilor reale. Este dreptul, este datoria științei sociale. Noi, cei ce acum vreo șaiszeci de ani, descurcam cu farmec potecile cu romănițe și cu măceși de prin livezi vom rămînea la imaginiile transfigurate de odinioară, dar vom citi cu mare interes informațiile și învățămintele culese din satele noastre de echipele meritoșilor cercetători.

Socotesc că ar fi un lucru vrednic de pus la cale să te duci azi și să notezi la fața locului înfățișările unei obști rurale, pe care a cunoscut-o în copilărie, și-a rechemat-o adeseori, în scrierile lui, cutare sau cutare autor recunoscut, din familia scriitorilor noștri. Cum se arată satul cutare, în rechemările și în istorisirile unui scriitor, născut în acel sat, și cum îl găsește și cum îl descrie — după atîția și atîția ani de zile — echipa cercetătorilor de azi ?

Eu unul mă voi strădui să atrag luarea aminte a celor ce conduc anchetele sociale asupra satului meu natal. Este satul Dideștii, din județul Teleorman, fost odinioară un cuib de călăcași și de robi mănăstirești, lângă schitul de călugări Dideștii, despre care știu prea puține lucruri și nici istoricii noștri bisericești nu știu mai mult. Pricina este că hrisoavele și dregătoriile vremii nu pomenesc prea multe lucruri despre schitul Dideștii. În arhivele secularizării trebuie să fie vorba și despre acest schit, fiindcă „vatra schitului Dideștii“, acum șazeci de ani, însemna o moșie de vreo zece mii de pogoane, cuprinzînd moșia de dincolo de apa Vezii, Neaga sau Socetul.

În viața mea strîmtorată și nevoiașă n-am avut parte să mai trec prin satul meu teleormănean decît o singură dată, de la 1893 și pînă azi. Au fost și sînt mereu oameni, din partea locului, care m-au chemat și mă cheamă cu bunăvoință să revăd meleagurile copilăriei... N-am putut să le răspund decît într-un singur fel, anume scriînd *Papucii lui Mahmud*, unde rechem satul natal, pe binecuvîntații călugări de altădată, conacul părintesc și pădurea fermecată, care umplea cu go-

runii ei zarea întâiilor zile din viața mea. Dar am nădejde tare că voi găsi — nu văd bine cînd — un ceas de libertate și de voie bună pentru rederea mult dorită. Dacă pionierii Institutului social mi-ar lua înainte, sau dacă am putea să ne întîlnim cu toții în satul meu, în aceleași zile de campanie științifică, bucuria mea ar fi și mai mare. În așteptare, inima mă îndeamnă să adun, din amintirea mea, unele note și unele fapte care să aibă înțelesul semnelor înfipite la început de drum sau la hotar de moșie. Așa era starea sufletească și gospodărească a consătenilor mei pe cînd trăiam în obștea lor. Pe fondul acestor amintiri se vor proiecta, luminoase și instructive, stările și realitățile de azi, fotografiate, la fața locului, de echipele cercetărilor sociale sau — în cazul cel mai modest — privite de un moșneag, care se întoarce, după o jumătate de veac, în satul de obirșie, să facă apropieri și comparații între fantomele din capul lui și stîlpii situațiilor actuale.

Ar fi de prisos să caut vreo metodă sau vreo ierarhie în așezarea amintirilor mele. Le primesc așa cum îmi ies înainte, pe cărările sure ale acestor vreo cinci decenii trecute de la plecarea mea din satul fostei mănăstiri Dideștii. Așa dar, pe la 1888... în satul meu erau vreo două sute și mai bine de familii. Mai mult ca o sută de familii erau țărani români, improprietăriți sub Cuza-Vodă. Mai puțin cu o sută erau foștii robi mănăstirești, țigani români, improprietăriți și ei, dar fără ca improprietărirea să aibă prea multă înrui-
rire asupra sufletului și asupra traiului lor.

Viața era patriarhală. Și românii și țiganii aveau, dincolo de autoritatea și de slujbașii aduși de noile legiuri, un singur ocîrmuitor : „boierul“ satului, adică, în cazul nostru, tatăl meu, arendașul moșiei. Oamenii nu trăiau rău. Primarii, perceptorii, pomojnicii, zapcii și chiar ispravnicul județului găseau totdeauna între poruncile, măsurile sau capriciile lor pe boierul satului. La fel și alți dregători, care se arătau mai rar, ca de pildă silvicultorul sau medicul plășii, sau autoritățile militare. Atît cît licăreau minte și intuiție, în capul unui copil de 6-7 ani, eram mulțumit să-mi dau seama că tata era un om ascultat, puternic, grăbnic la înduioșare și la dărnicie, iute la mînie, dar iubitor de țărani și iubit de țărani. Ca azi mi-aduc aminte, cînd a scos din buzunar, la primărie, banii de bir, ceruți cu asprime unui sătean de către domnul perceptor.

La noi în sat era o lege fericită că oamenii stăpînirii, cu multele lor legi necunoscute, cu fața lor aspră și, uneori, cu suitele lor de „dorobanți“, trebuiau să treacă întîi pe la conacul moșiei. Și țăranii erau fericiți să vadă că noul ispravnic, sau zapciu, sau căpitan instructor, sau recrutor a stat întîi de vorbă cu șeicul lor.

Nici vîrsta mea nu mă lăsa să judec, nici alte informații ulterioare n-au putut să mă mai învețe cum erau invoielile agricole dintre arendaș și săteni. Țin minte însă foarte bine că la „socolile“ de iarnă, cînd fiecare țăran venea să se descurce la catastife, cum i s-a încheiat anul de muncă, foarte puțini erau aceia care rămîneau datori.

Fără să înțeleg prea mult, fără să zic nimic stăteam și eu, neluat în seamă, lângă masa plină de registre și cu catastife și mă bucuram când vedeam pe cei ce trăgeau de pe masă, cu degetele lor de clește, banii cuveniți prisosului de muncă și de hărnicie și mă durea inima, în taină, când vedeam pe cite unul că pleacă cu mîna goală.

România, an. II. nr. 233, 23 ianuarie
1939, p. 3.

HÎRTIA ȘI CARTEA

Erau mult mai rare, la noi în sat, decît mahramele de borangic și decît aurul.

Cred că azi în satul meu natal nu este nici o casă de gospodar în care să nu găsești — dacă nu alte cărți — cel puțin cărțile de școală ale copilului. Școala din satul nostru s-a deschis în anul 1886 și atunci s-au arătat întîiele abecedare și întîiele tăblițe de piatră. Pînă atunci, hîrtia pe care o văzuseră consătenii mei era hîrtia actelor oficiale, de la primărie, hîrtia chitanțelor de bir și a biletelor de vînzarea vitelor.

Scrisori și ziare veneau, odată sau de două ori pe săptămînă, la curte și la primărie. Tata primea *Voința națională*, calendare, scrisori de afaceri și un pamflet efemer, zis pe atunci *Toroipanul*. Dar tata nu avea vreme să ne facă să înțelegem ce este hîrtia tipărită și cartea. Avea în casă o ladă cu haine și cu albiturile cele bune și pe fundul ei erau vreo douăzeci de cărți... Cam tot atîtea trebuie să fi fost și la biserică și în casele părinților Mihai și Atanasie. La primărie era un dulap strîmb, cu dosare și cu colecția *Monitorul oficial*. Răsfoia cineva această foaie? Poate, vreodată,

domnul notar, singura persoană cu condeiul pus după ureche, pe care o admiram, în primărie.

Mă duceam adesea la primărie, cînd era domnul notar și cu vătășelul, fiindcă primăria era aci lîngă curte. Îmi plăcea mirosul de hîrtie veche, îmi plăcea toba și „goarna“ care stăteau într-un cui, după ușă. [...]

Am învățat alfabetul din știința și din truda primului meu dascăl de clasele primare, seminaristul Ilie R. Popescu (mai tîrziu preot), pentru care, cu cîteva rezerve scrise și mărturisite altă dată, am de-a-pururi, la inimă, o statornică și înduioșată recunoștință.

N-am așteptat să știu alfabetul și am scotocit, în ladă, cărțile tatei. Miroseau plăcut a cărți închise și, unele, de pildă *Contele de Monte-Cristo*, aveau în ele mîndrețe de icoane. Dar atîta tot! Tata nu ne citea niciodată din aceste cărți. Îi era mai îndemînă să ne istorisească din ele. Așa am auzit, din gura tatei, *Vînderea lui Iosif în Egipt*, *Călătoriile lui Sindbad Marinarul* și alte istorii încîntătoare. Mai tîrziu, însă, cînd am citit eu însumi aceste cărți, am constatat că scumpul povestitor schimba istorisirea: adăoga, amplifică și făcea o poveste aproape nouă, mai curioasă decît originalul.

Primele citiri adevărate le-am auzit din gura mamei. Citea încet, cam împiedicat, dar farmecul acestei lecturi nu l-am mai întîlnit niciodată. *Fata din dafin*, *Cheleş-Împărat*, *Cotoșman-Ban* sînt cunoștințe din acele zile prea fericite.

Cu aceste slabe excepții, hîrtia și cartea erau lucruri neobișnuite la noi în sat. Nu țin minte să fi văzut undeva nici măcar acea hîrtie groasă, albastră sau galbenă, cu care se cîrpesc geamurile sparte. Cînd venea la curte vreun copil din sat să

se joace cu noi și găsea pe lângă casă vreun petec de ziar, îl ridica de jos cu scumpătate, îl chitea frumos și îl puțea în sîn.

Cînd a început școala, au sosit în sat abecedarele, tăblițele și caietele. Din nefericire, primul meu dascăl era un om ciudat și nu prea mare admirator al hîrtiei și al cărții, deși avea un dictant admirabil și mai pe urmă a ajuns preot. Venirea lui în satul nostru în loc să sporească dragostea de hîrtie și cultul cărții a avut mai de grabă o urmare potrivnică.

Intrînd în satul nostru, cred că a adus cu el, în iădița lui, vreo 10-12 cărți. Așadar toate cărțile din Didești, în anul 1886 (lăsînd la o parte colecția *Monitorul oficial* și unele broșuri ca *Legea tocmetilor agricole*) să fi fost 50-60 peste tot.

Dar, curînd, s-a întîmplat un fapt deosebit care a ridicat pînă la o sută și peste sută numărul cărților din Didești.

Pe vremea aceea era foarte activă și cunoscută editura Dor P. Cucu. Tata își aduce aminte că în Ialomița, județul său de obîrșie, avusese niște neamuri și între ele un văr pe care îl chema Petru Cucu. Dor : însemna Doroteia. Cine era P. Cucu ? Nu cumva vărul și tovarășul de jocuri de la Piua-Petri ?

Prigonit de această problemă, tata cheamă într-o zi pe dascălul meu Ilie R. Popescu și-i dictează o scrisoare bine întoarsă, către editura Dor-P. Cucu, din București. „Nu ești d-ta, d-le P. Cucu, ruda mea, din cutare părinți, din cutare comună din Ialomița ?“

Rezultatul : peste cîtva timp sosește din București o scrisoare neuitată, plină de amintiri și de covîrșitoare duioșie — cu adevărat, P. Cucu era vărul tatei — și împreună cu scrisoarea sosește

un pachet cu cele mai frumoase romane, tipărite de tipografia Dor P. Cucu !

Între cărțile trimise, era și un volum frumos legat, tipărit pe două coloane și cu ilustrații în text. Era romanul *Mizerabilii*, de Victor Hugo !

Acum se făcuse lumină ! Știam al cui era portretul din perete !

Iar numărul cărților din Didești crescuse peste sută !

România, an. II, nr. 247. 6 februarie 1939, p. 3.

Am vorbit despre ei adeseori. I-am rechemat cu dor în citeva din nuvelele mele și-i simt neconținut vii în amintirea mea, îndată ce adie pînă la mine o baladă bătrînească sau o horă.

Mură lăutarul din nuvela mea *Copca rădvanului* este filfiirea neagră și tragică a unui diblar de-abia adolescent, de prin părțile unde am văzut lumina soarelui. Ije Cloancă, din-nuvela cu același nume apărută întâia oară în revista *Viața românească*, este copia unui țigan cîntăreț, urît și schilod, coborît la noi din țiganii de prin Ardeal.

Lăutarul Vasile, din romanul meu *Papucii lui Mahmud*, este fratele multor fețe arămii și meștere la arcuș, pe care le-am întîlnit, o viață întreagă, prin tîrguri, pe la sate și prin iarmaroace. Tilincă, din romanul meu *La răspîntie de veacuri*, este capul unei bande de lăutari, parte țigani, parte maghiari, pe care am ascultat-o și am urmărit-o, acum vreo treizeci de ani, sub umbrarul unui restaurant, în aer liber, prin dreptul fostului maidan Duca.

Vioara lui Hugolin, din volumul meu *Caligraful Terțiu*, este un vis, cules după război, pe malurile Dunării, mai sus de Budapesta, acolo unde trufa-

șul castel Vizegrad, spintecat și răpus, apleacă inima spre vis și spre înțelepciunea eclesiastului.

Dar acești lăutari și aceste fapte ale vioarei sînt numai ceea ce am putut să evoc și să prefac în monedă literară, din zăcămintele mele de amintire și de încîntare.

Adevăratul Vasile Lăutarul, pe care l-am slăvit, în copilăria mea, era un țigan mărunț, plăpînd la trup și cu mîini subțiri, care nu locuia la noi în sat, dar venea cel puțin o dată pe an, la ziua tatei, adică la sf. Nicolae.

Tatăl meu — Dumnezeu să-l odihnească ! — se numește în *Papucii lui Mahmud* : Nicolache Piuă-Petri. Am spus acolo cîtă patimă exagerată, cîtă generozitate risipitoare, pentru țigani și pentru muzica lor, cîtă vrajă aducătoare de primejii turna în sufletu-i vioara cu patru coarde.

Am crescut în preajma acestei mari pasiuni pentru dorul pus pe diblă, pentru vitejiile din bătrîni, istorisite în croncănitul cobzei și pentru dulcea jale a naiului. În cele trei zile cît stătea Vasile cu taraful lui la noi la curte, mă culcam în doinele lui Vasile și mă sculam în urările lui de dimineață.

De atunci, mi-a rămas, copilărește, la inimă, cîntecul celor ce păzesc, pînă în zori, izvoarele Drăgășanilor :

Frunză verde maghiran,
mă căznesc de peste-un an
să fac pelinul zahar,
și pelinul : tot amar !

Pelin beau, pelin mănînc ;
seara, pe pelin mă culc ;
dimineața, cînd mă scol,
cu pelin pe ochi mă spăl !...

Dar Vasile Lăutarul (un adevărat personaj!... Cîntase la nunta părinților mei...) era o apariție de zile mari. La noi, în sat, era o pereche de lăutari de tăvăleală, chemați la toate nunțile și nelipsiți, duminică, de la horă. Cum îl chema pe cel cu vioara, nu mai știu... Cel cu cobza se numea, între noi, Posmac țiganul. Acesta era vistiernicul cîntărilor, poetul baladelor și (cred azi) colaboratorul vechilor trubaduri populari, acolo unde legenda era sfîșiată sau nu-i plăcea lui Posmac. Posmac improviza!

De cîte ori, la nunțile din sat, nu m-am strecurat și eu în pătul sau sub pătulul cu porumb, ca să fiu mai aproape de fermecătorul Posmac și să ascult *Mănăstirea Argeșului, Miu Haiducu, Iancu Jianu* și alte povestiri care mergeau la inimă!

Posmac îmi părea, în opoziție cu Vasile, un modernist, dacă nu chiar un răzvrătit. Era gras și păros ca un urs, avea o voce bărbătească și adîncă și — fapt izbitor — avea părul tuns și țepos.

Vasile era mlădiu, ceremonios, dulce la viers și respectuos de tipic... Și dovada cea mai curioasă este că Vasile Lăutarul purta părul lung și împletit într-o coadă, întocmai ca prea cucernicii noștri părinți, preoții Mihail și Atanasie!

Într-o zi — am uitat cu totul prin ce împrejurări — în locul lăutarului bătrîn, tovarășul lui Posmac, ne-a venit un lăutar tinerel, poate nici măcar chemat la recrutare.

Îl chema Costică!... Nume scump, nume de la oraș, nume subjugător și dătător de visuri!... N-am mai spus (fiindcă am spus-o cu prisosință în *Papucii lui Mahmud*), că satul nostru avea o puternică anexă țigănească. Dar țiganii noștri, care erau de toate, nu erau și lăutari!... De-abia o pereche de lăutari la un cătun întreg de visă-

tori și de artiști, e prea puțin... Pentru aceea Costică — noul venit — pornise din alte șatre țigănești și făcea atîta vîlvă cu numele lui și cu cîntecele lui. Afară de cîntecul :

Hai, Ileano, la Severin,
să ținem calea la trin...

afară de :

Pe secții și pe plutoane,
mă rog, dom'le căpitane
să-mi dai drumul din cazarmă
să mă duc la maica-n țară...

(Costică zicea : pe *sixi* și pe plutoane...) acest cîntăreț mai spunea cu foc un alt cîntec... Era operă proprie, sau făcea parte din repertoriul teleormănean, nu știu de loc... Costică îl cînta din băierile inimii :

Fir-ar ceasu-afurisit
și osu mărturisit
cui m-a-nvățat de-am iubit !
C-am fost mic și n-am știut
și m-am silit de-am iubit !...

Muzică și poezie, an. I, nr. 2, decem-
brie 1935, p. 1.

CEL CE M-A ÎNVĂȚAT
SĂ CITESC ȘI SĂ SCRÎU

Dar toate aceste amintiri de acum o jumătate de veac și toate aceste chipuri de trubaduri arămii, le-am găsit contopite și ridicate, pînă la frumusețea unei șefii de trib și a unui simbol rezumativ, în făptura lui Lache Lăutaru, de la podul Oltului, cel mai jos de Drăgășani.

Era un neprofesionist. Absolvise seminarul inferior de la Curtea de Argeș (în zilele episcopului Ghenadie Petrescu) și voia să se preotească, precum a și făcut mai târziu. Cum a ajuns acest seminarist dascălul meu de abecedar nici azi nu știu precis.

În satul meu natal nu exista școală primară. Cînd a fost aproape să împlinesc șapte ani, tatăl meu — arendașul moșiei — s-a gîndit să facă un lucru bun, și pentru copiii săi, și pentru copiii satului.

Biserica noastră era biserica unui fost schit de călugări, pierdut în pădurile Teleormanului. Împrejur avea chilii și zid înalt. Aceste chilii erau acum magaziile conacului. Una, de lîngă clopotniță, fusese, poate, chilia clopotarului, sau prescurăria...

Tata a prefăcut această fostă chilie în clasă de școală. A pus în ea trei bănci, o tablă neagră, o masă albă și o sobă de fier — iar restul, adică învățătorul, a fost, probabil, contribuția ministrului.

Așa se face că ne-am pomenit într-o zi (cred de toamnă) vreo 20-30 de tovarăși de joacă, și printre noi și câteva fete, adunați laolaltă, în cele trei bănci, proaspăt ieșite din rindea. Mai fusese înainte de noi ceva analog în acest sat valah? Părinții călugări — goniți de Cuza-vodă — își bătuseră vreodată capul cu tainele abecedarului chirilic (ori grecesc) și cu copiii satului?... Poate că era întâia oară când se ivea, în aceste părți adânc ignorate și pline de păduri, luminița tremurătoare a ideii didactice.

Seminaristul Ilie R. Popescu, de fel din județul Olt, comuna Floru, n-avea prea multe însușiri pedagogice. Cred că în primul loc n-avea nici o dragoste către școlari. Se pregătise omul pentru altceva și ca dascăl făcea, probabil, un stagiu plictisitor, în așteptarea gospodăriei parohiale. Nu-mi aduc aminte să ne fi dat vreodată vreun sfat prietenesc, să fi căutat cândva să vorbească inimilor noastre, sau să ne fi mișcat vreodată cu vreo lectură sau cu vreo poveste.

În schimb, de la început, ne-a trimis să-i căutăm și să-i confectionăm, din salcâmii și din cornii din preajma fostului schit, o provizie de nuiiele, pe care apoi i-o primeneam săptămînal. Eu știam alfabetul de acasă. Cum au ajuns să-l știe colegii mei, după cîte nuiiele rupte, după cîtă văicăreală — e un jalnic capitol pedagogic. Cei măi mulți dintre bieții schingiuiți au fugit ca

puii de potîrniche. Au rămas vreo zece copii, cîțiva mai isteți, doi-trei mai pătîniți, și restul : cu pielea palmelor groasă și rezistentă.

O singură mîngîiere țîn minte că aveam în școala lui Ilie R. Popescu, anume mîngîierea ceasului de muzică vocală. Absolventul seminarist adusese cu el un carnet în care își notase, cu note de psaltichie, cîteva cîntări școlare și naționale, curente pe la 1886. Cîntam cu toții, obscur încălziți de melodia unui text în veci neînțeles și cu ochii boldiți, dacă nu la poarta cea nouă, dar la nuiaua cea proaspătă care făcea viraje deasupra capetelor noastre.

Singurele evenimente din acele zile de școală sălbatică erau extrașcolare. Dascălul ne îngăduia uneori să ne ducem la Merișani, comuna vecină, și să cumpărăm de la o dugheană, anilină de cerneală violetă. Călătoria aceasta, cu doi-trei camarazi, proiecta asupra școalei noastre un farmec pe care ea, sărmana, nu-l avea.

Aceeași plimbare la aceeași comună am mai făcut-o în ajunul împărțirii premiilor, tot din îndemnul dascălului, ca să aducem de la cutare gospodar cunoscut cîteva stebile de merișor pentru împletirea cununelor de a doua zi.

În sfîrșit, altă dată, toată școala cu dascălul în frunte am fost la Merișani și am cercetat prieteneste școala de acolo, fraternizînd școlarii între ei și dascălii de asemeni. Această vizită ne-a fost înapoiată și țîn minte — era pe vremea fragilor — cum ne-am risipit, băieți și fete din două sate prin falnica noastră pădure, zisă „Ceretul“, cea troienită pe malurile Vezii.

Am făcut, în satul meu natal, două clase primare. Am făcut de două ori cununa de merișor (poate și pentru că eram băiatul „boierului“). Am trecut prin cele patru operații cu numere întregi, ca gîsca prin apă. Am învățat cîțiva psalmi și — din șopțele camarazilor — o mulțime de lucruri profane...

Cînd după ani de zile, am auzit de școala lui Rabindranath Tagore, am auzit de școala lui J.H.Fabre, mi-am adus aminte de pădurile și de plaiurile noastre, mi-am dat seama de barbaria școalei prin care trecusem și am suspinat din rărunchi împotriva lui Ilie R. Popescu !... Dar bietul om cum era să-mi dea mic ceea ce lui nu-i dăduse nimeni... Mai tîrziu, am ajuns să reconstitui și să înțeleg viața lui de seminar, de la Curtea de Argeș, și de toate celelalte curți episcopale și mitropolitane, ornate cu școli pentru leviți...

După doi ani de funcționare, școala noastră s-a desființat. Pentru ce, nu știu nici azi. Vreo trei elevi ai școalei, între care și eu, am mers mai departe, prin alte școli ; ceilalți s-au înapoiat la păzitul vitelor, la plug și la seceră.

Dascălul nostru, după escapada sa pedagogică, a cerut hirotonia și a obținut-o, însă mă tem că suspinele noastre i-au înjumătățit darul și i-au strîmțat cărarea vieții. O dată, o singură dată, l-am văzut în port preoțesc... un preot firav, spînatec, sfios, pare că rușinat că a ajuns ce ajunsese...

Cînd eram prin clasa a patra secundară am primit o epistolă cu stampila unei comune din Dobrogea... Îmi scria că se bucură foarte mult de si-

lința mea la învățătură și de cinstea pe care i-o fac — lui, primului meu luceafăr... Dar era cam trist și-și cerea umile iertăciuni că a pierdut mult din caligrafia de odinioară și din vioiciunea duhului...

(1929)

Opere, vol. II, București, E.P.E.,
1961, p. 26.

Școala primară din satul meu s-a desființat când am trecut în clasa a treia. Am venit atunci la țîrg, să înnod firul rupt și să învăț mai departe. În Roșiorii de Vede, pe vremea aceea, erau acești institutori : I. Ionescu (clasa a patra și directorul școlii), Constantin Jinga (clasa a treia), Bălăuță (clasa a doua) și preotul Mazarini (clasa întâia).

În ce clasă primară urbană s-ar fi convenit să fiu eu primit, cel ce absolvisem două rurale ? Domnii profesori au discutat grav aceasta, jos în cancelarie, în prezența tatei, pe cînd eu stăteam afară, nevinovat și inconstient de interesul dezbătut. Cînd s-a deschis cancelaria, Constantin Jinga, titularul clasei a treia, m-a luat de mîină și a declarat tare : „Îl iau eu pe răspunderea mea. Nu trebuie să repete clasa a doua“...

Iată cum sărmanul domnul Bălăuță — ierte-l Dumnezeu păcatele ! — n-a fost profesorul meu și galeria mea nu are chipul lui... Titularul clasei a treia cîștigase. Dar de unde știa el că sînt ori nu destoinic să fiu acceptat în clasa a treia urbană ?... Dumnezeu să-l ierte și pe el !... Cred că m-a cam părtinit.

El era de fel din Ardeal (ca și Băluță), poate chiar din Brașov, și se ținea cam neam cu tata, fiindcă (lucru rămas cu totul obscur pentru mine) mama tatei ar fi fost ardeleancă...

Dascălul Jinga era o originală podoabă a urbei Roșiorii de Vede. Când am ajuns elevul lui, era om cărut și cred că cel puțin treizeci de promoții de școlari trecuseră prin tiparnița lui didactică. Îl cunoștea, deci, tot județul Teleorman.

Ionescu și Băluță erau oameni deosebit de serioși, cu privirile în pământ, cu obraji umbriți de o finețe sură, scurt cosită.

Preotul Mazarini era vioi, cu glas de clarinet, roșcovan și spîn ca un eunuc. Jinga — mai înalt ca toți — era jovial, mare iubitor de table și de cărți, purta barbișon Napoleon III și, invariabil, o pălărie de formă înaltă, un cilindru. Cu orice fel de haine, în orice zi, pe orice vreme, Jinga plimba, prin burgada noastră româno-bulgară, monumentalul său „joben“.

Acești dascăli știau carte și, deși metodele unora dintre ei erau cam... impaciente, ne făceau și pe noi să învățăm. Aritmetică, geometrie, *Istoria* lui Tocilescu, *Geografia* lui Corjan, un catehism complicat... toate trebuiau știute; demonstrate la tablă sau prelucrate pe caiet. E adevărat că elevii acestor dascăli, uneori, după ce-și luau atestatul de patru clase primare, erau chemați să recruteze. Mai cu seamă colegii noștri țărani erau flăcăi de horă.

Îmi dădeam și eu toate silințele să nu rămîn codaș și să nu dau de rușine pe garantul meu. Mă distingeam la multe obiecte. La istorie, mai ales, înțelegeam mai bine ca toți limba perdăfuită a lui Tocilescu și o reproduceam fără greș. Dar eram slab la aritmetică... Dascălul meu de la țară,

Ilie R. Popescu, fusese un jalnic mijlocitor între mine și această enigmatică știință.

Dar bunul meu Jinga închidea ochii. Dacă nu-l entuziasmasem cu aptitudinile mele aritmetice, îi aduceam alte bucurii... De pildă, convinsese pe tata că trebuie să-mi dea lecții particulare de limba germană (el și Băluță vorbeau nemțește). Știam să scriu tot alfabetul german, silabiseam orice cuvânt și cel puțin o duzină de vocabule teutonice erau acum proprietatea mea.

La Jinga am văzut întâia oară amărăciunea și necazul dascălului când elevul nu știe lecția sau turbură clasa. Supărările lui Jinga erau de poveste. Îl apucau niște furii veritabile. Uneori frîgea linia, alteori sfărîma ochelarii, mai totdeauna mototolea catalogul. Foarte rar mîngîia urechile celui ce greșise...

El, fiul Ardealului, își îndeplinea chemarea cu apostolică măsură. Pe urma și în șir cu marii dascăli, veniți din iluminarea ardeleană, coborîse și Jinga prin pasurile Carpaților, ca să deștepte din somnul lor turcesc cîmpiile Teleormanului.

Mai închis decît Jinga, scump la vorbă și de-o exemplară sobrietate personală, dascălul din clasa a patra, I. Ionescu, avea același suflet devotat chemării lui didactice. Era în învățămînt mai vechi decît Jinga. Socotesc că eu și colegii mei am fost cea din urmă promoție pe care venerabilul bătrîn a dat-o țării. Făcuse aproape o jumătate de veac de dascălie și a cerut să i se acorde odihna pensionarului...

Totuși focul din tinerețe se dădea și acum pe față, la unele lecții de istoria patriei. Reținut, tăcut și necomunicativ cum era, cînd venea vorba de vreo faptă mare din trecutul nostru, se ridica pînă la elocință. Nu voi uita niciodată, cum n-am

uitat nici pînă acum, felul sugestiv și dramatic cum ne-a istorisit lupta din Dealul Spirei, dintre turci și pompierii bucureșteni.

Sînt patruzeci de ani, între mine, cel de azi, și aceste cărunte capete de dascăli, rechemate de emoțiunea și de recunoștința mea !... Scumpi moșnegi, care m-ați descoperit pe mine mie însumi, modești făclieri care ați iluminat potecile cugetului nostru, odinioară, în anii claselor primare, cît de sfîntă și mai presus de orice răsplătire îmi apare munca voastră dascălească !...

Unul dintre miile de elevi care s-au perindat pe dinaintea catedrelor voastre binecuvîntează preoțește somnul vostru și-l împodobește cu floarea aducerii aminte !

Adevărul literar și artistic, an. IX,
nr. 452, 4 august 1929, p. 1.

GOLDȘTAIN MARCU

(Fragment)

Am avut în clasa a III-a și a IV-a primară un coleg pe care îl *striga la catalog* : Goldștain Marcu. Era copilul unui evreu sărac, de meserie curelar. Era unul dintre elevii inteligenți și sîrguincioși și, în lupta pentru cele trei premii de clasă de pe atunci, izbutea regulat, o dată chiar ca premiant întii. Parcă îl văd și azi pe acest tovarăș nemai-văzut din 1890... Mai mic decît mine, rumen, cu niște ochi frumoși, negri și în spinare cu un ghiozdan de piele, făcut de tată-său. Marcu îmi plăcea mai ales pentru două lucruri : pentru curajul și limpezimea cu care își spunea lecția, și pentru dragostea lui de haiduci. Pe vremea aceea, *Iancu Jianu, Bujor, Graur Vulpoiul, Bostan, Mina Haiduceasa*; erau cele mai fermecătoare cărți din lume. Eram în clasă cîteva spirite puternice, pe care nu ne copleșeau nici *Aritmetica* și *Geometria* lui Mirescu, nici scenele și omorurile din romanele de mai sus. O duceam foarte bine cu școala și adoram pe eroii d-lor Panait Macri și N. D. Popescu.

Ați greși, însă, dacă ați crede că această dragoste se mărginea numai la cititul genialelor cărți mai sus amintite. A citi un haiduc ar fi fost prea puțin ! Trebuia să-l punem și în acțiune, trebuia

să-l dramatizăm. Și iată-ne beți de lectura lui *Graur Vulpoi*, virînd liniile (de liniat hirtia) la cingătoare, în chip de arme, și căutînd, cu ochi aprinși, prin grădinile vecinilor, pe poterașii inamici... Nu era nici picior de poteraș. Se întîmpla că dădeam unii peste alții și în sfînta noastră furie nu mai ne cunoșteam. Trebuia să alerge căpitanul și să ne deschidă ochii că vărsăm, în zadar, pur sînge haiducesc.

Țin minte că Marcu era un mare entuziast și un frumos povestitor. Ce s-a făcut el de atunci, nu mai știu. Părinții lui au plecat din orășelul unde, probabil, își ciștigau cu greu viața și s-au mutat într-un centru mai mare. Niciodată n-am mai văzut și n-am mai auzit de tovarășul meu de haiducie.

Infrățirea, an. I, nr. 19, 9 iunie 1913,
p. 1

ÎNCEPUTURI

Cîteva ani am văzut trenul fără să călătoresc cu el... Mama nu putea să dovedească treburile gospodăriei, tata nu avea nevoie de tovărășia copiilor în drumurile lui cele lungi, iar copiii se duceau la școală. Nu cugeta nimeni să sporească impresiile, cunoștințele și blazarea timpurie a unor nevîrstnici.

Trenul trecea cu coama lui de fum prin zarea ogoarelor moșiei, și cînd tata ne-a adus la Ruși, ca să terminăm clasele primare, trenul se vedea, cu gară cu tot, în fundul uliței noastre, iar fluieratul lui se amesteca cu fluieratul unei mori de foc de lîngă noi...

Dar toată lumea rămînea neispășită și roabă treburilor ei... Dascălii mei cei noi de la oraș nu s-au gîndit niciodată să ne pună în convoi și să facă cu noi o „excursiune științifică” pînă la gara de curînd creată și pînă la șiragurile de vagoane, mișcate cu puterea aburului, încătușat de om în veacul în care ne găseam. Am văzut de atunci încoace gări sămănate în adîncuri de provincie și am constatat un fel de sport special, provincial : cînd trebuie să sosească un tren, tot tîrgul se gătește și iese la gara din capul bulevardului, ca să

privească, să noteze și să comenteze... Este o deprindere nevinovată care m-a înduioșat adeseori.

În târgul și la gara noastră nu se pomenea așa ceva. Țîrgoveții mei erau oameni serioși și pozitivi. Românește, bulgărește sau grecește, ei își discutau și-și urmăreau, cu sprîncenele încruntate, afacerile lor, la cafenea, în simigerie ori la oborul de cereale, și de tren nu se apropiau decît cu banii în mînă.

Întîia oară cînd trenul a trecut cu dinadinsul prin gîndurile și prin așteptarea mea a fost într-o primăvară de neliniște și de zguduire obștească... Cred că era în luna martie din anul 1888. Tata era în București, iar Bucureștii fierbeau ca un cazan imens, deasupra jeraticului politic... Mama era plină de grijă și tulburată de unele vise stranii pe care le visa... Isprăvnicelul și pădurarii veneau în fiecare seară să întrebe dacă a venit boierul... Ce era în București? *Au căzut Roșii și au venit Albii!*¹ Dar ce puteam să văd eu în această veste, care preocupa pe isteții satului, decît un fel de catastrofă cosmică, unde munți de foc și cataracte de sînge se înecau în lapte și în zăpadă!...

Patru zile în șir am mers cu Caraiman vizitiul la gara Beuca, să așteptăm pe tata... De trei ori trenul s-a zămislit din zare și a curs pe podișuri ca o omidă uriașă, a oprit o clipă în gară și a plecat, fără să aducă pe cel așteptat... Mă uitam, din fundul trăsurii, cu inima grea...

— Nu e nici azi!... Hai, băieți!...

Și Caraiman atingea caii cu biciul, și porneam către casă, tăcuți, îngîndurați...

Dar a venit și pentru mine ziua să mă urc în trenul văzut de departe atîta vreme și să plec la

¹ Aluzie la căderea guvernului liberal („roșii”) și la instaurarea unui guvern conservator („albii”).

Bucureștii cei nalți pînă la cerul necunoscutului și al închipuirii, ca să înnod mai temeinic rostul cărții. Nu știam destulă carte... Trebuia să mai învăț !... Ce voia tata să scoată din mine n-a avut vreme să mi-o spună, fiindcă, după doi ani de la prima mea călătorie cu trenul, el însuși a plecat în suprema călătorie.

Nu poți să uiți niciodată, cu totul, prima ta experiență feroviară. Pornisem din gara Beuca într-o caldă după-amiază de august și străbăteam fertilele bărăgane din nordul județului nostru. Soarele bătea în ferestrele vagonului și în jilțurile lui, căptușite cu un postav aspru, cenușiu, pe care îl vedeam întîia oară.

Urcînd în vagon, tata găsisese cunoscuți, care veneau de la Turnu și de la Ruși și mergeau și ei tot spre București. Unul dintre ei mi-era cunoscut și mie. Era „domnul Izidor“, negustor cu vază și chiriașul nostru din Ruși, în prăvălia căruia fusesem cu părinții mei, de multe ori.

Probabil că și tata și chiriașul nostru erau într-un moment de armistițiu cu nevoile și cu grijele lor pămîntești, fiindcă mi-aduc aminte că am auzit din gura tatei următoarea idee, floarea unei stări sufletești de degajare și de reverie :

— S-ar mira grozav strămoșii noștri dacă ar coborî ochii pe pămînt să vadă cum călătoresc azi strănepoții lor...

Din acea vară de august, călătoriile cu trenul au invadat în viața mea. Fiecare vacanță, mică sau mare, mă făcea să străbat cîteva județe, între școală și casa părintească. Am cunoscut începuturile de toamnă care înveșmîntă în aur și în purpură dealurile Argeșului și ale Mușcelului. Am venit de Paști acasă printre livezile cu pomi în floare și printre dumbrăvile cu vetre de viorele.

Am străbătut cu greu, la vacanțele de Crăciun, nămeții care înfundau văile și vîlcelele și, într-un an, am rămas înzăpezit, trei zile și trei nopți, în gara Costești.

Era trenul școlar, plin cu elevi din toate școlile — băieți și fete — și mai totdeauna plin și cu soldați, care obținuseră concediu de sărbători, o dată cu noi, poporul școlilor. Ce îmbulzeală, ce grijă, ce început prost de vacanță, să te strivești la ghișeul de bilete, să iei vagoanele cu asalt și să rămii, adeseori, pe sala vagonului, în picioare pînă la Costești, unde schimbi trenul pentru Roșiori — Turnu Măgurele !...

Nu venise vremea trenului emancipat, liber de școală și de confluențele vacanțelor, pornit spre munte sau spre mare, sau cel puțin spre zărilor care nu mai ascund rosturi și pravili arhiștiute.

Semnul și prevestirea acestor călătorii mi-au venit într-o dimineată de iulie, cînd noaptea se înfioară de ziuă și se deșteaptă ciocîrlia. Intram în județul Teleorman, ca într-un infinit ocean de holde, în parte secerate... Spre răsărit se mișcau aeriene, viorii, perdelele cerești catapetesme... Eram tot școlar. Priveam înțîia oară acest spectacol, într-o tresărire de libertate și de farmec personal, rău venită pentru obligațiile mele mereu școlare...

Ca să treci din clasa a doua rurală în clasa a treia urbană — de la Didești la Roșiori — depărtarea nu e prea mare. În spațiu pămîntesc e foarte mică, vreo zece kilometri, de dincolo și pe dincoace de riul Vedea.

În spațiu sufletesc era mai mare. Cel ce m-a învățat alfabetul și psalmul *Miluieste-mă, Dumnezeu*, era un biet seminarist neisprăvit pe lîngă dascălii mei, Jinga și Ionescu, din clasele a treia și a patra, făcute în Roșiori.

Să treci, însă, din școala primară urbană de pe malul Vezii la liceul Sfîntul Sava din București mi s-a părut, la început, o depărtare interplanetară !... Au curs de atunci atîtea zile, s-au grămădit atîția ani, și totuși prima mea călătorie cu trenul și sosirea în București, într-o seară de august, stăruiesc în amintirea mea ca zidul exterior al unui amfiteatru deasupra zidurilor și treptelor interioare, dislocate și măcinate de multă vreme.

Intram în liceul Sfîntul Sava ca elev intern, adică încazarmat în internatul respectiv, dintre strada Știrbei Vodă și aleile Cișmigiului. De ce liceul Sfîntul Sava a fost să fie grădina lui Aca-demus, pentru mine, și nu altul din cîte mai

erau?... Cîteva împrejurări, cu aerul de nimica toată (în realitate, neclintite ca taracii anticului destin), au adus înscrierea mea la bătrînul liceu bucureştean şi încazarmarea mea în fostele case ale generalului Florescu.

Mai înainte ca să privesc, să cercetez, să măşor cu pasul şi cu visul clădirea liceului Sfîntul Sava (tot acolo unde este şi azi), am făcut această tehnică operaţie cu internatul liceului „Sfîntul Sava. Pentru mine, cel ce veneam dintre cerii drepti ca lumînarea, din dumbrăvile şi din livezile Teleormanului, era o mîngîiere înfăţişarea caselor generalului Florescu, boiereşti şi arhaice, cu o grădiniţă în care clipea un ochi de apă, cu plopi înalţi pînă la mansarde şi, peste mansarde, cu o terasă de unde priveam, la bătaia vîntului, legănările Cişmigiului.

Lumea pe care o găseam în acest internat, de la directorul ce se intitula „provizor“ pînă la servitorii unguri, de la pedagogii mai importanţi ca provizorul pînă la portarul porţilor de fier, lumea aceasta s-a depus straturi-straturi, în amintirea mea, timp de cinci ani, şi într-o zi voi exploata-o într-un capitol deosebit. E vorba, acum, de dascălii mei de la liceu.

Ce uriaşi mi se păreau !... Ce fortăreaţă de giganţi era pentru mine liceul Sfîntului Sava ! Desigur că într-o parte se înălţa, cum se înălţă şi azi, catedrala Sfîntului Iosif, covîrşind cu totul acoperişul liceului meu. În partea cealaltă creştea, cum creşte şi azi, cogemite Ministerul Instrucţiunii, pe lîngă care liceul meu trebuia să se cufunde într-o metanie ierarhică definitivă... Dar ce impresiune puteau să-mi facă aceste vecinătăţi !

Maiestatea templului creștin era să mi-o zidească — limpede și atotbiruitoare — de-abia profesorul meu de istorie, în curs de ani și ani, iar puterile, misterele, intriga politică și satrapisme Ildiz-Chioscului vecin erau, pentru vârsta și mintea mea de atunci, lucruri inexistente.

Îmi vine să cred că, pe vremea aceea, Ministerul Instrucțiunii nu strivea, atât de jalnic ca azi, ființa, pravila, neatîrnarea și personalitatea școlii românești. Nu știu pentru ce mi-a rămas convingerea că profesorii mei de la Sfântul Sava priveau cu o mîndră independență spre ferestrele vecinului de la apus.

Este, însă, etern adevărat că trăim un timp cînd *tata* este cel mai puternic om de pe pămînt, iar *domnul profesor* cea mai înaltă autoritate, după Dumnezeu. Și așa era prin anul 1890, pentru mine, elevul neuitaților mei dascăli de la liceul Sfântul Sava.

Îi văd înaintea mea, ca într-o venerabilă galerie, unul cîte unul, în cadrele unei respectuoase și recunoscătoare camere sufletești... Dintre profesorii mei titulari, de acum patruzeci de ani, n-au mai rămas în viață decît doi. Dintre suplinitori, vreo trei sau patru.

Cel dintîi cu care am dat ochii — Doamne ! ce ochi sfioși și plecați spre podele — a fost, neapărat, directorul liceului, profesorul de matematici la cursul inferior, subtilul Zamfir Herescu. Purtare, directorului cu noi, atitudinea lui pedagogică, procedeele lui curente este adevărat că nu aveau nimic subtil. Bietul director era un tradiționalist... „Varga să nu lipsească de pe spinarea copilului“, deși, materialmente, nu întrebuița varga mai niciodată.

Era, însă, un om subtil și perspicace, dincolo de bruscheriile și de intemperiiile lui pedagogice și ca atare îl simțeam eu. Nu-mi era teamă de cuvântul lui aspru și oarecum milităresc, dar mi-era teamă de ochii lui iscoditori și de flacăra lor neagră și ironică. Era un om înalt, inteligent, plin de lecturi clasice, logician și abil convorbitor. Deși era profesor de matematici, avea diploma de doctor în drept de la Paris și (în ce școală catolică învățase ?...) vorbea latinește.

Am scris altă dată despre personalitatea didactică a lui Zamfir Herescu și nu mă voi repeta. I-am fost un elev mediocru, poate chiar cel mai prost elev dintre toți cîți au izbutit să-i smulgă, prin falsă sîrguință, nota 8 și 9, cum îi smulgeam eu. Nu înțelegeam matematicile și poate că chiar profesorul pe care vi-l descriu a trecut pe lângă mine la fel cu obiectul său. Mai știi !... Poate că și materia și dascălul mi-au rămas deopotrivă de inaccesibili...

Rechemarea pe care am făcut-o, odinioară, profesorului meu Zamfir Herescu, a căzut sub ochii șefului promoției noastre, matematician născut și azi mare inginer. Scumpul meu coleg mi-a spus : „Să știi că ai fost nedrept cu profesorul nostru“.

Sînt fericit că pot să divulg acest cuvînt. Să nu credeți că fusesem ingrat față cu această frumoasă figură din anii mei de școală. Dar mărturisisem că nu intrau în capul meu nici matematica rațională, nici metoda profesorului, nici splendida lui impasibilitate față de elevii nenăscuți matematici...

Desigur că eu sînt vinovatul. Ce era să facă bietul dascăl cu mine ?... Cum era să-mi deschiză capul, cînd acest cap nu era bun pentru matematică ? Poate că profesorul meu ghicea la mine pe

dihania abătută de la căile normale, ce era să
fiu... Un copil zănatic ! Un imaginativ ! Un spirit
amăgit și amăgitor, care ia visul drept realitate,
și din realitate face trambulină pentru vis ! Și
atunci (și-o fi zis dascălul meu) : nici matematica,
nici nimic altceva de pe pământ nu poate să-l
tămăduiască !

Să nu-i dea Dumnezeu profesorului de mate-
matică, în clasa lui, prea adesea și prea mulți elevi
poeti !

(1930)

Oameni și gânduri din veacul meu,
București, E.S.P.L.A., 1955, p. 46.

TRANDAFIRII

Am văzut lumina zilei într-un colț de țară sălbatic și muntos, unde nu cresc decît slabe cereale, măceși în belșug pe poalele codrilor și ale livezilor, și unde nu se pomenește de trandafirii din grădină. Pînă a nu părăsi satul meu, adică pînă a nu isprăvi clasele primare, nu știam despre aceste flori decît atîta cît spuneau și înfățișau cărțile de citire. Dar de la descrierea cărților pînă la realitate este totdeauna o mare depărtare. Cu trandafirii vii m-am întîlnit întîia oară în clasa întîia de liceu, epoca examenelor.

Părinții mei voiau să facă din mine un om de lume — un avocat, un inginer, un om puternic... — și de aceea m-au dat întîi la școalele profane. Dar grația celui ce mă deosebise din pîntecele mamei mele (*Galateni I, 15*) voia într-altfel și, cu chemare mai presus de împotrivire, m-a chemat curînd, din tabăra acelei lumi, spre alte căi și spre alte lupte.

Eram în examenele primului an de liceu, cînd aceste flori temute îmi apărură întîia oară. Pare că mă văd cum ședeam singur în banca mea, la examenul de limba latină, cu capul roi de materia bine învățată, dar stăpînit de o salutară teamă

față de severul moșneag de pe catedră, dascălul meu de latinește. Așteptam să fiu chemat — din ce în ce mai agitat și mai aprins, — când ușa clasei noastre se deschise și un pîlc de școlărițe ilumina sala. Erau domnișoarele pregătite în particular și care veneau acum să depună examenul, la școala statului. Una dintre ele, văzînd că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se așeze lîngă mine.

Dacă anii numeroși trecuți de atunci, dacă cugetele mele din ce în ce mai neatente la înfățișările din lumea aceasta mă iartă să mai cred că îmi aduc bine aminte, tinăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era cam de aceeași vîrstă cu mine cel de atunci, dar mai împlinită și mai înaltă. Ca printr-un pat adînc de ape străvezii, disting și azi, cînd mă aplec și caut în cisterna trecutului, un profil gingaș, mai văzut cîndva în nu știu ce icoană. Cred că este acest profil de acum treizeci de ani.

Creaturi de felul celei care ședea lîngă mine mai văzusem (e adevărat, că nu din această apropiere), dar trandafiri nu mai văzusem niciodată și îndeosebi niciodată nu ajunsese pînă la mine turburătorul lor parfum. Și vecina mea avea la cingătoare trei, iar în mîna din spre mine un buchet întreg de trandafiri. E cu neputință de explicat și de analizat ce se petrecea în capul meu, chinuit de așteptare și de zumzetul albinelor latine, năvălit acum deodată de această mireasmă ucigașă. Ani de-a rîndul, din ceasul acela, nevinovații și suavii trandafiri mi-au fost inimi, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinistru, ca o amintire remușcătoare.

Intra, oare, în turburarea mea și ceva din prestigiul aceluia obraz atît de drag trandafiriu, atît

de fraged, sub undele arămii ale părului inextricabil împletit? Poate că da... Acei trandafiri, pentru moment, erau carne din carnea frumoasei școlărițe, erau ea însăși. Și totuși, mai târziu, când trandafirii erau singuri, nici purtați de mâini mici, nici înfiți la cingătoare, ei mi-au fost prigonitori, ca și în ora cunoștinței noastre.

Cu inima în freamăt și cu capul dogorît de un început de migrenă, mi-am auzit numele pronunțat de venerabila barbă albă de pe catedră. Ieșind din bancă, am ieșit din sfera obsesiunii și a nerăbdării. După prima întrebare, desăvîrșit de bine știută, m-am recîștigat cu totul. Eram unul din cei mai buni elevi ai moșneagului dascăl, și nota obținută a fost nota maximă, pe lângă un supliment de laudă publică. Revenind la locul meu, asupra-mi căutau frumoși, admirativi, ochii vecinei mele.

— Te rog, mi-a spus ea, pe șoptite, să nu fii de față cînd voi fi chemată la catedră... D-ta ești atît de bine pregătit! Primește acest buchet, dar te rog... du-te, să nu vezi cît sînt de slabă la latinește!

Aprins la față și descumpănit, am luat buchetul de trandafiri și am ieșit din clasă. Stranii senzații încercau sufletul meu! Simțeam în mine ceva plăcut și cald, dar totuși bolnăvicios și vinovat. Acești trandafiri îmi răsuceau toți nervii și îmi puneau din nou, pe cap, cununa migrenei. Dar acești trandafiri continuau, în conștiința mea, pe frageda lor dăruitoare și acest fapt adăuga, în cumpăna senzațiilor mele de apăsare și de boală, ceva dulce și răcoros, care mă oprea să mă desfac de ei și să-i dau peste zaplazul vreunei grădini din cale. O jumătate de oră după plecarea de la

școală, tot venind către casă, am rămas nehotărît, confuz — vag fericit, vag bolnav și vinovat.

Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conștiința mea, cu insinuarea fină și aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine și rău, dintre dorit și nepermis, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă, dintre bărbătesc și feminin. Iar în anii mei de ucenicie și de luptă, lumea ispitelor și a durerilor nemîntuitoare era să-mi înfățișeze — cu ajutorul Domnului, de-a pururi zadarnic — o cosită parfumată totdeauna cu trandafiri. Puterea Mîntuitorului s-a sălășluit în cel nespus de slab (*II Corinteni*, 12, 9); copilul cel sfios și palid a biruit, de atunci, încercările și atacurile în care mulți viteji ar fi căzut zdrobiți.

Eram pe drum spre casă și țineam cu o mîină galeșă buchetul dăruit. La o răspîntie era o troiță, sub o pălărie de șindrila veche. În fiecare zi, la picioarele Divinelor Dureri, ardeau luminările celor săraci și mîini cucernice atîrnau flori culese dimineața. — „Aici să depui florile tale!“ am auzit clar în mintea mea... Cuvinte minunate, cuvinte simbolice !

Am revăzut, de departe, pe frumoasa mea colegă, dar n-am mai stat împreună în aceeași bancă și nu-mi aduc aminte la cîte din examenele mele a mai fost de față.

După cîtiva ani am părăsit studiile profane și am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase. Între mine și lumea aceasta Domnul miostiv a interpus pereții mănăstirii.

Și cine ar fi gîndit că eu cel bîntuit atîta vreme de dureri de cap, îndată ce adia pînă la mine miros de trandafiri, era să ajung cu voia Domnului un adevărat horticultor ? Cuvioșii părinți ai

sfintului locaş în care aştept seara noastră pă-
mîntească mi-au încredinţat, spre cultivare, un
ogor de trandafiri. Cînd răsare soarele, trandafirii
aurorii se amestecă cu trandafirii mei, pe colina
din faţa chinoviei. Astăzi am biruit răul de odi-
nioară ! şi în fiecare dimineaţă, din luna Puru-
rei-Fecioare, împletind, din trandafirii pe care
Domnul mi-i dăruieşte an cu an mai mulţi şi mai
frumoşi, ghirlande şi cununi, le aduc şi le aşez
printre făclii, la altarul Preacuratei.

Dar uneori, meditînd asupra vieţii mele şi a
drumului ce mi a fost poruncit de sus, ajung cu
firul meditaţiei în văi nehotărîte, unde creşte
floarea întrebării.

Dacă aş fi avut o altă viaţă şi aş fi ispăşit vina
originară şi păcatele mele personale pe căile co-
mune, poate că aş fi ajuns curînd să mă împac
cu suavul miros de trandafiri. Şi mai departe,
dacă aş fi dus viaţa tuturor şi aş fi lăsat să bată
în simţirea mea cascada întîmplărilor obişnuite,
poate că azi, după atîţia ani de zile, micul episod
din copilărie şi migrena mea ar fi fost colb uşor,
de multă vreme uîtat şi spulberat. Aş fi putut
eu, oare, să-mi mai aduc aminte, cu atîta limpe-
zime, de acest frumôs profil de acum treizeci de
ani ? Şi mai adînc gîndind, era oare să-mi rămînă
un simplu miros de floare atît de dulce dureros,
atîta vreme ?

O, tristeţi ale psihologiei monahale ! O, îndu-
rări cereşti, fiţi, iar şi iar, umil solicitate ! Iertaţi
ţinerea mea de minte, de este cu păcat ! Stropiţi
cu isop curăţitor chihlibarul vinovat că a prins
şi-a reţinut, atîţia ani, această graţioasă colcop-
teră a amintirii !

Viaţa nouă, an. VI, nr. 11, 15 iulie
1910, p. 209.

EXAMENELE DE ALTĂDATĂ

Cu toate că a trecut atîta amar de vreme de la cea din urmă zi de examen la liceul Sfîntul Sava, amintirea încordării sufletești și a zbuciumului care însoțea acele verificări școlare mi-a rămas vie, ca de ieri.

În ziua de 31 mai, era un fel de „încetarea focurilor“. Anul școlar se isprăvisese. Cu un suspin de ușurare, învăluiam cerul și pămîntul și îndeosebi răzăparele din grădini, în prima lor recoltă de trandafiri. De la 31 mai și pînă la 5 iunie, exclusiv, erau zile de pregătire generală. Obiectele la care trebuia să dăm examen erau așezate în scară — de obicei cu cîte o zi intermediară de odihnă — de la 5 iunie pînă pe la 22 iunie.

Cînd privesc azi spre aceste depărtări ale timpului adolescenței, îmi pare că privesc în zări de vitejie și de epopee.

Examenele de atunci, trecute cu strălucire, te ridicau erou în propria ta conștiință. Mi-a fost dat să cunosc și slava biruinții, dar și melancolia capitulării și a renunțării „pînă la toamnă“...

Așa a fost în anul 1898, cînd, după povața eminenților profesori Buicliu și Marinescu, a trebuit

să părăsesc frontul de vară și să rămân pentru examenele de toamnă.

În anii 1896 și 1897, deși am păstrat tradiția bunei școlarități, am trecut, treptat, discret, în lagărul poeziei și al boemei...

Printr-o potrivire, pe care cred că am denunțat-o și altă dată, socotelile de sfârșit de an școlar coincid cu epoca subjugătoarelor expansiuni vegetale. În iunie înfloresc și teii, și crinii, și — în continuare — trandafirii lui mai...

Pentru temperamentele prozaice, pentru copiii cu fire practică și lucidă, poate că pregătirea examenelor, printre crinii înfloriți, nu însemnează nici o nenorocire. Cu totul altfel stă lucrul pentru cei ce au venit pe lumea aceasta, ducând cu ei, în cărările vieții, blestemul lui Baudelaire.

Am scris undeva, într-o carte puțin cunoscută generației de azi, spovedind amintirile unui *alter-ego*.

„Dar în zilele când pregăteam matematicile !... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidas, pe Wagner și ziua în care m-am născut !... Toate ideile seducătoare, toate imaginile grațioase, toți demonii muzicali ai inspirației veneau și se așezau pe brațele ecuațiilor, pe briul fracțiunilor, ca niște privighetori nebune pe o leasă de mărăcini ! O zi, două, trei înainte, când fusesem liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, când mă chinuiam să pricep și eu o boabă din această înfri-coșată de algebră, mă simțeam smuls de inspirație și ridicat la ceruri, pe aripile poeziei !“...

Tot acolo, eroul meu își spune mai departe necazurile lui, care erau și ale mele :

„Înghițind dureri necunoscute de colegii mei și luptînd cu ispite nebănuite de simplista lor alcă-

*tuire sufletească, am fost totdeauna printre fruntași. Dar aș fi voit — mai ales în examene — să fiu și eu ca ei! Cum deplîngeam, în taină, paco-
stea superiorității mele! Mă uitam la ei, cum erau absorbiți de învățătură; admiram fericita lor receptivitate și-i simțeam goi ca niște urcioare, pe care le umpli și le golești cu cea mai mare ușurință“...*

„Cite impedimente și cite interdicții nu răsar în calea visătorului trîndav, cînd e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ți-ar trece prin cap: iată, acest stol de crini, de pe masa mea, mă desface din toate articulațiile bunei mele porniri laborioase. Cum să mai citești aceste pagini aspre și didactice, cînd acèst cor de îngeri s-a instalat în casa și între cărțile mele!... Cît de dragă mi-este această floare! Ce gînd platonician, ce idee divină se ascunde în această făptură, atît de grațioasă și de siderală?... Privesc minute întregi aceste șase petale de argint, prinse și sigilate înăuntru cu emblemele fecundității neprihănite. Cum să interpretăm acest omăt care picură smîrnă și șofran în inimile noastre? Cum să nu bem pînă la fund visul angelic, care se revarsă din aceste cupe fecioare?“

Dar în jurul examenelor de altădată mai erau și alte primejdii, mult mai categorice decît alea-nul florilor și ispita teilor de la Șosea. Acum o jumătate de veac, era în lumea tinerească, setoasă de artă și de glorie, o tradiție (mai degrabă o superstiție), venită la noi de prin marile centre ale boemei pariziene.

Adolescenții care se simțeau sau se credeau atinși de săgețile lui Apolo (ca să nu mai vorbim de săgețile lui Cupidon) nu mai aveau răbdare să

termine școala și dezertau uneori din fața bacalaureatului.

Aveam câteva cafenele literare, erau cîteva maeștri, prea bucuroși să-și sporească numărul ucenicilor, și revistele și ziarele erau ospitaliere pe atunci, ca și astăzi... Ce-ți mai trebuie bacalaureatul ? De ce să îmbătrînești, muncind pentru licență ?

Erau pilde seducătoare că adevăratul talent literar lăsase premianților mediocri bacalaureatul și licența...

Ispita era puternică. Nici Caragiale, nici Vla-huță, nici Coșbuc, nici Macedonski... nu avuseseră parte, în zilele lor, de gloria palmaresului.

Pentru aceea, prin anii 1893—1899, piesa și literatura erau servite de mulți tineri care refu-zaseră să supună gîtul lor pletos sub jugul bacalaureatului.

Becescu-Silvan, Podeanu, Russe-Admirescu, Dragomirescu- Ranu, Aristide Cantilli, mi se pare chiar Alexandru Antemireanu... și cîți încă erau niște revoltați împotriva sclaviei școlare și, cel puțin deocamdată, n-aveau nici un fel de păreri de rău.

Totuși, exemplul lor nu m-a încovoiat.

Examenele de altădată, dacă m-au găsit absent o dată ori de două ori, mi-au rămas memorabile și sacre.

Drapelul, an. II, nr. 148, 20 iunie
1945, p. 1.

Venisem acasă, în vacanța Paștelui, prin clasa a treia de liceu... Dintre toți colegii mei din școala primară, unul singur izbătise să meargă mai departe și să înfrunte biruitor latineasca, franțuzeasca și tot programul greu al liceelor de atunci. Ne-am întâlnit cu multă plăcere. Am vorbit de multe toate și la despărțire (era să fie de vecii vecilor) bietul meu prieten mi-a împrumutat o carte pe care o dobândise la premii, o dată cu cununa de premiant întâi.

Era *Din goana vieții...* Această carte a fost prima mea iubire literară. Citeam și mai citisem până aci și alte cărți, nici una însă nu m-a trezit și nu m-a încălzit sufletește atât de mult, atât de decisiv. Nu mai țin minte de unde am început s-o citesc, dar n-am uitat și nu uit că în duminica Tomei, dimineața, cu câteva ceasuri mai înainte de a pleca spre București, la școală, eu copiam de zor, într-un caiet, bucata care încheie cartea d-lui A. Vlahuță, adică *Amintiri despre Eminescu...* De ce? N-aș putea să mai spun de ce. Bucata însă, astfel copiată, am citit-o colegilor mei, din internatul liceului Sf. Sava, deși cartea era cu mine, adusă și ascunsă în cufăr! Era, pe semne, un

sentiment de iubit ori de avar, care nu vrea să arate la nimeni comoara lui. Și într-adevăr, toată luna lui mai m-am dus tiptil sus în podul internatului, unde erau cuferile noastre ; scoteam din cufăr cartea iubită și o isprăveam pagină cu pagină, în taină !

Ceea ce mă fermeca și mă uimea, în primul loc, era ortografia acestei cărți.

D-l Vlahuță scria : *zece... amețitoare... Dumnezeu... citește...* pe cînd noi scriam, sub privigherea bătrînilor noștri dascăli, *dece, amețitoare, Dumnedeu, citește*. Așa ceva nu mai văzusem pînă aci. Ortografia acestui autor mi se părea ceva păgînesc și ispititor, ca un păcat din lumea materială. Am căutat curînd să vorbesc cu alți băieți din clasele superioare și să luminez această curioasă pricină de ortografie. S-a găsit unul iscusit care mi-a explicat ce este ortografia fonetică și cum stă ea față de ortografia tradițională... M-am convins fără întîrziere că dreptatea este de partea revoluționarilor și m-am înscris printre ei. Din ce în ce mai mult, la început cu aparență de eroare, am prins a scrie cu ortografia fonetică. Poate însă că emanciparea mea ar fi ieșit prost, dacă nu ne trimetea Dumnezeu un suplinitor de limba latină, un apostol al ortografiei celei nouă. Și atunci, fi-rește, cînd încep și proconsulii să creadă în Isus Christos și să se boteze, robii și dezmoșteniții prind un curaj eroic și tot imperiul roman va adora pe răstignitul din Iudeea. Eu din parte-mi nu pierdeam vremea. Prietenii mei intimi și, printre ei, un neuitat frate sufletesc, premiant întîi din clasa imediat inferioară seriei mele, erau catechizați de mine fără încetare și unul cite unul, treceau la noua credință ortografică.

Mult iubitul meu profesor de limba română, d-l Ioan Suchianu, ajungea astfel un simplu preot al Cybelei sau al lui Serapis, părăsit în ascuns de adoratorii acestor divinități discreditate !

Scria d-l Vlahuță : „*După masă Delavrancea ne citește o nuvelă : Sultânica.*“ Delavrancea ! *Sultânica !* ce nume frumoase ! Am întrebat în dreapta, în stînga, am economisit ban cu ban și prima carte cumpărată a fost *Sultânica* lui Delavrancea... Apoi *Paraziții*, apoi *Între vis și viață* și toate celelalte. D-l Vlahuță nu se dezvăluia inimii noastre ca o stea izolată, ci ca o fermecătoare constelație. De aceea, dacă mai țin bine minte (și în acest minut n-am putința ca să verific) la apariția revistei *Vieața*, în toamna anului 1893, directorii revistei și toți amicii lor scăpărau pe cerul admirației și al discuțiilor noastre !

Pe vremea aceea am citit poeziile d-lui Vlahuță, volumul de nuvele *Din durerile lumii*, romanul *Dan* și toate articolele din *Vieața*...

Pe vremea aceea am urmărit, curios de împărțit sufletește și de indecis, discuțiunea lungă și aprinsă dintre *Vieața*, *Evenimentul* de la Iași și *Adevărul literar*. Vă aduceți aminte : a început din pricina conferinței lui Anton Bacalbașa : *Artă pentru artă*...

S-a petrecut în cugetul meu, în ce-l privește pe d-l Vlahuță, un lucru de tot ciudat. Fermecătorul orelor mele de emancipare și de reverie n-a putut niciodată să se unească și să facă aceeași persoană cu omul foarte stimat și drag care mă cîstește azi cu prietenia lui. Ne cunoaștem de vreo zece ani... Mă sfiesc să spun cît de bine și cît de frumos. Ei, Vlahuță de odinioară a rămas și este altcineva, pe care nu l-am întîlnit și nu-l voi întîlni în calea mea ! Mărturisesc că niciodată

nu l-am întrebat și nu-mi vine să-l întreb pe amicul meu, dl. Vlahuță, ce face scriitorul Vlahuță, adică ce lucrează, ce proiecte literare mai are... O singură dată am făcut într-altfel, dar atunci în calitate de nuntiu al d-lui G. Ibrăileanu. I-am oferit cîndva o lucrare a mea, academică ; și pe frontispiciu am pus cam această inscripție omagială : „*Nu atît omului mult amabil, care m-a primit și cinstit în casa lui, cît unor amintiri literare de-o frumusețe și de un farmec negrăit, despre care d-v, însă, nu veți ști nimic, niciodată*”.

Pricepeți acum, voi amici de la *Flacăra*, ceea ce mi-ați cerut, cerîndu-mi un articol, despre Alexandru Vlahuță ? Îmi cereți foarte mult ! Îmi cereți o carte întreagă, povestea unei epoci din viața mea, mai mult : despecetluirea unei comori. Sînt lucruri care nu se pot spune în limbă omenească, ori în slovă neagră, cît timp ne mai înțilnim încă unul cu altul, aici pe coastele pămîntului. Nici unul dintre scriitorii noștri (afară doar de Eminescu) n-a trecut atît de des pe cărările sufletului meu ca Alexandru Vlahuță. Viața nici unuia dintre scriitorii noștri nu mi-e atît de intim cunoscută ca viața lui. Împrejurări oarbe și sucite ne-au făcut să trecem unul pe lîngă altul și să ne atingem, el divinitatea mea din copilărie și eu, micul lui paracliser !

Și cînd n-ar fi toate acestea !... Ar fi destul poate să vă spun că revista *Vieța* și îndeosebi proza lui Alexandru Vlahuță a fost soarele de primăvară care a făcut să înmurgească visurile și încercările mele literare... Cine ar sta să răsfoiască revista aceasta, mama tuturor *vieților*, care au apărut de douăzeci de ani încoace, ar găsi în *Correspondența* nu mai știu cărui număr acest răspuns : „D-lui Dadu, Loco. Mai încer-

cați. *Evitați epitetele de prisos*“. Acest Dadu (dacă nu cumva ați și înțeles din povăța, prost urmată, ce mi se dădea acum douăzeci de ani) sînt eu, amicul și colaboratorul dv. Este drept, a fost prima și ultima oară cînd am bătut, din hotărîrea mea, și nepoftit, la ușa unei redacții literare. Dar ce-are aface! popa nu te mai întreabă dacă ai mîncat de dulce cu lingurița ori cu polonicul.

Iată tot ce pot să vă răspund, iubiți prieteni. Asociez la omagiul vostru, lui Alexandru Vlahuță, tot cerul de seară și de mai, toate florile de castan și toată șăgălnicia păsărelelor, care ciripeau în preajma mea, cînd, sus pe acoperișul în terasă al internatului meu, vecin cu Cișmigiul, citeam poemul *Iubire*, ori nuvela *Epraxia*. Iau parte din toată inima la cinstirea pe care o dați unui principe al literaturii românești. Și — cu toate că mie unuia mi se pare straniu — mă bucur că această închinăciune adusă poetului Alexandru Vlahuță e, în definitiv, adusă prietenului meu iubit și bun, d-l A. Vlahuță !

Flacăra, an. III, nr. 21, 8 martie
1914, p. 174.

Fără perspectivă și înșelătoare e nălucirea trecutului !

Este destulă vreme de cînd, într-o „clasă de meditație“, în internatul liceului Sfîntul Sava, mi-a căzut în mină, întîia oară, un număr din *Adevărul literar*... Și cu toate acestea amintirea parcă ar fi de ieri. Ca într-un desen antic, lipsit de perspectivă, așa stă în fața noastră mirajul a tot ce fu cu noi din clipa neînțeleasă a primei amintiri...

Cred că era prin toamna anului 1893... Dar nu m-aș mira să mă oprească cineva și să-mi spună că greșesc. Deunăzi am căutat, în privința aceasta, să pun față în față amintirile mele cu ale scumpului meu amic și dascăl Ion Teodorescu, dar nu ne-am potrivit. M-am gîndit să verific anul, căutînd colecția *Adevărului literar*. Dar nu scriu o istorie literară, ci rechem conture și întîmplări din zilele pe care le-am trăit eu. Și atunci :

...ții tu minte cite-n lume-ai auzit,

Ce-ți trecu pe dinainte, cite singur ai vorbit ?

Cred că era prin toamna anului 1893, cînd următorul desen din *Adevărul literar* îmi dădu pe față existența unui astfel de supliment al *Adevărului* și, într-un fel oarecare, existența familiei literare de pe atunci :

Într-o criptă, tăiată în două printr-o secțiune transversală (ca în cărțile noastre de geometrie), se vedeau mai multe racle, așezate unele peste altele, iar pe racle erau scrise numele unor scriitori români, morți la data aceea. Deasupra criptei și din pămîntul care o acoperea, creșteau o mulțime de ciuperci. Și pe fiecare ciupercă era cite un scriitor român în viață pe atunci și înfloritor.

Alături de criptă era... intrarea birtului din gara Ploiești și Gherea stătea jos la ușa prăvăliei. Și (dacă nu mă înșel) era primprejur și Caragiale, dar nu mai mi-aduc aminte ce făcea.

Așa am aflat, întîia oară, în chip durabil, că avem o familie literară, parte sub pămînt, parte deasupra pămîntului, că avem un critic literar birtaș și alte multe legende și adevăruri contemporane.

Anton Bacalbașa purta cu talent, cu nerv, cu spirit și cu fanfară direcțiunea acestei foi literare. Iar împrejurul lui era un stat-major de tineri, plini de dar și de ideal, adeseori mai presus decît directorul. Erau în jurul lui Anton Bacalbașa : Traian Demetrescu, Pincio, D. Anghel, A. Toma, I. Teodorescu și alții, unii în redacția ziarului, alții colaboratori mai de departe, dar toți bine înțeleși între ei asupra cîtorva lucruri capitale și închinați unui același ideal. Pe vremea aceea, inspirația românească era deosebit de generoasă și de umanitară. Teoriile și personalitatea lui Gherea fermecau și înduplecau.

Prestigiul ideilor socialiste era atît de pătrunzător și simpatia pentru lumea nouă atît de generală, încît literații timizi sau refractari începeau să-și piarză trecerea de care se bucuraseră pînă aci. Pe de altă parte, o revistă proaspăt apărută, dacă voia succes rapid, nu putea să disprețuiască prietenia și concursul *Adevărului literar*.

Anton Bacalbașa — în ce avea el mai încheșat și mai luminos în sufletu-i era copilul și elevul lui Dobrogeanu-Gherea. Ziarul literar pe care l-a întemeiat și l-a condus, cu atîta duh, cu atîta vervă cuceritoare, era o tribună literară socialistă. Aceasta puteam s-o afirmăm noi, cei ce acum 27 de ani citeam *Adevărul literar* și eram de-abia prin clasa a treia sau a patra secundară. Dacă ar zice cineva într-alt fel, l-am dezminți cu toată puterea amintirilor noastre, cu toată vioiciunea unor impresii, ajunse pentru noi, de atunci încoace, fond și normă sufletească.

Am auzit adeseori pe unii și pe alții întrebînd (din nevinovăție, din orbire sau din fățarnicie): ce foioase avem noi de pe urma socialismului? Multe răspunsuri drepte și liniștitoare putem da acestei întrebări necugetate. Dar, în special, putem răspunde cu privire la trecutul nostru literar: *Insuflețirea și frumusețea literaturii românești de acum 30 și 35 de ani se datoresc, în bună parte, ideilor și idealului socialist.*

Mișcarea intelectuală și literară de mai tîrziu, naționalistă și îngustă, e un fel de Nil recăzut în matca lui, după ce tot Egiptul a fost răcorit și fecundat.

De *Adevărul literar* mă leagă mai mult decît amintiri de cititor, mai mult decît entuziasmul cu care urmăream nuvelele, articolele, poeziile și

— mai cu seamă — polemicile lui. E adevărat că Anton Bacalbașa a lăsat curînd direcțiunea foii pe care o crescuse. Nestatornicia și mobilitatea omenească, în genere, și ale lui Tony, îndeosebi, l-au împins spre alte țărături și ziare. Și *Adevărul literar* și cel politic au rămas fără Tony.

Suplimentul literar a început să apară în alt format și cu alți colaboratori, dar cu aceeași tradiție de libertate și de socialism.

Trecuse vremea. Era prin anul 1896. Cititorii copii de acum cîțiva ani erau gata să termine liceul, și neastîmpărul și pretențiile lor crescuseră. Eram cîțiva prieteni și colegi, care stricam multe caiete albe și doream încercărilor noastre literare — cu dor nestîns, cu dor fatal! — coloanele noului *Adevăr literar*.

Un secretar de redacție, tînăr, prietenos și indulgent (domnul B. Brănișteanu) era să fie complicele destinului și introducătorul nostru literar.

Așa se face că scormonitorul arhivelor literare va găsi, într-o zi depărtată, în *Adevărul literar* din toamna anului 1896, două nuvelete (*Pe terasă* și *Harpistul Dionis*), care dau dovada intemperanței mele grafice din zilele acelea.

E de atunci un sfert de veac! *Adevărul* are ambiția, tinerețea și puterea să-și reclădească în amfiteatrul vremii noastre tribuna-i literară de altădată. Și (lucru nu tocmai ușor de întîlnit) poate să regăsească, din vechea gardă, cîțiva soldați care se țin încă bine și care au mîndria legitimă că au rămas credincioși idealului de acum un sfert de veac.

Adevărul literar și artistic, an. I,
nr. 1, 28 noiembrie 1920, p. 1.

O știam din poveștile și din visurile copilăriei. Tata ne cînta un cîntec cu Kira Kiralîna. Și acolo era vorba de : „*Din și Constandin, frații Kirei, șerpîi Dunării, hoții Brăilei...*“ O știam din destăinuirile colegilor mei, copii din clasele primare, care fuseseră cu „alde taica“ la schelă, la Turnu, sus în carul plin cu sacii de griu... O știam din zvonul încă neogoit al marilor fapte militare, petrecute pe țărmurile Dunării, în ajunul sosirii mele în casa părintească.

☉ văzusem întîia oară într-o zi de iulie, din vaporasul de serviciu dintre Turnu-Măgurele și Nicopöl, în ceasul unei mici excursii, dincolo pe țărmul înălt și prăpăstios...

Dar, de data aceasta, veneam — în vacanța anului 1896 — ca să mă odihnesc lîngă Dunăre mai multe zile. Colegul meu Ioan N. Sterian, adormit anul trecut, un frate sufletesc veșnic pomenit, mă chema în familia lui, stabilită, în zilele acelea, la Cörabia...

Corabia, orașel și port la Dunăre... Localitate modestă și covîrșită în importanță de atitea și atitea orașe și porturi, de pe țărmul românesc al Dunării... Da, însă Cörabia apărea, înaintea mea, la

17 ani, cînd ochii investmîntă lumea în văluri de mireasă și cînd sufletul celui ursit să trăiască din miragii este infinit de proaspăt și de receptiv.

Așa se face că plantele exotice și florile din cutare grădină a unor oameni bogați din Corabia nu s-au veștejit nici azi în amintirea mea. Așa se face că mărețele încovoieri ale Dunării, ostroavele ei copleșite de sălcii și domolul ei potop de ape sure erau să reapară, peste ani de zile, în nuvela mea *Gloria Constantinii* și în alte rechemări, cu Dunărea în zare... Așa se face că spre Dunărea din anul 1896 erau să călătorească, de atunci încoace, atîtea pîraie de vis și de literatură.

Aveam cu mine două cărți de citit, două romane total antagonice între ele : *Salammbô* de Gustave Flaubert și *Le Panthée* de Josephin Péladan... Aspra istorie și divagația idealistă, realismul literar și poezia siderală !...

Către care din aceste două împărții abstracte înclina alegerea mea în anul acela ?... Dacă amintirea mea nu-mi spune azi nimic precis, trebuie să cred că după citirea celor două cărți rămăsesem în cumpănă.

Singurul început de răspuns plauzibil este o nuveletă pe care o scriam atunci, acolo la țărnul Dunării. Este bucata literară cu care am debutat, intitulată : *Pe terasă* și apărută în *Adevărul ilustrat*, din octombrie 1896. Nuveleta e culeasă de pe lîngă zidurile dărîmate ale romantismului din veacul trecut.

Eroul, sfișiat de moartea iubitei, povestește amicilor la o masă banală și dureroasă lui poveste. Nenorocirea l-a dislocat. A lăsat în urmă cîmpia convingerilor plate, materialiste, și se apropie de hotarul marilor întrebări metafizice... Aș zice, prin urmare, că brufalele splendori din *Salammbô*

scădeau și se învăluiau în valurile durerilor mistice...

Ciocănind, zi după zi, la nuveleta mea așteptam cu nerăbdare ziarele care veneau din București. Îndrăznisem să calc pragul ziarului *Adevărul* și dădusem directorului — Constantin Mille, ocrotitorul tinerilor cu iluzii literare — o bucată pretențioasă și realistă intitulată: *Psihofiziologie*. *Adevărul* vestea regulat și din vreme sumarul *Adevărului ilustrat*. O lună întreagă am așteptat zadarnic...

Indulgent, Constantin Mille judecase bucata mea vrednică de tipar și o dăduse zețarului ca s-o aibă în vedere. Dar zețarul o găsea prea lungă pentru *Adevărul ilustrat* și o ținea în carantină !... Azi îi sint adînc recunoscător tovarășului zețar. Bucata *Psihofiziologie* nu era vrednică să vadă lumina tiparului.

Constantin Mille mi-a spus cu simplitate de ce n-a apărut această bucată care totuși îi plăcuse...

Am luat-o și am lăsat în locu-i nuveleta scrisă la Corabia lingă Dunăre...

N-am uitat și nu uit nuveleta *Pe terasă*, nu pentru firava ei însemnătate, ci pentru clipa și gestul care mi-au destăinuit-o... Eram înaintea unei biserici și un convoi funebru, cu cai albi și cu draperii albe, pornise din fața sfîntului locaș... Cineva, de tot tînăr, întrerupse călătoria pămîntească și lăsa căile pămîntului pentru ale veșniciei.

Priveam de departe, cu pălăria în mînă. Și, pe neașteptate, văd lingă mine pe amicul meu Ion Theo¹, coleg proaspăt de uriașe aspirații literare...

Simtisem din capul locului, eram încredințat

¹ Tudor Arghezi.

din ceasul cînd ne cunoscusem, că acest adolescent va fi într-o zi un titan al literaturii românești.

În clipa aceea, dominată de doliul cel alb, Ion Theo a scos din sîn o petală veștedă... și arătînd spre convoiul care se depărta :

— *Ea* mi-a dat-o, acum trei zile...

Drapelul, an. II, nr. 153, 27 iunie
1945, p. 1.

CORABIA — DEBUTUL VILEGIATURILOR MELE

Am fost în acest port al județului Romanați în verile anilor 1895 și 1896. E o creațiune urbană relativ nouă — pe atunci — pare că de-abia schițată — cu străzi largi, trase cu lanțul. Cîteva case mari, proeminente, ca și numele proprietarilor, se ridicaseră din belșugul anilor agricoli de pe vremea aceea. Încolo, Corabia era un sat mai cast decît celelalte — cu gară, cu debarcader, cu cîteva prăvălii de unde cumpăram ziare și cu cîteva cabine de scînduri, la țărmul Dunării, pentru scăldătorii care nu știau să înoate.

De Corabia mă leagă debutul vilegiaturilor mele. Este primul locșor unde mi-a fost îngăduit să vin, în două veri, consecutive, ca să petrec cîteva săptămîni. E drept că, la prima vedere, cîștigul nu era grozav... Să vii de la Roșiorii de Vede în vilegiatură la Corabia (și nici măcar cu vaporul pe la Turnu-Măgurele, ci cu trenul pe la Piatra-Olt) nu este o întreprindere cu care să te poți lăuda... Dar veneam în Corabia, în familia unui bun coleg și intim camarad, fără măcar să cuget la avantajul băilor de Dunăre. Și apoi, eram în anii făcă-

tori de minuni și de miragii — eram de 16-17 ani — și lumea întreagă era proaspătă și prestigioasă.



Evenimentul ce' mare din vara anului 1895 era asasinarea lui Stambulov.

O trupă de actori trecători prin Corabia se găsea și ea sub fascinația tragicelor evenimente din țara de care ne despărțea Dunărea... Ce subiect palpitant și actual ! — : *Asasinarea lui Stambulov...*

Deci într-o seară, cu luna în declin și cu lungi zăbrance de doliu, care se țirau pe profilul țăr-mului bulgar, toată aristocrația și toată intelectualitatea Corăbiei se găsea la teatru — în aer liber — pe două duzini de scaune de paic. Cine era conducătorul trupei, nu mai știu, probabil un actor bătrîn și mucalit, servitorul d-lui prim-ministru, singurul care ne-a consolat în seara aceea de imbecilitatea piesei și a interpreților...

Cu totul altfel a fost în vara următoare !... De data aceasta venise în Corabia neuitatul Burienescu și cu ai lui (mai toți rude și înrudiți), și spectacolele sub luna clară, date de acești histrioni, mi le amintesc și azi cu un fior de încîntare...

Ce jucau ei ?... Nu importă !... *Fata Aerului, Baba Hîrca, Împăratul chinezilor...* Bătrînul Burienescu stăpînea puteri și aptitudini vrednice de scena unui teatru național. Caragiale, într-o seară, în București (la teatrul „Mitică Georgescu“), după nu știu ce monolog al lui Burienescu, s-a dus la moșneag și l-a îmbrățișat cu lacrimi în ochi...

Dar Buriencescu avea lângă el, în acea vară din anul 1896, un nepot pe care-l chema Savel Aurelian și care proorocea minuni... Ce s-a făcut acest actor plin de nervi, petulant și cuceritor?... Am auzit că prin 1898-99 s-a lăsat de teatru și a intrat, om de încredere nedesmințită, într-o mare întreprindere industrială, unde poate că se află și astăzi. Savel Aurelian este o amintire pe care o păstrez și azi ca într-o carte cu flori uscate... Lui i-am dedicat întâia mea nuvelă, *Pe terasă*, la care lucram în acele zile petrecute pe țărmul Dunării.

E adevărat că numele lui Savel Aurelian — spre nespusa mea părere de rău — n-a apărut în fruntea nuvelei. Constantin Mille, directorul *Adevărului ilustrat*, unde s-a tipărit opera mea, n-a crezut de cuviință să bruscheze arena celebrității deodată cu două nume inedite.



Tot timpul cit am stat la Corabia, am așteptat, în zvîrcoliri de nerăbdare, săptămînă cu săptămînă sosirea *Adevărului ilustrat*. Trimisesem directorului, prin mîna unui binevoitor, o încercare literară, deosebit de stranie și deconcertantă : *Psihofiziologie*... Constantin Mille o citise și căzuse în mare încurcătură...

Nu cumva este îapta unui tînăr braconier literar ? Nu cumva această pasăre ciudată a fost împușcată în vreun parc franțuzesc ?

Cunoscătorii consultați de director n-au putut să-i dea nici un aviz categoric, și atunci omul s-a hotărit — fie ce-o fi ! să mă încredințeze șefului tipograf... Și nu pot să decid nici azi dacă nenorocul sau norocul meu a zădărnicit apariția *Psihofiziologiei* !... Șeful tipograf a găsit că bucata e

prea lungă și a tot amînat culegerea ei pînă cînd a sosit toamna, iar eu am sosit la București, cu nuvela a doua, în buzunar...

Nuvela aceasta, *Pe terasă*, apărută în toamna anului 1896, este începutul durerilor și al odiseei mele literare. Cel ce mi-a inspirat-o (mare îi va fi mirarea citind aceasta) este amicul meu Tudor Arghezi... Am înșirat-o într-o seară, bob cu bob, în tirgușorul de pe brațul Dunării, stînd — absent și aiurit — în adierea unor cîntece din vioară, zise de niște artiști naționali, bălăoacheși...

Am scris-o, migălind-o îndărătnic, în salonul familiei indulgente și ospitaliere, care mă ivitase... Era sucul unor ciorchini sentimentali, copti în pripă, era mărturia spusă prea de vreme a unor haotice răsturnări de nouri fără apă, pe răzoarele adormite ale moșioarei mele literare...

Astăzi cadrul, împrejurările și legenda sînt mai prețioase decît pastelul încadrat... Corabia, cu vi-ziunea ei, estompată sur și albastru, și confruntată cu malul sinuos și înalt de peste Dunăre, îmi apare ca o cunoștință din copilărie care ne-a iubit mult, ne-a iertat mult și a rămas vinovată de proastele noastre apucături de mai tîrziu!...

Dimineața, an. XXV, nr. 8137, 12 august 1929, p. 9.

L-am supărat fără să ne fi văzut vreodată, fără să fi schimbat vreun cuvînt, și fără nici un gînd vinovat din partea mea. Lui Caragiale nu-i plăceau curțenitorii muzelor. Chiar cînd i se părea că tînărul infractor, în proză sau în versuri, are ceva talent, îl descuraja și îl jălea :

„Băiete, te plîng... Și te îndemn din toate puterile să te apuci de o treabă serioasă și bărbătească... Lasă-te de scris !... E o manie ticăloasă, care nu-ți aduce decît sărăcie, discredit și remușcări !...“

Marele Caragiale știa ce spune. Forma lui era, de obicei, exagerată, brutală și jignitoare, dar ceea ce spunea era rodul unei experiențe personale, amare și îndelungate. N-a fost el prigonit, ani și ani, pentru piesa *Scrisoarea pierdută* ?...

Deci, Caragiale nu era bucuros să se întilnească cu acei tineri prea simpatici, pletoși și „convorbitori cu idealuri“, care urcă, cu inima în freamăt, scările revistelor și ale ziarelor.

Fără să ascult pe înțeleptul Caragiale, asediam și eu Parnasul, la sfîrșitul veacului trecut. E adevărat că procedeul meu se întemeia pe muncă și pe răbdare. Am avut norocul să citesc mult, înă-

inte de a scrie. Am întârziat cu anii străbătînd pe Balzac și pe Zola, pe Goncourt și pe Daudet, pe Pierre Loti și pe Paul Bourget.

Lecțiile și pildele fraților Goncourt, pasiunea lor pentru stil, migala lor de scriitori au fost merinde pentru calea pe care așteptam să pornesc.

N-am scris versuri, decît în chip cu totul copilăresc, ca ecou și reacțiune nevinovată, după lectura poeziilor lui Eminescu și Vlahuță. Simțeam, cu umilință, că adun fărămiturile căzute de la masa celor doi maeștri.

În proză, eram la largul meu. Cu toate acestea nu sînt slobod de orice vinovăție. Eram atunci în zodia poezilor parnasieni și ispita venea cu toate poeziile lui Leconte de Lisle, se insinua cu toate sonatele lui José Maria de Hérédia.

Între colegii mei de clasă era unul cu o complexitate sufletească de artist și de călător prin stele. Scria, visa, plîngea, picta... dar toate într-un vîlmășag, care te făcea să te gîndești la un snop de flori, scăpat din legătură... Mai tîrziu, amicul meu s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil și a ajuns profesor universitar. Dar prin clasa a șaptea de liceu a comis un delict literar care m-a făcut părtaș și deci împreună-vinovat. Mi-a adus, în trei strofe, inspirate din Hérédia, viziunea unei aurore care se desface în evantaliu peste cele trei piramide și peste Nil... Versurile erau gelatinoase; viziunea era frumoasă...

M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez în inspirația colegului și să-i dau rezistență și relief. Am lucrat la cele trei strofe nopți și zile... Am făcut, însă, greșeala să nu aștept forma definitivă și să dau pe față citorva prieteni diverse forme intermediare. I.G. Duca era unul dintre colegii intimi, zilnic la mine în casă și treptat convins că

multa hîrtie pe care o stricam va fi într-o zi răscumpărată. Poezia pe care o tot struneam i-a plăcut pînă la încîntare (I. G. Duca era, atunci, de-abia adolescent !...). A pus mîna pe o copie și s-a dus la el acasă, s-o declame părinților. Se pare că doamna Lucia Duca — Dumnezeu s-o odihnească ! — a fost ciștigată de sonoritatea și de parnasismul poeziei.

În acele zile apărea ziarul *Epoca*, într-o a doua existență, patronată de N. Filipescu. Precum se știe, familiile Duca și Filipescu erau înrudite. *Epoca* avea un supliment literar, care apărea duminică, iar prin 1897—98, directorul *Epocei* literare era Caragiale !...

Înțelegeți și priviți acum mersul nenorocirii... Doamna Lucia Duca a dat binevoitoare (și cred că stăruitor îndemnată de I.G. Duca) poezia celor doi imberbi în mîinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale și i-a cerut s-o publice în *Epoca* literară !... Ce-a urmat, n-am știut precis niciodată... Caragiale s-a opus categoric... Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una, cu două. Capitulațiile nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă și să ne publice, făcînd cititorilor cu ochiul, într-o mică notiță însoțitoare... Dar și-a adus aminte că sîntem colaboratorii lui Macedonski și ne-a respins cu energie.

„Să se ducă la gazetele lui Macedonski, unde au mai publicat !“

Mi se pare, însă că Nicolae Filipescu avea pentru Macedonski, dacă nu simpatie literară, măcar ceva simpatie politică, de pe vreme cînd amîndoi ispășeau, la Văcărești, nu știu ce răzvrătire sau delict de presă. Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci, autorul dilemelor din *Scrisoarea pierdută* l-a vîrit pe Filipescu în următoarea dilemă :
„Boierule... ori îmi iau căciula și plec din redacția dumitale... ori... învață-mă, să știu și eu, ce este aia : *poezie* !...”

Drapelul, an. II, nr. 160, 6 iulie 1945,
p. 1.

CASA AMINTIRILOR

Este casa unde am mas întâia oară, cînd am pō-
posit în București, și am trăit cu toți ai mei, între
anii 1895 și 1900... Era o bojdeucă arhaică, poate
cea mai veche de pe strada Semicercului, ghe-
muită lingă Sfîntii Voievozi și — dacă legenda
mahalalei merită vreo crezare — era căsuța unde
oblăduise paracliserul Tunsu, de haiducească po-
menire. Se spunea că undeva, sub tălpile ei, tre-
buie să fie îngropată o comoară.

Ar fi fost vremea să iasă la iveală. Bojdeuca nu
mai este. Pînă cînd să dispară, a schimbat cîțiva
stăpîni. Vatra casei și curtea de altădată sînt azi
teren adăugat școalei comunale de lingă biserica
Sfîntii Voievozi.

În romanul meu *La răs_pîntie de veacuri* am cău-
tat să smulg uitării ceva din ființa bătrînească a
bojdeucii și ceva din puzderia zilelor trăite în ea.

Aci, în ultimii ani de liceu și în primul an de
facultate, m-am luptat să împac — cu cîte greu-
tăți! — datoriile școlarului conștiincios, cu neli-
niștea și imboldurile primăverii literare...

Eram feciorul cel mai mare din casă. Mama,
îngăduitoare și fatalistă, avea nu știu ce încredere
nedefinită că primul ei născut nu-i va face nea-

mul de ocară. Îmi lăsa deplină libertate să-mi primesc colegii și prietenii în camera mea și admitea vizitele interminabile, discuțiile gălăgioase și veselia vizitatorilor.

Este adevărat că prietenii care mă cercetau erau de pe atunci distinși și mult promițători. Cîțiva dintre ei au plecat în eterna călătorie : I.G. Duca, profesorul Charles Drouhet, actorul Alexandru Radovici, inginerul Ion N. Sterian, Mihail Pașcanu, V. Demetrius, frumosul Becescu-Silvan și încă alții.

Dintre cei cu care împart și azi neșterse amintiri și privilegiile prieteniei din tinerețe sînt : Tudor Arghezi, N.D. Cocea, Iuliu Dragomirescu, Petrescu-Comnen,... Alexandru Zamfirescu, ziaristul Popescu-Duțu și mulți alții care n-au uitat căsuța din strada Semicerc...

Întîlnirile dintre noi, lecturile din casă (alcătuiam doar un mic cenacul literar), plimbările la Șosea, serile petrecute la teatru și în adunările socialiste... s-au terminat o dată cu liceul.

După bacalaureat, prietenii s-au risipit. Mi-este drag gîndul că Tudor Arghezi și N.D. Cocea au pornit spre zările de literatură și de slavă, care îi așteptau, făcînd din cămăruța mea martora entuziasmului de la șaptesprezece ani și a primelor lor ofrande literare.

Cocea s-a arătat printre noi aproape cel din urmă. Era în toamna anului 1897. Ne cunoșteam de multă vreme. Fusesem colegi în internatul liceului Sfintu Sava, cu vreo cinci toamne mai înainte. Dar amicul meu — revoluționar născut — nu se împăca de loc cu studiile și cu spiritul unei lumi școlare îmbătrinite... Ne-am reîntîlnit peste cinci ani, tot la liceul Sfintul Sava, de data asta colegi externi.

După cîteva luni de zile (ne găseam în anul 1897), în presa literară făcea senzație proza proaspătă și șăgalnică a cuiva care iscălea *Nelly* și despre care nimeni nu știa să spună precis dacă este un debutant sau o debutantă.

Taina nu putea să reziste prea mult curiozității și cercetărilor tinerilor confrăți. Cînd am zărit pe Cocea, într-o zi, în clasa noastră — venea cam rar... — m-am apropiat de el cu ceva din aerul unui agent secret. Nu ne mai văzusem și nu mai vorbisem din clasa a III-a...

— Domnule Cocea, cărțile pe față !... Știu, fără putință de contrazicere, că *Nelly*, ești dumneata...

Deși de felul lui foarte îndrăzneț, după cum a dovedit-o de atîtea ori, Cocea, în clipa aceea, a avut un fior de sfială...

— Da, este adevărat... *Nelly* este pseudonimul meu...

— Ce cred, domnule Cocea, prietenii dumitale despre cărțile pe care le publici ?...

— De, știu eu... Cei ce mă iubesc cu adevărat sînt încîntați de ele... Cei ce nu prea mă mistuiesc le defaimă, dar așa, mai pe ascuns...

— Dar dumneata, domnule Cocea, ce crezi despre literatura dumitale ?

— Grea întrebare !... Chiar dacă mi-ai dovedi că n-am talent, tot nu m-aș lăsa de scris...

Și aici surpriza cea mare : îl apuc pe Cocea de mînă și i-o strîng cu putere :

— Scrie dragul meu ! Scrie meșeu... Tot ce ne-ai dat pînă acum să citim mi-a sădit în inimă convingerea că ești un viitor mare talent !

Și într-adevăr, amicul N.D Cocea, Veniaminul cenaclului literar din strada Semicerc, a ajuns în-tîiul dintre noi, prin lirismul lui, prin primăvara solentă pe care o purta în ființa lui, în obrajii lui,

în ştrengăriile lui literare şi civile şi la urmă de tot : prin romanul *Poet-Poetă*, pe care era să-l dea la iveală în vara anului 1898.

Ajunge o jumătate de veac, ca să putem privi înapoi, cu inimă conciliantă spre extravagantele şi spre vitejiile tinereţii noastre literare?

Oricum ar fi, faptele sînt fapte şi, cercetate intim, ele au în ele legitimitatea şi apologia lor. Îmi voi aduce aminte de-a pururi, cu farmecul nestins al camaraderiei literare, că juvenilul roman *Poet-Poetă* poartă, în fruntea lui impudică, o prefaţă scrisă de mine.

(1946)

Oameni şi gînduri din veacul meu,
Bucureşti, E.S.P.L.A., 1955, p. 155.

Iată o carte care mi-a fost dragă în chip deosebit. Am primit-o, împreună cu celelalte două surori ale ei, *Chevalerie și Théâtre*, pe estrada Ate-neului Român, la solemnitatea împărțirii premiilor, și, dacă nu greșesc, chiar din mâinile marelui Bogdan Petriceicu Hasdeu. E o carte mică de o șchioapă, cu coperta albastră cerulee și tipărită pe hîrtie foarte bună, la Socec & Teclu, anul 1889. Portretul autoarei împodobește începutul cărții, un chip drăgălaș și băiețesc, cu ochi profunzi și mari. Era, prin urmare, la sfîrșitul unui an școlar; am luat cu mine această carte și în colțul de provincie unde am petrecut vacanța am deschis-o cu evlavie.

Cu un an mai înainte, citisem *Les Aventures de Télémaque*, dar vocabularul lui Fénelon nu se potrivește cu al Iuliei Hasdeu. Am pus mîna pe dicționar și am citit *Bourgeois d'Avril*, din scoartă pînă în scoartă, căutînd toate cuvintele necunoscute și notîndu-le pe caiet. Așa, traducînd acest volum și pe celelalte ale Iuliei Hasdeu, am făcut un pas mai departe în cunoștința limbii franțuzești. În aceeași vară, am mai citit, tot cu dicționarul, *Paul și Virginia*, și de aci încolo am ieșit

de sub tutelă și am pășit singur, mai departe, major în vocabularul francez.

Amintiri, poezie, planuri nici azi cu totul ruinate și un studiu-poemă mă leagă de *Bourgeons d'Avril* și de numele autoarei. E o vreme în viața noastră — la unii ține mult, la alții se curmă degrabă — când trebuie să iubești, să treci din iubire în iubire, sau chiar să duci în friu, ca un aprig conducător de quadriga, mai multe iubiri deodată. Înțeleg iubiri intelectuale, vorbesc de acele pasiuni nobile și fecunde, din clocotirea cărora ies frumusețile literare și artistice, izbucnesc faptele eroice și descoperirile științifice. E o vreme când viața, sub forma ei cea mai încântătoare, se zbate în pieptul nostru ca o pasăre în colivie. Iubim cărțile, iubim muzica și celelalte arte, iubim pe prieteni, iubim pe iubita ori pe soția noastră, iubim ceea ce scriem și iubim planurile irealizabile pe care le vedem aieva, în lumina de lună plină a speranțelor noastre. Cite studii, cite romane, ce rafturi de bibliotecă nu vi-sezi și nu crezi că vei scrie, atunci când nu te cunoaște încă nimeni și saltarele tale gem de producții geniale ! În această fază eroică și încet-încet dezamăgită, am iubit poeziile Iuliei Hasdeu și am conceput, pentru veșnica ei pomenire literară, nimic mai puțin decît un nou Parthenon, adică o operă idolatră, albă ca marmura de Paros și desăvîrșită ca meșteșugul arhitecților elini !

După ce am citit și recitit cele trei volume tipărite, mi-am dat seama că am înainte-mi un material prea restrîns, cu atît mai mult cu cît știam că în castelul de la Cîmpina stau închise teancuri de manuscrise. Tot așa, ceea ce cunoaștem din viața Iuliei Hasdeu era prea puțin, pentru între-

prinderea visată. Am scris, atunci, de încercare, un studiu foarte torturat și l-am sfârșit cu un fel de feerie sentimentală, filozofică și evhologică. După aceea, printr-o scrisoare pe care o posedă azi amicul meu Iuliu Dragomirescu, am cerut lui Hasdeu binecuvîntare pentru marile mele planuri. Ironicul bătrîn a văzut sinceritatea, naivitatea acestei porniri, dar și starea de fermentație sufletească și literară în care mă găseam și m-a lăsat să cresc mai mare și să mă limpezesc. Studiul meu, însă, l-am tipărit, după o meritată carantină de vreun an de zile, în revista *Literatură și artă română* la 25 noiembrie 1899.

Am recitit, mai încoace, volumul *Bourgeois d'Avril*. Iulia Hasdeu îmi pare și azi vrednică de iubirea de odinioară. Dar ceea ce am scris asupra poeziei ei este prea stingaci, cîrpit și violent, ca să poată da cuiva impresiuni exacte. Pe lingă realitatea grațioasă și clară, care flutură în poezia Iuliei Hasdeu, studiul meu e greoi și aspru ca o crisalidă. Iulia Hasdeu era o aristocrată, și prin tatăl ei, și prin educația ei, și prin temeinicile studii clasice pe care le făcea la Paris. Modelele ei literare sînt scriitorii binecrescuți din toate vremile, dar mai ales din epoca de aur a literaturii franceze.

Despre poezia Iuliei Hasdeu și despre autoare, aș zice azi ceea ce ea însăși scrie despre *Evantaliu* :

*C'est un mignon jouet du siècle des marquises,
Son brin d'ivoire est d'or et d'agate incrusté,
Et sa feuille de gaze aux peintures exquises
Sur un beau sein d'albâtre a souvent palpité.*

*Boucher, peintre mignard de ces grâces légères,
Sur l'azur diaphane a peint l'Amour vainqueur,
Qui badine et folâtre autour de deux bergères,
Essayant, mais en vain, de leur percer le coeur.¹*

Au trecut destui ani peste scrisoarea mea către Hasdeu ; bătrînul vultur a murit și gîndurile și visurile mele s-au risipit pe alte plaiuri. S-a în-timplat, însă, că, după moartea lui Hasdeu și prin hotărîrea lui testamentară, toate manuscriptele Iuliei Hasdeu cum și corespondența dintre ea și tatăl ei au intrat în stăpînirea unui vechi și bun prieten. Proiectul meu de acum cincisprezece ani a ajuns realizabil ! Entuziasmul și ideile de atunci încep să crească din nou în sufletu-mi, dacă nu chiar pe ogoarele unde au fost, cel puțin — ca macii și ca răsurrele — printre aceste ogoare. Iulia Hasdeu ar merita într-adevăr un studiu amănunțit și devotat. Și mai înainte de toate, s-ar cuveni ca interesanta corespondență dintre ea și tatăl ei să vadă lumina zilei, într-o carte specială. Știu că ar trebui un pumn de curaj pentru aceasta. Oamenii și împrejurările contemporane sînt judecați cu o înaltă și strălucită libertate. Genialul Hasdeu, căre, cînd scria pentru toată lumea, era atît de sincer, era — dacă se poate

¹ E o gingașă jucărie din secolul marchizelor
Bețișorul ei de fildes e incrustat cu aur și agată
Și țesătura lui de voal cu încîntătoare desene
Pe un sin frumos de alabastru a palpitat adesea.

Boucher, pictor delicat al acestor grații ușoare,
Pē azurul diafan a pictat Amorii învingător,
Care glumește și zburdă în jurul a două păstorite,
Încercînd, dar în van, să le străpungă inima (fr.).

— și mai sincer, cînd scria scumpei sale Lilice. Multe nume ilustre, multe figuri din Panteonul nostru vor apărea, sub pana lui Hasdeu, ca încoronate cu trăsnete... Ce ne pasă! Sîntem urmașii lacomi de adevăr.

Viața românească, an. VIII, nr. 4,
aprilie 1913, p. 52.

Acum trei zile, aflai pe neașteptate că dascălul meu de elinește, pe care eu îl țineam drept viu și sănătos, doarme somnul cel de lungă vreme. A murit astă-iarnă și vestea morții lui s-a pierdut, ca un strigăt stingher, în uriașul învălmășag al vieții noastre bucureștene. Nici un coleg din anii de liceu nu s-a nimerit în calea mea, să-mi dea de veste. Nici un semn de nicăieri n-a fost să-mi destăinuiească supremul lui exod.

Nu știu dacă lucruri pe care le simt numai eu sau dacă interpretez și simțirile altora, dar un dascăl pentru mine este și rămîne un om aparte printre ceilalți oameni. Cînd ai stat în bancă, ani de zile, sub ochii serioși (sau severi) ai cuiva care te învăța carte, chipul de pe catedră prinde în juru-i o lumină deosebită, stăruitoare, chiar cînd lumina aceasta nu însemnează aureolă.

Ca tatăl și ca mama, un dascăl nu mai moare niciodată, dacă nu în inima noastră, cel puțin în amintirea noastră. Mă bate gîndul adeseori să fac un catastif cu toți învățătorii și cu toți profesorii mei, de la bietul seminarist care m-a învățat buchile, în chilia unei foste mănăstiri, pînă la profesorii plini de învățătură pe care i-am avut la

facultatea teologică din Cernăuți. Buni sau răi, ageri sau ageamii, chemați sau nechemăți, savanți sau ignoranți, ei au fost, toți, dascălii mei, și тайnice și neuitate stări de cuget mă leagă de fiecare.

Mulți dintre ei — majoritatea lor — sînt azi dincolo de granițele noastre pămîntești, deci, ceea ce aș spune despre ei și cum i-aș rechema, ar fi mai presus de orice preocupare mică și de orice precauție. Astăzi, iată că stă drept, înaintea amintirii mele, fostul meu dascăl de limba elină. Ciudat om! Stă drept, pentru că niciodată nu l-am văzut decît drept ca o făclie. În patru ani de liceu nu l-am văzut șezînd pe catedră niciodată. Din picioare striga catalogul, din picioare dădea lecția și asculta pe elevi. Era nemaipomenit de serios, atît de serios că rîdea cam o dată pe an, și încă și atunci un rîs mut și ironic. Dacă scot din socoteală pe alt dascăl de elinește din cursul inferior (acela un fel de varga lui Dumnezeu), el a fost cel mai sever dintre profesorii mei.

Am auzit tirziu că severitatea aceasta era o mască pe care și-o alcătuisese cu multă trudă și de mare nevoie. Se spunea că mai nainte, la alte școli, în alte orașe ale țării, omul fusese mai prietenos și mai surizător. Dar școlarii i se suiseră în cap și atunci a trebuit să-și reviziuiască atitudinea.

Așa cum se arăta în ochi noștri era — pe dinafară — un profesor model. Nu lipsea de la școală niciodată. Nu avea, pentru elevi, decît un singur fel de anotimp — de-a pururi rece. Nu pătinea pe nimeni și nu prigonea pe nimeni. Cine își făcea datoria și învăța era lăudat — de creionul cu care dascălul îi pune nota bună. Cine era leneș și tîrîie-briu dădea peste același cre-

ion, cu adaosul (destul de rar) că profesorul de elinește lăsa, de sus, pe capul celui leneș, câteva cuvinte de o concentrată ironie.

Era un om deosebit de drept și mai cu seamă înaccessibil intervențiilor piezișe. Protecție — la el nu încăpea. Și dacă mă socotesc bine, acest om, pe care reflexiunea ulterioară era să mi-l doveadăscă atit de firav cărturar, stăpînea sufletele noastre și smulgea respectul nostru numai prin frumoasa lui integritate. Dascălul meu era un om de caracter !

Se poveștea printre noi că odată, la un examen general, ministrul de pe vremuri al Instrucțiunii a intervenit pe lângă profesor să pună notă de trecere unui elev. Profesorul a prezentat ministrului catalogul și creionul : „Poftiți, puneți dv. această notă !“

~ Elevul are o intimă nevoie să facă din dascălul lui un om excepțional. Acasă, copil încă nedat la școală, el trebuie să facă din tatăl său un meșter mare, sau un ostaș viteaz, sau te miri ce erou necunoscut. Această nevoie nu se stinge nici la școală. Dascălii noștri trebuie să fie niște semi-eroi ! Vai de acel dascăl care nu e nici învățat, nici frumos, nici integru — mai cu seamă integru.

Fără să ne dăm seama decît tîrziu, după anii de școală, iubim în școală, în primul loc, pe acei profesori în care simțim caractere puternice. Profesorul meu de elinește avea o construcție sufletească necomplicată, dar viguroasă.

Ce carte știa omul acesta — este o chestiune dificilă. Făcea parte dintr-o categorie didactică pe care, Dumnezeu să mă ierte, nu pot s-o pricep nici azi. Sînt adică profesori care se mărginesc,

în lecția lor și în general în munca lor cu elevii, să execute programul și catehismul fără scăzământ, dar și fără adaos. Să nu fii mai învățat decît cere programul în ora aceea. Să te ferești de neprevăzut și de anticipări. Și dacă se poate să faci, în clasă, aidoma ceea ce Verlaine îți cere, în poezie :

Prends l'éloquence et tords-lui son cou !¹

N-am putut niciodată să înțeleg superioritatea acestui sistem pedagogic (desigur că din vina mea), iar cînd a fost vorba să deprind sistemul — la seminarul pedagogic — n-am izbutit decît să succesc, în chip de semn de întrebare, bunăvoința, de altfel totdeauna rectilină, a marelui nostru pedagog d-l C. Dimitrescu-Iași.

Răposatul meu profesor mă învăța limba elină ! Cum izbutea omul acesta să rămîie atît de metodic și de rece, în fața lui Euripide, în fața lui Demostene, în fața lui Homer — știe singur Dumnezeu.

Noi elevii am trecut pe lîngă acești uriași ai poeziei și ai literaturii universale, aproape cum ar trece un copil — în tren, la sînul maică-si — pe lîngă munții Elveției. Nu e nici o mirare că aproape toți acești elevi s-au apucat mai tîrziu cu totul de altceva decît de limba și de literatura elină.

Cu toate acestea !... Dascălul este tot dascăl. Respectul și închipuirea de odinioară au bătut efigia lui în medalie nemuritoare. Dacă știința lui era atît de avar dozată, prestanța lui trupească și morală îmi umplea inima. Pare că îl văd !... Capul sus, golaș ca un gît de vultur ple-

¹ Ia elocvența și sucește-i gîtul (fr.).

șuv. Mustăța neagră, de arnăut. Obrazul oacheș
și nepătruns. Nasul coroiat fără exagerare. Iar
ochii lui... — după douăzeci de ani de la ultima
noastră întâlnire, la catedră, tot nu puteam să
le susțin privirea !

Luptătorul, an. II. nr. 244, 13 aprilie 1921, p. 1.

PRIMUL PROFESOR DE LIMBA ROMÂNĂ

Mi-aduc aminte, aproximativ, cam ce învățam la limba franceză sau la limba latină, prin clasele întâia, a doua, a treia de liceu... Dar nu-mi mai aduc aminte aproape de loc materia propusă sub frumoasa denumire de „limba română“ !... Etimologia, sintaxa, fonetica ?... Mi-e rușine să vă mărturisesc că în amintirea mea găsesc, aici, o știrbitură neagră și completă... Am reținut numele autorilor acelor cărți didactice, acelor manuale căzute în întineric : erau Manliu și Strajan.

Am căutat să-mi explic uneori pentru ce, din această materie, atât de apropiată și de... domestică, nu mi-a rămas aproape nimic... N-am găsit și nu găsesc nici un răspuns... Cum este cu puțință că tocmai la studiul limbii naționale să fi trecut peste mine atâtea lecții și eu să fi rămas nepătruns și neatinș ca... lebăda pe lac !... Ciudăția lucrului se apropie de enigmă, pentru că dascălul meu de limba română era o fericită personalitate didactică, un suflet cald, de-a pururi tânăr, cel mai familiar și mai iubit dintre toți profesorii noștri. Am și astăzi mulțumirea să-l întilnesc și să-l îmbrățișez — este domnul Ioan Sutchianu.

„
Îi fac destăinuiri care îl vor mira mult. Mă bucuram de toată încrederea și de toată iubirea lui. (Timp de treizeci și cinci de ani, de cînd nu-i mai sînt elev, a spus-o adeseori și multora.) Dar iată adevărul : notele cele bune pe care mi le dădea, în primele trei clase, n-au fixat nimic, n-au garantat nimic, în capul meu. De abia în clasa a patra s-a rupt gheața dintre mine și limba română și am început să învăț cu drag și mai cu seamă să *țin minte*. De ce?... Poate că manualul didactic dispăruse și profesorul nostru ne propunea acum materia cerută de program, într-o formă personală și atrăgătoare.

Așadar, trei ani de liceu, manualul obligatoriu a stat între dascăl și elevul său, ca un gard de măracini !... Dar printre ghimpii și înțepăturile lui, procesul apropierei sufletești era în tainică desfășurare. În acest profesor, care trebuia să se supună unui program uscat și abstract, noi simțeam un frate mai mare, un temperament de primăvară și o subtilă inteligență.

Ioan Suchianu — azi, după trecere de vreme și retrospectiune — era modelul profesorului-camarad. Dascălii, mai totdeauna vor să fie îndrumători, maestri, arbitri... puțini vor să fie camarazi. Profesorul meu de limba română, evadînd din obilgațiile, din concepțiile, din morga didactică era profesorul-camarad.

Recunosc că genul acesta este destul de rar și foarte greu de realizat. Ca să fii profesorul-camarad trebuie să îndeplinești multe condiții. E mai comod și fără riscuri să-ți compui și să arăți invariabil, în fața elevilor, o atitudine doctorală și vigilența asupra bunelor distanțe. În realitate, însă, atitudinea aceasta — oricît de aparent folositoare — este aceea pe care inima și amintirea

elevului o macină și o transformă în ironice puzderii...

Vă amintiți că, uneori, se ridică din bancă un elev — sau prea naiv sau prea isteț — și trîntește profesorului cîte o întrebare anarhică sau poznașă. Mare cumpănă pentru profesorul bătos și lipsit de camaraderie !... Copiii trăiesc prea mult în turbulența zilei și la răspîntia ultimelor evenimente, ca să nu azvîrle pe catedră cîte un pietroi fierbinte ! Apoi, mai este și dorința instructivă și legitimă a ucenicului să măsoare faptele și pe oamenii din jurul școalei, cu cotul înțelepciunii maestrului.

La Ioan Suchianu, în clasă, geamurile stăteau deschise deasupra întîmplărilor și oamenilor zilei. O dată analizam poemul lui Eminescu : *Epigonii*. Dascălul ne întreabă :

— Nu vi se pare exagerată această preamărire adusă de poet unui Momuleanu, unui Sihleanu, unui Donici ?...

Cei ce erau la tablă cred că au răspuns afirmativ. Atunci dascălul nostru — eram în anul 1894 — urmează :

— Vezi bine că Eminescu exagerază... Prezentul nostru literar se ridică vulturește peste începuturile de acum cîteva decenii. Dobrogeanu-Gherea este azi un critic aproape european, ca să pomenim numai pe unul dintre principii noștri literari contemporani...

Era întîia oară cînd auzeam, din gura unui profesor, numele lui Dobrogeanu-Gherea și, încă, în aureola acestei aprecieri superlative. Dar Ioan Suchianu nu se ferea de noi și nu se temea să ne apară bîntuit de îndoieli, de supărări și de contraziceri, atunci cînd venea vremea să le aibă.

Nu știu pentru ce articolul lui Gherea : *Artiștii-*

cetățeni l-a supărat pe dascăl (își mai aduce aminte ?...). Vine la noi în clasă — clasa de predilecție — și găsește prilejul să ne spună :

— De data asta, Dobrogeanu-Gherea a călcat cu stîngul !... Artiștii lui *cetățeni* m-au scos din răbdări ! Așadar, toate pușlamalele, toți clienții de noapte ai Cîșmigiului și ai poliției pot să ascundă, în cazierul lor, pe viitorul, pe marele artist-cetățean !...

Un partizan al atitudinii doctorale mă va întreba :

— Această contrazicere a profesorului vostru camarad nu este oare argumentul cel mai bun că, pe catedră, dascălul trebuie să fie foarte precaut și rezervat ?

Voi răspunde :

— Această vioiciune și această intemperență a dascălului nostru, ni se păreau dragi și dezmierdătoare — în ariditatea orelor didactice de pe atunci — ca un pîlc de toporași descoperit sub niște tufe uscate !

Fără voia mea (și poate spre părerea mea de rău) — elevul lui Ioan Suchianu a ajuns scriitor. Cînd mă întîlnesc cu bunul meu profesor și privesc în ochii lui verzi, sfredelitori și tot atît de tineri ca și acum patruzeci de ani, îmi pierd cum-pătul și îmi vine să îngăimesc :

— Iubite dascăle, nu te supăra... Voi declara într-o zi, sus și tare, că nu te-am consultat nici odată asupra literaturii mele și că prin urmare nu ai nici o răspundere !...

CEL DIN URMA [DASCĂL]
DE LIMBA ROMÂNĂ

Era în ziua de 5 decembrie 1890... Liceul nostru, Sf. Sava, sărbătorea pe austerul, monasticul său patron, potrivit datinei și cuviinței. După serviciul bisericesc (de care nu mai mi-aduc aminte) profesorii și elevii s-au adunat în sala de desen, ca să asculte conferința festivă și să privească pe tinărul și celebrul ministru al instrucțiunii, Take Ionescu, președintele de onoare al festivității.

Venisem în București, din cîmpiile Teleormanului, de-abia din vara ce trecuse și eram elev intern la liceul Sf. Sava, de cîteva luni... Nu mă deprinsesem încă cu mediul cel nou, eram tăcut, retras, tîrziu la replică, sfios peste măsură și, după părerea celor mai inteligenți dintre camarazi, prostul clasei.

Am intrat și eu, cu toată lumea școlărească, în sala conferinței și am ascultat. Conferențiarul era un dascăl din cursul superior, și anume dascălul de limba română, așadar, deocamdată un necunoscut. Era o figură roșcovană și ageră. Pieptăna părul la deal, dar îl tăia scurt și-l lăsa țăpur, ca să nu aibă linie și moliciune de chică poetică. Privea aspru și energic, de lîngă obîrșiile unui nas acvilin, fără exagerație. Vorbea rar și măsurat,

cu oarecare mireasmă transcarpatică, care sporea greutatea celor spuse...

Dar cum era să-mi dau eu seama în ora aceea, că între ministrul prezident și profesorul conferențiar stă o nevăzută tranșee politică și că în văzduhul sălii noastre, deși cu toate precauțiunile cerute de moment, vibrează un conflict de principii ?...

Pe la mijlocul conferinței, profesorul ridică tonul, se înfierbîntă și izbucnește :

— Acestea vi le spun vouă, elevii noștri... Vouă, îndeosebi, ca să vă între în cap și să nu le uitați niciodată !...

Vehemența acestei adrese era surprinzătoare pentru cei mai mulți dintre școlari... Momentul putea să fie penibil, dacă elevii din cursul superior, în frunte cu premiantul clasei a șaptea — iubitul meu văr Demetru Moldoveanu — n-ar fi acoperit, imediat, cu o salvă de aplauze, pe întrepidul conferențiar...

Conferențiarul era veneratul nostru profesor — de peste patru ani — domnul Ioan Bianu, iar Take Ionescu era ministru, în cabinetul conservator din anul 1890... Conferința, ținută acum patruzeci și unu de ani, s-a tipărit. Am citit-o mai târziu, și mi-am dat seama că dascălul avea dreptate... Însă ce dreptate, din lumea aceasta, poate să reziste și să nu cadă prizonieră, măcar cîteva ceasuri, sub vraja de ritm și de imagini, a elocinței unui Take Ionescu ?

A fost prima și ultima oară cînd am auzit pe acest vrăjitor al cuvîntului românesc... Poate l-am mai auzit încă o dată, la împărțirea premiilor, în sala Ateneului, dar n-am reținut nimic din cîte-a spus. Aici, la Sf. Sava, era vorba să eclipseze, sub

un vifor de confeti și de serpentine retorice, dreptatea adversarului său politic...

La această dată și cu această împrejurare am cunoscut pe profesorul Ioan Bianu. Mai târziu, pe catedră, l-am regăsit același : serios, crincen de serios, așezat la vorbă, limpede și românesc la explicații, dar uneori iritabil și mînios ca Oltul cînd vine mare... În clasa a cincea, în primul nostru an de școlaritate, am stat cîtva nedomirit... Am de-a face cu un dascăl care ne cere buchea cărții și nu admite glose și comentarii, sau nu-l înțeleg încă bine ?

În această clasă a cincea am ajuns coleg cu un băiat excepțional, deosebit de inteligent, hazliu, colecționar de anecdote, simpatic ca un moldovean ce era și uimitor de elocinte. Era neuitatul Gheorghe Juvara... Intern ca și mine, Gheorghe Juvara era membru în cooperativa noastră de visuri artistice și de pretenții literare. I-a venit rîndul să fie ascultat la limba română.

Ceea ce era să se întîmple cu el, era să mă instruiască și pe mine. Ce atitudine va avea severul nostru dascăl față de felul personal și independent în care Gheorghe Juvara își va debita lecția ?

Minune și încîntare !... Colegul nostru ne-a cucerit pe toți și la urmă de tot și pe dascăl ! Lucru nemaipomenit : dascălul a început să rîdă ! Dovada era făcută. Profesorul nostru admitea glosa și comentarul, dar... nu de la orișicine.

Mi-a venit și mie rîndul la ascultare. Am cucerit aceași notă maximă (9 era maximum, în clasa cincea) ca și Juvara... Totuși, ambiția mea mergea mai departe. Așteptam, înfrigurat, proba scrisă... Nota nouă, la oral, mai aveau și alți colegi — fruntașii clasei — Sterian, Duca, Ducu-

lescu... Îmi trebuia o afirmare excepțională. D. Ioan Bianu trebuia să știe că între elevii săi există un exemplar, intim și iremediabil torturat de demonul aventurii literare, un incorigibil vînturător de imagini, un viitor client al teascurilor tipografice....

Prilejul a venit. Profesorul ne-a cerut într-o zi să tratăm, în compoziție scrisă, tema : *Ce însemnătate a avut catena Carpaților românești în dezvoltarea și în istoria poporului nostru ?*

Acum era momentul să justific de ce citesc atîtea cărți, străine de școală, de ce mă ascund în podul internatului, cu un caiet pe sub tunică, de ce îmi permit luxul să rămîn aproape repetent la algebră !...

Cînd profesorul ne-a dat rezultatul acestei probe scrise, au ieșit încă vreo doi, egali cu mine la notă, dar nu știu cum, mai pe urmă, d. Bianu a avut prilej să-mi spună :

— Proba d-tale e cea mai bună.

Firește că nu l-am contrazis și l-am iubit pentru acest cuvînt. Ceea ce este însă remarcabil și ceea ce veți afla altă dată, este că după douăzeci de ani (așadar în 1915) d. Ioan Bianu a spus acelaș lucru, sus, la Academie.

Dimineata, an. XXVII, nr. 8709,
23 martie 1931, p. 1.

O figură bună, cucernică și de-a pururi liniștită. Între foarte feluriții mei profesori de acum patruzeci de ani, chipul părintelui Ovidiu Musceleanu, îmi răsare cu adevărat pacinic și preoțesc. A fost un noroc al copilăriei mele și a fost un dar dumnezeiesc, pentru școala noastră de atunci, personalitatea piosului nostru catehet.

Aveam profesori cu multă învățătură. Aveam profesori, buni retori și oratori. Aveam între ei temperamente entuziaste, puternice, înțelese sau paradoxale... Părintele Ovidiu Musceleanu era temperamentul placid, egal în orice împrejurare, odihnitor și pilduitor mai presus de toate.

Se potrivea în chip desăvârșit cu obiectul pe care îl preda. Ce fericire pentru școlarii unui catehet să observe că lecția de religie consună armonios cu tot sufletul, cu toate deprinderile, cu toate gesturile celui ce predică pacea, cumpătul și psihologia răscumpărării.

Dascălul meu se iveaua, plutind lin și ușor încovoiat, în haina lui sacerdotală, se urca pe catedră fără grabă, se mișca domol și stăpinit, explica rar și pătrunzător.

Am fost unul dintre elevii lui cei mai buni. Mai târziu spre mîngîierea și evlavisirea lui, am fost poate singurul lui elev liceist care am părăsit studiile profane și am cercetat arcanle teologiei. Îmi dau astăzi seama că bunul meu părinte nu era, în ce privește filozofia creștină, cel mai tare dintre profesorii mei. Erau doi care își disputau această cinste. Dar el rămînea, în sensibilitatea mea de școlar și de copil, icoana cea mai cucernică și mai respectată.

Lecțiile de religie, odinioară, erau mai grele și mai substanțiale decît astăzi. Învățam, în cei patru ani ai cursului inferior : *Vechiul Testament* (istorie și bucăți alese), *Noul Testament*, *Catechismul* și *Morala creștină*. Pe vremea aceea, spiritul public, concepțiile favorite, frunțașii literaturii, ai artei și ai criticii erau departe de *Biblie* și de bunele dispoziții mistice ale zilelor noastre.

Profesorii mei de acum patruzeci de ani — deși parte respectoși și curtenitori față de credința strămoșească — erau totuși, în taina inimii lor, mai toți, ucenicii lui Auguste Comte și ai lui Taine.

Între acești cărturari independenți, profesorul-preot Ovidiu Musceleanu era mult cinstit și iubit. Respectau pe colegul serios și devotat altarului și Dumnezeuului său. Cîsteau pe omul ireproșabil, pacinic, cuviincios, dedicat fără rezervă elevilor săi și credinței în Isus Christos.

De atunci și mai târziu am ajuns să înțeleg că pentru slujitorii bisericii și ai ideii creștine are mare importanță nu numai învățătura corespunzătoare, dar mai cu seamă o purtare neprihănită, o atitudine aparte, un fel de „miros de bună mireasmă“, după care cunoști, de la distanță, pe cel cu adevărat stăpînit de duhul *Sfintei Evanghelii*.

Dumnezeu i-a dat profesorului meu zile multe și amestecate. A ridicat țării și bisericii multe rînduri de elevi. A avut parte și de bucurii, și de dureri, și l-am întîlnit, după vreo douăzeci de ani, în calea mea, într-o împrejurare de neuitat. Pe lîngă funcțiunea de înaltă încredere pe care o avea în birourile Sfîntului Sinod, scumpul meu profesor era și preot-paroh în Capitală.

Într-o zi (eram funcționar în Administrația Casei Bisericii) șefii mei mă trimit cu o pricină de gospodărie bisericească în parohia fostului meu catehet. M-am sfiit, deocamdată, și am spus pentru ce. Mi s-a replicat, însă, că acest vrednic membru al clerului nostru nu poate fi cinstit mai bine decît prin trimiterea în circumstanță a unuia dintre foștii lui elevi.

M-am supus. Întîlnirea noastră a fost de-a dreptul înduioșătoare. Am avut mulțumirea să văd cu ochii mei că predicatorul din copilărie, dascălul neuitat, era și în treburile lui, bisericești-administrative, același om al datoriei și al dreptății.

Au venit apoi și alte împrejurări, mari și mici, bune și rele, fericite și nefericite. A venit îndeosebi, în judecata opiniei publice și apoi în judecata unei instanțe *ad-hoc*, pricina unui act nenorocit, ieșit din colaborarea mai multora, dar imputabil în primul loc unei înalte fețe bisericești.

Profesorul meu fusese martor, secretar și executant (într-o măsură redusă) la dispoziția și porunca șefului său suprem. Greșeala celor mari cădea și asupra celor mici, cu nimic altceva vinovați decît cu situația lor de subalterni și de secretari în momentul rătăcirii.

Am avut ocazia să fiu întrebat oficial ce știu și ce cred eu despre participarea și vinovăția dască-

lului meu. Am răspuns din toată buna mea știință și din toată convingerea :

— Ca o oaie spre junghiere s-a adus... !

Astăzi, profesorul meu se odihnește lin de anii trudelor și ai muncii sale. Modest, harnic, discret, plin de rîvnă pentru casa și pentru cinstea casei Domnului, dascăl iubitor de meseria lui, catehet cald și impresionat pentru sufletul ucenicilor săi, odihnească-l și răcorească-l răsplata Stăpînului, dincolo, în pridvoarele cele veșnice !

În clasa a cincea de liceu, programul prevedea istoria popoarelor vechi. Profesorul nostru și-a început cursul cu o largă serie de lecții introductive. Considerații asupra începuturilor omenirii, conjecturi preistorice, problema graiului omenesc, misterul sentimentului religios... și alte câteva chestiuni, menite să deștepte tînăra noastră cugetare și să se creeze, în fața oceanului istoriei, un promontoriu de consecvență și sigură orientare.

Mi se pare că, pe vremea aceea, elevii de clasa a cincea liceală erau mai iubitori de lucruri abstracte și poate mai destoinici pentru ele decît corespunzători lor de azi. În clasa noastră erau cel puțin douăzeci de inși pe care lecțiile lui Ioan C. Georgian îi găseau destul de pregătiți. De altfel, profesorul nostru desăvîrșea, acum în cursul superior, opera lui didactică, începută cu noi din clasa întâia.

Cu toate acestea, frumoasa direcțiune spirituală, pe care acest dascăl-apostol căuta să o determine în sufletele noastre, întîmpina rezistențe și obstacole nebiruite. Cei mai mulți dintre noi — și pare că aș zice : și eu printre ei — priveam pe profesorul nostru drept un elocinte avo-

cat al unor concepții perimate. Pe vremea aceea (1894—95) floarea inteligenței tinerești se întorcea către soarele idealurilor sociale. Prin criticile lui literare, Dobrogeanu-Gherea robise atențiunea și entuziasmul tineretului. Socialismul cu plete abondente, cu gesturi apostolești, cu idealul artistului-cetățean, luptînd pe baricade, trăia viu în sufletul oricărui adolescent generos.

Gherea ținuse o conferință (sau făcuse un studiu) despre „concepția economico-materialistă a istoriei” și conferința aceasta sau studiul acesta stătea ca un paltin uriaș, năruit, de-a curmezișul lecțiilor lui Ioan C. Georgian ! Bietul nostru dascăl simțea, uneori, că îi scăpăm din mînă, dar știa bine că timpul stă de partea lui și stăruia neobosit, în expunerea concepției spiritualiste a istoriei.

Mai mult, însă, decît criticile lui Dobrogeanu-Gherea, mai mult decît filozofia lui Vasile Conta și decît materialismul practic ambiant, sistemul profesorului nostru era combătut și primejduit — în sufletele noastre — de școala literară naturalistă a lui Emile Zola.

Era pe vremea regalității acestui Omer al infirmităților și al turpitudinilor naturii omenești. Toată lumea citea pe Emile Zola. Uriașul romanțier era însă și critic literar. Își expunea doctrina, credințele, entuziasmele... cu un talent, cu o evidență strălucitoare, naivă și consistentă, ca un castel de cărți... Zola avea dreptate pentru tineretul din licee și din academii !... De critica lui Taine, pe atunci, nu putea să fie vorba. Zola era suficient și era extrem de molipsitor.

Ioan C. Georgian trebuia să lupte cu toate aceste înfriuri — știute lui și neștiute — și să apere marea lui concepție, în așteptarea limpezirii inimilor noastre. În clasa a șasea, tot ascen-

dentul neuitatului profesor a intrat într-o provizorie eclipsă. La liceul nostru a venit profesor de limba latină un dascăl nou, o personalitate bogată și originală, un erudit jovial și ateu, din toate punctele de vedere inversul lui Ioan C. Georgian. Acesta a fost celebrul, foarte simpaticul și puțin cam... deconcertantul Mihail Caloianu.

Interesantă priveliște pentru școlarii inteligenți vecinătatea a doi profesori absolut antagonici !... Unul e condus de această filozofie și ți-o predică cu tragică elocință. Celălalt e convins de sistemul contrariu și ți-l dovedește cu o vervă jucăușă și diabolică !... Pe cine să-l admiți ? Care va fi concepțiunea pe care vei așeza-o — icoană patronă — în prora micii tale corăbii sufletești, când vei ieși, acum după liceu, în largul mării necunoscute ?

Cestiunea aceasta, a priveliștii intelectuale pe care profesorii dispași o dau școlarilor lor, este și va fi de-a pururi dureroasă și poate nu atât de mult în școalele libere și laice, cât, cu deosebire, în instituțiile religioase și dogmatice.

Scumpul meu profesor Ioan C. Georgian a vorbit cu mine cea din urmă oară în toamna anului 1898 și poate cu impresia că din Parabola Sămănătorului, el personal, nu poate să-și scoată nici o mîngîiere... Cu un an mai înainte se întîmplase următorul lucru : Asociația profesorilor secundari (probabil alta decît cea de azi) organizase un concurs literar, pentru tinerii claselor superioare, liceu și școală normală. Trebuia să ne încercăm puterile cu niște teme de limba latină și cu niște subiecte istorico-literare (firește, normalişti nu participau decît la cele din urmă).

Ni s-a dat să tratăm subiectul — splendid și dificil : o privire asupra istoriei urmașilor lui Romulus și Remus, așadar asupra istoriei romanilor.

Am făcut lucrarea cea mai bună. Comisia de cercetare m-a clasificat premiant. Dar lucrarea mea — îmi dau astăzi seama — a fost pentru Ioan C. Georgian o dureroasă dezamăgire !

Lucrările premiate au fost citite la Ateneu, într-o adunare școlară sărbătorească, de către imberbii autori... Cu cât succesul era mai mare, cu atîta inima bietului meu dascăl sîngera mai dureros !...

Acesta era rezultatul a șapte ani de apostolie și de predică între acești copii ingrați ?... Așa concepea istoria romanilor acest școlar preferit, nădejdea bietului dascăl spiritualist ?... Ce amărăciune ! Ce dezastru !

Compoziția toată respira niște convingeri libertine, materialiste, naturaliste !... după chipul și asemănarea doctrinelor sociale și literare, combătute, ani de-a rîndul, tocmai de Georgian !

Sărmană cloșcă academică se părea că a scos boboci de rață !

Dar erau numai aparențe. Sămînța sămănătorului căzuse destulă, pe drum, pe piatră, în mărăcini... dar găsisse și două degete de pămînt bun și rodnic !

Dimineața, an. XXVI, 4 mai 1930,
p. 3.

Cînd eram în clasa a patra de liceu, profesorul de istorie, vecinic pomenitul Ioan C. Georgian, a trecut în cursul superior, la catedra corespunzătoare, rămasă vacantă prin moartea lui C. C. Dobrescu.

În locul lui Ioan C. Georgian a venit un profesor nou... „Maeștrii se succed, dar nu se aseamănă...”

Noul venit, ca înfățișare, contrasta puternic cu dascălul plecat. Georgian avea figura aspră, țe-poasă și încrucișată. Succesorul lui era un bărbat de o remarcabilă frumusețe. Era trandafiriu și alb, cum rar se întîmplă în tabăra sexului urît. Avea un cap rotund, împodobit cu o cunună de bucle negre. Și mai presus de toate avea o barbă neagră de sultan din *O mie și una de nopți* !

Ca suflet, era deschis, prietenos și de multe ori săgalnic. Dar noutatea pe care o aducea acest profesor și care mă impresiona îndeosebi pe mine era limba lui de predare. Cu judecata mea de azi, aș spune că frumosul nostru dascăl avea preocupări literare poporaniste. Ceilalți profesori își dădeau osteneala să fie clari, fără să se îngrijească

prea mult cîte cuvinte de origină franceză au mișcat din loc, întru atingerea scopului.



Ioan Floru ne vorbea o limbă căutată în cronici, în poezia populară și în basmele auzite în copilărie. Din ce familie sufletească, din ce tovarășie culturală, venea dascălul cel nou — mi-am dat seama tirziu. Desigur că atrăgătoare a lui personalitate ar fi avut asupra-mi puteri de durabilă înrîurire, dacă toată dascălia-i n-ar fi fost să fie decît o jumătate de an.

Cursul de Istoria românilor, început cu Ioan C. Georgian, l-am continuat și terminat cu Ioan Floru. Trecînd în clasa a cincea am ajuns din nou elevii lui Georgian, așa încît întîlnirea cu succesorul său a fost mai mult un *intermezzo* de primăvărată diversivne.

Făceam cu Ioan Floru domniile române. Ne spunea povestea amărită, dramatică și sîngeroasă a veacurilor strămoșeti. Aceste triste lucruri din trecutul nostru, istorisite în graiul bunicilor de către acest frumos profesor aveau un farmec nou și stăruitor.

Dar cinci luni de școală trec repede ca visul... Ne-am pomenit în luna mai, luna tezelor scrise, și dascălul nostru ne-a dat ca teză : Starea economică și culturală a țărilor române, sub dominația fanarioților. Probabil că formularea nu era chiar așa, dar înțelesul era acesta.



Era pe vremea cînd mă luptam să ridic, pe hîrtie, primele mele castele în Spania literară, primele compoziții și primele rețele de paianjen... A

venit ceasul să spun bunului meu profesor, d. Ioan Floru, un păcat pe care poate nu și-l cunoștea pînă azi. Domnia sa a fost cel dintîi dintre dascălii mei care a măgulit regretabila mea manie grafică. Teza mea asupra epocii fanariote i-a plăcut în chip deosebit, căci a notat-o cu nota zece și a mai scris, pe margine, și o încurajare jumătate glu-meată, jumătate serioasă...

Eu am luat lucrurile așa cum conveneau neastîmpărului și pasiunii mele și am făcut din dascălul cu barbă de sultan primul meu complice. Dintre ceilalți profesori numai doi mai au oarecare răspundere pentru literatura mea : Mihail Caloianu, profesorul de latină din cursul superior, și d. Grigore Tăușanu, profesorul de filozofie, scumpul nostru confrate Petronius.

E adevărat că de vreo douăzeci de ani încoace n-am găsit în drumul meu prea mulți protivnici fabulelor și limbii în care scriu... Totuși, s-au ridicat cîțiva și-au spus : „Acest scriitor nu știe românește !” (Vor, adică, să zică : „nu vorbește ca noi“...)

Povestea e veche. Mi se aduce această învinuire de vreo trei decenii. De unde pleacă neînțelegerea și supărarea ?... Limba unui scriitor trebuie să fie un frac de ceremonie : periat, călcat, fără cusur !... În acest frac scriitorul nu trebuie să se zbuciume, nu trebuie să scuture vișinii înfloriți, nu trebuie să alerge și nu trebuie să asude ! Eu zic dimpotrivă : limba în care scrie un scriitor este giulgiul care mulează pe răstignit și păstrează, în el, pe-tele de sînge, semnele cuielor și sudorile morții...



E așa de ușor să scrii o românească purisimă, cînd cuvintele nu au, pentru tine, decît atîta mi-

reamă, atîta culoare, cită a mai rămas în dicționarul național !

Toate acestea, fiindcă d. Ioan Floru, acum treizeci și cinci de ani, a avut nenorocul să numere printre elevii săi, la liceul Sf. Sava, un copil anormal, cu capul plin de vedenii și cu inima bolnavă de ambiții literare.

Ne-am întîlnit, de atunci încoace, cam o dată sau de două ori pe an. D. profesor a fost totdeauna plin de discrețiune... Despre teza la istorie, adnotată pe margine, n-a mai fost vorba niciodată. Poate că avea tainice muștrări de conștiință. Dar răul era consumat, încurajarea fusese luată în serios și nimic nu mai putea fi îndreptat !

La presupusa părere de rău a dascălului meu (nu știu precis dacă o avea sau ba), eu, însă, răspundeam cu o mărturisită părere de rău : părerea de rău că frumoasa barbă de altădată scădea an cu an !... Astfel, am văzut-o din ce în ce mai mică, pînă cînd, într-o zi, n-am mai văzut-o de loc. Profesorul meu — la fel cu alte chipuri scumpe mie, măreț bărboase altădată — astăzi se poartă ras ca în palmă. Dacă iertat este unui elev să-și cenzureze profesorul, iată eu cenzurez pe d. Ioan Floru ! Cum poate să aibă cineva atît de puțină prietenie pentru barba sa — tovarășa anilor de vigoare — încît să se decidă s-o umilească, ba chiar s-o lase prada briciului, fiindcă... biata barbă începe să fie albă și venerabilă ?

Sînt nemîngiat ca August, după dezastrul lui Varus.

Vare... barbam redde !

Dimineața, an. XXVI, nr. 8581, 10 noiembrie 1930, p. 1. •

BUCURIA HĂRȚILOR GEOGRAFICE ȘI PROFESORUL DE GEOGRAFIE

Profesorul meu de geografie — acum cincizeci de ani... — era un om care nu-și găsea pereche în toată lumea... Era un om frumos cu barba untdelemn, rotundă și frumos potrivită. Părul capului era tăiat scurt și periat în sus. Pelița feței era albă și trandafirie, iar culoarea ochilor era verzuie-albastră. Privea drept, aspru, poruncitor. Hainele lui, pantofii, ciorapii, cravata... pare că fuseseră scoase de cu dimineăta din cele mai elegante galantare de pe Calea Victoriei... La fiecare lecție venea cu altă cravată decît la precedenta ei.

La cursul lui era o tăcere ca în biserică. Făcea apelul pe șoptite. Ciuleau toți urechile, ca nu cumva să ne scape șoapta de pe catedră. După apelul nominal, scotea pe vreunul dintre noi la lecție, îl lăsa să deseneze pe tablă : provincia, țara ori continentul la care ajunsesem, iar el profesorul, se plimba învăluit și absent (cel puțin în aparență) ; uneori, cînd era cald, făcea din harta elevului evantaliu... Această hartă era un punct dogmatic în învățămîntul nostru la geografie.

Din această tăcere cu lacăte, profesorul ieșea adeseori, printr-o izbucnire, nu împotriva celui de la tablă, care trebuia să-și știe lecția, ci împo-

triva vreunui din bancă, găsit în indisciplină... Dacă erai de prea curînd elevul lui ți se părea un tiran și un om înspăimîntător de sucit. Elevii mai vechi însă, și poate mai pătrunzători, lăsau frica la o parte și începeau să simtă altfel pe severul dascăl.

Cîteodată se oprea în fața unui conșcolar mai prost îmbrăcat, poate cu ghetete rupte, poate cu gulerul ridicat spre a ascunde lipsa cravatei, și îl întreba cu asprime :

— Ce este halul în care te găsești ?

Conșcolarul pleca fruntea și-i răspundea :

— Domnule profesor, sîntem mulți acasă... și tata nu s-a înlesnit...

Profesorul îi tăia cuvîntul :

— Destul !

Băga mîna în buzunarul pantalonilor săi, croiți după ultima modă, și o scotea plină...

— La lecția viitoare să-mi vii cu ghete noi !

Poate împotriva pravilei pedagogice, profesorul nostru avea elevi favoriți, și această favoare nu era totdeauna un premiu pentru bună școlaritate.

La unele lecții, profesorul închidea catalogul și începea o conferință de geografie, aș zice politico-economică, fiindcă *forțele productive ale bazinelor și ale platourilor* îl preocupau în mare măsură. Își termina conferința plimbîndu-se... Vorbea sacadat, cu inflecțiuni și cu accente căutate și se părea că pe lîngă geografie economică face și un exercițiu de retorică.

Era licențiat în drept și avocat, dar cred că părăsise procesele în favoarea geografiei...

Prin clasa III, prin clasa IV, frumosul căpcăun cu ochi albaștri nu mai inspira groază și se dezbrăca de pielea lui fioroasă... Nicolae Codrescu se făcea un moldovean amabil, glumeț, clientul

birjarilor muscali din Piața Teatrului și eroul multor anecdote, dar cu circulație numai în cursul superior, unde geografia nu mai era în program.

Toți școlarii lui, și foști, și actuali, iubeau pe acest om curios. Și dragostea noastră se putea verifica în jertfa de timp și de muncă pe care i-o aduceam. Hărțile geografice erau una din principalele noastre îndeletniciri școlărești. Nici limbile clasice, nici matematica, nici științele naturale nu ne dădeau atita bătaie de cap și atita mulțumire (dacă lăsam la o parte herbarul din clasa III...) ca hărțile lui Nicolae Codrescu.

La aceste hărți întrebuițam bună hîrtie de desen. Printr-o practică, știută și tolerată, copiam hărțile pe geamul ferestrei, ca să fie desenul cît mai exact. Cu atît mai mare cuvînt, cînd eram la tablă trebuia să refacem, cu creta, aidoma conturile din hartă, căci altfel procedeul calchiatului pe geam se arăta în toată goliciunea... Fiecare dintre noi aveam în pupitru o colecție întregă de tușuri și de vâpsele. Hotarele, riurile, munții... le scriam cu tuș, iar peste rețaua neagră începusem să așternem culorile. Aici era ambiția, strădania, izbînda sau înfrîngerea!... Tușul se cuvenea să fie superior ca să nu se întineze, culorile bine combinate ca să nu facă pete, iar mîna care purta pensula trebuia să fie exersată și meșteră!

Dar toate acestea nu erau destule. Mai trebuia încă ceva și nume un simț prețios pentru armonizarea culorilor. Culorile își căutau rudele, simpatiile și ajutoarele lor. Fără să fi făcut nici o lecție cu vreun maestru pictor, instinctul armoniilor cromatice ne călăuzea... Unii dintre noi ajungeau la potriveli uimitoare. Cît mai mi-aduc aminte erau, între maeștrii hărților geografice, două familii: cei care preferau culorile vii și cei

care temperau culoarea și iubeau nuanțele discrete. Dar măestria lor era egală.

Profesorul de geografie ne cerea, la examen, să-i aducem, într-un bloc, toate hărțile lucrate în decursul anului și să i le lăsăm pe catedră. După examen, un elev favorit supraveghea transportarea și așezarea acestor hărți într-o cameră specială a depozitelor geografice. O dată, profesorul a ales o comisie... de elevi, ca să-i orînduiască hărțile adunate. Între elevii aleși am fost și eu... N-am uitat nici azi încîntarea ochilor și bucuria pe care am simțit-o cînd am început să cercetăm și să clasăm teancurile hărților făcute de înaintașii noștri. Era întîia oară cînd priveam o expoziție de flori uscate și totuși vii, risipite pe sute de răzorașe de hirtie... Deși stăteam în fața unci munci școlărești, totuși — azi pricep bine — priveam dibuielile artei naive și somnolente...

Și lucrurile mergeau și mai departe. În clasa III-a, elevii erau obligați să mai facă o hartă mare — adevărată zestre de fată care-și așteaptă mirele — special preparată și îndelung migălită. Această hartă (la mine, de pildă, America de Nord) era, după conturarea ei, dată unui legător care o împărțea în pătrățele și o tăia. Astfel împărțită, legătorul o căptușa cu pînză și scotea dintr-un sul incomod o armonică subțire, care intra în ghiozdan.

Această hartă, divizată și căptușită cu pînză, ne dădea de lucru luni de zile. O coloram pătrat cu pătrat, dat cu grijă mare ca, de la pătrat la pătrat, culoarea să-și rămîie credincioasă. Ridicam, cu pensula muiată în sepie, masivele muntoase, umflam cu tuș cursul marilor fluvii și scăldam în albastrul cel mai visător fața mărilor și a oceanelor.

Munceam mult, munceam cu migală, dar și cu dinadins și cu o dragoste plină de avînt !... Din clasele lui Codrescu puteam să trecem, fără carantină, la Artele frumoase !

Ce zice azi Pedagogia, ce zice Metodologia școlară despre această muncă a noastră, la piramidele faraonului Codrescu ?...

Eu unul nu găsesc în amintirea mea decît mulțumirea unor frumoase lupte cîștigate și poate un început de educație pentru zugravul cu cuvinte ce era să fiu mai târziu...

Cît despre ideile, lămuririle sau apologia pe care și-ar fi putut-o face frumosul zmeu cu ochi albaștri, profesorul Nicolae Codrescu — am rămas păgubaș, cînd terminam liceul... N-am mai avut vreme să revăd, după liceu, pe profesorul original și sucit, fiindcă a plecat fără de veste.

Cred că, de vreo patruzeci de ani și mai bine, se odihnește, sub florile și sub culorile care îi erau dragi, undeva, în județul lui Eminescu.

Primul meu profesor de limba franceză. Era vestit în toată lumea școlară de pe atunci, așa precum este un urs ivit în cutare pădure, sau un porc mistreț de o mărime neobișnuită. Fiecare liceu trebuie să aibă un profesor sau doi a căror severitate ajunge de pomină și trece în legendă. Fiecare școală trebuie să aibă un dascăl ceva mai posomorît și mai greu de mlădiat, pe care zavistia și povestea îl prefac într-un fel de căpcăun.

Tănase Tănăsescu (și prin legendă, dar și pe bună dreptate) era zmeul liceului Sf. Sava. Era cel mai voluminos dintre toți profesorii. Gras peste măsură, cu ceafa răsfrintă, cu miinile butucănoase, cu niște ochi de viezure într-o figură rotundă și roșie, ca o sferă de brinză olandeză, profesorul meu de franceză era departe de tipul didactic — apostol și martir — pe care am voi să-l regăsim cât mai des în legiunile dascălești. Tănăsescu ne insufla o teamă rece și mută. Nimeni nu crîcnea în fața lui.

Omul nu avea nevoie să-și iasă din fire. Nu se supăra și nu răcnea niciodată, fiindcă tonul său firesc era o supremă iritare, iar vorba lui era, în

chip normal, tunetul lui Dumnezeu. Vocea lui de bas ieșea din catedră ca din nourii muntelui Sinai.

Mi-a fost profesor trei ani... Am fost unul dintre cei mai buni elevi ai lui, poate cel mai bun, ca unul care venisem la liceu fără să știu nici o silabă franțuzească, iar după trei ani, puteam să citesc, cu extremă ușurință, *Intîmplările lui Telemac* și *Paul și Virginia*. Dar eu nu eram o excepție ori un miracol, mai toți ceilalți elevi ai lui Tănăsescu învățau cu aceeași ardoare.

Pentru ce? S-o mărturisim, cu umilință, toți cîți am fost elevi și toți cîți, mai tîrziu, am ajuns profesori.

După cum frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii generale, tot așa sfînta teamă de profesor este începutul înțelepciunii școlarești. Această mărturisire poate să jignească pe cine știe ce pedagog ideal, care n-a călcat niciodată într-o clasă turbulentă, dar ea rimează desăvîrșit cu practica și cu realitatea. Ce să facem?... *Lu-mea-i cum este și ca dînsa sîntem noi!*

Tănase Tănăsescu, greu de o sută douăzeci de kilograme, sever, temut, despot în judecățile și procedeele lui profesionale făcea, cu limba francoză pe care o predă, o pereche morală paradoxală!

Grațioasa, subtila, atotgingașa limbă a lui Racine și a lui Fénelon în căsătorie academică cu Tănase Tănăsescu! Era, încă o dată, zmeul din povești care ajunge paznicul și tiranul celei mai frumoase fete de împărat!

Toți școlarii învățau pe capete la limbra franceză, dar cei mai sîrguincioși erau, neapărat, acei care nu auziseră niciodată această limbă, nici din gura părinților, nici din gura vreunei guvernante. La Tănăsescu n-aveau prea multă trecere, elevii

care ştiau de acasă câteva sute de cuvinte şi de fraze. Metoda lui, cerinţele lui, pedantismul lui (trebuie să spun cuvântul propriu), ne aduceau pe toţi la acelaşi numitor de frică şi de tipic. Trebuia să înveţi cum pretindea el, să ştii pe dinafară, aidoma, anumite expresii, teorii favorite şi pagini din cutare gramatică arhaică franceză.

Examenul de clasa a treia, cu deosebire, însemna un asalt la porţile raiului. Cu verbele neregulate din clasa a doua jalea şi prăpădul nu erau prea mari, dar cu substantivele capricioase din clasa a treia (*aigle, faudre* şi nu ştiu mai care...) era moarte de şcolar! Când vedeai pe un elev, la noi în internat, învăţînd, cu sudori, ştiai bine că învaţă la franţuzeşte!

Şi totuşi nimeni nu se plîngea, nimeni nu protesta! Toţi plecau fruntea cu o convingere aş zice dogmatică şi toţi munceau. Profesorul nostru ţinea greu pe grumajii noştri unul şi acelaşi jug al severităţii. Dacă îl acceptam toţi, fără cîrtire, este că îl simţeam jug integru şi desăvîrşit egalitar.

Tănase Tănăsescu nu ştia de intervenţii, de hatîruri, de favoritisme. Cine învăţa avea notă bună, cine nu, rămînea repetent, de-ar fi fost chiar fiu de ministru. Imparţialitatea acestui dascăl, în felul lui tiran şi pedant, era una din podoabele sacre ale liceului nostru. Cui ar fi trecut prin cap că poate să smulgă, prin influenţă şi prin hatîr, de la Tănăsescu, promovarea unui elev căzut!

Dar căpcăunul nostru avea — rar de tot, nu e vorbă — şi unele clipe de înduioşare şi de bonomie. Mai des, avea clipe de elevaţie filozofică, în legătură cu nu ştiu ce misticism filologic care îl cuprindea, cînd reproduceai întocmai nişte idei ale lui asupra verbului. Tănăsescu avea cu elevii

eminenți oarecare fugare familiarități intelectuale, așa cum are cerul cu pământul, în ultimele fulgere fără trăsnet, după o ploaie vijelioasă.

Analizînd esența verbului, Tănăsescu ajungea regulat la verbul prin excelență, dar nu știu nici azi : verbul lui Platon sau verbul sfîntului Ioan Evanghelistul... Superior, părintesc, concesiv, profesorul nostru trimitea la loc pe elevul care răspunsese foarte bine, spunîndu-i :

— Cînd vei merge pînă sus, la filozofie, în clasa a șaptea, vei înțelege toate acestea...

Clasa a șaptea era, pentru Tănăsescu, culmea Olimpului academic !... Pînă acolo se urcase și el ; alte altitudini, alte ascensiuni nu existau pentru dascălul nostru.

Într-unul din momentele lui de înduioșare și de magnanimitate, rostise cuvîntul rămas de pomină :

— O, voi boilor, eu sînt tatăl vostru !

Ce păreri aveau colegii despre vredniciile și valoarea lui Tănăsescu ?... Foarte diverse... Maestrul de caligrafie și desen, după ieșirea lui Tănăsescu la pensie, se uita la niște elevi, veniți de pe la alte licee, și ofta :

— Nu mai ajungeați voi pe aici, dacă era Tănăsescu !

Cu totul altfel judeca Bonifaciu Florescu, profesorul de limba franceză din cursul superior. Se spunea că Tănăsescu era în ajunul unei călătorii la Paris și venise să-și ia ziua bună de la colegi.

Bonifaciu Florescu (înfumurat, fantastic, într-o ureche, dar mare cărturar) îi zice lui Tănăsescu :

— Dragă Tănăsescule, pleci la Paris ; dă-mi voie să-ți încredințez un comision : nu divulga nimănui, pe acolo, că ești profesor de limba franceză...

Cuvîntul era răutăcios și nedrept, deși a avut un mare succes în foburgul dăscălesc. Judecata și amintirea elevilor sînt mai obiective. Tănase Tănăsescu a fost un excelent profesor-sergent. Bonifaciu Florescu (care era desigur un ofițer superior) n-ar fi putut face mare lucru cu noi, dacă nu-i soseam atît de bine muștruluiți de se-verul Tănase Tănăsescu.

Dimineața, an. XXVI, 16 martie
1930, p. 1.

Cînd îl vedeai cum vine la școală, ori cum pleacă de la școală, ți se părea un somnambul. Dacă ținea ochii deschiși, nu te cunoștea niciodată și era totuna de-l saluta sau nu... Înfățișarea lui era a unui om dezzechilibrat : pălăria pleoștită sau neperiată, hainele mototolite și fără nasturi, buzunarele plănite și umflate cu ziare și cu cărți... Într-o zi — spuneau elevii noștri mai vechi — Bonifaciu a venit la școală încălțat cu o gheată a lui și cu una a neveste-si...

Pe stradă, călea în străchini. Se izbea de oameni, se izbea de felinare... Povestea acestui dascăl era o curioasă colecție de anecdote... Era (pe jumătate) feciorul unei familii boierești. Crescuse la Paris. Făcuse liceul la „Louis Le Grand“ și fusese coleg cu romancierul oarecum celebru, prin 1890, Albert Delpit.

Toată lumea era incredințată că acest omuleț strîmb, deșucheat și dezământat este un mare cărturar. Cînd am intrat în clasa lui, poate se apropia de al 50-lea an de viață, poate de-abia trecuse de al 40-lea... Era greu să spui de cîți ani e Bonifaciu, atît de mult intraseră în el izina, bătrînețea timpurie și mai cu seamă patima băutu-

rii. Avea plete cărunte și rărite ; purta o barbă neglijată și zbîrlită și avea, în mijlocul frunții, o stranie depresiune, parcă o urmă de potcoavă...

Bietul dascăl intrase în lume purtat în brațe de Walkirii, dar îl scăpaseră din brațe, și caii lor îl călcaseră în picioare !... Bonifaciu era erudit, era poet, era un neobosit scriitor didactic și literar. Dar călcătura din frunte se resimțea peste tot !

Zicea anecdota că, la examenul pe care Bonifaciu îl susținuse pentru ocuparea catedrei de franceză de la Sf. Sava, comisiunea examinatoare îi dăduse între altele și o cestiune de evoluționism fonic. Candidatul a început să dezvolte cestiunea și să scrie cu creta, pe tablă. După ce a umplut și a șters tabla de vreo două ori, examinatorii îl opresc :

— Domnule candidat sintem lămuriți...

Dar Bonifaciu le răspunde :

— A, dați-mi voie să continuu, ca să știți și d-v...

Avea multă mîndrie și nu și-o stăpînea de loc. Jigne pe colegi, tăia nasul oamenilor, și pe drept și pe nedrept, și disprețuia pe elevi. Însă bietul Bonifaciu plătea și ispășea acest dispreț, cu prisosință...

Făcea parte dintr-o coterie literară, cu sediul la cafeneaua Fialcovski.

Era prieten cu Macedonski, cu Iuliu Săvescu și cu Mircea Demetriade... Scia la *Literatorul* lui Macedonski și la alte publicații fără trecere și fără cititori... Dar cred că nu era prea solidar cu

autorul *Stepei*, în antagonismul acestuia față cu opera lui Eminescu.

Oricum, dușmanii lui Macedonski (adică toți adoratorii lui Eminescu) erau acum și dușmanii lui Bonifaciu. Și printre acești dușmani erau Caragiale și Tony Bacalbașa, *Moftul român* și *Moș Teacă* !...

Dascălul meu era autorul a citorva cărți voluminoase, scrise în franțuzește și impuse ca manuale didactice, cel puțin nouă, școlarilor lui de la Sf. Sava. Era multă știință în aceste cărți, dar erau confuze și nepieptănate, ca și barba autorului. Mai erau și prost tipărite — pe o hirtie vinătă și tristă — și, văzându-le, îți pierdea orice bucurie de învățătură. Dar bucuros ori ba, trebuia să înveți după ele, fiindcă Bonifaciu nu admitea decât manualele și ideile sale.

În clasă n-avea trai bun. Cei mai mulți dintre noi eram liniștiți și stioși, dar erau cițiva ștengari, cițiva „obraznici“, care scoteau din răbdări pe bietul profesor. Bonifaciu, după ce se irita, răcnea trîntea cițiva *unu* la conduită, isprăvea totdeauna cu aceeași concluzie pesimistă :

— Rumănu e *cigan*, domnule...

★

Odată, acei cițiva colegi fără milă l-au supărat atît de tare, încît l-au făcut să-i trateze și să-i dea afară din clasă cu vorbe de la șatra țigănească... Era un incident dureros, ca multe altele, dar Bonifaciu își ispășea neglijența, dezvățarea, lipsa de atitudine didactică și suficiența lui copilărească.

Ce înfățișam noi, elevii lui, în preocupările lui de profesor, în obligațiile lui profesionale ?... Mai nimic ! Uita orele de curs, venea neregulat, habar

n-avea ce lecție ne-a dat și, deși era, poate, un adevărat erudit, era cel mai boem dintre toți dascălii noștri.

Cînd intra în clasă, șeful promoției trebuia să se ducă să-i spună ce lecție avem... Se putea, în aceste condiții să rezistăm ispitei și să nu-l păcălim?... Ne-am înțeles cu șeful promoției și am exploatat încrederea sărmanului dascăl cît am putut mai mult. Stăteam cu săptămînile la aceeași lecție!... Pînă cînd, într-o zi, după 5—6 păcăleli — aceeași și iar aceeași lecție — s-a trezit ca din somn și a început să protesteze :

— Ei, nu e adevărat! tot lecția asta mi-ați arătat-o și rîndul trecut!...

N-a putut să rămînă cu noi pînă la urmă. Era din ce în ce mai bolnăvicios, mai dizolvat și mai antiprofesor. Ce folos de multa lui învățatură, de ideile originale, care scăpărau uneori din barba lui încîlcită, și de toată franțuzeasca lui!

Totuși, în somnambulismul și în decreștitudinea lui, avea lucidități și priviri adînci, care reconstituiau pe intelectualul de rasă, muribund în Bonifaciu Florescu.

În clasa a șasea învățam cu el *Poetica*. Spre sfîrșitul anului, prin luna mai, luna probelor scrise, ne dă să facem o comparație între *metrul* antic și *metrul* francez.

Lucrarea mea a făcut asupra profesorului o impresiune deosebită. A notat-o cu zece și a mai scris pe ea cîteva observații, cu slova lui bizară și dășălată. Apoi, în clasa a șaptea, a dat elevilor, după corectare, probele scrise, și-a adus aminte de mine :

— Sînt cîteva probe bune în clasa voastră, dar proba cea mai bună a scriso altcineva, din clasa a șasea.

Și profesorul mă numește.

Unul dintre școlari (probabil un bun prieten al meu) răspunde profesorului :

— Ei, ăla e un viitor scriitor...

— Nu se știe (oftează Bonifaciu). Acești elevi, care făgăduiesc prea mult în școală, se prostesc când ajung mari...

Dimineața, an. XXVI, nr. 8602, 1 decembrie 1930, p. 1.

PROFESORUL FRANCEZ

V-am spus deunăzi că traiul nostru (elevii din cursul superior de la liceul Sf. Sava) cu **Bonifaciu** Florescu, profesorul de franțuzește, ajunsese o povară, mai ales pentru dascăl... Și-a cerut concediu și ne-a trimis un suplinitor. Bonifaciu Florescu, pe cât țin minte, nu s-a mai înapoiat la catedră. A bolit câțiva ani și apoi s-a stins — ca un biet și izinit copil ce era.

Suplinitorul lui era o neașteptată și originală figură! Era francez autentic și încă de veche și bună familie sacerdotală. Putea să aibă, când a apărut în fața noastră, vreo patruzeci de ani. Vorbea limba franceză cum nu mai auzisem pe nimeni vorbind pînă aci. Arăta în toată ființa lui firească distincțiune și subjugătoare bună-creștere.

Da, însă noi eram nărăvași, obișnuiți să ascultăm și să învățăm după vechile metode de convingere. Profesorul francez era amical, politicos, doritor să ne vadă aplecîndu-ne din prisosința inimii cucerite...

Cițiva dintre noi, mai ales aceia care iubeau și înțelegeau deplin limba franceză, urmăream pe dascăl și făceam în jurul catedrei un cerc atent și liniștit... Dar fundul clasei avea dese crize de

nerăbdare. Bieții colegi nu puteau suporta mult elocința profesorului, fiindcă nu era prea clară pentru ei...

Eu unul (cu toate că și eu m-am făcut vinovat, într-o zi, de indisciplină) observam pe noul profesor poate cu mai mult dinadins decât toți ceilalți colegi. Acest om venea dintr-o lume specială, pe care mă trudeam s-o ghicesc și s-o reconstitui. Profesorul nostru ne vorbea aproape tot timpul. Fraza lui era superior sintactică, muzicală și școlărită în școala elocinței eclesiastice... Auzisem în catedrala Sf. Iosif — vecină cu liceul nostru — câteva predici rostite de celebri predicatori francezi. Dascălul suplinitor era din nobila lor familie. Dar trebuia să treacă vreme și mai cu seamă să cunosc pe profesorul meu dincolo de orele de clasă spre a înțelege tot norocul meu că l-am avut profesor.

Era între noi o barieră... Cei ce nu învățaseră franțuzește acasă, de copii, cu mama sau cu guvernanta, nu îndrăzneau să se avinte în această limbă. Erau uneori mai tari, în dicționar și în gramatică, decât colegii cu bonă franceză, dar sfiala lor era nebiruită... Profesorul ne vorbea franțuzește și trebuia să-i răspundem, la lecție, la fel...

Cum era să știe dascălul cite cărți franțuzești am citit eu și cât lexicon am acumulat, dacă n-am nici o deprindere și nici un curaj practic?

Zilele treceau și vedeam venind ceasul când și eu voi da la tablă spectacolul lipsei mele de experiență în întrebuințarea limbii lui Fénelon.

Dascălul nostru ne dădea să învățăm pe dinafară (cum se face pretutindeni) bucăți în versuri.

Se întimplase că, de data aceasta, aveam de învățat scena a șasea din actul întâi din *Le Cid* : „*Rodrigue, as-tu du coeur ?*“¹

Spre sfârșitul orei, profesorul cheamă la tablă pe un coleg și-l pofteste să recite. Dar colegul știa prost scena aceasta și recitarea mergea greu, ca o oaie printre măracini... Cu chiu, cu vai, ajunge până la :

„*Et pour t'en dire encore quelque chose de plus,
Plus que brave soldat, plus que grand capitaine,
C'est...*“²

Rodrigue răspunde :

„*De grâce, achevez.*“³

Don Diègue dă totul pe față :

„*Lé père de Chimène*“⁴.

Sunase clopoțelul de sfârșitul orei, colegul era jalnic cu recitarea lui și noi toți pierdusem răbdarea.

Demonul mă împinge la o necuviință. Spun tare din bancă, dar adresându-mă nu profesorului, ci colegului care nu învățase lecția :

„*De grâce, achevez !*“

Ca să mă pedepsească, precum și meritam, profesorul îmi răspunde : — *Oui, j'achève*⁵.

¹ Ai inimă, Rodrigo ? (Fr.).

² Și pentru a-ți spune încă mai mult, n-a fost nicicând Ca el printre războinici, nici printre căpetenii, E... (fr.).

³ Termină (de spus), fie-ți milă ! (Fr.).

⁴ Părintele Ximenei (fr.).

⁵ Da, termin (fr.).

Am rămas rece... Dascălul a crezut (și avea toată dreptatea !...) că m-am adresat lui, în orice caz : și lui, și elevului examinat !...

Am plecat de la școală (era o frumoasă seară de mai) turburat și trist de moarte. Cum am putut să jignesc pe acest om atât de distins și atât de delicat cu noi, nevrednicii ? La vreo pedeapsă, la vreo notă rea la conduită... nu mă gîndeam de loc. Știam prea bine că noul dascăl vrea inima noastră, nu îngrozirea noastră...

Ce e de făcut ? Nu pot să întîrziez nici un minut ! Trebuie să-i trimit o caldă și convingătoare apologie în limba franceză !

M-am înapoiat de la Șosea — unde mă plimbam, agitat, pe aleele retrase — și mi-am scris dezvinovățirea. Știam unde locuiește profesorul. Pînă la ora cinei scrisoarea mea i-a sosit acasă.

Un mare părinte bisericesc, vorbind despre căderea în păcat a părinților noștri Adam și Eva și cugetînd că această cădere ne-a prilejuit venirea pe pămînt a Mintuitorului Isus Cristos și toată dumnezeiasca răscumpărare de pe Golgotha, ajunge să exclame *Felix culpa* !¹

Infracțiunea mea din ora aceea a avut un neașteptat și fericit deznodămînt ! Mai întîi, profesorul a ajuns să constate că în clasa lui există un elev, care — dacă ezită să vorbească franțuzește — este de-o remarcabilă și corectă bravură grafică. Iar mai pe urmă... profesorul a făcut din școlarul petulant din anul 1897 prietenul anilor ce erau să vie...

Dimineața, an. XXVI, nr. 8609, 8 decembrie 1930, p. 1.

¹ Fericită vină ! (Lat.)

Poate că după neam era grec. Numele lui, Iacomi, nu era prea românesc. Dar desigur că era născut în țară și vorbise românește din depărtata-i copilărie.

Eu l-am apucat moșneag de 65-70 de ani, după toată aparența : decanul dascălilor mei din anul 1890. Nu știu nici azi unde învățase limbile clasice și care era povestea vieții lui. Rivaliza cu colegul său Tănase Tănăsescu în celebritate și în apucături originale. Erau cei doi arhangheli care păzeau, nevăzuți, porțile și matricola liceului Sf. Sava, de invazia elevilor mediocri.

Iacomi era înalt și adus de spate. Avea ochi verzui și severi, un nas ușor-ăcvilin, călărit spre vîrf de niste ochelari acrobați și o barbă albă, de filozof antic.

Acest dascăl mi-a cășunat destule disperări, destule dureri, dar și destule mulțumiri... La prima noastră întîlnire, în clasa întâia, mi-a pus nota trei. Cînd ne-am despărțit, după trei ani, eram printre elevii fruntași. Iacomi știa carte, dar o știa într-un chip militar și dogmatic, care pe mine unul mă dădea în boală de inimă. Trebuie să convin că eram un element slăbănog și

ciudat și că nu eu dădeam caracteristica promo-
țiunii mele. Ceilalți colegi se lăsau — sănătoși,
voioși și amuzanți! — în voia soartei și a ciudă-
țiilor moșneagului profesor.

Primul lucru ce trebuia la Iacomî era îndrăz-
neala guralivă. Amar de elevul sfios, care ar fi
așteptat să fie pus pe drum și încurajat de impa-
cientul bătrîn. Dascălul nostru nu știa, nu vrea să
știe ce este psihologia didactică. El era pentru noi
o mașină care ne toca, fără greș, declinări și con-
jugări latinești. Noi eram niște mașinuțe, care
trebuiau să-i întoarcă, aidoma, declinările și con-
jugările servite... Avusese Iacomî, în tinerețea lui,
și zile de sensibilitate și de preocupare sufletească
pentru școlari lui?... Domnul știe!!!

Nu vreau să fiu nedrept cu acest original și
conștiincios magistru din anii copilăriei. Cred că
își cunoaște materia în chip superior. Era „tobă
de carte“. Se spunea despre el că-i venise într-o
zi ideea să învețe pe dinafară tot lexiconul lati-
nesc. Și a învățat pînă la litera F, dar după aceea
s-a dus să-și ispășească temeritatea într-o casă
de alienați... Fără îndoială, erau legende și plăs-
muri de școlari, dar înțelesul este că acești șco-
lari simțeau temeinica erudiție a profesorului lor.

Iacomî era dascăl de moda veche. Cînd am citit
Scrisorile lui Ion Ghica, adresate amicului său
Vasile Alecsandri, mi s-a părut că dascălii greci
pe care îi evocă autorul sînt rudele spirituale
ascendente ale profesorului meu. Prin culoarea
învățăturii lui, prin impasibilitatea lui didactică,
prin procedurile lui pedagogice, Iacomî, cu ade-
vărat, pogora din

...Vremea țeă frumoasă
Chind un dascalos grecos
Inarmat c-o varga grosă

Paradosa faneros

Aritmetichi

Ke gramatichi

Ke istorichi.

Profesorul nostru își aducea, regulat, toiagul în clasă. Îi trebuia, poate, ca să se sprijine în el, de la cancelarie, pînă la noi... În clasă, însă, nu se folosea de el. O singură dată, cînd niște elevi repetenți, prost crescuți și zurbagii, au venit cu gîndul hotărît să-l scoată din răbdări, a trebuit să pună mîna pe baston. A fost un duros scandal, care a grăbit retragerea la pensie a moșneagului dascăl. Altfel, Iacomî, ca să potolească pe turbulenți sau ca să facă să reapară în memoria elevului o formă gramaticală uitată, se servea numai de mîinile sale.

Cînd te poticneai la un cuvînt oarecare, Iacomî priza, ori sfîrșea priza de tabac, punea tacticos tabacherea în buzunar și apoi venea la tine. De obicei te apuca de părul din creștet. Frica, de multe ori, te făcea să-ți aduci aminte. Atunci profesorul :

— Fire-ai... de maimuțoi !... Ai văzut cum ți-ai adus aminte, dacă te-am zguduit de cînepa iac'a cui !

Toate acestea erau, pentru mai toți elevii, destul de suportabile, ba uneori chiar binefăcătoare. Sever, pedagog de altădată, devotat catedrei și meseriei, stăpîn desăvîrșit pe știința lui, Iacomî ar fi fost, ca și Tănase Tănăsescu, o ireproșabilă divinitate a capîștei noastre didactice, dacă n-ar fi avut niște manii de bătrîn și de copil care îl micșorau și îl discreditau. Tănăsescu poate că de-abia știa franțuzește, dar era integru și serios.

Iacomî era un savant, dar era copilăros şi corup-
tibil.

Bietul bătrîn avea o slăbiciune pe care o ştiau
toţi şi-o exploatau fără milă. Era mare băutor de
cafea !... Dacă obţinuseşi o notă proastă, dacă te
cam temei de surprizele examenului, dacă voiai
un plus de apreciere în catalog, te duceai la o
băcănie şi cumpărai : cafea, zahăr şi spirt. Cafeaua
trebuia să fie rişnită şi nu mai multă cu 500 de gr.,
zahărul : nu mai mult de un kilogram, spirtul : nu
mai mult de un litru.

Cu aceste daruri puerile degenerau notele din
catalog, se veştea integritatea examenelor şi
pălea nimbul didactic din jurul frunţii frumo-
sului bătrîn. Toată lumea cunoştea această păgu-
bitoare excentricitate a moşneagului, dar îndrep-
tăţita lui faimă de învăţat şi devotamentul lui
didactic îl ocroteau şi-l menţineau...

Iar la urmă de tot mai era încă un lucru : elevii
lui Iacomî — inspectorii, directorii ministeriali,
miniştrii care primeau acum plîngerî împotriva-i
— ştiau şi mărturiseau că la unchiuş „înveţi
carte !...”

Dimnieaşa, an. XXVI, 30 martie
1930, p. 1.

Ne-a venit profesor de limba latină în cursul superior. Îl cunoșteam de mai nainte. Îl cunoșteam de la o conferință pe care o rostise la Ateneu și pe care elevii noștri interni o ascultaseră în corpore. Conferința aceea ne dăduse pe față, aproape complet, și marile calități și lipsurile acestui erudit și original profesor al școalei noastre secundare de la sfârșitul veacului trecut.

Mihail Caloianu era doctor în litere și purta pe umerii săi lați slava unei candidaturi, respinse cu nedreptate, la o catedră universitară. Cănduse și a doua oară, împreună cu Ioan C. Georgian, la o altă catedră, dar nesuccesul lui, de data aceasta, nu mai părea strîmbătățire.

Trecerea acestui dascăl prin anii receptivi și cu durabilă memorie ai adolescenței mele a fost un curios eveniment. Mihail Caloianu nu semăna cu nici unul din ceilalți colegi ai lui și sfârșima desăvîrșit tiparele dascălești cu care eram obișnuiți.

Era în primul an al întîlnirii noastre academice și anume la începutul lui noiembrie. Proaspăt venit între noi și purtînd numele de Mihail, profesorul nostru nu putea să scape, în ajunul zilei sfinților arhangheli Mihail și Gavril, de urările

noastre, legate într-un cuvînt festiv, și de jerba de flori tradițională. Caloianu ne ascultă, încîntat, și apoi cu glasul lui de birjar muscal ne spune, în substanță :

— Sînt fericit de frumoasa voastră manifestare. Dar vă rog să știți că eu n-am nici o legătură cu ziua mea patronimică și n-o serbez niciodată. Sfinții arhangheli Mihail și Gavril sînt niște patroni din calendarul creștin și din biserica creștină. Nu ne cunoaștem... Eu sînt păgîn.

Această uimitoare declarație cădea, în clasa noastră și în incertitudinea sufletească a celor mai mulți dintre noi, ca o brutală și nudă statuă antică, în legătură cu vreuna din *Eglogele* lui Virgiliu. E adevărat că Mihail Caloianu era destul de precaut și fără dispoziții polemice religioase, totuși bonomia lui atee îl punea într-un evident contrast sufletesc cu celălalt mare dascăl al nostru, cu spiritualistul Ioan C. Georgian. Cred că nu trăiau bine de loc și de cîteva ori au stat unul în fața celuilalt plini de dușmănoasă iritare.

Dar Caloianu era totdeauna optimist, voios și nepăsător de gura lumii. Cîtă carte știa acest profesor?... Nouă, pe vremea aceea, ni se părea un Hercule al filologiei clasice și al filozofiei materialiste a istoriei. Fusesse, la Paris, elevul celebrilor profesori Bréal și Havet și vrea să ne vire în cap că, prin generație dascălicescă, trebuie să fim și să ne simțim și noi ucenicii acelor învățați.

Cursul lui Mihail Caloianu era un straniu bazar de erudiție. Cred că nici la Facultatea de litere din acele zile nu răsunau mai sus, ca la liceul nostru, teoriile filologice și hipercriticismul istoric. Profesorul nostru visa, de multă vreme, să lucreze cu elevii săi un dicționar latino-român. Adică o migă-

loasă și perseverență indeletnicire, pentru studenții unui seminar filologic !...

Cum a venit la liceul nostru, ne-a umplut cu mii de fițe și de răsaduri latinești. Dar cine putea să urmărească și să susțină această întreprindere de răbdare germană ?... A mai venit într-o zi cu o carte uriașă de istoria literaturii latine și a măcelărit-o în fața noastră, dîndu-ne ficcăriua cite-un autor latin, ca să-l pregătim acasă. Păcat de biata carte !...

Stăteam în banca mea — probabil mai liniștit decît colegii — și urmăream și ascultam pe acest profesor neobișnuit. Dar, conform slăbiciunilor mele intime, nu mă interesa prea mult eruditul, cît omul curios care ni se destăinuia de pe catedră... Era (după Tănăsescu, acum pensionar) cel mai corpulent dascăl al nostru. Avea un cap de dolicocet, cu frunte înaltă și boltită. Ochii ageri, neastîmpărați și negri te priveau și te scormoneau dintr-o față palidă, grăsulie și mototolită. Scurt, robust cu exagerare, spînat ec ca un scapet, profesorul nostru avea o forță fizică excepțională... Și pentru că la 16—17 ani, cîți număram noi, elevii lui, nu prea poți să spui precis dacă ai vrea să fii celebru ca Horațiu sau ca atletul de la circ, din iarna aceea noi toți admiram pieptul de bronz și pumnii de boxeur ai savantului nostru profesor.

Ne spuncam unii altora, entuziasmați, următoarea întîmplare, din viața didactică a lui Mihail Caloianu. Într-o zi, o promoție mai veche, de la alt liceu decît al nostru, se hotărăște să facă lui Caloianu un fel de grevă ștregărească și să nu-l lase să intre în clasă...

Cu Mihail Caloianu ajungeau lucrurile și pînă acolo, elevii lui i se urcau în cap, cum fac puii de cloșcă cu maica culcușită...

Greviștii intră în clasă și baricadează ușa pe dinăuntru, grădind pe ea cîte bănci au putut. Caloianu, foarte senin și amical, parlamentează prin ușă :

— Vreți să-mi luați oră, cu sila?... Dacă mi-o cereați cu vorbă bună, v-o dădeam, dar așa ce idee nebunească v-a venit?... Dați-vă la o parte din dreptul ușei, să nu lovesc pe vreunul din voi !

Caloianu pune umărul în ușă și toate băncile cad una peste alta, ca niște jucării. Apoi, netulburat ca un zeu, se uită la petulanții săi de elevi, acum înmărmuriți de admirație :

— De ce faceți prostii?... Voi știți că eu mă luptam la Paris, în hală, cu cei mai voinici măcelari și-i azvîrleam de nu se vedeau ?...

Ai zice că era o adevărată chibzuință a Proniei, în care Caloianu nu credea... Ce ar fi făcut acest profesor atît de accesibil și de lipsit de orice morgă pedagogică, între noi, emancipații săi elevi, dacă n-ar fi fost atlet ?...

Cînd Caloianu pornea din cancelarie, spre clasa noastră, răsuna toată sala : „Mișu !... Mișu !... Mișu !...” dar, odată intrat între noi, ne făceam amabili ca nu știu ce dihănii, pînă aci pline de lătrat, cînd răsare între ele un Goliath al speciei.

Dimineața, an. XXVII. 27 februarie 1931, p. 3.

CEL DIN URMA [DASCAL] DE LATINESTE

Cu aerele sale universitare, cu liberalismul său bun aiurea decît la noi și poate cu un tainic fond de comedie, în toate cîte făcea, Mihail Caloianu nu era la loc potrivit în școala noastră. Dacă era interesant și instructiv pentru cîtiva colegi precoci, restul clasei era impermeabil și nu folosea nimic.

Adevăr este că acest profesor sosea la noi după o carieră aproape terminată și după o viață plină de zbucium și de peripeții. Caloianu fusese și mai era încă om bogat. Școala secundară însemnase pentru el o resignare și o capitulare. Ambițiile și strădania lui asediaseră, din capul locului, o catedră universitară. Era prea bogat, ca să se ocupe numai de liceul cu atîtea ore de clasă. (Avea moșie și mari încurcături bănești.) Era prea mîndru de învățatura și de doctoratul său în litere ca să se simtă mulțumit între colegii și elevii săi de școală secundară...

Întocmai așa ca într-o căsnicie, treburile unui profesor nu pot să meargă bine, dacă devotamentul și preocupările lui nu converg, toate, spre specialitatea și spre școlarii lui. Pentru acest cuvînt, vei vedea totdeauna mai mult spor didactic la profesori modești, dar muncitori și concentrați,

decît la iluștri savanți, prea împovărați de misiuni și de activitate extra-academică.

Cu toate acestea Mihail Caloianu era iubit și popular. Poate pentru că înfățișa pentru noi (mici răzvrățiți și mici iconoclaști ai vîrstei ingrate) pe profesorul independent și ruinător de tradiție... Clar, nu ne dădeam seama de nimic din toate acestea... Trebuia să treacă vremea, ca sămînța aruncată în tainicul ogor — cu vorba, cu gestul, cu atitudinea — să germineze și să se ridice, pînă la recoltele și la clarificarea de mai tîrziu.

Aș zice astăzi că Mihail Caloianu era profesorul ispititor care provoca și împingea la manifestări străine de școlaritate pe elevii originali. Uneori, cu astfel de profesori, se pot întîmpla și mistificări. Ca să scapi de lecția pe care n-ai învățat-o și pe care n-a învățat-o nimeni, te ridici, foarte preocupat, și pui profesorului, tobă de carte și iritabil ca un geyzer, o întrebare meșteșugită și piezișă...

Profesorul se pornește, se înfierbîntă și ora trece ca o oră universitară !... Cu dascălul nostru nu aveam nevoie de nici o fraudă. Caloianu era gata să ne explice orice chestiune, din orice domeniu.

Într-o zi mă scol și-i anunț o interpelare în legătură cu oda lui Orațiu : *Ad Postumum* ; cum este cu puțință, domnule profesor, ca genialul poet latin să nu simtă, în fața înfricoșatului mister al morții, nimic din toate cîte simțim noi astăzi și să se mulțumească să spună lui Postumus despre moarte acele baliverne mitologice în care nu mai credea nici paznicul catîrilor poetului ?

Caloianu, foarte serios, ne-a făcut o lungă conferință asupra filozofiei celor vechi și asupra placidității lor în fața morții. Mai tîn minte con-

cluzia. Voi cei de azi, cu două mii de ani de creștinism în spinare, trebuie să faceți un deosebit efort de simplificare sufletească spre a înțelege pe acest elev al lui Epicur.

Altă dată — mai tirziu — apare în București senzaționalul Sar Péladan și ține o conferință la Ateneu. Taxele de intrare erau prea mari și noi elevii rămînem la ușă. Dar Péladan — generos ține a doua conferință, adică apare a doua oară la Ateneu, ca să dezlege cîteva duzini de întrebări propuse în scris. Și de data aceasta sîntem și noi acolo.

Profesorul nostru a ascultat pe Péladan.

— Domnule profesor, vă rugăm să ne rezumați conferința lui Péladan și impresiile dv...

Caloianu se execută amabil și ironic.

— Băieți, e multă vreme de cînd am lăsat în urmă cei optsprezece ani ai voștri... Costumele, parfumul, atitudinea și extravagantele lui Péladan nu sînt pentru vîrsta mea...

Și apoi, clar, sagace, lă el acasă, ne analizează conferința acestui mare poet care oscila între prooroc și șarlatan. Dar de data aceasta Caloianu ne-a lăsat reci ! Fiecare naș își găsește pe nași-său ! Péladan supralicitase pe Caloianu și admirația noastră zbura, ca un vîrtej de fluturi beți, spre lampadarele aprinse la Ateneu...

Bîntuit cum era de endemice friguri literare, trebuia să mă destăinuiesc, într-o zi, profesorului meu. I-am prezentat o întortocheată bucată literară, la care ciocănisem luni întregi și care, acum, era iremediabilă, fiindcă trecuse prin tipar, Caloianu nu se mira de nimic. Mi-a făcut cîteva observații subtile și mi-a dorit noroc...

La ultima noastră întîlnire oficială i-am înfățișat un straniu studiu asupra lui Orațiu. Voiam

să spun că am adâncit pe poetul latin și că l-am priceput mai bine... Și apoi am dispărut unul pentru altul. Caloianu s-a bolnăvit, a avut nu știu ce încurcătură, cu oarecare ecou în opiniunea publică (dacă nu și în presă), a pierdut o parte din avere și a lichidat școala... Eu am apucat calea studiilor teologice și am dezertat curțile lui Apollo timp de vreo zece ani.

După aproape două decenii de la frumoasele zile de liceu, ne întâlnim într-un tren accelerat, pe linia București-Buzău. Și aci, între ferestrele largi ale vagonului-restaurant, am trăit amândoi, cu emoțiune, un ceas profund și neuitat, recapitulativ. Profesorul meu se ducea la o moșioară pe care o mai avea la pragul Bărăganului. Se simțea și se mărturisea obosit, bolnav și gata de ultimă eventualitate. I-am făcut și eu o caldă dezvăluire sufletească. I-am dat pe față care a fost partea lui de înrîurire și de contribuție, în înjghebarea mea intelectuală, cea întoarsă cu fața spre Orientul sfințelor scripturi și al Mîntuitorului...

A fost o întâlnire *în extremis*... Peste cîteva săptămîni originalul și păgînul meu profesor era chemat la desăvîrșită completare de studii și la desăvîrșită inițiere.

Dimineața, an. XXVII, 12 martie
1931, p. 3.

Am mai scris și altă dată despre el — nu mai știu când și unde — și probabil că nu voi spune azi asupra lui ultimul meu cuvânt. A fost, poate, cel mai original dintre toți dascălii mei, mai original decît Tănăsescu, mai original decît Iacomî !...

Deodată clasa amuțește!..., Intră Pitiș!... Ne ridicăm toți, intim înfiorați. Apare între noi: drept, marțial, îmbrăcat corect, fără pretenții și fără lux. Se ridică pe catedră și „strigă“ catalogul. Are un profil de vultur pleșuv, dar nu caricatural, ci bărbătesc și rece. Se tunde mărunț; calviția îi dă țeastă de răpitoare; o frumoasă mustață neagră frizează ușor, deasupra gurei care nu ride niciodată.

După ce a făcut apelul și a scos „la tablă“, adică la lecție, pe trei dintre noi, coboară de pe catedră și începe să circule prin clasă. Am fost patru ani elevul lui; a fost patru ani profesorul meu de limba elină... Nu l-am văzut niciodată șezînd în fotoliul catedrei! și, în general, nu l-am văzut niciodată făcînd unghi drept pe un scaun !...

Gheorghe Pitiș stă, în toate amintirile mele, drept ca un stejar. Nu pot să-mi închipuiesc cum

stătea în sicriu, căci am avut durerea să aflu de moartea lui, tirziu, după înmormintare...

Dacă Gheorghe Pitiș ar fi fost profesor de matematică, lucrurile mi s-ar fi părut armonizate în chip desăvârșit și inima mea absurdă n-ar mai fi putut nimic... Dar era profesor de elinește !... Traduceam, cu el *Anabasis*, *Hecuba* și *Iliada*!...

Într-o zi, citiva elevi ai profesorului — din altă serie decât a mea — au cutezat să-l cerceteze la domiciliu (probabil după bacalureat). Au văzut, ziceau ei, la el în odaie, pe o poliță din perete, o armonică lungă de volume grecești și latinești. Curioși (cum aș fi fost și eu) au voit să le pipăie. Atunci, Gheorghe Pitiș le-ar fi spus:

— Da... clasicii ăștia... cu ei mă mai iau și uit de ticăloșia vremii noastre...

Atita judecată mi-a rămas, de la Pitiș (și încă aproape legendară) asupra clasicității greco-latine!

★

Altă dată, profesorul nostru, nu mai țin minte în ce împrejurare intimă sau sărbătorească, a declarat față cu șeful promoției:

— Limba greacă dacă nu v-ar aduce alt folos, vă aduce măcar folosul că vă deprinde să vă lupțați și să biruiți greutățile în viață.

Și noi citeam acasă *Iliada* și *Odiseea*, în traducerea lui Leconte de Lisle, nerăbdători și iritați, față cu stăvilarele, prea grele pentru noi, ale dialectului divinului Omer...

Simțiti prea bine că în aceste rechemări (pe care le încerc asupra unei epoci și asupra unor oameni atit de iremediabil despărțiți de torențele actualității) ceea ce mă conduce este nobila confesiune, înflorită, pe alocuri, de viorelele înduioșării și ale

recunoștinței. Făcea bine Gheorghe Pitiș că ne ținea de-a pururi la frigorifer? Era atitudinea dăscălească cea mai bună, această purtare militară, lipsită de orice expansiune, avară de cuvinte, mută (ca o piramidă de puști) asupra frumuseților materiei predate, asupra splendorilor sacrului depozit literar elinesc?

Nu știu ce să răspund, fiindcă iată ce se întâmplă: tot în cursul superior aveam profesor de limba latină pe Mihail Caloianu. Acesta era — pe vremea aceea și pentru noi, elevii lui — un erudit și abil apologet al scriitorilor clasici. Caloianu nu era sărac în admirație, în efuziuni, în lirism, când traducea cu noi pe Virgiliu și pe Horațiu.

Caloianu era comunicativ, risipitor de știința lui și gata să discute orice problemă i-ai fi propus. Rezultatul?... La Caloianu neglijam lecțiile și ne mulțumeam cu latineasca învățată în cursul inferior, pe când la Gheorghe Pitiș țineam rindul cu vigilență și învățam... de frică!

Eterna chestiune!... Cum este mai bine să guvernezi popoarele și pe copii (copii și unii, și alții), să-i guvernezi cu severitate sau cu blindețe?

Din experiența mea cu Pitiș, aş răspunde: să-i guvernezi cu severitate, dar cu o dreptate neprihănită. Așa făcea profesorul nostru și aici era superior tuturor colegilor săi, era egal cu integrul Tănăsescu (pensionar de 2—3 ani) și cu Ioan C. Georgian.

Nimeni pe pământ n-ar fi putut să corupă mina lui Gheorghe Pitiș și s-o facă să pună în catalog un 6, acolo unde trebuia să pună un 4! Integritatea acestui profesor era mândria liceului nostru și răscumpărarea lui, în ochii celor citorva elevi, visători și înamorați de lumea Aspaziei și a Phryneei.

Desigur, însă, că această atitudine a lui Pitiș era exagerată. Se spunea că dascălul nostru, în zile mai vechi, se purtase altfel cu elevii. Era mai familiar și mai ieftin la vorbă. Dar experiența îl încredințase că trebuie să „întărească miliția.“ Socotesc că purtarea acestui profesor în clasă era, toată, din calcul și din voință inflexibilă. Pitiș își *compunea* atitudinea sa didactică.

Pentru ce?... Eu aș răspunde multe. Dar să-l las pe însuși neuitatul meu dascăl să spună pentru ce se purta cu școlarii săi, totdeauna, aspru și ierarhic. O dată profesorul nostru s-a întâlnit într-o familie, la o nuntă sau la o cumetrie, cu un fost elev al său, acum intrat în lumea militară și locotenent. S-au veselit cu toții și Gheorghe Pitiș — așa cum, probabil, era felul său ascuns — a început să fie vorbăreț și amical.

Fostul elev, locotenentul de azi, care pesemne făcuse prea multă cinste vinului de la nuntă, îl întreabă, într-o doară, pe profesor :

— Mai ții minte, când eram elevul d-tale, domnule Pitiș?... Să mă ierți, da... al dracului mai erai !...

Și Pitiș îi răspunde, cu spații și scandal :

— Ce e? Eram al dracului?... Apoi dacă nu eram așa, mai purtai d-ta, azi, pe umeri gradul de locotenent ?...

Cuvintul e trivial și a fost rostit la o petrecere, dar el exprimă, destul de adecvat, și psihologia majorității elevilor, și dreptatea profesorului.

Dimineața, an. XXVI, nr. 8588,
17 noiembrie 1930, p. 1.

AL DOILEA PROFESOR DE LIMBA GREACA

Am respirat toți, ușurați, cînd am văzut că dascălul cu cap de tigru lasă baltă inextricabilele sale explicări și pleacă aiurea de la liceul nostru. Fie-i calea ușoară! În locul lui s-a ivit un prieten al celui ce pleca, dar din toate punctele de vedere: antagonicul acestuia.

Alexandru Vîntu, noul profesor, era un om blajin, molcom, destul de stăpîn pe materia predată și menit, pare-că, să îndeplinească, la catedra lui, idealul dascălesc. Și cu toate acestea — tristeți ale firii noastre imperfecte și ale chemării didactice! — tocmai acest om bun și știutor de carte era să fie pentru noi un profesor sterp și inutil!

Alexandru Vîntu a avut multe serii de elevi și este foarte cunoscut mai ales în lumea seminariilor. Fără să pot să precizez cînd și pentru ce, acest profesor de elinește a trecut de la liceu la seminar și și-a încheiat cariera în aceste școli ecleziastice.

Alexandru Vîntu pune pentru mine și pune azi — cînd îl evoc și vreau să fiu imparțial cu memoria lui — o problemă dificilă. *Cît de bun și de iertător poate să fie un profesor cu elevii săi?*

Cînd și-a început activitatea la liceul nostru, Alexandru Vintu mi s-a părut dascălul fără cusur, exemplarul fericit pe care poate să și-l dorească un școlar conștiincios. În contrast cu predecesorul său hain, respingător și inamic al neamului școlăresc, precum ni se arătase — Alexandru Vintu era primăvara care sosea după crîncena iarnă.

Socotesc azi că, dacă acest om, cu inimă excepțional de placidă și de naivă, n-a realizat aproape nimic, cu noi, elevii lui, este că noi eram, în mare parte, inferiori dascălului nostru. Ce folos că ai pe catedră un magistru urban, îngăduitor, delicat și creștin, cînd sala de clasă este plină de pui de zmei și de diavoli !

Alexandru Vintu, cu rarele lui calități sufletești, dar și cu dezastrul lui didactic, m-a urmărit și mă urmărește și azi. Este evident că între însușirile unui adevărat învățător trebuie să intre și umanitatea. Dascălul trebuie să fie un om de inimă — inimă largă, generoasă și iubitoare. Dar pînă unde trebuie să meargă cu bunătatea și mărinimia lui?

Bietul meu Alexandru Vintu ne-a tratat la început ca pe niște copii ai săi. A căutat să simplifice, pentru noi, cît a putut mai mult materia ce ni se cerea; ne-a făcut niște conspecte practice ale terminațiilor verbale: s-a arătat, cu prisosință, darnic de note bune... Rezultatul?... Clasa a început să zbirniie, să chicotească și să persifleze pe generosul profesor! Mi-aduc aminte că, potrivit programului din vremea aceea, trebuia să traducem ceva din Lukian și anume *Dialogii morților*. Nemuritorul satiric a voit să descrețească fruntea cititorilor săi și este firesc să rizi cînd îl citești.

Bietul profesor, la început a crezut că are de-a face cu niște copii cuviincioși și de bună-credință. Cînd încep să vorbească, de pildă, filozoful Menip

și luntrașul Charon, Alexandru Vintu, în fața noastră, care ne răsuceam de ilaritate, în bănci, ne spunea concesiv și părintesc:

— Ei, ce să facem? Este o proză satirică... Stirnește râsul!... Rîdeți și vă răcoriți!

Dar sărmanul dascăl nu putea să rămînă amăgit prea multă vreme. Rîsul nostru era prea nebunesc și scandalos ca să nu deschiză ochii profesorului și să nu-l facă să înțeleagă că n-are cu satira și cu eroii lui Lukian decît cea mai superficială și mai ipocrită legătură.

Așa se face că, zi cu zi, Alexandru Vintu și-a luat seama și a prins a cugeta, amărît, la noua direcție pedagogică pe care trebuia să și-o impună. Am auzit că, mai tîrziu, la seminarul unde se permutase, a încercat să fie sever, să facă militărie cu elevii și să dea note foarte mici.

A izbutit sau nu?... Vor răspunde cei ce l-au apucat în această nouă fază a profesoratului său. Toți cîți l-au cunoscut, altfel decît ca școlari ai lui, mărturiseau că Alexandru Vintu știa carte. Afară de limba elină, specialitatea pe care o predă, știa foarte bine limba germană și mi se pare că, undeva, fusese profesor și de nemțește.

Îmi aduc aminte că avea o carte întreagă cu bucăți traduse din cîțiva clasici germani. Poate că mai tîrziu a tipărit și ceva manuale didactice, în legătură cu catedra de la seminar.

Dar bietul meu profesor a avut și-o slăbiciune pe care nu pot să i-o mai acoper și să i-o mai iert... L-a împins demonul să scrie poezii! „Cînd Dumnezeu vrea să piardă pe cineva, întîi îi ia mințile...” Cînd Dumnezeu vrea să nimicească pe un profesor — oricît de meritos și de respectabil, ca specialist — permite demonului să-l îndemne să scrie literatură proastă!...

Alexandru Vîntu scria versuri!... Pline de sentimente onorabile, poezii devotate și închinat pãrinților, soției, patriei și sfințelor altare, dar vai! fără licurã de talent și mai jalnice decît Ecuba lui Euripide, sau — dacã preferați — mai desfãtãtoare decît satirele lui Lukian!

—M-am ferit sã întristez pe profesorul meu și am trecut pe lîngã mania lui, din ultimele zile, tãcut și îngîndurat. Cum poți sã sfîșii inima unui profesor-poet — dascãlul tãu de altã-datã — și sã-i spui cã scrie versuri detestabile?...

— Am fãcut și eu ca Sem și ca Iafet: „*Iar Sem și Iafet, luînd o mantie, au pus-o pe umerii lor amîndorura, și mergînd de-a-ndaratele au acoperit goliciunea lui Noe...*“.

Dimineața, an. XXVI, 13 aprilie
1930, p. 3.

Studiul limbii germane era, pe vremea aceea, în liceul Sf. Sava, cu deosebire de nefericit. Pe cînd mă apropiam de cursul superior, dascălul de pînă aci, moșneagul Limburg, și-a cerut drepturile de odihnă, deplin meritate după cîteva decenii de trudă didactică. Moșneagul întîrziase... Orele lui ajunseseră — copiii sînt irespectuoși și cruzi — ore de hăz și de șolțicării.

Limburg, prea bătrîn, nu ținea minte pe elevi... Într-un an, un elev se retrage de la școală. Fostii lui camarazi se vorbesc însă între ei să ascundă faptul față de profesor și să răspundă la apel în locul lui... Ce se întîmplă? Peste două-trei luni, camaradul plecat avea rubrica plină de nota *unu* la conduită!...

După Limburg a venit învățatul Lazăr Șăineanu, dar pînă să ajung eu în clasa a cincea a plecat de la liceul nostru. Așa s-a făcut că la limba germană ne-a sosit un profesor nou, ardelean de origine, mi se pare că teolog de la Blaj și burduf de carte... Dar ce folos!... Omul nostru adunase multă învățătură pentru el, nu și pentru noi, elevii lui...

Profesorul cel nou de limba germană ar fi fost un maestru ideal, la o clasă de îngeri, dornici să

începe să citească *Faust*, în original, dar nu la niște școlari zurbagii și nărăvași, ca noi!

Pedagogic vorbind, dascălul nostru își greșise cariera. Avea inimă bună, avea cunoștințe multe și variate, era autor de cărți didactice și traducea piese care se jucau la teatru, era însă grozav de antididactic și expus să ajungă, iremediabil, fabula școalei și modelul tuturor contrafacerilor desfătătoare!...

Omul pornise prietenește. Cu noi, clasa a cincea, care începeam proaspăt limba germană, și-a dat o frumoasă osteneală. A chemat pe premiantul clasei noastre și i-a încredințat un vraf de notițe (un început de manual didactic) invitându-l să ni-l dea tuturor spre copiere. Ceva mai stăpîn pe sine să fi fost, ceva mai sobru în gesturi și poate cu ceva lecții de dicțiune, dacă nu cu ceva practică pedagogică — și n-ar fi alunecat, atât de grav, pe parchetul stimei elevilor săi.

Vorbeam deunăzi de iubitul meu dascăl Ioan Suchianu și admiram în el pe profesorul-camarad ce știuse să ne fie. Poate și Virgiliu Popescu ar fi să fie clasat în această familie. Și el ar fi fost dispus să ne considere drept prieteni și să se poarte cu noi „civilizat“. Mi-aduc aminte de unele atitudini, de unele cuvinte ale lui și am să cred că omul era o fire expansivă și gata de prieteșug cu școlarii, numai să fi găsit teren prielnic.

Unde să-l găsească!... E dureros să constăți ce nemiloși sînt copiii cînd văd pe bietul dascăl dezarmat sau dezgolit într-un fel oarecare. Toți ajung să semene cu Ham, feciorul lui Noe, cînd prinde de veste că tatăl său e amețit de vin și zace, fără tunică, în gîrliciul bordeiului!

Aveam printre noi cîțiva colegi care știau ceva nemțește (afară de unul sau doi, care erau nemți

veritabili). Aceștia, neapărat, nu prea se grăbeau să învețe regulile, explicațiile, distincțiile gramaticale, propuse de la catedră... Ceilalți colegi, care nu știam limba germană, învățam numai de formă, ca să nu avem vre-un accident în catalog.

Virgiliu Popescu ca mulți alți dascăli, vechi și noi, nu știa să fie apologetul materiei pe care o predă. Cum poate un profesor să înceapă un curs, pentru care s-a pregătit ani de zile, pe care — în cazul obișnuit — l-a asimilat și l-a făcut substanță proprie a minții sale, fără să nu-și plimbe auditoriul, prealabil, într-o entuziastă și însorită excursiune de recunoaștere și de preamărire?... Sărmanul nostru profesor, uneori cînd îi făceam viața prea amară, suspina și ne proorocea:

— Bine, bine!... Vă jucați voi acum cu limba germană... Dar o să vie timpul să vă mușcați minile că n-ați profitat de lecțiile astea!...

Suspînul și profetia profesorului meu m-au ajuns întîi pe mine... Am isprăvit, foarte mediocru ucenicia mea la limba germană și am venit acasă, convins că această limbă și toată uriașa literatură germană și toată catena incomparabilei filozofii kantiane vor rămîne pentru mine, totdeauna, de parte, ca Tibetul și ca Himalaia.

Dar împotriva tuturor previziunilor mele din anul 1898, în toamna anului 1899, am părăsit studiile profane și m-am înscris la facultatea de teologie. Aici, mai toți colegii mei știau ceva mai multă germană decît mine. Cît pentru limba franceză, pe care o stăpîneam, ea nu era acum treizeci de ani o cheie prea fericită pentru literatura teologică. Vedeam, zi cu zi, că studiile sacre, căror voiam să le dau toată inima mea, îmi cereau o condiție indispensabilă: să știu limba germană!

Un studiu care m-a chemat puternic, din capul locului, a fost istoria literaturii biblice, adică introducerea în cărțile *Sfintei Scripturi*. Dar în ce limbă pămîntească au crescut — pînă la înălțimea Turnului Babel — rafturile cărților introductive, dacă nu în limba germană?...

Am făcut tot ce-am putut și m-am văzut, într-o zi, proprietarul unui volum de peste o mie de pagini *Einleitung in das Neue Testament*...

Mii de informații prețioase, mii de explicații ingenioase, sute de controverse și de discuții stăteau tipărite cu trei feluri de litere în această operă savantă!...

Să te-ajungă dorul meu

Un' ți-o fi drumul mai greu !..

Vorba cîntecului popular și profeția profesorului meu de limba germană se îndeplineau răzbu-nătoare!

O vară întreagă, în atmosfera de cuptor a Capitalei, am deschiotorat și am uzat dicționarul lui Sachs-Villatte. În trei luni de vacanță a trebuit să răscumpăr indolența și greșeala a trei ani!

Dimineața, an. XXVI, nr. 8574,
3 noiembrie 1930, p. 2.

Am început să-i caut de timpuriu... *Psihologia*, *Logica*, *Morala*... erau studii din cursul superior. Am auzit de numele lor și am dorit să cunosc împărăția înțelepciunii pure de prin clasa a treia...

...Într-o zi am observat, într-o vitrină cu cărți vechi, o cărticică albastră, ieșită de soare... *La profession de foi du vicaire savoyard*¹. Am cumpărat-o, și multe ceasuri, pe ascuns, m-am trudit să biruiesc limba și cuprinsul ei.

Altă dată, tot pe atunci, am luat de la Socec, altă carte mai mare, cu copertă galbenă: *La vie de Jésus*... Mă fascinau titlurile care păreau că făgăduiesc fântâni adânci de filozofie și de destăinuire...

Primii mei dascăli de sinteză au fost Dobrogeanu-Gherea și Eminescu, cel dintii cu *Criticile* lui, al doilea cu *Sărmanul Dionis*. Dacă este adevărat că începutul filozofiei coincide cu primul fior de bănuială : „*die Welt ist meine Vorstellung*”², atunci prima tresărire filozofică am trăit-o, citind și meditând rîndurile lui Eminescu... „și totuși dacă privesc mîna mea cu un singur ochi, este mai mică

¹ Profesiunea de credință a vicarului savoyard (fr.).

² Lumea este reprezentarea mea (germ.).

decît dacă o privesc cu amîndoi... Cît de mare este ea în sine ?...“

Cînd mi-aduc aminte de nestingherita noastră libertate de a ne procura și de a citi orice cărți am fi poftit, nu mai știu dacă s-ar cuveni să glorific sau să cenzurez pe supraveghetorii noștri din internat. O singură dată, un pedagog zelos și dornic să mă vadă ocupat numai cu studiul mi-a confiscat o carte: volumul întîi din *Anecdotele* lui Speranță!...

Și ironia lucrurilor a voit ca tot un pedagog să fie cel dintîi care să ne comenteze A.B.C.-ul filozofiei: lumea aceasta este reprezentarea mea. Era după examenele generale, într-o seară prelungă de iunie. Pedagogul nostru, student al Facultății de filozofie, cu ce mijloace nu mai țin minte, ne-a făcut să înțelegem, întîia oară, că această aeriană profuziune de iriși și de anemone, în amurgul în-sîngerat, este o misterioasă operă de colaborare între noi (cerebralitatea noastră) și inaccesibilul Lucru-în-sine.

La liceul nostru, fusese dascăl de filozofie, pentru alte promoții mai vechi, un dascăl cu nume mare și decorativ: Laurian. Nu l-am apucat și nu știu nimic despre sistemul, agerimea profesională și personalitatea lui. Cînd am ajuns eu în clasa a șasea, am găsit profesor de psihologie pe fostul nostru suplinitor de latinește din clasa a treia, d. Ion Rădulescu-Pogoneanu. Cunoștință simpatică și caldă, printr-o reciprocă prestare sufletească. Dar d. Rădulescu-Pogoneanu făcea la noi un simplu popas, în calea sa către studii superioare și către catedra universitară de mai tirziu.

După cîteva luni a apărut în locul d-sale, un coleg de la filozofie (ca și d-sa, probabil, licențiat) și cu care făcea o interesantă și complimentară

pereche. După înfățișarea subțiratică, feminină și discretă a d-lui Rădulescu-Pogoneanu priveam acum, la urmașul d-sale, o natură tropicală și debordantă.

De ce să ne mai ascundem — noul venit ne-a cucerit. Era sprinten ca argintul viu. Avea o elocință fericită și colorată. Știa să-și presare lecțiile cu detalii și cu invențiuni spirituale care nu ne permiteau să-l lăsăm singur și să dezertăm cu gândul aiurea. Îi plăcea gluma, era familiar, dar și meșter ca nimeni altul să întoarcă asupra capului unui elev nehibzuit cuvântul impertinent cu care s-ar fi făcut vinovat.

Odată, strigînd catalogul, constată că un elev lipsește. Ce-are amicul nostru?

Mihail Pașcanu, alintat și cutezător, cum era, răspunde din bancă:

— E bolnav de tuse măgărească, d-le profesor.

— Văd prea bine că vii din camera bolnavului... Ferește-te! E boală contagioasă.

Acest dascăl, capabil să aprindă entuziasmul și dragostea elevilor, atrăgător și ca persoană și ca pregătire profesională, elocinte și vibrator, strălucitor de inteligent și făcut pare-că să fie o glorie a învățămîntului românesc a căsunat școalei noastre, colegilor, dar mai cu seamă nouă, ucenicilor săi, o ucigașă dezamăgire! A părăsit catedra, s-a despărțit de dascălii săi filozofi și de toată înțelepciunea lor și a intrat în politică!

Îl știți cu toții: este fostul ministru și mare căpetenie în partidul din care face parte, d. N. N. Săveanu.

Sînt treizeci de ani de cînd a ieșit din învățămînt. Poate că de-abia își mai aduce aminte de catedra de la Sf. Sava și de elevii de pe atunci. Să nu se supere, dar părerea noastră de rău nu-l

absolvă și nu-l va absolvi niciodată. Probabil că plecarea d-lui N. N. Săveanu din lumea dascălească are laturi și capitole de amărăciune pe care nu le cunosc. Poate că vreodată — Domnul știe cînd — fostul meu profesor se va spovedi elevului, ajuns preot și duhovnic...

Totuși!... Izbînzile, realizările, justificările și toate dreptățile, pe care a putut să le aibă și să le dea pe față dascălul meu de filozofie nu izbuțesc și nu vor izbuti să consoleze și să amortască o deziluzie veche de trei decenii.

Aș fi dorit (cu puterea elevului entuziast) ca minunatele însușiri intelectuale ale scinteieterului și tînărului profesor N. N. Săveanu să acopere, la bătrînețe, cu renume și cu autoritate, nu un fotoliu ministerial, ci o catedră universitară.

Dimineața, an. XXVII, nr. 8723,
6 aprilie 1931, p. 1.

Științele naturii începeau altădată cu *Fiziografia*, și anume în clasa întâia de liceu. Pentru aceste studii aveam o clasă specială, un amfiteatru și, în culisele lui, un cabinet cu aparate, cu retorte și cu o farmacie întreagă de flacoane. Ora de Fiziografie — mai apoi de Fizică sau de Chimie — avea decorul ei deosebit și nu știu ce fel de accent hieratic, fiindcă în locul sălii de clasă, galbene și nude, o trăiam în acel minuscul templu științific.

Intram în amfiteatru cu mai multă luare-aminte decât în celelalte încăperi școlare și rămâneam cuviincioși și liniștiți, chiar în decursul experiențelor prezidate de altcineva decât de profesorul doctor. Dar poate că nu era alt de mult maiestatea științifică a locului, care ne impresiona și reținea, cât seriozitatea doctorului Racoviceanu, fie chiar reprezentat printr-un preparator...

Profesorul nostru era o raritate: o înfățișare severă și glacială care ascundea o inimă duioasă și conciliantă. Adevărul acesta îl știau, însă, elevii mai vechi. Începătorii trebuiau să treacă prin sfânta teamă care liniștește și disciplinează...

Secretul doctorului Racoviceanu nu l-ar fi aflat poate nici elevii mai vechi, dacă ar fi fost între noi

numai raporturi academice. Dar profesorul nostru era și medicul internatului. Această împrejurare îl dezarma și ni-l dădea pe față, părintesc și îngăduitor, precum era, sub gheața lui profesorală.

Bănuiesc că medicul profesor avea o concepție originală despre datoria lui doftoricească, între micii săi clienți, elevi în internat. Admitea, probabil, că un elev nu trebuie să fie imediat bolnav de gripă, de aplecătură sau de furunculoză, ca să poată fi îngăduit să stea în infirmerie, o zi sau două... Doftorul nostru era înțelegător și darnic de câteva zile de odihnă.

Poate că nici unul dintre școlarii acestui dascăl nu i-a rămas atât de recunoscător ca mine, pentru bonomia lui doftoricească și pentru indulgența cu care ne acorda micile noastre concedii medicale.

Internatul liceului Sf. Sava — atât de prefăcut și de amplificat în ceea ce este astăzi — fusese, în zilele lui de slavă, o mândră casă boierească. Încăperile de onoare mai păstrau, pe vremea mea, tapetele, picturile și ornamentele de ghips de la început. Infirmeria noastră era un fost iatac, tapetat cu o hîrtie roșie-închisă, care imita plușul, în izvoadele și în ciorchinii ei cu relief. Un popas în această infirmerie — cu condiția să nu fii prea bolnav — era visul nostru al tuturor!...

De obicei, mai aveai un camarad sau doi de presupusă suferință. Dar uneori norocul era deplin: infirmeria era goală! Puteai să visezi, puteai să isprăvești romanul început și mai cu seamă să încerci, cu creion și cu hîrtie, îndrăzneța ispravă din poveste... Făt-Frumos se ascunde, între trestii, lângă lacul unde zinele vin să se scalde și, cînd au venit, se repede și fură cămașa uneia dintre ele... Ah, dacă nu cămașa, măcar un petec din acele

pelince împărătești, cu care fantezia celui preursit durerilor artistice îmbracă pe primii ei născuți...

Aici, în iatacul boierilor Florești, am scris prin 1894, întâia mea închipuire, cu siluete, cu pasiuni, cu o crimă la un pod părăsit și cu niște ciori, care... *en savaient quelque chose*, la fel cu *Cocorii lui Ibycus*.

Și Fizica, și Chimia ce făceau în vremea aceasta?... Erau în buna pază a celor ce aveau să fie medici chimiști sau naturaliști!... Dar nici eu nu mă dezinteresam cu totul de ele, fiindcă latura lor experimentală (legată de aparate, de demonstrații, de așteptări și de emoții) mi le impunea, cu sau fără voia mea.

Bunul nostru medic și profesor a plecat dintre noi pe neașteptate. Într-o vacanță de Paște, pe când toți eram risipiți, am aflat, din ziare, moartea lui... Asistentul de laborator, pe atunci doctorandul Nicolae Minovici, a suplinat catedra pînă la sfîrșitul anului.

În ziua de examen, cu unanimă înțelegere ne-am ridicat în picioare, solemni și triști, și am comemorat pe cel plecat, printr-un recviem civil. Oficiantul am fost eu, mai mișcat și mai puțin stăpîn pe lacrimi decît însuși colegul nostru Nicolae Racoviceanu, fiul mult regretatului profesor.

În următorul an școlar, studiile noastre de chimie au intrat sub mîna unui specialist. Era un învățat care venea din Germania și care ne-a cucerit curînd cu multa lui știință... Voi să spun cu respectul pe care ni-l inspira temeinica lui pregătire, căci cu vreo comprehensiune deosebită și corespunzătoare nu puteam să-l onorăm.

Din fericire d. profesor Longinescu înțelegea situația noastră mai bine decît noi pe a domniei sale... Și — ceea ce mă miră și azi — a înțeles,

dintr-o dată, situația mea excepțională. Și-a dat seama că viitorul meu nu va trece niciodată prin laboratorul chimistului și a avut cu mine o atitudine ușor ironică, dar amabilă și cruțătoare, într-un fel nemaiintâlnit până atunci.

Curiozitatea vieții a făcut să nu mai viu față în față cu acest eminent profesor, niciodată, timp de treizeci și trei de ani!... După ce am isprăvit liceul, ne-am văzut, ultima oară, cred o dată.

Atunci mi-a spus această vorbă prea înțeleaptă:

— Ține bine în frâu pe Pegas!... Nu-l lăsa să-și facă de cap!...

L-am ținut în frâu vreo doisprezece ani! După debutul și dibuielile mele literare din anii 1896—1898, am reapărut în 1910.

Iată ce amintiri de Păcală am păstrat eu de la venerații mei dascăli de fizică și de chimie.

Dimineața, an. XXVII, 7 ianuarie
1931, p. 14.

PROFESORUL DE ȘTIINȚELE NATURALE

Am bucuria să-l văd și azi, din cînd în cînd, în învălmășagul Capitalei României Mari. Se ține încă bine; e nalt, bine zidit, bine păstrat, și poartă cu vigoare mustața albă, în cinstita iarnă a bătrînelor ajunse.

Un profesor este și rămîne de-a pururi tată spiritual. Dacă ucenicul este un om cu simțirea intactă, dascălul îi va însufla, toată viața, aceeași cucernicie civilă pe care i-o însuflă părintele trupesc. Nu pot să-l întîlnesc pe d. Sabba Ștefănescu fără să nu simt sărbătoarea de o clipă, cu care cinstim pe autorii noștri pămîntești.

Mi-a fost profesor de Științele naturale atît în cursul inferior cît și în cel superior. Eram unul din elevii cei mai de laudă. Dacă nu se va găsi vreun coleg care să protesteze, cred că în clasa a doua am fost cel mai bine notat elev, fiindcă am avut media generală zece (10). Sîrguința mea la obiectul d-lui Sabba Ștefănescu avea o explicație curioasă... Nu știu dacă pedagogii și pedagogia mă vor înțelege, dar adevărul e acesta și-l mărturisesc: învățam cu atîta rîvnă la Științele naturale, fiindcă manualele d-lui Sabba Ștefănescu erau pe

vremea aceea, pentru mine unul, cele mai atrăgătoare cărți didactice.

- Erau tipărite pe o hirtie blondă, cu o literă frumoasă și mîngietoare. Aveau ilustrații bine executate și vesteau în tot felul o tehnică serioasă și cinstită. Dar mai mult decît simpatica lor înfățișare, aceste manuale invederau, cînd le citeai, o știință clară și bine agonisită, o bună distribuire a materiei, o expunere luminoasă și universal răzbătătoare, ca o dimineată de primăvară peste grădina unor harnici grădinari...

★

Ordinea și claritatea cărților didactice, cînd se întîmpla să fie, mă făceau elev sirguincios. Dimpotrivă! O lene nebiruită, o plictiseală înfricoșată, un „urît“ pustiitor dădeau peste mine cînd era vorba să învăț după cartea unui autor confuz, șovăielnic, neconvins de ce scrie, pentru că nici el nu-și pricepuse materia și n-o asimilase.

Ce să mai zic de cursurile litografiate!... Au fost plaga vieții mele de școlar. Dacă un profesor e atît de original și de unic în știința sa încît nu-l lasă inima să-și trimită elevii la cărțile unui confrate, atunci trebuie să facă toate sacrificiile din lume și să-și tipărească manuscriptele.

Acum patruzeci de ani, poporul școlilor secundare — pe lingă dezolarea multor cărți didactice — avea norocul manualelor profesorului meu Sabba Ștefănescu.

Au venit, după aceea, alte concepții didactice, alte metode, cred, mai exact, alte „mode“ de învățămînt. Ce s-au făcut frumoasele mele manuale de Științele naturale?...

În cursul superior am intrat într-o situație nouă. Profesorul meu plecase la Paris cu scopuri științifice — pe care le-a încununat strălucit — și elevul său cel bun, din clasa a doua și a treia, evoluase în chip supărător. Când ne-am reîntâlnit, în clasa șasea, lumea era alta... Nici azi nu pot să-mi aduc aminte, fără un fior de părere de rău, de dezamăgirea dascălului meu.

Elevul de altădată nu mai era premiant, nu mai merita nota maximă, era bîntuit de friguri socialiste, frîgea disciplina școlară și începuse să arunce, în coșurile redacțiilor, nepîrguite fructe literare!...

M-a iertat veneratul meu profesor?... Izbutit-am, pînă azi, să scriu în această limbă românească — pe care cîțiva oameni serioși susțin că n-o cunosc — izbutit-am să scriu vreo pagină care să-l fi înduplecat și să-i fi șmuls amnistia mea?... Uneori o cred, alteori nu.



Unde e dreptatea noastră, a celor blestemați să conducem viața întreagă, pe fluvii de cerneală, o biată barcă șubredă, neînțeleasă, de atîtea ori huiduită și lapidată?... Balzac a înveselit, ani de zile, pe un confrate publicist, care dovedea, în hohote, cititorilor francezi, că autorul *Eugeniei Grandet* habar n-are de ce va să zică o frază bine scrisă.

Ce să mai zic eu și alții ca mine!... E destul de onorabil dacă izbutim să descurețim, o clipă, fruntea aleșilor națiunii, dacă nu din Cameră, măcar din Senat.

Să ne mîngîiem și să ne resignăm. Am făcut tot ce-am putut ca să nu fiu piatră de sminteală nici

în fața literatorilor puriști și canonarhi, nici în fața altora mai mari, întin nenorociți că din cununa lor universală a căzut o petală — una singură! — în ceașca noastră cu lapte. Din atâtea sute de copii înțelepți și ferm înrădăcinați în realitatea vieții, câți a vărsat liceul Sf. Sava, la sfârșitul veacului trecut, a fost să fie și unul zănatic și poet... Adică vrednic de lamentările și de blestemele dezolatei mame din Baudelaire.

Dar buna amintire, dar sentimentele duioase, dar recunoștința sint, de multe ori, mai ales zestre sufletească a celor hărăziți visului și icoanei... Profesorul și directorul meu de altădată, d. Sabba Ștefănescu, trece azi prin galeria mea de onoare, venerat ca un patriarh.

Am fost un copil bizar și am cășunat celui ce-mi voia binele părintești deziluzii. Dar inima copilului înțelegea desăvârșit sentimentele profesorului și-i dădea dreptate, o dreptate din ce în ce mai mult convertită în recunoștință.

I-o mărturisește azi, deplin mișcat, ușor sărbătorește, elevul de acum patruzeci de ani, mai nins ca profesorul...

Dimineața, an. XXVII, nr. 8716,
30 martie 1931, p. 1.

CÎȚIVA PROFESORI DE MATEMATICĂ

Am avut nenorocul să încep prost acest studiu. Cel ce m-a învățat cele patru operațiuni cu numere întregi era un biet seminarist, care nici nu auzise măcar de numele Pedagogiei. Profesorul de matematică din cursul liceal inferior era un om inteligent, dar era matematician din întâmplare. Putea să fie, mai nemerit, profesor de latinește, sau de istorie. În cursul superior am dat peste un specialist, dar era prea tîrziu... Acest specialist era numai pentru elevi cu dispoziții analoage.

Constantin Dumitrescu, dascălul nostru, trecea drept un uriaș în meseria lui. Pentru mine erau de nepătruns și el și obiectul dascăliei lui. Am mers șchiopătînd grav, din clasă în clasă. Dacă nu aș fi avut mica mea faimă de elev dăruit în cele literare, n-aș mai fi ajuns niciodată la bacalaureat.

Nepriceperea mea la matematică, lipsa bunelor începuturi, indolența mea deznădăjduită (ce să mai învăț, dacă nu înțeleg nimic!...) se întilneau dezastruos cu ciudăția personajului care ne propunea știința lui Pascal.

Impresionabil și absurd, eu cînd nu puteam să descure psihologia unui profesor făceam din el un buștean trîntit în poteca materiei pe care ne-o

preda... La un dascăl neînțeles, bizar sau respingător nu puteam să învăț decît de frică.

Profesorul nostru agrava, pentru mine, înfricoșatele taine ale Algebrei, prin tainele persoanei proprii. Ce se petrecea în sufletul acestui om?...

Ca exterior, Constantin Dumitrescu eră scurt, rotund și consistent, ca un trunchi de con. La cap, era aspru, sferic și țepos. Nu rîdea decît foarte rar. Eu unul nu l-am văzut rîzînd niciodată. Cînd rîdea, spuneau martorii, avea un hohot sinistru. Explicările lui la tablă erau fără greșală, impersonale și huruitoare, ca funcțiunea unei vînturători sau (aș zice azi) a unui automobil. Acoperea tabla de formule, o ștergea, iar o umplea..., probabil spre extazul amicilor mei Sterian Ioan și Duca G. Ioan, premianții clasei, dar spre confuziunea și deznădejdea mea.

Ciudata mea neliniște în fața acestui om a avut, în curînd, o tristă justificare. C. Dumitrescu era, pe nevăzute și sufletește, cucerit de insinuările alienației. Sinistra pasăre a întunericului bătea din aripi la gratiile minții bietului dascăl. Și ceea ce impresiona și intimida pe elevul cu stranie simțire era acest filfuit subtil, nebănuît de ceilalți camarazi.

Am avut durerea să privim mai multe lecții în șir semnele dezagregării declarate. Uneori C. Dumitrescu se plimba prin clasă toată ora, nu făcea apelul, nu examina pe nimeni și ne făcea impresia că ascultă — surîzător și mulțumit — destăinuirile cosmogonice ale unui interlocutor din altă lume. Alienația lui se complica cu filozofie, cu matematică și mai ales cu astronomie...

A fost mare greutate, pentru autoritățile școlare și polițienești, pînă l-au scos din obișnuințele lui

de pendul didactic... Sărman și altădată excelent pendul! acum oscila în nebunie și în neant.

Ne-a venit, în locul lui, o celebritate dascălească, plecată cu cîțiva ani mai nainte, chiar de la liceul Sf. Sava, profesorul Mirescu, autor de manuale didactice și acum stîlp al liceului Lazăr. A stat cu noi numai cîteva luni. Era tot din familia lui C. Dumitrescu, gros, trunchiat și imperativ. Mai tîrziu, cînd am cunoscut pe popularul scriitor N. D. Popescu, am constatat, surprins, că semăna cu Mirescu, ca un frate cu frati-său.

La dascălul Mirescu, am învățat de nevoie și de frică. Dar nota bună luată la trigonometrie era un pai aruncat, cu chip de pod, peste o prăpastie!

Trebuia să mă despart de acest studiu pe care îl priveam, din cărțile lui Camille Flammarion, cu fiorii misterului și ai dorului interplanetar, fără să fi cunoscut nici o clipă de prietenie și de intimitate!...

Nu! trebuia să fie într-altfel. În anul cel din urmă de liceu, pe vremea aceea, elevii învățau cosmografia. Ne-a venit profesor un tînăr cu un chip simpatic, inteligent și trandafiriu. Presupun că de-abia își luase licența în matematici. În orice caz, dacă mai țin minte, era încă în Școala normală superioară (o foarte bună instituție a acelor zile fericite).

Ce puteam să mai aștept eu — nenorocit paria, oprit definitiv să calc în pagodele Numărului — de la acest ucenic, subțiratic și vioi?

Totuși, am trăit minunea, la capătul atîtor ani de deznădejde matematică și de intimă renunțare! Profesorul cel tînăr a fost în stare să mă facă și pe mine să pricep lecțiile de cosmografie și să-l urmăresc, cu viu interes, în demonstrațiile lui, cu creta!

- Domnul Nicolescu — pe unde o fi, Dumnezeu să-i dea sănătate! — m-a făcut să revizuiesc procesul meu de conștiință și să cred că nulitatea mea, în ce privește matematicile, ar fi putut să fie discutată.

Acest dascăl de ultima oră m-a învățat adevărul capital, că, în anii noștri de ucenicie, obiectul predat este de-a pururi secundar, iar marea cestiune, partea uriașă: este profesorul care predă.

Toate sînt bune, toate sînt clare, toate sînt lesnicioase și fericite, la studiul cel mai posac și mai abstract, dacă magistrul de pe catedră are, de la Dumnezeu, puterea să îmbrace, în logică și în primăvară, tainele științei sale.

Dimineața, an. XXVI, nr. 8623.
22 decembrie 1930, p. 1.

NOTIONS DE MATHÉMATIQUES
DE JULES TANNERY

Am această carte, în rafturile mele, de cîțiva ani. Am văzut-o la un prieten și mi-am procurat-o și eu, din rîvna (nestînsă nici azi în mine) să-mi dau seama, o dată în viața mea, ce sînt acele matematici cu care am trăit ani de zile, uneori bine, de multe ori rău, dar pe care nu le-am înțeles nicio dată. Sînt cîteva studii, îndeosebi matematica, pe lîngă care, în liceu, am trecut, ca prin pustiu, în Arabia — un călător spre Mecca. Mărturisesc cu tristă sinceritate că nu mi-a rămas nimic în amintire din tot ce am învățat eu în atîția ani de matematică raționată, de algebră și de trigonometrie. Și vă asigur că nu sînt singur în această condiție smerită. Vorbeam deunăzi cu un vechi prieten, fost coleg de liceu, azi un strălucit avocat și profesor de științe juridice, și îmi spunea și el că nici azi nu știe ce însemnează *logaritmii* și care e folosul lor în aplicațiile practice matematice. Sînt încredințat că, în privința matematicii, se găsesc în aceeași stare de nebuloasă sufletească toți colegii noștri de altădată care n-au ieșit profesori de matematică sau ingineri. Și e de notat că unii colegi de pe atunci, ca prietenul pomenit, învățau la matematică destul de bine și erau adeseori egali cu

viitorii ingineri. Învătau, însă, de frică, fără să înțeleagă și fără să iubească studiul pretins arid al matematicii.

Am citit din cartea lui Jules Tannery, pe ici, pe colo cite o pagină. N-am avut timpul și nu știu de-l voi avea vreodată să citesc, din scoartă în scoartă, și cu creionul în mână, această lucrare, pare-se clară și atrăgătoare. Dar ori de cite ori îmi cad ochii pe ea, îmi amintesc de suferințele mele din liceu și — mai departe — de prima mea întâlnire cu matematica.

Am început să învăț carte în condițiuni cu totul neprielnice. Întîiul meu dascăl a fost un biet absolvent al seminarului inferior de la Curtea de Argeș, mai tîrziu preot, iar azi suspinător la porțile paradisiului, unde sfinții îngeri nu-l vor putea introduce decît cu mare greutate. Acest seminarist nu știa nimic în chip viu și personal, nu pricepea nimic și nu explica nimic, fiindcă, înaintea minții lui, totul — și cartea și viața — era mort și fără explicație. Am făcut cu el două clase, întîia și a doua primară, într-o odaie rece, cu ziduri groase, care fusese prescurăria unei foste mănăstiri închinată. În clasa a doua, mi-a pîs în mînă *Aritmetica* lui D. Mirescu și mi-a spus, făcînd în carte semne cu creionul:

— Să înveți de aici și pînă aici.

Să învăț vreo două pagini — de introducere, de definiții, de nu mai știu ce din fruntea cărții — care, pentru mintea mea de opt ani, erau opace și înfricoșate ca o noapte învăluită de nori...

Mi-aduc aminte cum mă sculam la ora trei dimineata, după un somn cu febră, măream lumina lămpii și deschideam cartea ucigașă. Și pe cînd ai mei dormeau, eu mă sfărîmam să învăț pe dinafară, cuvînt cu cuvînt, rîndurile cărții, fără să pri-

cep o boabă, fără să agonisesc pentru sufletul meu, rămas cu totul orb, decît, pe ici, pe colo, conturul nou și dibuit cu mulțumire al vreunei vocabule care suna frumos. La școală, îi spuneam dascălului, pe cîntate, trudnica mea memorizare; el ținea degetul pe rîndurile cărții și dacă nu săream nici un cuvînt îmi punea nota zece. Am făcut, cred, cu el, cele patru operațiuni cu numere întregi, dar cînd am intrat în clasa a treia, la oraș, tot ceea ce știam era să scriu și să citesc. Am ajuns, însă, degrabă egal cu colegii mei, ba încă i-am lăsat pe toți în urmă, afară de unul singur, premiantul întîi.

În cursul inferior de liceu am avut la matematică notele cele mai mari; îmi făceam datoria cu eroism, dar nu se prindea nimic de mine din ce învățam. Eram eu de vină, sau era de vină profesorul — nici azi nu sînt prea sigur. Profesorul meu de matematică din cursul inferior mi se părea un om tot atît de depărtat și de... fără toarte, ca și studiul pe care îl predă. Era un om extrem de inteligent, era mi se pare doctor în drept de la Paris, vorbea latinește și avea o privire ironică și ascuțită care te băga în pămînt. Mai era și directorul liceului și te întîlneai cu el toată ziua, așa încît eu unul o duceam într-o bătaie de inimă și într-o dogoare de obraji nesfîrșită. Acest om îmi inspira numai frică și confuziune. Cum ajunsese el profesor de matematică, habar nu am; știu vag că fusese sau că avea diplomă de inginer hotarnic. Cîta matematică știa și cît de bine se pricepea să ne învețe pe noi — s-o spună colegii mei care s-au dedicat științei numărului. Pentru mine, omul acesta era un scamator — de obicei ironic, uneori violent, totdeauna deconcertant.

Avea un manual de matematică raționată, cu care am făcut albe, incandescente! multe din nop-

tile adolescenței mele. De rușine, de frică, mai mult decît din ambiția ca să fiu printre cei dintîi, învățam la matematică în chip deosebit. Dar zadarnic! Ceea ce turnam în capul meu turnam în butoiul Danaidelor. Manualul de matematică raționată era prea greu scris, prea înalt scris, prea concis scris, sau altceva, că nu era pentru noi. E adevărat că autorul lui ne făcea totdeauna lecția la tablă, cum s-ar zice explica lecția cea nouă. Dar iată cum: scotea la tablă cîțiva băieți mai buni și începea cu ei să facă lecția ce venea. Profesorul nostru nu atingea creta niciodată. Lăsa pe elevi s-o poarte și să se mînjească ei pe mînă. Scotea lecția din capul lor, din dibuirile lor, din ezităările lor, cu orice preț. Dacă ironia nu ajungea, profesorul îi lua și cu supărarea și cu răstelile. Așa dădea el lecție mai departe. Lecția lui era o diră lungă de zigzaguri, de dibuiri, de poticneli, din partea elevilor, iar din partea lui: de întrebări, de cîrmeli, de ironie și de explozii. Făcea el bine ce făcea? Eu nu înțelegeam mai nimic din lecția astfel explicată. Pe mine mă interesa numai spectacolul extrem al celor ce se zvîrcoleau la tablă, cum m-ar fi interesat spectacolul unor juncani prea tineri, puși să are în țelină.

În examene, trăiam ceasurile cele mai torturate din anii petrecuți sub jugul matematicilor. Luam matematica raționată, o citeam două zile sau o zi și o noapte cu o încordare furioasă și, grație unei memorii rapide dar fragile, o știam toată pentru cîteva ceasuri. Dădeam examenul, luam nota 9 și a doua zi nu mai știam nimic — fiindcă nu se lipise nimic de mine, nu mă încălzise nimic și nu asimilasem nimic!

În cursul superior am năpustit¹ cu totul matematicile și n-am mai avut (cu câteva excepții) decât note foarte slabe. Aici am dat peste un profesor și mai bizar. Era cineva care știa multă carte; ziceau unii: un mic geniu matematic, dar era un suflet închis, fără nici o căldură, fără nici o *umanitate*. Mă uitam la el... ca la o mașină demonstrativă, ca la o morișcă de socotit. Avea o vorbă grea, aspră și scandată, și când explica la tablă parcă huruia o tărăbuță.

Îmi era cu neputință să urmăresc ce idei înșiră profesorul, fiindcă pe mine mă chinuia cu totul altceva : ce suflet are omul ăsta care pare că nu are nici un suflet? Și atunci, care e mecanismul ascuns și enervant care macină atâtea ecuații, atâtea raționamente și atâtea cretă?

Bietul profesor! a înnebunit pe când eram în clasa a șasea. Și azi îmi dau seama că impresia stranie pe care mi-o făcea era — dincolo de grilajul aparent al personificării noastre materiale — un contact de la suflet la suflet. Simțeam că în omul acesta veneau noaptea și dezagregarea.

Să ferească Dumnezeu pe omul rău la suflet, plin de bubă ascunse ori de taine nelegiuite, atins de vreo boală ori de vreo infirmitate morală, să ajungă profesor! adică să vie în contact cu acele zecimi și sutimi de nevăzute tentacule sufletești, care îl dibuiesc, îl palpează și-l ghicesc fără de greș, în dosul catedrei lui din colțul clasei. Razele Roentgen, în lumea fizică, sînt mai prejos de intuiția elevului față cu sufletul celui ce îl învață carte.

Deci, profesorul meu de matematică din cursul superior, cu sufletul lui pindit de nebunie, cu

¹ A năpusti — aici cu sensul : a părăsi.

explicarea lui care mi se părea vinturată de tă-răbuță, cu capul lui rotund, cu ochii lui de broască era un obstacol monstruos între mine și algebră, între mine și trigonometrie. Nu mai învățam nimic, nici chiar în examene, fiindcă nu mai puteam cirpi nimic, nici o lecție învățată vreodată, nici o amintire ajutătoare. Cursurile de algebră și de trigonometrie se litografiau. De ce — nu știu. Foile litografiate stăteau vraiste în pupitru, tot anul, neatinse, netăiate ; le adunam și le coordonam în zilele de examen. Dar ce era să mai fac cu ele ! Și cu toate acestea n-am rămas corigent la matematică niciodată. Bietul profesor, candidat de nebunie, aflase și el că acest elev, nul la obiectul lui, este bun la alte studii și-i dădea o notă minimă, cu care putea să treacă în clasa următoare.

Aș fi rămas convins, sincer convins, că eu singur sînt vinovat că am pierdut atîta timp degeaba și nu s-a lipit nimic de capul meu din atîta algebră și trigonometrie, vînturate cîțiva ani în jurul meu. Dar după ce profesorul meu a înnebunit, au venit, succesiv, în locul lui alții doi. Unul era bliciul lui Dumnezeu, un profesor pedant și ruginit, care inspira teroare. Am învățat de groază și mi-aduc aminte cu rușine de notele bune pe care le-am avut la el. Curînd după acest tiran a venit un profesor tînăr, cu înfățișare curată și simpatică, limpede și muzical la vorbă, metodic și insinuant în explicații.

Întîia oară în viața mea am ascultat și am priceput ceea ce mi se explica la tablă ! Am rămas profund mirat. Așadar, puteam să urmăresc și eu o lecție de matematică ! Ultimele lecții de trigonometrie și tot anul de cosmografie din clasa a șaptea l-am făcut cu acest tînăr profesor suplinitor. Citeam acum lecțiile cu drag, mai cu seamă că

scăpasem de acele oribile foi litografiate și aveam un manual de cosmografie în limba franceză. Dar era prea târziu. Nu știam nici algebră, nici trigonometrie și cîntam pe dinafară, *după ureche*, ca acei cîntăreți bisericești, care n-au învățat psaltichia și deci nu cunosc notațiunea scrisă.

Mai târziu, după liceu, cînd mă ocupam de filozofie, am văzut, în cîteva rînduri, cît de folositoare mi-ar fi fost matematicile și ce grav neajuns însemnează lipsa lor pentru cine vrea să aprofundeze filozofia. Afară de asta, în multe împrejurări, și practice și intelectuale, am simțit și simt mereu ignoranța mea în matematici. Recunosc eu însumi că aveam puțină dispoziție pentru ele, dar mi-aș fi făcut datoria, măcar pe jumătate, dacă mi-ar fi trimis providența un profesor adevărat, născut să învețe și pe alții, după ce el însuși a știut să învețe cu ordine și cu claritate.

Jules Tannery scrie în prefața lui : „*Nu știi ce sînt matematicile și nu bănuiești extraordinara lor extensiune, natura problemelor pe care le pune și le rezolvă, decît atunci cînd știi ce este o funcțiune, cum se studiază o funcțiune dată, cum urmărești variațiile ei, cum se înfățișează mersul ei printr-o curbă, cum se ajută reciproc algebra și geometria, cum se lămuresc între sine numărul și spațiul, cum se determină o tangentă, o arie, un volum, cum creezi noi funcțiuni, noi curbe și cum le studiezi proprietățile. De aceste noțiuni și de aceste metode ai nevoie ca să poți citi cărțile tehnice unde intervin matematicile. Ele sînt neapărat trebuincioase celui ce vrea să înțeleagă ceva din această mișcare științifică din ce în ce mai grăbită, din aceste aplicări ale științelor, din*

ce în ce mai multe, și care zi cu zi tind să modifice mai adînc felul nostru de a gîndi și de-a trăi."

Jules Tannery, ai dreptate ! dar dreptatea ta, pentru mine, zace sub ruinele grele ale unei școli care știa de toate, afară de metodă și de pedagogie !

Viața românească, an. XI, nr. 1—2—3,
ianuarie-februarie-martie 1916, p. 79.

Pe vremea cînd terminam eu cursul superior de liceu, igiena era materie rezervată clasei a şaptea. Profesorul care o propunea trebuia, fireşte, să fie un medic, şi este de crezut că şi dascălul şi obiectul stăteau, pe la alte şcoli, pe planul al doilea al atenţiunii elevilor. La liceul Sf. Sava era într-altfel...

Profesorul nostru era mult cunoscutul şi mult cititul dr. Ureche — sîntem în anii 1897—1898 — iar manualul de care ne serveam era cartea lui, clară şi bine scrisă. Eu unul mă găseam în faţa unei noutăţi savuroase : aveam un profesor literat, editor de revistă, scriitor de duh, aplaudat de o lume întreagă şi mai presus de toate participant la o zgomotoasă polemică literară, încă nehotărită...

Cu toate că de-abia elev prin clasele a treia şi a patra, urmărisem cu emoţie discuţiunile pornite în jurul conferinţei lui Anton Bacalbaşa : *Artă pentru artă* şi cunoşteam de aproape pe polemisti şi tot învălmăşagul lor, cît literar, cît neliterar.

Mi-aduceam aminte de seara acelei conferinţe rostite la Ateneu, de loja ateneiştilor şi de cei doi directori ai revistei *Vieaţa*, prezenţi la conferinţă... Ce zile paradoxale ! Era cu putinţă, pe atunci, ca

o pricină — nesportivă, nefinanciară, nepolitică și fără legătură cu naționalismul — să încălzească inima lumii noastre cititoare și să trezească între cititori discuțiuni interminabile !

Nu mai știu precis dacă dr. Ureche era profesor la Sf. Sava, chiar în zilele palpitantei polemici : *cum să fie arta, cu tendință sau fără tendință ?...* Eu am ajuns elevul domniei sale ceva mai târziu, când iureșul luptelor celor mari se domolise.

Așteptam pe celebrul dr. Ureche, cu juvenilă nerăbdare, să-l văd intrînd în clasa noastră și să cercetez de aproape pe autorul atîtor vorbe de spirit, atîtor pagini, citite și recitite, cu doi ani mai nainte. În sufletul meu — și al cîtorva colegi și prieteni, cu care am trecut prin anii de liceu, în fermecătoare camaraderie intelectuală — profesorul de igienă și luptele lui de scriitor găseau oglindiri și interpretări exagerate. Erau tinerețea și curiozitatea noastră care împodobeau faptele și pe oamenii văzuți pe scena încă interzisă nouă.

Cu dr. Ureche am ajuns să experimentez, întîia oară, acest fapt necunoscut celor ce n-au văzut încă, în carne și oase, pe un scriitor, urmărit și favorit, într-un anume timp al vieții lor... Departe stau unul de altul scriitorul pe care ți-l înfiripează închipuirea ta — vrăjită de slova lui — și persoana tangibilă a cetățeanului cu darul sau cel puțin cu dexteritatea scriitoricească !...

Cînd am citit primele articole ale lui Anton Bacalbașa — polemica lui cu B. P. Hasdeu — mi-am zis : trebuie să fie un munte de om ! Spătos, cu pumnii de fier și cu niște mustăți de arnăut ! Adevărat Bacalbașa !...

Cu dr. Ureche, lucrurile nu mai stăteau chiar așa, dar nu-l văzusem încă din această apropiere

unică, pe care o creează catedra pentru ochii elevului din bancă.

Profesorul meu de igienă intra în clasă cu ceva mai multă ceremonie și distincțiune decât alți profesori, făcea apelul, spunând fiecăruia dintre noi : *domnul X, domnul Z...* examina cu cea mai didactică seriozitate și explica materia, din capitolul ce venea la rînd — sobru, clar, metodic... Rar de tot, la cîte trei-patru lecții o dată, după foarte multe lucruri spuse rece și academic, profesorul nostru ne surprindea cu cîte o neașteptată jerbă de umor.

Aveam parcă impresia că, după o plimbare lungă prin aleile arhicorecte ale unui parc englezesc, vedeam într-un loc, tăindu-ne poteca, o salbă de maci dezertori !

Atît și nimic mai mult. Profesorul nostru de-abia zîmbea ; alteori rămînea, cu artă, complet serios... el, autorul atîtor calambururi, atîtor hazuri și invențiuni șugubețe, scuturate ani de-a rîndul din trusa lui Iodoform ¹ !

De-abia dacă puteai să crezi că... omul cel mai spiritual din țara românească (așa era, cu drept cuvînt, cotate dr. Ureche în vremea aceea) este acest dascăl cu ochelari, puțin chel, rece și pătrunzător la privire, precaut la vorbă și avar — cel puțin cu elevii lui — tocmai la marfa care îl făcuse celebru.

Au trecut anii, ca visele dinspre ziuă !... Cîteodată, la depărtări mari, mă întilneam cu dascălul meu de igienă și fostul codirector al revistei *Vieața*... (Canaanul ambițiilor mele de prin clasa a treia de liceu)... N-a știut niciodată că printre cei ce nu puteau decât să-și arate nasul, la poșta

¹ Pseudonimul literar al dr. Ureche.

redacției, am stat și eu la rînd... A bănuir puțin s-au n-a bănuir de loc cît de mult, cît de divers (și dincolo de ceea ce pot să rechem azi) au nălucit persoana, atitudinile și necazurile vieții sale particulare în fantezia elevului atent și palid, din fața catedrei... În sfîrșit, nu i-a trecut prin minte niciodată, cui dăduse, la *Corespondența* revistei *Vieața*, acest certificat, ușor de găsit în colecția anului 1893 sau 1894 :

„D-lui Dadu, Loco — Mai încercați. Evitați epitetetele de prisos.“

Adevărul literar și artistic, an. IX,
nr. 488, 13 aprilie 1930, p. 1.

Iubesc muzica așa precum orbul iubește lumina soarelui. Ce este soarele, cum este lumina lui, care e farmecul împărăției colorate, din picătura de rouă ca și din noianul luminilor astrale — acestea nă le știe orbul. La fel și eu. Muzica și matematica trec peste sufletul meu ca înfioratele cămăși ale nopții peste sufletul celui ce s-a născut orb.

Pentru ce această totală cecitate a mea față de muzică și de matematică ? Desigur pentru că am adus cu mine, pe lumea aceasta, o bună cecitate parțială, iar împrejurările nefavorabile școlare mi-au agravat-o. Sînt azi iremediabil analfabet în muzică. Și cît mi-e de dragă !

Am cunoscut, de mic copil, pe lăutarii țigani și muzica lor pătimașă. Era o anumită vreme, pe an, cînd un taraf de lăutari venea de la tirg, la noi la moșie, și cînta o zi și două nopți. Dar erau primăveri și veri întregi, nunți și cumetrii, sărbători și duminici, în care mă țineam grăpă de Vasile Lăutarul și de Posmac Cobzarul (ajutorul lui), rapsozii meleagurilor noastre... Veneam cu inima plină de hore, de elegii, de balade, și aș fi fost destul de receptiv pentru instrucțiunea mu-

zicală, dacă n-ar fi stat, între ea și mine, straniul meu maestru de muzică.

Era un om fără cusur. Își făcea datoria nu numai cu exactitate, dar chiar cu trageră de inimă. Era dornic de cultură și citea și învăța fără încetare. Urma cursurile lui Titu Maiorescu, era abonat la *Convorbiri literare*, și, dacă nu greșesc, se chinuia, spre bătrînețe, să învețe franțuzește, și italienește.

De felul lui era moldovean din județul Neamțu, poate chiar din comuna Podoleni, de unde își luase numele de Podoleanu. Nu era de loc slab cu duhul. Înfațișarea lui — discretă, ferită, chiar bănuitoare, ca a unui agent secret — ochii lui, infundați și împungători, vorba lui dificilă și penibil de cîntărită spuneau destul de limpede că maestrul meu de muzică e un suflet cercetător și zbuciumat.

Din nefericire, această dibuială, această nesiguranță, această trepidare a omului se revărsau peste lecțiile profesorului și le dădeau un caracter confuz și enigmatic, pe care nu pot să-l precizez mai de aproape.

M-ar dura inima să fiu rău înțeles de foștii și numeroșii elevi ai maestrului sau de unii dintre amicii lui încă în viață. Podoleanu era un nobil ostenitor pentru știința lui muzicală. Iubea școala, iubea meseria și ne iubea și pe noi elevii lui. Dar de ce nu se prindea mai nimic de capul nostru, din lecțiile lui ?

Ne împărțea în două, unii cu voce muzicală, alții fără voce muzicală, unii pentru „ansamblu“, alții pentru teorie. Eu am trecut de cîteva ori dintr-o categorie într-alta. Nu știam nici teorie, nu eram nici cîntăreț. Ce mi se pare azi destul de ciudat (groaznic de ignorant în muzică, precum am rămas) este că nu aveam nici cărți, din care să

învăţăm ceva, nici instrumente muzicale, de care să spînzurăm atenţiunea, dragostea, primele noastre firişoare clare, în această materie. Numai cei ce erau la „ansamblu“ aveau în dosnica lor cămăruţă de întrunire, un clavir fără coadă.

Bietul maestru ne întindea pe tablă destule fire telegrafice, cinci cîte cinci, agăţa în ele destule note, voia să ne deprindă cu un fel de „cele patru operaţii cu numere întregi...“ dar totul într-o atmosferă crepusculară şi glacială, care mă lăsa sterp şi aiurit. Nu înţelegeam nimic ! Un clavir, o ghtară, o vioară — aceste lucruri în veci dragi inimii mele ! — ar fi sfîşiat întunericul, ar fi încălzit priceperea, m-ar fi scos din imbecilitatea mea ! De fapt, singurii care înţelegeau scările, tonurile, semitonurile şi toţi lăstunii agăţaţi pe firele telegrafice de pe tablă, erau, cred eu, numai acei elevi cu profesori de muzică la domiciliul părintesc...

Maestrul Podoleanu a trecut prin depărtaţii mei ani de şcoală ca un semn de întrebare. Era oare destul de bun ca meseriaş ? Avea metodă, ori nu, în ce făcea cu noi ? Erau alţi colegi ai lui mai fericiţi ca el, în învăţătura muzicală ?... Poate că Podoleanu era cineva care îşi dădea seama, acum la sfîrşitul carierei, de lipsurile lui personale şi profesionale şi această constatare îl apăsa şi îl descumpănea.

Ucenicia mea în muzică s-a sfîrşit, cum era şi firesc, cu un dezastru. Poate că Podoleanu avea oarecare slăbiciune pentru mine şi nu voia să mă clasifice ca anti-muzical. Prin clasa a treia de liceu a avut chiar, în privinţa mea, o amăgire inexplicabilă. Ne învăţa un cîntec patriotic, răscolitor...

Sfînta zi de libertate, fraţi români, a răsărit.

Apăsarea, nedreptatea şi durerea au pierit...

Nu era prea greu și l-am încropit și eu. Când m-a ascultat și pe mine și i-am cîntat acest cîntec, Podoleanu a rămas visător... Mi-a pus nota zece și m-a lăudat, față de colegi, pentru... avîntul cu care cîntasem... Poetul păcălise pe muzicant !

Atunci și încă o dată, mai tîrziu, scumpul meu maestru era de părere că — mai știi ! — aș putea în viitor să mă apuc și de canto !...

Dar împrejurările l-au desmințit crîncen.

Se făceau pe vremea aceea (1896) niște mari întruniri corale, cu toți elevii liceelor din Capitală, firește cu elevii de la „ansamblu“.

Am venit și noi, elevii de la Sf. Sava și ne-am amestecat în mulțimea celorlalți cîntăreți. Întrunirea aceasta avea loc la liceul Lazăr, în curtea patrată interioară. Toți maeștrii de muzică despicau mulțimea noastră în sus și în jos și organizau cele patru tabere : soprani, altiști, tenori, bași...

Un maestru cam oacheș se apropie de mine ca să constate ce viers aveam... Nenorocire !... Eram o cioară între privighetori ! N-aveam glas !

M-a luat de mîneacă și m-a tras după el, scoțîndu-mă dintre coriști, pînă la zidul liceului — zidul infamiei ! — apoi, cu deget amenințător : Să nu te miști de aici !...

Am avut un succes uriaș ! Au rîs de mine toți coriștii liceelor întrunite !... Așa m-am despărțit de muzica școlară. Astfel de premiu i-am agonisit sărmanului meu maestru Podoleanu !

Dimineața, an. XXVI, 9 martie, 1930,
p. 1.

MAESTRUL DE CALIGRAFIE ȘI DESEN

Ora de caligrafie și desen — în sală specială, cu mese în loc de bănci, și cu modele de gips, pe polițe — era mai puțin constrângătoare și mai emancipată decât celelalte. Maestrul, oricât de serios ar fi voit să fie, nu putea să rămână împietrit, pe catedră, ci trebuia să coboare printre noi, să corecteze caietele, sau să retușeze desenele. Vă aduceți aminte ce deosebire esențială este între statul rigid pe catedră și amestecarea profesorului printre bănci... Ce curaj, ce siguranță și mai ales ce încredere bine întemeiată în copii, trebuie să ai, ca să cutezi, fără pagubă pentru disciplină, pogorîrea între școlari !...

Maestrul de desen trebuia să vie lângă noi, să stea pe scaunele noastre, să laude sau să cenzureze producțiile noastre. De obicei, cînd maestrul era ocupat cu caietul sau cu planșeta unui elev, noi ceilalți făceam grup împrejur, sau așteptam să ne vie rîndul sau — uneori cînd... uitasem să aducem cele necesare — potriveam lucrurile așa ca să rămînem, permanent, departe de maestru...

Eu unul aveam o caligrafie apreciată (oricît de mult s-ar mira astăzi culegătorul meu tipograf). Cit pentru desen, cu vremea ajunseseam să merit

elogii excepționale... De pildă, la sfârșitul clasei a șasea, nu mai știu prin ce împrejurări, profesorul meu de desen a arătat colegilor săi, în cancelaria liceului, un „peizaj“, făcut de mine, după model, și le-a spus :

— Iată un desen de colorist !

Acest profesor al meu se numea Petre Ionescu. Era un om de inimă, un caligraf suav, poate și un artist grafic mai complex. N-am văzut, însă, nici un desen și nici o pictură a lui (deși poate că or fi pe undeva). Cu acest om, după toate cîte vă spun, s-ar fi convenit să fiu de-a pururi în cele mai amabile raporturi școlare și mai tîrziu chiar să fim prieteni întru artă și frumusețe. Din nefericire, tocmai cu acest profesor am stricat prieteșugul prin clasa a patra, adică pe la începutul anului 1894.

Nu vă ascund că eram un elev enigmatic și cam incomod pentru bieții mei profesori. Uneori retras, silitor, disciplinat și blind, alteori turbulent, uitător de lecții, vinovat și pasionat cititor de cărți antididactice... Dacă aș fi fost elev extern, dezordinea și inconsecvențele mele ar fi fost puțin aparente și fără nici o repercusiune asupra internatului. Dar eram elev intern ! Trăiam într-un cerc de amici intimi, cititori de literatură și preocupați de chestiuni sociale, și zigzagurile mele și greșalele mele puteau să înrîurească asupra acestor fragede sensibilități.

Cînd am intrat în internatul liceului Sf. Sava, în anul 1890, director al internatului („provizor“ cum se zicea pe atunci) era un moșneguț alb-colelie, ceremonios și decorativ ca un vlădică. După el, a venit director Nicolae Codrescu, profesorul de geografie. A venit ca să plece degrabă și să facă

loc maestrului nostru de desen Petre Ionescu. Aşa s-a făcut că acest om, pe care l-aş fi mulţumit totdeauna cu caligrafia şi cu peisajele mele, a ajuns să fie grav nemulţumit de... obsesiunile mele socialiste !

Era pe vremea generoasei mişcări trezite şi patronate de Dobrogeanu-Gherea. Ziarul *Adevărul* ciştigase de curînd colaborarea cîtorva dăruîţi elevi ai maestrului, în frunte cu Tony Bacalbaşa. Tribuna din sala Sotir — cea mai oarbă şi mai afumată sală de întruniri din Bucureşti — radia entuziasm, visuri umanitare, concepţii fantastice şi adeseori frumoasă elocinţă. Suplimentul literar al *Adevărului*, ridica, în fiecare duminică, în cinstea marilor idealuri umanitare, cădelniţa devoţiunii şi a poeziei. Tradem, Pincio, Stavri, O. Carp, P. Bujor... ceva mai tîrziu Rion, Vraja¹, Şărcăleanu² şi încă pe atîţia alţii — erau interpreţii de talent ai noii generaţii, iubitoare de omenire şi de dreptate.

Recolta imediat următoare, tineretul din liceu, asculta, citea, repercuta, discuta în dormitor şi în orele sustrase studiului, încerca, pe caietele de note, poezii pesimiste sau generoase şi nuvele rurale. Febra aceasta bîntuia mai ales în liceu. La Universitate, începea o interesantă modificare. Aci oficia pontificele elocinţei academice, înţeleptul, ponderatul, chibzuitul elev al lui Schopenhauer, maestrul Maiorescu. Polemica Gherea-Maiorescu era faptul intelectual de mare însemnătate al epocii. Nici un cărturar adevărat sau aspirant la numele de cărturar nu era străin,

¹ Pseudonimul lui G. Ibrăileanu.

² Pseudonimul lui C. Stere.

în mica lume românească de atunci, de polemica acestor doi nobili adversari.

Studentii (mai ales cei de la litere și filozofie) erau vrăjiți de personalitatea și de elocința marelui dascăl. Elevii de liceu, auditorii clandestini din sala Sotir, aplaudau pe Gherea, statul lui major, criticile lui și verva diabolică a lui Anton Bacalbașa...

Unul sau doi dintre pedagogii noștri erau elevii lui Maiorescu. Amicii mei și cu mine ridicam cu gălăgie în slavă idealul lui Gherea, teoriile lui estetice și toate cîte ni se părea că am priceput din cărțile lui și din predicile de la Sotir.

Într-o zi discuția noastră a mers prea departe. În focul ei, am cocoloșit puțin autoritatea și persoana pedagogului filozof și, spre multa mea mirare, acest tînăr a prins la inimă, împotriva mea, un inexpugnabil dram de apă neagră. M-a denunțat directorului internatului că fac propagandă socialistă printre elevi și bietul meu maestru de caligrafie și desen — ignorant și superstițios în asemenea materie — m-a scos din aprecierea și simpatia lui de pînă aci și m-a aruncat pe mai-danul suspectilor.

De ce n-am fost dat afară din internat — nu știu nici azi. În acele zile, era ministru al Instrucțiunii un strălucit retor și avocat, fecior pornit dintre tîrgoveți, dar trecut între boieri și galvanizatorul domniilor conservatoare.¹ Nu-i plăceau socialiștii și-i prigonea. Dacă n-o fi fost zvon exagerat, se spunea că directorul internatului întrebuse, oficial, pe ministru, ce este de făcut...

¹ Tache Ionescu.

Ce o fi răspuns ministrul, nu știu. Am plecat din internat cînd am voit eu. Îmi vine să cred, însă, că ministrul (dacă i s-a atras atenția asupra mea) și-a adus aminte că și el, cu cîțiva ani mai nainte, la Paris, se oprise, uluit și fascinat, în fața tribunei lui Jean Jaurès.

Dimineața, an. XXVI, nr. 8560, 19 octombrie 1930, p. 1.

A auzit despre el toată lumea românească. Am fost elevul vestitului și pretutindeni sărbătoritului Gheorghe Moceanu. Ce om, ce suflet, ce tinerețe, la șaptezeci de ani !...

Era scund de stat, purta plete de poet, încă neatinse de promoroacă, și o mustață de mușchetar. Sprintenia lui făcea de ocară pe cel mai sprinten flăcău. Vorbea rar, apăsător, scandat și totdeauna ridicându-ne gândurile și sădind în noi doruri atletice. Venea din inima Ardealului și răspindea neconținut în juru-i sănătate și entuziasm. Venea din Ardeal... venise, adică, acum cincizeci de ani (în socoteala acelor zile) și era de multă vreme mândria agilității românești și în deosebi maestrul coregrafiei naționale.

Poate că nu era cel mai modern și cel mai metodic profesor de gimnastică. Poate că unii din elevii lui — acum dascăli și ei — știau mai bine ca bătrînul Moceanu să combine pedagogia cu gimnastica. Moceanu rămăsese la vechile metode și la un minimum de prestații gimnastice din partea elevilor. La note nu era de loc zgîrcit și se mulțumea cu cît puteai să faci. Dacă știai „flore-tarea“, la paralele, sau „balansul academic“, dacă

executai „roata“ la fus, ori măcar te urcai pe prăjină — erai asigurat la gimnastică, nu numai pe trimestrul în curs, dar pe anul întreg.

Era mai puțin îngăduitor cînd era vorba de bună purtare și de disciplină. Cînd observa că un elev este prea zburdălnic sau vorbăreț, maestrul punea mîna pe o funie împletită și pornea glonț spre... vecinul celui vinovat, așa încît cel în drept își primea reprimanda fără alarma prēmărgătoare. Dar Moceanu pedepsea ca un tată și ca un bunic... Nimeni nu lua în nume de rău aceste corecțiuni cu funia. Le cunoșteau mai toți care trecuseră prin mîinile lui și, uneori, bătrînul maestru ne vorbea de ele cu veselie, ca de un lucru trebuincios și primit de toată lumea. Într-o zi luase parte la o masă, dată în cinstea ministrului școalei din anii aceia, Take Ionescu, fost elev al liceului Sf. Sava și deci al lui Moceanu. Dascălul nostru ne spunea că ilustrul său elev a povestit cu haz, la masă, că avea și el intime amintiri despre funia împletită.

Dar Moceanu nu era numai un maestru oarecare de gimnastică, el era îndrumătorul (poate fondatorul, poate președintele) unei tovărășii profesionale, al cărui sediu era la „Tir“, pe cheiul Dimboviței. Moceanu avea și alți elevi decît noi, cei cu un ceas de gimnastică pe săptămînă. Toți maeștrii de gimnastică din București erau din școala lui. Afară de aceasta, dacă nu mă înșel, Moceanu înainte de dascălia lui fusese artist în tricou de mătase, lucrător la trapez și erou al arenei. Într-un circ străin, căzuse și își frînsese un picior. Poate că de atunci renunțase la înalta acrobație și se dedicase danțurilor naționale.

Aici era glorioasa specialitate a maestrului nostru. Moceanu era regele coreografiei românești ! Moceanu dansa, mai sprinten, mai ușor, mai aerian

ca un cazac de la Don !... Cînd am văzut, după cîteva decenii, pe celebrul Romanov, dansatorul ultimului țar, mi-am zis : „Stă bine, lingă Moceanu al nostru !“

În cîteva rînduri am mers, cu tot liceul, ca să privim (odată la Circ, altă dată la Ateneu)... danțurile românești, executate de Moceanu și de elevii lui, de mîna dreaptă... De ce să ne ascundem ?... Am fi poftit, în ceasurile acelea, să nu mai fim elevii liceului Sf. Sava, ci elevii academiei de la „Tir“ !

Iată cum, vecinic tînărul nostru maestru fermeca inimile noastre și precumpănea, în admirația liceului, pe ceilalți profesori ai științelor interioare. Evident, Moceanu bătea în celebritate pe cei mai vestiți dintre colegii săi de liceu... Cine fusese, cu școala lui de dans și de gimnastică, pînă în India ? Cine făcuse să fie admirate, în atîtea țări străine, danțurile, portul și culorile naționale ?... Care altul din profesorii noștri fusese în America și luase parte, cu mare cinste la nu știu ce congres, cu prilejul sau în preziua expoziției de la Chicago ?...

Moceanu știa englezește ! În marele congres de la Chicago salutase pe congresiști în limba engleză. Personalitatea lui, viguroasă, francă, spontană impresionase deosebit pe americani. Puteam să nu fim mîndri de maestrul nostru de gimnastică ? Puteam, oare, să mai ținem socoteala de unele amintiri prea vii, lăsate unora și altora, cînd îl scoteam din sărite, cu zburdălnicia noastră ?

Moceanu apare azi, în amintirea mea, din punct de vedere sufletesc, ca un fel de *beau fixe*, invariabil. Ceilalți profesori erau, după împrejurări, și triști, și veseli, și bine dispuși, și amăriți, și mai sănătoși, și mai bolnavi... Moceanu era fără schimbare sănătos, elastic, plin de voie bună !...

Optimismul lui și rezistența lui, la presiunile vieții, erau maxime. Consolid, citeodată, pe cei ce o duceau cam prost cu cartea și pierdeau câte un an, maestrul nostru ne mărturisea cu bonomie că el făcuse liceul, dincolo, în Ardeal, în patru-sprezece ani, adică rămăsese repetent în fiecare clasă... Îmi vine să cred că se lăuda, dar nu prea tare...

L-am văzut cea din urmă oară, pe scena Ate-neului, aruncându-și pletele spre dragonii de aur din cupolă, dansînd, ca la douăzeci de ani, lângă o elevă a lui celebră, pe atunci, Casilda Zazini... Și apoi au crescut valurile vremii, ale depărtării și ale despărțirii... Și, într-o zi, am auzit că frumosul bătrîn a trecut dincolo, pe plaiul frumuseții complete și definitive !

Nu l-am uitat și nu-l va uita nimeni, din cîți l-au cunoscut. Ani de-a rîndul, cînd treceam pe cheiul Dimboviței pe lângă sediul „Societății de tir și de gimnastică“, priveam la colțul clădirii, un cap de bronz, care rima foarte bine cu amintirile mele. Era capul lui Gheorghe Moceanu.

Cine l-ați luat de unde era ? Pentru ce l-ați luat ? Și cînd ni-l veți da înapoi ?

PROFESORI MORȚI PE FRONTUL ȘCOLAR

În scurgerea anilor de liceu, școala noastră a ridicat, de mai multe ori, la porțile ei, flamura cernită. Cțiva profesori, cunoscuți și dincolo de lumea școlară, au murit la postul de onoare. Am însoțit negrele cortegii, am ascultat cuvintele de jale și am simțit neliniștea și nevoia să-mi lă-muresc în scris mie însumi tristețea mea copilărească...

Chiar în primul an de școală a încetat din viață un bătrîn maestru de caligrafie și desen, maestrul Ștefănescu, pe care seria mea nu l-a apucat, dar pe care liceul nostru îl număra, de mulți ani, în colegiul profesoral. Mi-aduc aminte că pămînteștile rămășițe erau așezate în biserica Olteni și — mai important decît aceasta — că profesorul de istorie Ioan C. Georgian a salutat din amvonul bisericii pe cel ce pleca în ultima călătorie.

Au murit, apoi, la scurtă vreme, unul după altul, doi profesori din cursul superior : doctorul Boicescu, profesorul de igienă, și Constantin C. Dobrescu, profesorul de istorie, om politic și mi se pare chiar membru al Parlamentului.

Moartea doctorului Boicescu — un mare bine-făcător al copiilor bolnavi, — a cășunat multă du-

rere și multe lacrimi nevăzute. Liceul nostru a luat parte la înmormîntare, ca o rudă de rangul al doilea. Primii îndurerați erau însă micii clienți din spitalul de copii, părinții lor și toată lumea medicală și suferindă, care pierdeau în doctorul Boicescu o destoinicie terapeutică superioară și o inimă caldă și iubitoare.

Exodul lui C. C. Dobrescu a fost mai bogat în aparențe, dar mai sărăcăcios în adîncime. Un întreg partid politic petrecea cu întristare pe unul dintre luptătorii lui, dar doliul era mai mult convențional și toate discursurile și toate demonstrațiile însoțitoare erau cu tilc. C. C. Dobrescu murea ca glorios parlamentar opoziționist.

Un deces modest, după proporțiile lui văzute, dar cu adevărat dezastruos, după adevăr, a fost decesul profesorului de limbi clasice din cursul superior, Nicolae Barbu. N-a fost dascălul meu nici o zi și nu voi cuteza să spun despre el altceva decît unele zvonuri și locuri comune din legenda școlărească. Presupun că acest excepțional profesor al liceului Sf. Sava trebuie să aibă undeva — în vreun ziar păstrat la Academie, în vreo revistă, în vreo publicație ocazională — biografia și panegiricul meritat.

Era (zicea legenda) primul român care izbutise să obție, în Germania, doctoratul în filologia clasică. Vorbea latinește cu aceeași ușurință ca românește. La ziua numelui, elevii îl felicitau într-o cuvîntare alcătuită în limba lui Cicerone și dascălul răspundea, *stantepede*, fără nici o greutate în aceeași limbă. Era un pasionat iubitor al clasicismului și un apologet al lui Omer.

Împotriva școalei, care susținea inexistența trupească a divinului rapsod elin, Nicolae Barbu se ridica și se lupta cu toată puterea solidei lui eru-

diții. Spuneau elevii, transportați, că fierblntele apologet, după ce aducea toate argumentele și toate dovezile cele mai temeinice cum că Omer a existat în carne și oase, sfârșea cu o bizară și atingătoare pecetluire :

— Domnilor, pe lângă toate cîte v-am înfățișat pînă acum, vă dau cuvîntul meu de onoare că Omer a trăit într-adevăr !...

Această curioasă irumpție a sentimentelor savantului în cîmpul sever al argumentării imper-turbabile venea — se pare — dintr-o paupertate de mijloace exterioare, de care Nicolae Barbu era prea conștient. Vorbea greu, bolovănos, scotea cuvîntul cu întîrziere, cu eforturi dureroase, dar și cu o patimă suprem despăgubitoare...

La înmormîntarea acestui profesor cu vorbă șo-văielnică și tîrzie am auzit cel mai elocinte, cel mai zguduitor și mai măreț discurs funebru din toate cîte am auzit de atunci înapoi. Valoarea lui Nicolae Barbu o întrezăreau elevii, o întreveceau colegii, dar nu puteau s-o judece exact decît cunoscătorii specialiști. Un latinist, ca el, avea nevoie de competența egală a unui latinist...

Și acest latinist s-a ridicat în amvonul îmbrăcat în barizuri negre și a încununat cu flori clasice, stropite de lacrimi abondente, sicriul modestului dar marelui profesor. Era celebrul și genialul avocat Gheorghe Danielopol, decanul tuturor avocaților români, incomparabilul jurisconsult al vremii și podoaba facultății juridice din București.

Mă întilneam, întîia oară în viața mea, cu marea elocință. Neuitată și plină de consecințe întîlnire !... Din acea eră depărtată au răsărit pentru mine luceafărul elocinței sacre și convingerea că între multele ofrande pe care putem să i le aducem

lui Dumnezeu și bisericii lui este ofranda cuvîntului cucernic.

Cuvîntarea lui Gheorghe Danielopol îmi destăinua, cu evidența marilor iluminări proprii uriașelor talente, cine a fost Nicolae Barbu și cine este straniul omuleț din amvon, panegiristul celui adormit...

Ce vervă subjugătoare ! Ce înălțime de judecată și de orientare ! Ce durere nobilă și clocotitoare ! Extraordinarul orator plîngea cu rîuri de lacrimi, dar nu răsturna nici un cuvînt, nu înăbușa nici o silabă, ci pe toate le mina — convingătoare și infailibile — spre inimile noastre, robite de durere și de frumusețe !

A lăsat ori nu a lăsat Nicolae Barbu, vreo lucrare scrisă, mărturie (fie și relativă) a erudiției lui și a convingerilor lui științifice ? Poate că adevărații lui elevi ar ști s-o spună cu precizie. Mai tîrziu, cînd din această *Galerie a dascălilor mei*, va fi să crească un volum întreg, aș fi fericit să adaug într-o anexă, asupra lui Nicolae Barbu, acele informații neșovăielnice și acele amintiri vrednice de păstrat, din arhiva sufletească a celor ce l-au văzut pe catedră și l-au iubit.

CÎTIVA SUPLINITORI

Este, totdeauna, un mic eveniment școlar ivirea unui profesor suplinitor. Directorul liceului aduce în clasă pe un necunoscut (care însă are la subțioară catalogul clasei) și anunță și recomandă :

— Domnilor, colegul meu și profesorul dv., d. X, cerînd și obținînd un concediu, onoratul minister a binevoit să trimită ca suplinitor pe d. Z., căruia îi veți da aceeași ascultare și același respect ca însuși d-lui profesor titular.

Priveam cu toată luarea-aminte pe noul venit și căutam să-l descifrez sufletește. Alți colegi, cu alte daruri și cu alte preocupări, pîndeau strigarea catalogului... Mare prilej de petrecere este, pentru elevii neserioși, să audă pe profesorul suplinitor cum strigă și cum greșește unele nume, mai dificile, din catalog. S-au perindat în anii mei de școală, la liceul nostru, poate o duzină de suplinitori... unii au stat cu noi mai mult ; i-am reținut și i-am evocat. Alții au stat cîteva lecții... Au, fost umbre care se risipesc, uneori cu nume cu tot...

Nu am uitat, însă, pe cîțiva suplinitori, din cursul superior, figuri vrednice de longevitatea bunei amintiri. Iată, de pildă, pe suplinitorul de științele naturale, profesorul de mai tîrziu, Pandelescu, tipul

gospodarului didactic, devotat catedrei, serios de-a pururi, părintesc în taina inimii, dar plin de îndemnuri aspre, cu elevii doritori de glume și de zbeguri.

Iată apoi pe suplinitorul de latinește din clasa a cincea, d. Dianu, azi veteran în primele rînduri ale elitei didactice, odinioară, tînr de-abia revenit de la studiile făcute în străinătate. Traduceam cu d-sa *Bucolicele* și *Georgicele* lui Virgiliu. Amintirea pe care i-o păstrez acestui dascăl are ceva din farmecul miresmelor iubite în anii adolescenței. Era cel mai urban și mai... occidental dintre toți profesorii tineri. Ne vorbea ca unor oameni mari. Fiecare dintre noi era, la catalog și la lecție, *domnul*... Cutare. Inevitabilele, fatalele neplăceri, legate de studiul acestei complicate limbi latinești, erau tratate aproape în stilul diplomaților...

— Sînt dezolat că trebuie să constat insuficiența d-tale pregătire, la lecția de azi... Păcat de inteligența d-tale !...

Eram departe de-a ajunge vreodată, la latinește, să provoc compătimirea d-lui Dianu. Totuși, o dată, am căzut în ispită și am comis o gravă infracțiune școlară. Am voit, în ziua unei probe scrise, să ajut pe colegul Iorgu Juvara și i-am aruncat un cocoș de hîrtie. Profesorul a prins de veste și a pironit, cu ochii, pe podele — unde căzuse — pasărea ilicită... Nimeni nu s-a atins de ea. Dar dascălul a fost magnanim ! Nici o observație !... Lasă pe infractorul descoperit — să fie pedepsit de propria-i conștiință... Traduceam, în clasa cincea, pe divinul Vergiliu. Poate că vechea, clasica tradiție, cere, pe catedră, cînd traduci pe poeții latini, un dascăl ca al lui Eminescu : „*uscățiv așa cum este, gîrbovit și de nimic*“...

Cu profesorul nostru era o fericită derogare de la datina clasicității. Pedagogia poate că adăpostește undeva vreun paragraf, unde să noteze și să pună în discuțiune ce însemnătate are în școală frumusețea fizică a profesorului.

Dascălul meu acum treizeci și cinci de ani avea norocul să ne evoce frumoasa lume greco-romană cu un cap care n-o contrazicea de loc.

Cel din urmă suplinitor ne-a venit în clasa a șaptea și poate că a fost cel mai tânăr dintre toți... D. Grigore Tăușanu avea mai mult înfățișarea unui coleg, decît a unui magistru ! Și cu toate acestea a putut să adune în amintirea și în inima mea — în galeria dascălilor mei — lumina și importanța unui cadru de onoare.

D. Grigore Tăușanu era profesorul nostru de filozofie, adică — precum era programul prin 1897 — de *Morală*, de *Economie politică* și de alte studii, afluate filozofiei și sociologiei... Aceste materii, cu granițe imprecise și extensibile, erau, pe cît de grele pentru colegii buchiniști, pe atît de bine venite pentru elevii emancipați, dedați lecturilor generale și în curent cu ideile timpului.

În tinărul nostru dascăl am simțit — cîtiva dintre noi — un interesant eclectic și un pasionat amic al cărților. Am căutat să-i dăm încredere în noi și prilej de variate conferințe. Îl ascultam mai mult decît cu interes, îl ascultam cu lăcomie. Dar se cuvenea să-i dovedim că are cui vorbi.

Într-o zi, la Economia politică, profesorul ne enumeră concepțiile economice, tratate sau preconizate de specialiști și, neapărat, pomenește și de concepția marxistă. Cînd ne întîlnim, la lecția următoare, d. Tăușanu întreabă cine dintre noi vrea să reconstituie ideile expuse alaltăieri... Stimulat de lecția profesorului, căutasem un mic tratat fran-

cez — probabil o broșură de propagandă, de pe atunci — și rotunjisem cam tot ce se poate spune asupra socialismului într-un sfert de oră. M-am ridicat din bancă și cu oarecare vibratoare stângăcie am rezumat pe dascăl și apoi l-am depășit.

Impresiunea făcută asupra profesorului meu și exprimarea ei — mi-aduc aminte de toate ca și cum s-ar fi petrecut ieri — stau și azi pentru mine în coloana marilor evenimente sufletești.

Așa m-am întâlnit, decisiv, întâia oară, cu acela care era să-mi fie un amic inalienabil, în lungi decenii și, în același timp, confratele mai mare, ziaristul elegant, cronicarul ineputabil, divers și ager — de toți cunoscutul Petronius.

Succesul meu cu lecția asupra socialismului a fost pentru mine, față cu dascălul meu, ca o asigurare împotriva accidentelor de muncă și a incendiului.

O compoziție la Morală, asupra subiectului : „*avem ori nu dreptul să ne ridicăm viața ?*” scrisă destul de antișcolar și de cutezător, nu l-a zdruncinat pe bunul meu profesor din convingerile lui în privința mea, bine și definitiv făcute. O ispravă literară juvenilă (prefața mea la romanul *Poet-Poetă*) iarăși nu l-a tulburat, ci i-a inspirat ideea unei serioase, imparțiale și edificatoare conferințe de clasă.

Și mai știu eu ?... Seria, pe de o parte, a generozităților scumpului meu Petronius, pe de alta : a delictelor mele, poate să fie lungă.

Dar ce legătură, între cer și pământ, poate să fie mai trainică și mai înduioșătoare, dacă nu aceea în care intră îngăduința și iertarea !

Nu eram prea nerăbdător să mă văd înscris student la Universitate și să cunosc alte chipuri dascălești, după cele din liceu. Auzisem de repetate ori această erezie, care câteodată poate să fie și dogmă ortodoxă : în liceu avem profesori care lasă în urmă pe unii de la Universitate...

Totuși, în toamna anului 1898, la braț cu doi prieteni, care de atunci încolo au ajuns celebri în lumea literară, am urcat scările luminatei instituții din fața celor trei statui și m-am înscris : student la litere și filozofie.

Anul școlar, voi să zic universitar 1898-1899, a fost, în viața mea sufletească, un an de mari revizuiți și de neașteptate noi orientări. Am urmat puține cursuri și mi se pare că în afară de îndatoririle regulamentare... Erau, pe vremea aceea, ascultați de mult popor studentesc Titu Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași. Cel dintâi era model de exactitate și sclav nu știu cărei patimi personale ca un artist boem.

Țin minte că am urmărit, lecție cu lecție, pe Titu Maiorescu și — când s-a putut, cum s-a putut — și pe C. Dimitrescu-Iași.

Acesta din urmă, pe lângă cursul de Istoria filozofiei antice ținea și un curs de Sociologie. Directorul unei reviste literare de pe atunci îmi ceruse să rezumez, pentru dependențele revistei, lecțiile inaugurale ale celor doi maestri. Nu știu dacă Titu Maiorescu a citit ce am înțeles și cum am înțeles eu lecția sa de deschidere asupra *Filozofiei engleze contemporane*. Colegul său a fost mai simțitor. S-a interesat cine este recenzentul lecției de deschidere și l-a rugat pe directorul revistei să-mi comunice că dorește să-l urmăresc și să-i notez toate lecțiile pe care le va face la cursul de Sociologie.

Era un început măgulitor. Mai toți „băieții buni” încep așa. Ce poate să-și dorească un student, de-abia intrat în Universitate, decât luarea-aminte a unui mare dascăl și perspectiva unui mic secretariat pe lângă el?... Din nefericire, aceste începuturi, bine folosite, sînguincios cultivate de mai toți studenții serioși, pentru mine unul însemnau o corvadă greu suportată. Anevoie, cu neplăcere, cu inima răzvrătită, am pîndit neregulatele lecții ale lui C. Dimitrescu-Iași.

De ce? Fiindcă gîndeam cu totul altfel decât profesorul meu! Mai întîi, mi se părea că sistemul sociologic al dascălului (cine își aduce aminte de el?... este prea factice și inconsistent. Al doilea, C. Dimitrescu-Iași era francamente un ateu, și contactul spiritual cu acest om mi se părea, în acele zile, o reală durere. Nici Titu Maiorescu nu era un mare devot. Într-o împrejurare solemnă și poate ușor constrîngătoare pentru el, Titu Maiorescu a declarat: „Sînt liber cugetător!” Dar elegantul elev al lui Schopenhauer, din depărtarea de unde îl priveam eu, știa să apară meditativ, nuanțat, uneori dramatic ca Hamlet, plin de păreri de rău și preotul unui sanctuar în care, spre dezolarea

profesorului, Dumnezeu nu voia să se mai complacă...

C. Dimitrescu-Iași era, fără nici un menajament, un ateu ireductibil, jovial, trivial, devotat materiei, pe față și cu brutalitate. Elevii săi, trecînd seara tîrziu pe sub ferestrele unei case celebre, vecine cu Universitatea, puteau să constate personal că filozoful materialist își cinstește doctrina cu o copioasă consecutivitate.

Altfel era Titu Maiorescu !... Odată, într-una din lecțiile lui asupra lui John Stuart Mill, ne-a făcut această memorabilă declarație :

— Am fost credincios și practicant pînă la vîrsta de patrusprezece ani. Spre părerea mea de rău, de aci înainte am pierdut credința... Dar și azi o cinstesc, cînd o văd la alții... Mai mult, fericesc pe acela care o are și o păstrează, biruitoare, în tumultul întrebărilor și problemelor ridicate de filozofie.

Această impresionantă mărturisire era făcută înaintea unei săli arhipline. Cîteva sute de studenți și de studente au auzit-o. Dar îmi vine să cred că eu singur am prins-o și am reținut-o, pentru toți ceilalți.

Altă dată, marele dascăl, vorbind despre viața engleză și despre religiozitatea anglo-saxonă, ne spunea :

— A merge la biserică, în Anglia, nu numai că este obicei universal, dar pentru oamenii din clasa înaltă este chiar o eleganță... Din păcate, la noi, este cu totul altfel. Dv. dacă într-o duminică rugați de cineva din familie, l-ați însoți pînă la biserică și după aceea v-ați întîlni cu un prieten indiscret, v-ați jena să spuneți de unde veniți...

Cei ce au cunoscut de aproape pe Titu Maiorescu vor citi fără mirare că bătrînul filozof a contribuit și el la imbarcarea mea pentru continentul

teologal. Nu l-am întâlnit la examene, fiindcă am lăsat anul meu de litere și de filozofie să se stingă într-o prematură și nețarmurită vacanță. După Paște, n-am mai apărut decît o singură dată, la locul meu, în bancă...

Lecțiile de sociologie ale lui C. Dimitrescu-Iași le-am comprimat într-un lung articol — retoric, artificial, neconvins — și le-am predat directorului revistei *Literatură și artă română*.

Profesorul de sociologie le-a revăzut, le-a cîrpit cu cîteva benzi de hîrtie și probabil, dezamăgit și plictisit, le-a trimis înapoi revistei, spre publicare. Au apărut.

În toamna anului 1899 m-am înscris la Facultatea de teologie. C. Dimitrescu-Iași s-a uitat după mine cu un ochi pe jumătate închis și bănuitor. Simpatia de la început s-a convertit cu vremea în indispoziție și în rea voință.

Am venit iar față în față cu ciudatul pedagog, după cîteva ani, la lecțiile de practică pedagogică. Trebuia să trec prin sudorile unui colocviu. Era pe vremea marilor reforme didactice, menite să scoată din medievalism școala românească. Nu mai știu ce s-o fi întîmplat de atunci încoace.

Colocviul a trecut cum a trecut. Dar niciodată nu m-am dus la direcțiunea liceului pedagogic să văd, în scripte, cum m-a clasificat profesorul pedagog. M-am mulțumit să nu știu nici azi dacă amabilul ateu m-a socotit sau nu capabil să învăț, pe viitorii mei școlari, dogmele religiei creștine.

MOARA LUI CĂLIFAR

Una din virtuțile fruntașe ale scriitorului debutant cred că trebuie să fie — ca și la alte indeletniciri — virtutea răbdării. Multe împrejurări imbietoare și multe ispite te îndeamnă să lași în voie friul Pegasului. Măgulirile prietenilor, ambiția de a te măsura cu colegii, poate nevoia de a pune un preț pe capul fantaziilor tale te zoresc să scrii și să-ți sporești aparițiile, în reviste și în ziare.

Fii răbdător ! Închide călimările și lasă pana să doarmă. Și dacă neastîmpărul tău intim este prea mare, scrie pentru... păsările cerului, pentru trandafirii aurorii, sau pentru ochii cuiva, care va păstra cu sfințenie paginile tale și nu le va da în vileag. E bine să-ți pui piedici ție însuși și să fii răuvoitor și avar cu publicitatea ta. Mai tirziu îți vei fi recunoscător.

Știu prea bine că ne stă în cale — mai tuturor celor ce cultivăm poezia, în mansarde și sub teii de la Șosea — sfinxul nevoilor elementare ! Ce vom minca și cu ce ne vom îmbrăca ?

Pauvreté, pauvreté, c'est toi, la courtisane...¹

¹ Sărăcie, săracie, tu ești curtezana... (fr.).

Nu este decît o singură mintuire. Tu cel bîntuit de miragiile slavei, pe care vei avea-o într-o zi, isprăvește cartea ! Este o greșală grea și fără de ispașă să năpustești școala, sub cuvînt că vrei să te apuci de literatură, și să nu mai treci pragul gradelor academice. În cazul cel mai trist, cînd ar trebui să întrerupi învățătura, din crîncenă sărăcie, apucă-te de o muncă practică, dar întîrziează cu secerișul holdelor tale, fiindcă sînt încă necoapte.

Da !... Sfatul e bun, dar în mil de cazuri ni-meni nu l-a urmat. Și poate că și cei ce au dovedit această întîrziere fericită n-au făcut-o din prea multă înțelepciune, ci dintr-o potrivire de împrejurări străine de înțelepciune...

Și cred că așa a fost și cu mine. În anul 1898, un coleg de aspirații literare — mort de vreo patru decenii — dădea de veste, într-o revistă cu nume pierdut, că pe cerul literaturii românești s-au ivit (dintr-o dată !) cinci luceferi : Mihail Sadoveanu, N. D. Cocea (Nelly, pe atunci), Iuliu Dragomirescū, subsemnatul și încă un luceafăr, stins în fericită tinerețe.

Dintre toți aceștia, eu am dezmințit pe observatorul astronomic și am intrat într-o eclipsă de doisprezece ani... Lupta cu mine însumi a fost destul de grea. Mihail Sadoveanu creștea vultu-rește. N. D. Cocea umplea ziarele cu revolta sa socială, tălmăcită într-o proză luminoasă și euri-tmică. Iuliu Dragomirescu primea binecuvîntările marelui Hasdeu și scria o poezie cutezătoare și ermetică.

Pasiunea mea cea nouă — studiul teologiei — avea intermitențe... Limba ebraică și misticismul sfinților părinți nu mă puteau despărți cu totul de vraja și de nostalgia pădurii din copilărie.

M-am născut în județul cu nume de pădure... Acolo unde pîrîul Tecuci se varsă în rîul Vedea, cerii și frasinii cresc și azi, înalți de nu le mai vezi coamele... Pădurea aceasta — uriașă, acum o sută de ani — a lăsat, peste leagănul meu, horbota ei de umbre și de soare... Departe, pe albia Vezii, acolo unde pădurea se rărea și podul județean călărea — vremelnice și cu primejdii — năvala de primăvară a apelor Vezii, acolo am văzut și am admirat copilărește : moara lui Călifar.

Pădurea în care se rătăcește Stoicea este pădurea primelor mele amintiri. Moara, unde vrăjitorul Călifar așteaptă pe cutezători, este moara lui Dimitrie Zottu, cu pseudonimul pe care i l-am dat mai tîrziu : Calfaiani, din *La răsîntie de veacuri*. Iar toată povestea din nuvelă este o poveste balcanică, povestită de tata, în creștetul celor cinci sau șase ani ai primului său născut.

Am scris nuvela *Moara lui Călifar* după anul 1900. Nu m-am gîndit s-o divulg și n-am divulgat-o decît tîrziu.

Cred că *Moara lui Călifar*, ca și alte cîteva din nuvelele mele (auzite în miezul lor din gura tatei) trebuie să mai existe pe undeva, în folclorul vecinilor noștri de la mîiazăzi.

Trecusem pragul revistei *Literatură și artă română* în toamna anului 1898. Directorul revistei, criticul și diplomatul Nicolae Petrașcu, mă primise, pe mine și pe amicii mei : Cocea, Demetrius și Iuliu Dragomirescu, cu ceremonioasă amabilitate.

Cel care avusese norocul să-i placă mai mult fusese Iuliu Dragomirescu. Dar nu ne respinsese nici pe noi ceilalți.

În revista *Literatură și artă română* a apărut, întâia oară, întâia mea nuvelă : *Moara lui Călifar*.

Mi-este deosebit de drag să-mi aduc aminte că primul cititor pe care l-am cucerit, pînă la entuziasm, a fost marele nostru cîntăreț, Dimitrie Popovici-Beyreuth. Venind într-o zi în casa prietenului și fostului său conșcolar Nicolae Petrașcu, a găsit în valiza corecturilor proaspăt sosite de la tipografie și nuvela mea.

A fost curios să vadă cum începe... Și a citit-o întreagă... Și pentru că graba apariției revistei nu era prea mare, Popovici-Beyreuth a luat corectura și manuscrisul nuvelei, pentru a doua lectură, la el acasă...

Popovici-Beyreuth a fost unul dintre foarte puținii frați mai mari, de la noi, căre a avut inimă și luare-aminte pentru sărmanul Prislea.

Drapelul, an. II, nr. 171, 18 iulie
1945, p. 1.

CUVINTE PENTRU PRIETENI

6 mai 1934, București

Scumpii și tinerii mei prieteni, aflu din gura voastră că s-au împlinit treizeci de ani de când marii mei tovarăși Arghezi și Demetrius au editat, în București, revista *Linia dreaptă*.

Aveți dreptate !... Sînt tocmai 30 de ani !... Și ca totdeauna, în fața acestei taine a timpului care trece, iată nedumerire, iată mirare... Treizeci de ani... Pare că nu-ți vine să crezi !

În anul 1904 eram la Cernăuți, licențiat în teologie, dar rîvnitor să iau doctoratul, ceea ce am realizat după cinci ani (de studii întrerupte de sărăcie cronică și greutăți familiale...)

Arghezi nu plecase din București. A plecat în străinătate de-abia în anul următor, 1905. Cocea era încă la Paris (dacă nu cumva revenise și era judecător la Panciu).

Am publicat în *Linia dreaptă* numai cea dintîi scrisoare din seria *Scrisori către Simforoza* ! Aș fi mers mai departe, dar revista n-a putut să se mențină. Cine era să se emoționeze de apariția revistei unor tineri sălbatic de independenți și iconoclaști fără ambiguitate !

Nu mai știu nici azi dacă revista era deopotrivă a lui Demetrius și a lui Arghezi, dar (așa mi-aduc aminte dintr-o scrisoare a celui din urmă) Arghezi era cel ce asuda mai mult lingă mașina tipografică.

Nu mai am nici un număr din *Linia dreaptă*. Poate mai are Demetrius.

Apariția acestei reviste (cu lecția efemerei ei vieți) i-a servit și lui Demetrius și mie. Nu ne-am mai încumetat să ne gândim la alte reviste personale.

Pe Arghezi, dimpotrivă, experiența l-a îndirjit. După vreo zece ani, așadar în 1914 (sau 1915), Arghezi a scos revista *Cronica*. Și ca bună tradiție și ca prinos indestructibilei noastre prietenii, Arghezi m-a proclamat, pe frontispiciu, co-director.

Revista *Cronica* a avut o existență dramatică și istorică, de care se vor ocupa nepoții și stră-nepoții, când patimile și cenușa noastră vor fi stinse deplin.

După alți 15 ani (1928 și mai departe), Arghezi se ridică, impetuos ca în 1904, și scoate altă revistă : nepoata *Liniei drepte* și sora mezină a *Cronicei* : *Bilete de papagal*.

Știți și voi povestea, căci erați probabil în liceu și ați urmărit pe Arghezi în extraordinarele lui zvîrcoliri, ca să păstreze lumii cititoare românești cea mai originală revistă din câte au apărut la noi.

Filistinii l-au legat pe Samson a treia oară ! Arghezi a împăiat „Papagalul“ și biletele le-a risipit în vînt...

Adică vechea, statornica poveste, spusă cam
aşa, de multă vreme (e vorba de hîrtia tipărită) :

Puis on le brûle, il vole dans les airs...

Il est fumée, aussi bien que la gloire...

De nos travaux voilà quelle est l'histoire.¹

Viața literară, an. VIII, nr. 158,
15 mai 1934, p. 1.

.

¹ Apoi e ars, zboară în aer...

E fum, la fel ca și gloria...

Iată care e povestea strădaniilor noastre (fr.).

AMINTIRI DE CRĂCIUN

Eram în Cernăuți. Stăteam singur într-o odaie cu lumina spre mieznoapte și citeam câte 10—12 ore zilnic, în vederea unui examen riguros (*eine strenge Prüfung*) pe care trebuia să-l dau la Universitatea de acolo. Eram trist și zilele erau triste. Nouri topiți într-o fumărie generală învăluiau colinele orașului și văile de pîmprejur. Turnurile catedralelor piereau în neguri și orologiile lor parcă băteau semnale de corăbii rătăcite. Se apropia Crăciunul și cîți eram din alte părți ne aduceam aminte, cu inima grea, de cei de-acasă. Ne găseam — la facultatea de teologie — studenți de mai multe categorii și neamuri: ordinari și extraordinari, români din Bucovina, din regat, din Ardeal și din Banat, bulgari și sirbi din țările independente și de sub sceptrele străine. Dar, după cum în unele din aceste zile învăluite străbătea cîte-o trîmbă luminoasă rechemînd la o viață palidă și fugară suburbiile de pe văi, Prutul încovoiat, orașelul Sadagura... tot așa și în cugetele noastre ale celor străini cădea cîte-o rază de bucurie — și una cădea acum în ziua de Crăciun.

Am stat în Cernăuți cîteva ierni. Cunosc într-o măsură oarecare oamenii și viața de acolo și cunosc și mai bine pe cîteva profesori de la Facultatea de teologie. Au fost profesorii mei și mi-i amintesc cu o plăcere senină și cu totul dezinteresată. Poate că depărtarea, poate că însușirea mea de oaspete din România, poate că despărțirea drumurilor noastre de atunci înapoi au adus și aduc ceva din duioșia și frumosul amintirilor mele. Totuși, sînt foarte sigur că acești profesori sînt printre oamenii cei mai înțelepți și cei mai vrednici de stimă din cîți cunosc. Nu e prea mult de-atunci. Afară de unul, toți ceilalți sînt încă în viață și mărturisesc că modestia, cumpătarea și discrețiunea academică pe care le-am admirat în vorbele și în conduita lor m-ar îndemna puternic să las deoparte aceste aprecieri cu aer de omagiu... Dar adevărul are drepturile lui ! Amintirile ce vreau să scriu sînt — fără voia mea — tocmai un pios omagiu, iar cel care le scrie își iubește libertatea sufletească cu o iubire încercată în multe sacrificii.

Și cu toate acestea, nu fără ezitare voi vorbi de profesorul meu de istoria bisericească, în casa căruia am făcut Crăciunul, în anul 1904 ! Era lucru știut și stabilit de ani de zile că, în ziua de Crăciun, toți studenții facultății de teologie, cu altă patrie decît Bucovina, erau chemați și ospătați în casa acestui profesor. Măsurile pe care le lua dl. profesor în vederea ospățului și grija cu care își aduna elevii erau vrednice de admirare. Cu cîteva zile mai înainte, făcea lista cea mai exactă a conmesenilor. Pe fiecare student îl invita personal, printr-o invitație scrisă — în limba română, dacă cetățeanul academic era român, în limba germană dacă el era bulgar ori sîrb. În

ziua de nașterea Domnului, după liturghia solemnă, săvârșită în catedrala mitropolitană de I.P.S. Mitropolit, dl. profesor mai întreba, pe ici pe colo dacă invitățile d-sale au fost primite. La ora 1 p.m. studenții intrau, grupuri-grupuri, în casa ospitalieră și cunoscută din strada Francisc. Dl. profesor îl primea la intrare și pe fiecare dintre ei îi săruta cu sărutarea dragostei creștine. Era o notă de înaltă gingășie ! era o îndeplinire atingătoare și de puțini înțeleasă a celor omise de fariseul Simon, când primește în casa lui pe Domnul : „*Am intrat în casa ta... Sărutare nu mi-ai dat...*“ (Luca VII, 44—45). Într-o cameră, care da în salonul transformat acum în largă sală de mâncare, stăteau, pe mese mici, tot felul de gustări și de aperitive. Tot acolo era așezată la iveală o înfățișare grafică a mesei celei mari, cu locul hotărît fiecărui conmesean și cu lămuriri scrise românește și nemțește. Așezarea mosafirilor, unii lângă alții, nu era lucru întâmplător, ci foarte chibzuit. Când îți ocupai locul și vedeai pe cine ai vecini, aveai impresia unei clasificări dacă nu școlare cel puțin psihologice. După ce fiecare își găsisse tacimul, căci numele fiecăruia era scris pe un bilet înfipt în câte-un buchet de flori, dl. profesor, alături de soția d-sale, saluta pe oaspeți colectiv, le ura — lor și scumpelor ființe depărtate la care se gândea fiecare în această zi mare — toate cele bune pentru trup și pentru suflet, și poftea pe oaspeți să încerce, aici în casa dascălului lor, să găsească voia bună, căldura sufletească și iluziunea căminului iubit. Dl. profesor își spunea salutarea întâi în limba română și a doua oară în limba germană, repetând riguros ideile din prima versiune. Tot așa făcea și la acele cursuri pe care le ținea, în ace-

eași oră în două limbi. Și masa începea cu voie bună, cu veselie și cu o poftă de studenți teologi, care n-au mâncat de asară, fiindcă azi-de-dimineață au luat anaforă.

Am avut cîntea să cunosc deaproape pe acest profesor și în casa lui am intrat de multe ori. Numele lui e cunoscut și venerat în toată lumea românească bisericească, ba și mai departe, în mare parte din lumea bisericească ortodoxă orientală. Înțelepciunea, bunătatea și cultura acestui patriarh al științei teologice ortodoxe de astăzi nu sînt întrecute, în sufletu-i, decît de modestia nețarmuită pe care o are. Și scriind acestea mă simt vinovat și-mi pare rău! Neuitatul meu profesor de istoria bisericească se va simți jignit de indiscrețiunea sentimentelor mele! Dar în fiecare an, de zece ani încoace, în apropierea sărbătorii nașterii Domnului, simt în suflet ceva suav, care se înalță în mine — spre trecutul petrecut în Cernăuți și îndeosebi în casa acestui om — ca roua de pe flori și ca parfumul florilor. Și dacă, în privința lui Eusebiu Popovici, admirația și recunoștința mea vin în cumpănă cu teama ce am să nu-l jignesc, spunîndu-le aici, în privința aceleia care a fost Elena Eusebiu Popovici, sînt liber de această șovăire. Excelenta doamnă nu mai e în lumea noastră pămîntească și condițională.

Își aduc aminte cu pietate de această venerabilă matroană toți aceia care și-au făcut în Cernăuți studiile teologice, își aduc aminte de ea, îndeosebi românii din regat și din Ardeal, și ne aducem aminte, veșnic recunoscători, soția mea și eu. A fost tovarășă devotată, energică, eroică,

într-o căsnicie de peste patruzeci de ani. A crescut numeroși copii și a răbdat, alături cu soțul ei, încercările dreptului Iov. Era o gospodină admirabilă, un suflet plin de filantropie, o mină mîngîitoare și milostivă. Dincolo unde a chemat-o Domnul, urmeze-o, ca o muzică alinătoare, ca o mireasmă plăcută cerului, murmurul amintirii și al binecuvîntării !

Elena Eusebiu Popovici, în ziua de Crăciun, era mama noastră adoptivă, a tuturor cîți eram departe de mama adevărată. Alături cu soțul ei, stă și rămîne în sufletele noastre, pînă la cel din urmă Crăciun ce ne va fi dat să apucăm, iconă neuitată !

În timpul mesei, care ținea pînă seara, veneau multe telegrame de călduroasă amintire de la cei ce, înaintea noastră, fuseseră elevii și comesezii de Crăciun ai generosului dascăl. Erau mulți aceia care, de ziua aceasta, cu gîndul, cu inima, reveneau spre Cernăuți, reveneau spre anii lor de studiu. Și sînt sigur că și anul acesta și cît vor mai trăi : inimile lor vor saluta cu duioșie pe nobilii lor amfitrioni din Cernăuți.

Am cutezat să scriu acestea !... Mă simțeam dator să le scriu. Sînt atît de puține ceasurile vieții noastre de care ne puteam aduce aminte cu intactă plăcere, cu sfîntă emoțiune !... Afară de aceasta, de la o vreme încoace, am deprins obiceiul trist și prejudiciabil să nu mai gîndesc pentru mine singur. În sfîrșit... mi se pare că dintre toți aceia cu care împărtășesc amintirile acestea de Crăciun, eu sînt cel mai răzlețit. Pentru respectabila familie teologală, eu mă aflu astăzi cam în țara aceea depărtată în care ajunsese fiul ri-

sipitor... În depărtarea aceasta, fiul risipitor, chiar cînd nu se va mai întoarce acasă niciodată, păstrează în inimă-i — profesorilor săi de la Cernăuți și lui Eusebiu Popovici în primul loc — de-a pururi fragezi trandafirii boschetelor lui Academicus !

Flacăra, an. III. nr. 10, 21 decembrie
1913, p. 86.

27 mai 1908. Au fost ieri trei săptămîni de cînd am trecut, cu deplin succes, întîiul doctorat teologic. Am stat la Cernăuți de la 5 martie pînă în ajunul lui 10 mai. Locuiam în Maria-Theresia-gasse nr. 18, în niște case zidite de curînd, cu multe apartamente, și nu toate închiriate. Am locuit succesiv în două camere, în două din apartamentele încă neocupate și am avut parte de o liniște sihăstrească.

Am dus în aceste vreo 65 de zile o viață laborioasă și rară. Citeam în fiecare zi între 8 și 12 ore. N-aveam alte drumuri decît pînă la masă și înapoi. Duminicile, sărbătorile, Paștile... aproape nici nu le-am prins de veste. M-am ales cu primul doctorat, cu un rînd de haine, cu un pardisiu și cu nostalgia acestor două luni de zile, trăite numai cu mintea și cu duhul...

M-am apropiat de sorocul examenului —luni 5(18) mai — cravașînd caietele, textele și orele de somn. O noapte am jertfit-o în întregime, altele cîteva le-am redus la cîteva ceasuri. Pe la trei și jumătate, noaptea, întunericul se subția pe nesimțite în albastru profund și silueta bisericii armeană catolice apărea din nou în geamu-

rile mele. În cea din urmă zi, de la 1 noaptea pînă la 5 după amiază, am aruncat, cu lopata, amintirii : Istorie bisericească, psalmi ebraici și introducere în ambele *Testamente*. Capul imi lua foc. Sîngele țîșnea în sus să-mi spargă creștetul ! Și toate acestea pentru o vitejie de două ore ! Căci tot acest noian de cunoștințe, din care vei fi examinat, ține cît un viscol într-o zi de mai. Tot acest examen cu lunga-i pregătire, seamănă cu pregătirea unei bombe, atîta și atîta trudă, pentru ca, la cutare ceas, minută și secundă, bomba să explodeze. Un examen strălucit e o bombă care a făcut explozie întocmai după cum ai vrut și-ai calculat.

Totuși, nimic fără Dumnezeu și ajutorul lui ! Știam cît știam, dar ajutorul Domnului a fost mare. Au fost uncele cestiuni pe care le-am răs-picat o zi sau două mai nainte, alegîndu-le din potopul celorlalte, printr-un fel de presimțire minunată. Pe lîngă aceasta, profesorii examinatori și asistenți au fost neuitat de delicați și binevoitori. M-am bucurat de succesul meu pare-că nu atît pentru mine cît pentru ei. Examenul a ținut de la 6 $\frac{1}{2}$ seara, pînă la 9 fără ceva. Am început cu dl. Vasile Tarnavski, am continuat cu dl. Vasile Gheorghiu și am isprăvit cu dl. Eusebiu Popovici.

— Și după ce am auzit rezultatul — *ausgezeichnet, mit Stimmeneinhelligkeit* ¹ — am ieșit din palatul Universității, la braț cu singurul prieten care (și el în preziua întîiului examen) ascultase la ușa, cu Avram Imbroane, român din Banat. Am telegrafiat nevastei mult așteptata veste, m-am despărțit de prieteni și am pornit, pe Her-

¹ Excelent, cu unanimitate (germ.).

rengasse, spre fostele mele proprietărese. De obicei, la 7 seara, eram toți la masă. Acum erau 9 ore... Stele străpungeau tăria deasupra cupolelor catedralei metropolitane. Am izbutit! Slavă ție, Stăpîne! Dar bucuria mea e cuminte și domoală. Mai mult decît ea, mă răcorește faptul că durerea de cap m-a mai slăbit.

Eram așteptat cu destulă încordare. Am comunicat gazdelor mele — două femei de toată isprava — rezultatul examenului și le-am pricinuit multă bucurie. S-a întimplat că ziua în care se isprăvea locațiunea mea din strada Maria-Theresia era chiar această zi de 5(18) mai. Din seara precedentă îmi cărasem toate lucrurile la fostele mele proprietărese și în noaptea din nainte de examen am dormit — vreo 2 ore — pe salteaua goală fără căpătii. De altă parte odaia mea de odinioară era goală. Chiriașul de pînă aci plecase, și cel următor nu se ivise încă. Și între aceste două împrejurări, m-am odihnit noaptea de după biruință în odaia tristeților și rugăciunilor mele de altădată! A doua zi, m-am dus să văd mormîntul neuitatului meu profesor Vasile Găină. Am ingenuncheat lingă grilajul vecinicei locuințe și am visat, cu ochii închiși, o rugăciune care isprăvea departe, printre niște alei de liliac sub o lumină din altă lume, sub lumina nu atît a recompenselor lui Isus Hristos cît mai virtos a iertării și amintirii lui. În frumosul cimitir al Cernăuților era zvon prelung de boschete cutreierate de vînt, era miros de liliac în floare, era parfumul amintirii [...].

Era la începutul anului 1910... Rămăsesem un fel de scriitor pentru mine însumi, fiindcă, deși tainic tulburat de vedeniile celui ursit să scrie, stăteam departe de orice publicitate. Alergam după treburile slujbei pe care o aveam și-mi dădeam toată osteneala să îndeplinesc planurile și poruncile șefului meu.

Funcțiunea mea nu era legată de birou. Eram mereu călător pe drumurile țării, trimis ca să cercetez și să inspectez... Arhivele fostei instituții : „Ad-ția casei Bisericii“ cred că mai păstrează și azi sumedenie de procese-verbale și de rapoarte, scrise cu multă frază gramaticală și cu preocupări stilistice suspecte... Erau procesele-verbale și rapoartele celui mai tânăr dintre *defensorii ecleziastici*...

Nu-mi dădeam bine seama că, străbătînd țara din munte în baltă, cu poruncile lui Haret în geantă, eu adunam pe nevăzute imagini, ispite și proiecte literare... Dacă n-aș fi fost procuror bisericesc, n-aș fi putut să culeg unele dintre elementele nuvelor mele de mai tîrziu.

În această stare sufletească primejdioasă mă afluam la începutul anului 1910, cînd amicul meu

N.D. Cocca a venit să mă vestească despre apariția revistei *Viața socială*.

Au apărut treisprezece numere, în decurs de vreun an și jumătate. A fost o viață relativ scurtă, dar plină de slavă. Publiciștii consacrați s-au înțilnit în paginile acestei reviste cu o mină de începători, în curînd și ei cunoscuți și sărbătoriți.

Prima nuvelă pe care am tipărit-o în *Viața socială* a fost *Viteazul Jap*. Mai tirziu : *De la noi, la Cladova, Gloria Constantini, Dionis grecoteiul*.

Lîngă nuvelele mele apăreau, număr după număr, poeziile revelatorii, strălucite și stranii ale celui ce era să fie Tudor Arghezi.

Scria, lîngă noi, și directorul revistei. Dar, ca de obicei — gazdă excelentă și discretă — el ne lăsa revista la dispoziție și se bucura de succesele noastre, mărginindu-și colaborația la strictul necesar.

Revista *Viața socială* a zguduit și a răscolit prelung lumea noastră literară. N-a avut parte de o existență îndelungată, dar — ca steaua lui Eminescu — a prezidat, după stingere, mult dor și mult entuziasm :

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie.
Era pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem și nu e.

Ce reviste mai apăreau pe atunci în București ?... Multe, desigur. S-au făcut că n-au auzit de noi, sau, cu adevărat, n-au auzit. O revistă cu țeluri noi, literare și sociale, o revistă revoluționară era un fapt jignitor pentru estetica și quietudinea bătrinelor publicații de la 1910, june și sprintare și ele în zilele lui Eliade Rădulescu.

Dar apărea la Iași revista *Viața românească*. Revista ieșeană s-a lăsat robită de curajul și de noutatea sorei mezine din București și ne-a însemnat pe răboj cu un semn de mare cinste.

Mai tirziu, ne-a deschis brațele cu dragoste și ne-a dat un fel de cetățenie literară, care ne leagă și azi de directivele și de moștenirea ei.

Viața socială a încetat după treisprezece numere... În numărul din urmă, am tipărit un articol eteroclit intitulat *Salomeia*... Vorbeam despre vremurile irodiane, despre Ion Botezătorul, despre Oscar Wilde și piesa lui Salomeia și despre interpretarea acestei piese, în Bucureștii noștri, din 1910...

Aș zice că amicul N.D. Cocea, cu revista lui, n-a voit altceva decât să arunce în arena publicității pe câțiva confrăți care tot zăboveau. După isprava îndeplinită, și-a întors ochii și proiectele în altă parte. Dar nu pot să nu-mi aduc aminte că tot el este editorul cărții mele *Clopotele din M-rea Neamțu*, și tot el — în alte ceasuri decisive — stimulatorul și reazemul șovăielilor mele literare.

Desigur că în Biblioteca Academiei Române și în câteva biblioteci particulare doarme colecția celor treisprezece numere.

Eu am, despre *Viața socială* și despre odihna ei, imaginea bizară și poate trufașă a unei corăbii scufundate și năpădite de algele marine...

Drapelul, an. II, nr. 183, 1 august
1945, p. 1.

Știți povestea aceluia francez meridional — să zicem din Marsilia sau din Tarascon — care se prinde în lațul propriei lui închipuiri... Asistînd într-o zi la un pescuit norocos, vine spre casă, spunînd tuturor că pescarii din port au pescuit un pește uriaș, nemaipomenit, chitul lui Iona !... De fiecare dată peștele ajunge mai extraordinar. La urmă, după ce spune noutatea la zece-foisprezece cunoscuți, tarasconezul s-a mistificat pe sine însuși. „*Mon Dieu !... Revenons pour voir*“¹... Și pornește înapoi, către port !...

De multe ori, un scriitor de basme, de povești, care ar fi putut să fie de romane... este primul care începe să-și caute aieva pe eroii cărților sale.

Am trecut, în toamna aceasta, de cîteva ori, prin valea Oltului de sus, de la Sibiu și mai departe, pînă la Drăgășani și mai în jos. M-am regăsit, în aceste călătorii, pe mine, călătorul de acum treizeci și mai bine de ani, dar mai ales am căutat să regăsesc pădurile, văile și dealurile pe

¹ Dumnezeu !... Să ne întoarcem pentru a vedea (fr.).

unde oblăduiau ciobanii și haiducii închipuirilor mele.

De la râul Vadului spre Rîmnic, valea Oltului, cu munții, cu sfîșieturile geologice, cu dealurile din dreapta și din stînga, cu codrii ei suspendați, cu podișul fluid și licăritor al Oltului, pe sub mesteceeni și arini... este un măreț poem, din care toată literatura și toată poezia noastră nu vor putea să fure decît cîte un palid stih, pe ici, pe colo...

Deunăzi, în primele zile vestitoare de iarnă, după ce văzusem dealul Feleacului, între Turda și Cluj, unificat sub un giulgiu subțire de omăt, vedeam, acum, pe pajiștile înclinate dintre munții Oltului, o broderie albă și rară, din care copacii și copăceii creșteau liniari și aproape aerieni... Coamele umbroase ale verii, taina desigurilor pogorîtoare și lenea Oltului prefăcut în oglinzi de aur... rămăseseră în amintirea toridă a lui iulie. Noiembrie, discret și sufletesc, apropia, cu nu știu ce fiori de intimitate, codrul fără mantie, stîncile cărunte și Oltul călător.

Căutam neliniștit, cînd în dreapta, cînd în stînga, acel vîrf de deal, curmat ca o șea de voievod, pe care-l privea și-l poftea negustorul meu de chereștea din Rîmnic, în *Copca rădvanului*. Unde venea tîrla lui moș Oprea? Dar mai întii, unde mai este, sau unde era însăși *copca rădvanului*?

Era... în revista *Viața socială* din anul 1910. Era în cartea *Biseriçuța din Răzoare* din 1915... Așadar, în legendă, în basm, în neființă, și eu, totuși, întrebam cotiturile Oltului, sinurile împovărate de pietriș și stîncile dărîmate — unde era *copca rădvanului* și unde tîrla lui moș Oprea?

Moș Oprea baciul, ciobanul Oance, domnița Oleana, Mură lăutarul... au ajuns pînă la inima

mea, cu zbuciumul Oltului, cu legendele și cu apele, și cu tot acest mîndru alcan al malurilor lui : argeșean și rîmnicean.

Cugetarea rară și filozofia transcendentală pretind că marea realitate este tocmai aceasta pe care mintea tainică o traictează în amurgul etern al umbrelor și al aparențelor.

Dar cine urcă pînă la această cugetare, sau cine-și dă drumul în genunea acestei filozofii !...

Rămînem, dincoace, în valea Oltului, cu fantomele unui băsm care ne-a robit odinioară și cu încîntătoarea păcăleală de sine a meridionalului de pe Canebiera...

Rămînem visători în fereastra vagonului, întrebîndu-ne la subjugătoarele pasuri ale Oltului : unde era tirla lui moș Oprea ?

Adevărul, an. LX, nr. 16734, 6 decembrie 1946, p. 1.

Nu pot să uit niciodată că revista ieșeană a fost cea dintâi care a prins de veste despre apariția mea literară — în anul 1910 — și fără întârziere, a poftit colaborarea mea. Dar Ibrăileanu și ceilalți amici de la revistă ar fi voit să le aduc, pe tavă, un fel de a doua *Gloria Constantini...* Le-am dat, întâi, *Dionis grecoțelul*. Nu le-a convenit, adică s-au înșelat asupra acestei nuvele. Le-am citit, apoi, într-o ședință solemnă, prezidată de Stere, nuvela *Mi-e dragă Nonora*. Aici s-au înșelat și mai greu. Dintre auditorii din seara aceea, numai Mihail Sadoveanu a pus la inimă lectura mea.

Așa se face că am debutat la revista ieșeană cu un articol de critică literară asupra poeziei lui Cincinat Pavelescu. Mai târziu, am tipărit o nuvelă brutală, intitulată *Pădurarul Ion Bentu*, care a rămas îngropată în colecția revistei *Viața românească*.

Iașii, cenaclul literar aldoor Stere și Ibrăileanu și apariția primului meu volum, editat de revista ieșeană... sînt amintirile și nostalgia primăverii mele literare.

Iași mi-erău dragi de multă vreme... În Iași oprisem, odinioară, cu amicul Cocea, caravana iluziilor, a aspirațiilor și a copilăreștilor încredințări că lumea și gloria literară se usucă de dorul nostru... În Iași găseam acum, în inima lui Ibrăileanu, prietenia și prețuirea.

Am mai scris-o și altădată și desigur că — repetitor și maniac ca toți bătrînii — voi mai povesti și de aci înainte despre frumusețea și armonia anilor mei literari legați de scriile redacției și de paginile revistei *Viața românească*.

Pe Stere îl vedeam rar. Straniu, risipit, orgolios — cu dreptate, Stere se ocupa, în anii aceia, cu treburile politice, afară de catedra lui universitară și afară de rare pagini de literatură... O singură dată Stere mi-a spus, pe șleau, că literatura mea îl impresionează, dar cu o condiție...

Era într-o seară de vară, la M-rea Neamțu — adică un loc încîntător... — și citeam, în colonia colaboratorilor *Vieții românești*, nuvela mea *De la noi, la Cladova*. Cînd am mîntuit de citit, Stere mi-a declarat, depărtînd cu minie trabucul din gură :

— Pe supranaturaliștii ăștia cu talent eu i-aș spînzura !...

Cu Ibrăileanu trăiam în senină vecinătate sufletească. Avusesem cu el, la început, oarecare discriminări asupra vocabularului meu. Era pe vremea cînd neologismul se părea un musafir inutil și vrednic de dat afară, în favoarea cuvîntului băștinaș, despre care se credea că are exact aceleași dimensiuni și culoare ca și tizul său venetic. Trebuia să treacă vremea ca să ne convingem de adevărul că neologismul aduce, mai totdeauna, nuanțe și vibrații pe care se cuvine să le românizăm...

Dar aceasta a trecut degrabă... Ibrăileanu m-a primit cu toate ciudățiile mele și colaborarea mea a fost definitiv orînduită.

Era înainte de anul 1914... Zăboveam în Iași adeseori și serile nu puteau fi mai sufletești pe-trecute decît la cercul *Vieții românești*. Cînd aveam ceva de citit, cercul ajungea sărbătoresc...

Mi-aduc aminte de seara cînd am citit confrăților nuvela *Gratie și Palamon*... Poetul Topirceanu era de față. Era și Ibrăileanu. Impresiile lor din seara aceea m-au călăuzit și m-au fortificat în multe ceasuri tîrzii și grele... Oricît era Ibrăileanu director, secretar de redacție și redactor-prim, nu-l puteam găsi totdeauna la îndemîna mea... Pe nesimțite, multe din obligațiile lui Ibrăileanu au trecut asupra celui mai tînăr dintre ostenitorii revistei.

S-a întîmplat să fie cineva deosebit de muncitor, de înțelegător și de discret. Am crezut totdeauna că este un mare noroc — pentru un ziar, pentru o revistă — cînd ai dat de acest element devotat, neștiutor de oboseală și gata să-și jertfească zilele și nopțile, nu atît pentru sărmenele noastre salarii, cît pentru dragostea lui ciudată de a se simți pivotul ziarului sau al revistei tale.

Această dragoste de publicația care crește, se cumpănește și prosperează în spinarea ta, am cunoscut-o la *Viața românească*, în ființa lui Mihail Sevastos. Conducătorii revistei, oameni cu treburi și cu greutate, profesori sau deputați, n-ar fi putut niciodată să poarte corespondența revistei, să roage pe colaboratori, să-i pîndească în drumurile lor... cum făcea — de-a pururi neobosit și ceremonios — amicul meu, tînăr pe atunci, Mihail Sevastos...

Nu pot trece cu vederea că aceeași tragere de inimă și același devotament pentru literatura mea le-am aflat la Sevastos și mai târziu, în epoca *Adevărului literar*...

Azi, după atîta amar de vreme, revăd toate aceste împrejurări și osteneli, legate de revista ieșeană, ca într-un fericit apus de soare, privit de sus, din grădina Copoului...

Drapelul, an. II, nr. 195, 15 august,
1945, p. 1.

Totuși era prin anii 1906—1907... Eram la Cernăuți și pregăteam doctoratul întâi în teologie. Atunci m-am întâlnit cu revista *Viața românească*, în prima ei tinerețe.

O citeam în biblioteca societății studenților teologi, într-o atmosferă de dor și de tensiune sufletească, proprie acelor zile pe veci apuse. Citeam cu încordare cărțile mele de teologie, eram student bătrîn (pe lângă ceilalți camarazi) și nu mă gîndeam de loc că într-o zi voi fi colaboratorul *Vieții românești*.

Debutasem în literatura juvenilă și impacientă cu 10 ani mai înainte, anume în anul 1896, la ziarul *Liga ortodoxă* și la *Adevărul ilustrat*... Dar trecuse vremea, mă încredințasem că mai întâi de toate trebuie să învăț carte — multă carte — și pe urmă să văd ce am de spus altora. În aceste dispoziții sufletești am mai așteptat încă vreo trei ani, pînă ce, în 1909, am fost doctor în teologie.

După un an de zile am scris : *De la noi, la Cladova*. Cu nuvela aceasta am cîștigat statornic luarea-aminte și bunele convingeri ale celui ce era să fie de atunci încoace definitivul meu amic G. Ibrăileanu.

În 1910 am scris, în *Viața socială*, număr după număr, o duzină de nuvele. Amicii mei viitori de la Iași, în frunte cu G. Ibrăileanu, mă urmăreau cu conținută simpatie. De la un timp, m-au făcut să înțeleg că sînt bucuroși să ne întîlnim și să vorbim. Dr. N. Lupu a fost acela care a hotărît ceasul întîlnirii noastre.

Poate că nu este întîia oară cînd rechem aceste întîmplări vechi de un sfert de veac, dar mi-reasma amintirii e aceeași : persistentă și dez-mierdătoare.

Am intrat, într-o seară de toamnă, în redacția *Vieții românești*, ducînd în mînă ușorul meu bagaj : o mică valiză neagră. Am întrebat :

— Cine dintre dv. este d. Ibrăileanu ?

Un chip serios, oriental autentic, încadrat de barbă neagră arămie, a venit către mine...

Cred că m-am gîndit, în mintea mea : „Iată un principe răsăritean...”

Ibrăileanu, însă, s-a gîndit precis (mi-a spus-o mai tîrziu), judecînd, între altele, și după valiza mea : „Trebuie să fie un sculptor italian, care-și desface statuetele... Și le poartă în valiză...”

Din ziua aceea, familia intelectuală a *Vieții românești* a avut încă un aderent și, mai tîrziu, revista încă un colaborator...

Am publicat în revista ieșeană : *La Vulturi !*, *Gratie și Palamon*, *Scrisori către Simforoza*, *Cri-nii*, *Printre tomuri brăcuite*, *Caligraful Terțiu*, *O stea prin fereastra lui Manolaș...* și încă un vraf de articole și de schițe, de nuvele și de reverii.

Cu drept cuvînt, cînd se face numărătoarea scriitorilor noștri și sînt repartizați pe familii, eu stau alături de amicii de la *Viața românească*.

Dar toate aceste amintiri și realizări ale trecutului duc cu ele, deval, ca pe albia unei ape

mari, și destule păreri de rău și nemîngiierea multor gînduri neizbîndite... Revista ieșeană, cu silințe eroice, stă și astăzi în picioare. Dar noi, colaboratorii de acum un sfert de veac, am îmbătrînit și ne-am risipit, ca să nu mai vorbesc de aceia care au fost rechemați din cariera lor pămîntească...

Constantin Stere, G. Ibrăileanu, D. D. Patrașcanu, Arghezi, Codreanu, Topîrceanu și ceilalți, mai tineri... am fi putut să fim mai devotați revistei noastre și să n-o părăsim atît de lungă vreme.

Ce bine ar prinde, în bazarul gălăgios al literaturii zilelor noastre, autoritatea și silueta de sultan ale lui Ibrăileanu !

Cred că alții, înaintea mea, au observat și au subliniat ca un grav cusur al decesului nostru literar, deficiența unei burse a valorilor literare. Azi, cînd începem să discutăm cum este mai bine să trăim : cu ordine sau de capul nostru, cu strînsă interdependență sau cu totală descentralizare, nu ne-ar fi stricat ordinea superioară, în cele literare, a unui cap estetic, nu prea dogmatic, dar cu impunătoare puteri de bună alegere și de direcțiune.

Viața românească, an. XXVII,
nr. 3—4, martie-aprilie 1935, p. 39.

Venisem în Iași și, ca de obicei, primul meu drum a fost către redacția revistei *Viața românească*. Era prin anii fericiți, 1911—1912... mai înainte de începerea războiului balcanic. Ibrăileanu, în vremea aceea, se arăta aproape regulat, la redacția revistei, cam pe la vecernie.

Viața românească era nu numai farul literar și cultural al Moldovei, dar al țării întregi. Toată elita cărturărească a poporului nostru citea și prețuia revista ieșeană.

La redacție, în fiecare seară erau ședințe aproape academice. Am văzut, la aceste ședințe, pe Stere, pe dr. Cazacu, pe dr. Mironescu, pe numeroșii și totdeauna simpatici Botezi, pe Mihail Carp, pe Mihail Codreanu, pe Mihail Sadoveanu, pe Calistrat Hogaș, pe marele învățat Philippide, poate și pe Gheorghe din Moldova... pe Gh. Topîrceanu și pe M. Sevastos și încă 10—15 colaboratori și prieteni ai revistei.

În acea depărtată seară de mai, nu știu cine a propus să ridicăm ședința și s-o prefacem într-o plimbare la grădina Copou. Cu Ibrăileanu în frunte, am pornit spre această grădină, mult mai bogată în subjugătoare amintiri decît în stufișuri

și în răzoare cu flori. Ca și în grădina Vîrnăv din Botoșani, în grădina Copoului trăiește — cît vor trăi dealul Copoului și poezia românească — pătrunzătoarea și suava melancolie eminesciană.

Dacă nu uit pe vreunul dintre tovarăși, erau cu noi : Mihail Carp, Mihail Codreanu, Topîrceanu și Sevastos... Era și Demostene Botez ?... Poate că nici el nu mai ține minte...

Ibrăileanu era tot atît de interesant, și ca profesor, pe catedră (ori în redacție), și ca maestru peripatetic. Am străbătut, întrebînd, discutînd, trecînd din subiect în subiect, aleele și umbrele lungi ale grădinii și am ieșit, de sub coroana copacilor, pe sprînceana dealului, acolo unde se arată, în lumina crudă a soarelui sau în desfoierea bujorilor amurgului, larga vale a Iașului... Pe dealul Galata, iar mai în fund, pe dealul Cetățuia, cele două biserici domnești se arătau atunci — hieratice și dalbe — ca niște sfinte chivote de argint.

Din linia lungă și atît de capricioasă, care urmărea în amurg profilul vechii capitale, proeminau, cu stele în crucile turelelor, numeroase sfinte locașuri. Mitropolia singură părea un monolit, care frîgea cutezător acalmia perspectivei și aduna umbra într-o lature. Orașul se topea în frumusețea serii și în numeroasele grădini cu liliac în floare.

Era pentru mine un ceas nespus de scump să privesc, alături de gîndurile și de reveria lui Ibrăileanu, marea revărsare a văilor și a dealurilor Iașilor, la acest hotar indecis dintre comorile mărgeanului în scădere și amfiteatrul ametistei vespérale.

Am revenit printre copacii din jurul teiului lui Eminescu și am început să le stabilim familia...

Ce este ăsta ? Un arțar... Dar ăsta ? Un singer... Dar ăsta ? Un frasin... Eram cel mai tare dintre participanții acelei plimbări neuitate și nu era de mirare fiindcă, pe vremea aceea, ca procuror bisericesc, băteam multe drumuri prin codrii și pe plaiurile țării...

Mi-a rămas luminoasă și scumpă — în cadrul ei unic — plimbarea din acea seară de mai. Mai tirziu, prin legi sufletești pe care credeam că le ghicim, am substituit : în locul unui suflet, suflul armonios și miresmat al acelei seri de mai... L-am rechemat pe omul de înaltă noblete sufletească și de iluminată inteligență, care era Ibrăileanu, cu cifrul incomparabilei seri trăite, printre boschetele de liliac din grădina Copoului.

Acel minunat cer de seară, boltit, fără nouri și fără alte semne decât mănăstirile voievodale ridicate pe dealuri, mi-a înfățișat din scara aceea, mereu, înaintea ochilor amintirii, spiritul lucid, iubitor de frumusețe și de umanitate al lui Ibrăileanu.

Era, în duhul lui — mai presus de orice — farmecul păcii care pogoară peste lume, mai nainte de aprinderea luceafărului... Era, în misterul său sufletesc, ceva din dulcea capitulare a zilei și din presimțirea extazului de argint al lunii regine... Era, în firea lui bogată, de oriental, împins încoace spre occident, și tihna călătorului din caravane și rămășița nu știu căror clăcătiri ancestrale. Mie mi-a fost dat să cunosc în Ibrăileanu mai mult pe moștenitorul păcii orientale și pe adunătorul de mărgăritare, decât pe disputătorul aprig și pe teoreticianul poporanist... Trecuseră mulți ani de la polemica dintre *Vieața* și *Evenimentul*... Socialiștii puri mai rămăseseră numai cîțiva, în jurul lui Dobrogeanu-Gherea. Oratorii pe care îi

admiram eu, elev de liceu, la tribuna din sala Sotir, se risipiseră și ridicaseră, în cap cu C. Stere, altarul *Vieții românești*.

Ibrăileanu, pe care l-am cunoscut și l-am iubit, era intim ipostaziat în seara aceea de coral și de ametistă, care transfigura colinele Iașului și adăsta, înfiorată, să se ridice dinspre șesul Prutului, luna nopților de mai.

Neuitatul meu prieten — copil al veacului trecut și iremediabil ucenic al doctrinelor pozitivistice — era totuși un necondiționat admirator al lui Anatole France, poate pentru acea rază fină și violetă de scepticism din cerul operei marelui francez...

Ibrăileanu a ajuns astăzi la certitudine !

Viața românească, an. XXVIII,
nr. 4—5, aprilie-mai 1936, p. 143.

Cînd vorbești de cel ce a plecat, trebuie să vorbești, vrînd-nevrînd, de tine, arhivarul atîtor amintiri... L-am cunoscut personal pe Ibrăileanu numai acum un sfert de veac. Dar știam multe despre el, încă de pe la 1894—1895, de pe vremea războiului literar dus în jurul citatelor : *artă pentru artă* și *artă tendențioasă*.

L-am cunoscut în Iași, în redacția revistei *Viața românească*... Aveam într-o mină o geantă de călătorie și în cealaltă o scrisoare din partea doctorului Nicolae Lupu...

— Cine dintre dumneavoastră este domnul Ibrăileanu ?...

S-a sculat cineva, de la o masă lungă, care ocupa aproape toată redacția, și s-a apropiat de mine.

Îl văd și acum : înalt, cu părul rebel, cu barbă orientală, domol și măreț în chip firesc... Însă nota înalt-specifică a figurii lui erau ochii — bruni, languroși, apropiați, ca și foarte depărtați, plini de dolentă bunătate și luminînd la pragul unor vistierii sufletești pe care le iubeai dintr-o dată.

Sînt oameni care poartă în ochi, fără nici o pu-
tință de amăgire, tot adevărul personalității lor.

Ibrăileanu s-a apropiat de mine cu o bănuială
curioasă : „Trebuie să fie un italian vînzător de
statuete... Și le-a adus în geanta pe care o ține
în mînă !“...

După un ceas, două de convorbire, eram frați
sufletești, ca de cînd lumea. Ibrăileanu mă urmă-
rise în *Viața socială* și-mă chema acum între co-
laboratorii *Vieții românești*, încrezător în steaua
mea și girant irevocabil al literaturii mele
viitoare.

Este unul dintre cei dintii scriitori și critici ai
noștri care a făcut pentru mine ceva analog cu
garanția dată de Barnaba, pentru Pavel din Tars,
față de colegiul apostolic.

Prietenia mea cu Ibrăileanu, din punct de ve-
dere al întîlnirilor pămîntești, a fost foarte redusă.
Ne-am văzut, am stat de vorbă și am lucrat la
aceeași revistă de-abia cîțiva ani. E adevărat,
însă, că au fost cei mai frumoși ani din militan-
tismul meu literar... Am mai spus și altă dată
aceste lucruri și colecția *Vieții românești* poate
să mărturisească, din colbul ei preafericit, ce-a
fost și cum a fost pe atunci.

Anii 1916—1919, anii războiului nostru, au
spintecat cerul și pămîntul... Este o prăpastie pe
care nu putem s-o mai tăgăduim... O lume în-
treagă s-a prăbușit în ea și — ca din abisurile
Apocalipsei — o altă lume a ieșit, la lumina soare-
lui... Ibrăileanu, dumncata, eu și mulți alții... am
rămas și sîntem niște dihanii antedeluviene...
Ibrăileanu și-a dat seama de aceasta, cel dintii și
mai ager decît noi toți.

M-am întîlnit, după război, o singură dată cu
Ibrăileanu, fiindcă ori de cîte ori încercam să

ajung pînă la el, nu izbuteam. Era — precum știți — o ființă nocturnă. L-am întîlnit atunci, într-o seară, la revista *Viața românească*, în al doilea local al ei. Era de față și fratele Ionel Teodoreanu. Am vorbit mult și sufletește. Era — cum a și fost — un rămas bun, între noi, de aici de pe pămînt.

Iată un suflet care a lăsat în sufletul meu, în puținele noastre ceasuri de contact, numai farmec, numai armonie și încîntare. Nici un fior de nemulțumire, de amărăciune sau de ciudă ! Privirea ochilor lui Ibrăileanu și vorba lui erau molcome, odihnitoare, catifelate și scumpe, ca pajiștea co-voarelor persane, ca mătășurile și ca șiragurile de perle din marile bazare, unde, poate, erau stă-pîni, odată, strămoșii lui !...

Dar, cu toate acestea, frunte către frunte, în căpriori și în temelie, eram cu totul antagonici. Ibrăileanu era un adept al evoluționismului. Un spirit care căuta de-a pururi, în univers și în pus-tia de inimă, un răspuns de-a pururi inarticulat și haotic. Cineva care, greșit încredințat că, la fin-tina lui Iacob, au secat izvoarele milenare, umblă și răscolește tot pămîntul, cu urciorul uscat și cu limba friptă de sete.

Firește, niciodată nu vorbeam cu Ibrăileanu despre aceste lucruri... ne uitam unul la altul, mirați, amicali și indulgenți, ca doi tovarăși din aceeași menajerie : o girafă și o cămilă. Dar din-colo de această iremediabilă nepotrivire, ne sim-țeam prieteni și legați pe temelia nu știu cărei siguranțe mai tare decît moartea : *nu puteam să ne înșelăm și nu puteam să ne vindem unul pe altul !*

Era în ființa lui șubredă, în capul lui de para-doxal Abdul-Hamid umanizat și amabil, în ochii

lui pasionați și dulci : suprema garanție dintre om și om ; bunătatea coborâtă din ceruri și — la atîția dintre noi ! — strîmt, sărăcăcios și dureros găzduită.

Ibrăileanu a fost un om bun. Ciudățeniile lui de mai tîrziu, supărările lui foarte rare, sărmanele lui impaciențe (cunoscute admirabilei și sfintei femei care a fost soția sa) mîi se păreau numai variante neizbutite și greșite, la oda bunătății pure, pe care o cînta întreaga personalitate a neuitatului meu prieten.

Era pentru mine un patriarh civil. Dar un patriarh bizar, care se despărțise de familia noastră, a celor ce stăpîneau Canaanul spiritualității creștine, și se răzletise prin părțile Tirului și ale Sidonului...

Aștept cu încredere. Ibrăileanu a intrat acum în definitivul și eternul Canaan. Îl voi recunoaște după bunătatea lui.

Adevărul literar și artistic, an. XV,
nr. 798, 22 martie 1936, p. 1.

Sînt aproape nouăsprezece ani de cînd ne cunoaştem şi ne stimăm. Am dat mina puternic, sufleteşte, cu prilejul unei călătorii, pe jos, pînă la mănăstirea Căldăruşani, în nişte împrejurări neobişnuite şi neşterse. Ne-am legat prieteni şi am rămas prieteni de-a lungul anilor aducători de prefaceri şi de ruine, de-a lungul inegalităţilor şi surprinderilor vieţii. Prietenia noastră era întărită şi sporită prin faptul că făceam parte amîndoi dintr-o confrăţie sufletească mai largă, multă vreme puternică, nici astăzi desfiinţată. Ne întilnisem — pe băncile liceului, pe aleile Şoselei Kiseleff, prin coloanele revistelor de o zi — cîţiva visători, cîţiva poeţi, cîţiva copii ciudaţi. Unul dintre ei era Armand Şarenga, despre care am scris cîndva o pagină de rechemare. Un altul era şi este amicul de totdeauna, poetul V. Demetrius. Al treilea era şi este iubitul meu văr N. D. Cocea. Voi cere într-o zi, acestor scumpi tovarăşi — eu, care eram secretarul sufletesc al confrăţiei — îngăduiala să-mi aduc aminte de acele zile, destul de depărtate, ascunse multă vreme în sufletele noastre, ca sămînţa sub brazdă, dar azi din ce în ce mai biruitoare şi mai fertile.

Ne lega cultul poeziei și al libertății impresiilor noastre. Va fi clar, într-o zi, că nici Arghezi, nici Cocea, nici ceilalți n-au cîntat la strana nici unui pontifice literar, n-au făcut parte din nici un ceneclu profitabil și au crescut cum au putut, fără să-i știe nimeni. Așa se face că acești scriitori n-au acte de stare civilă literară ! S-a pomenit lumăa cu ei, așa, deodată. De unde vin, ai cui sînt, ce magiștri îi patronează — haos complet. Nici unul dintre ceilalți scriitori, azi în viață și mai tineri, n-au avut parte de o așa soartă vitregă. Fiecare dintre ei posedă, în dosarul actelor de valoare, cîteva recunoașteri, cîteva consacrări, garantate și iscălite de autoritățile în drept.

Ne lega farmecul prieteniei tănuite și încrederea în negreșitele noastre destine viitoare. Ani de-a rîndul, deși risipiți de nevoile vieții, deși vădit luați peste picior de roata ironică, noi am continuat să ne întîlnim și să fim convinși că într-o zi vom face lumea să vorbească de noi. Dintre noi toți, cel mai încercat a fost Arghezi. De la 1899 pînă dincoace de 1910, viața lui a fost o luptă înăbușită și crîncenă cu cele mai felurite și mai bizare adversități. Într-o zi am pornit amîndoi în pas egal, solemn, pe un drum cutezător și splendid, el spre Thebaida, eu spre Școala din Alexandria. Dar eram niște copii pe care realitățile vieții trebuia să ne dăscălească dureros, pe bietul Arghezi îndeosebi. Nu pot să-mi aduc aminte de aceste vremuri fără un fior de regret. A fost un șir de ani cînd acest om, de excepțională forță sufletească, a făcut parte din lumea noastră ecleziastică și această lume a dormit pe el, cu nepăsare, ca pe o pernă de cîlți ! Suferințe mari și fără număr au împins pe amicul meu afară din cărarea eroismului creștinesc.

Şase ani Arghezi a trăit departe de pământul românesc, prin Elveția, prin Franța, într-o sărăcie strălucită. Odiseea lui în acest timp îmi este vag cunoscută; poate că într-o zi el va povesti-o nepoților noștri. L-am regăsit neschimbat, același cu el însuși. Și, lucru minunat, ne-am întâlnit tot acolo de unde plecasem, adică la izvoarele poeziei și ale dragostei de libertatea noastră sufletească.

O mărturisesc, ne deosebim profund unul de altul: el e gros, eu sînt subțire; el e carnivora, eu sînt semivegetarian; el fumează, eu n-am fumat niciodată... Dar ne asemănăm într-un punct capital: iubim frumusețea și pe cei ce pot ca s-o redea. El e un temperament războinic, urgent și agresiv; eu iubesc mai mult pacea decît războiul... Ca în toate lucrurile vieții, însă, numai sufletul e acela care dă cheia situațiilor și hotărăște. Tot ce crede, serie, luptă și proclamă Arghezi (avînd ori nu cu el dreptatea) pogoară dintr-o convingere năprasnică. Polemica lui pornește cu sinceritatea unui cal de bătălie. Arghezi se războiește din temperament și pentru niște cauze care stau, în sufletu-i, sfinte ca mormîntul Domnului în sufletul cavalerilor cruciați. Luptele literare și politice ale lui Arghezi, timp de cîțiva ani, prin revista *Facta*, prin ziarul *Seara*, au tras viguros în preajmă-i un cerc din ce în ce mai larg, de admirație, de glorie, dar și de teamă. Nimic nu poate să încovoie sufletul lui Arghezi în favoarea cuiva decît convingerea lui, sinceră și tare, că acesta e un om de caracter sau de talent, de onoare sau de merit. Arghezi nu are ezităările și impreciziunile pe care le avem noi, ceilalți, cu prietenul fără talent sau cu omul fără suflet. Această cutezanță, această frumoasă libertate îl fac, pe cît de primejdios și de temut, pe atît de unic și de apreciat — mai ales

de aceia care nu au cu el nici în clin nici în mîneacă.

Vorbesc de polemistul Arghezi. Eu unul pun deasupra lui pe poetul Arghezi și poate că în viitor îmi va fi dat să-l reîntilnesc. Deocamdată, față cu ceea ce scrie azi Anghezi, față cu atîta material războinic, trîntit în templul așteptărilor mele de altădată, eu mă aflu în situația bătrînilor Athenei față cu Parthenonul, prefăcut în arsenal de nu știu ce căpetenie militară din istoria elină ulterioară. Și cînd revăd, pe ici, pe colea, cîte ceva din frizele începute, dorul și regretul meu sînt și mai mari :

Cum te găsești, ușoară zburătoare,
Zăcînd aci pe-o margine de drum.
Și nu dormind într-un polen de floare
Învăluită-n aur și parfum ?

Voind s-aduci comoara ta de ceară
Te prăbușiși din drumul cel înalt.
Cine-o să vie trupul tău de-afară
Să-l caute și-n jur să-i sufle cald ?

Cu aripa-n țărîină și în vis,
Strînge la piept comoara ta deplină.
Cît te iubesc, frumoasa mea albină.
Că sarcina chemării te-a ucis !

Ne înfățișăm azi, alături, în fruntea revistei *Cronica*. Tovărășia aceasta va părea unora curioasă. Unii cititori ai lui Arghezi vor găsi că paginile mele miros prea mult a biserică. Unii cititori ai mei vor găsi că nu-mi stă bine alături de Arghezi. Și unii și alții, de vor avea bunăvoință, se vor dumiri curînd. Nu e vorba să împăcăm ori să amețim apucăturile și convingerile noastre. Sîntem

prea sinceri ca să ne amăgim cu o așa iluziune. Rămînem fiecare așa cum sîntem.

Tovărășia noastră joacă pe o singură țîtină : să spunem din toată inima și cit mai frumos ceea ce gîndim. Ne susține încrederea imensă pe care o avem unul într-altul că nu putem minți nici nouă, nici celorlalți. Și prin acest spațiu, în gratia de fier a certitudinii — despărțitoare, în alte privințe — se pot cuprinde viguros două mîini muncitoare !

Cronica, an. I, nr. 2, 19 Februarie
1945, p. 19.

Din octombrie încoace, am intrat în al 50-lea an de când impresor Parnasul cu silințele mele literare, poate tocmai fiindcă Boileau a zis :

*C'est en vain qu'au Parnasse un téméraire auteur
Cherche de l'art des vers atteindre la hauteur*¹...

În octombrie și noiembrie 1896 am publicat, în *Adevărul ilustrat*, nuveletele mele de debut.

Aș vrea ca de acum și până la anul (și desigur că și arta e o deșertăciune) să închei un fel de recapitulare a strădaniei mele de scriitor. Recunosc că drumul a fost bătut și de alții, mai înainte... *L'Histoire de mes livres* e un titlu încă neuitat, pentru multă lume.

Deși am debutat în anul 1896, prima mea carte, *Bisericuța din Răzoare*, a văzut lumina zilei de-abia pe la sfârșitul anului 1914, la Iași, în editura revistei *Viața românească*. Am fost și am rămas un părinte fără grijă pentru copiii săi literari. Mi-au lipsit preocuparea și rîvna de a aduna în volume — adică în hambare — recolta ogoarelor

¹ Zadarnic în Parnas un autor îndrăzneț încearcă prin arta versurilor să atingă înălțimea (fr.).

mele. Ctitorul primei mele cărți este amicul și colegul Mihail Carp, care în anul 1914 era administratorul revistei ieșene. El m-a determinat să-i alcătuiesc un volum din nuvelele mele de pînă aci și el a avut toată grija tipăritului, departe de amestecul și de ochii mei.

Cartea aceasta a avut parte și de un premiu literar și de un incendiu. În vara anului 1915 a fost premiată de Academia Română cu Premiul Eliade Rădulescu, iar peste vreo șase luni a ars o dată cu toată redacția *Vieții românești*. Mai mult de jumătate din prima ediție a căzut, parte în flăcări, parte în stradă, în mîinile mulțimii, ceea ce n-a fost prea rău...

Volumul s-a mai tipărit de cîteva ori, în ediții inferioare celor dintii. De-abia acum în urmă, Casa de editură Socec et Co. a reactualizat cartea mea, făcînd-o să apară sub o formă mulțumitoare și adăugîndu-i *Caligraful Terțiu*.

Biserița din Răzoare, propriu-zis, este o schiță trăită într-o zi fericită de iunie, pe plaiurile de dincolo de Curtea de Argeș. *Răzoare* e un nume convențional, fără identitate geografică. Tot volumul are numai zece bucăți.

Cea mai veche dintre ele este *Moara lui Călițar*, pe care am scris-o acum 45 de ani. Aci se află nuvelele *Gloria Constantini* și *De la noi, la Cladova*. Această nuvelă din urmă a făcut, la apariția ei, o oarecare senzație. În prima zi festivă a decernării Premiului Eliade Rădulescu, marele Barbu Delavrancea, raportorul, a subliniat-o și a folosit-o în raportul său către onorata Academie. Dar, după cîte am auzit, vajnicul autor al *Vîforului* nu a nimerit tonul în care trebuia făcută lectura cutărei părți din nuvela mea. Jalea creștină care plutește asupra acestei nuvele, tragica problemă

de conștiință care incendiază pieptul lui Popa Tonea erau, pe vremea aceea, în literatura română, lucruri nemaîncercate.

Mama sau tata sînt uneori întrebați, de persoane fără multă strălucire sufletească :

— Pe care dintre copii îl iubești mai mult ?

E o întrebare de cuget ageamiu. Adevărul este — dar nu trebuie iscodit — că uneori părintele are un copil favorit... „*Ci Isus iubea pe Iosif mai mult decît pe toți fiii săi, căci el era feciorul bătrînețelor sale...*“ (Facerea, 37, 3.)

Nuveleta *Trandafirii*, fără să fie fiica bătrînețelor mele, căci am scris-o cînd aveam vreo 33 de ani, mă recheamă mai mult decît alte bucăți și mă odihnește mai mult... Am scris-o în vremea cînd cu adevărat înfloresc trandafirii și am scris-o într-un loc al încîntării și al legendei... Eram găzduit în aripa nordică a palatului din grădina Episcopiei Argeșului și sub ferestrele mele prospera, în binecuvîntarea dimineții, un lan de trandafiri. Sub cerul încropit și vioriu se încheaga, ca din aur și zmaragd, arhitectonică și grațioasă, biserica lui Neagoe Basarab.

Copilul s-a născut în pelinci regale. Cine știe ! Poate pentru asta mi-a rămas inima la *Trandafirii*, mai mult decît la altele din bucățile mele.

Curioase au fost împrejurările care m-au ajutat să culeg cioburile amforei din *Gloria Constantinii*. Călătoream într-o droșcă, de la Corabia la Izlaz. Un om, pe care nu l-am mai văzut nici-odată și al cărui nume l-am uitat de atunci, a fost tovarășul meu de călătorie. Acest om mi-a dat mai toate informațiile arheologice ale nuvelei și cu un gest al lui — ca atunci cînd învîrtești un buton electric — a aprins, în capul meu, lumina ideii inițiale.

După această carte de debut au venit, la intervale neregulate, și celelalte surori literare. Cred că Alphonse Daudet scrie în *L'Histoire de mes livres* că tot ceea ce a mai scris el după cartea de debut — *Lettres de mon moulin* — n-a mai înviat, în inima lui, farmecul ceasului dintii.

Cartea cu care intri în lumea literară e unică. Tot ce scrii mai târziu sînt vlăstari, în jurul trunchiului inițial.

Așa socotea Alphonse Daudet și poate că avea dreptate.

Ultima oră, an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1.

Academia Română avea, acum 30 de ani, un premiu pentru literatură, cu numele : Premiul Eliade Rădulescu. Era atunci de 5.000 de lei, sumă respectabilă, azi microscopică.

În anul 1915 se vedea prin librării, ici și colo, o carte apărută la Iași, în editura revistei *Viața românească* și intitulată *Biserița din Răzoare*. Cartea apăruse în ultimele zile ale anului 1914 și era menită unui straniu destin, căci, pe de o parte, era să fie premiată, pe de altă parte, era să piară, pe jumătate, după vreun an, în incendiul care a nimicit și redacția și tipografia *Vieții românești*.

Deși această revistă, condusă de Constantin Stere și de G. Ibrăileanu, ajunsese să cucerească un loc eminent în publicistica noastră din acele zile, totuși pontifii literari din București continuau să aspire mirosul de tămâie al unei priorități și al unei adorații în stingere.

Biserița din Răzoare cuprindea nuvele apărute : unele în revista revoluționară *Viața socială*, altele în revista ieșeană. Iar autorul ei nu scrisese nici un rînd de închinăciune, pentru nici unul din magnații slovei românești. Și acum treizeci

de ani, trăiau la Universitate, la Academie și în scaunele directoriale ale revistelor și ale ziarelor bucureștene, bărbați de vastă importanță literară și culturală.

Dar pustia asta de inimă nu mă lăsase să scriu nici o șchioapă de elogiu pentru nici una din aceste zeități, încă petrecătoare pe pământ. Cu atât mai virtos și dimpotrivă!... Mă mîna inima spre narodnicul Constantin Stere, spre Garabet Ibrăileanu — aceste *alter amicus generis humani*¹ — și spre toată pleiada vrednicilor de iubire scriitori democrați de la revista *Viața românească*.

Cînd se scurgeau ultimele zile lucrătoare ale anului 1914 și cînd ghișeurile Academiei erau încă deschise pentru autorii și cărțile tipărite peste an, m-am dus și eu — împins de la spate — și am depus, spre premiere, volumul *Biserica din Răzoare*. După aceea, am făcut la fel ca gospodarul din parabola evanghelică.

„Omul aruncă sămînța în pămînt. El doarme și se scoală, e noapte și e zi, și sămînța încolțește și crește, el însuși nu știe cum...” (Marcu 4, 26—27).

La Academie, pe atunci, era o pravilă neînfri-nată și bine înțeleasă: ilustrul areopag nu premiază decît cărțile scrise cu ortografia Academiei. Și cartea mea avea ortografia fonetică a *Vieții românești*. Atunci, pentru ce deșarta mea încercare de a ispiți pe nemuritori și a-i pofți să evadeze din decalogul lor?...

Totuși Academia mi-a dat un neuitat semn de bunăvoință. A închis ochii întîia oară asupra ortografiei mele neacademice. Am înțeles lucrurile

¹ Alt prieten al neamului omenesc (lat.).

mai tîrziu... În vremea aceea, era la Academie un om care mă cunoștea din anul 1894. Era profesorul meu de limba și literatura română, din cursul superior de la liceul Sf. Sava... Un om ciudat, care judeca sever emanciparea și socialismul meu, dar care, mai tîrziu, și-a lăsat inima robită de literatură mea, măcar că nu era scrisă cu ortografia Academiei.

A mai fost încă o împrejurare pe care, în ignoranța mea, o leg de Premiul Eliade Rădulescu. Mă bucuram, din vremuri vechi, de prietenia lui Alexandru Vlahuță. Într-o zi, oprindu-mă la sihăstria lui de la Dragosloveni, mă roagă să-i fac, cînd voi ajunge în București, un neînsemnat serviciu. Dar la acest serviciu trebuia să cer și participarea falnicului Barbu Delavrancea.

Am alergat cu entuziasm, doar Delavrancea era una din mărețele statui ale templului literar din anii adolescenței !...

Îl vedeam, de aproape, întîia oară, și era în primăvara anului 1913, și eu depusesem o carte la Academie, pentru premiere, și marele Barbu era un stilp al Academiei !... Poate chiar mai mult decît atît : fusese hotărit de venerabilul colegiu să fie referentul meu !...

La toate acestea nu mă gîndeam în clipa audienței mele, cum nu mă gîndeam la constelația Orionului !... Mă gîndeam poate la *Sultânica*, la *Paraziții*, la *Apus de soare*, dar la cartea mea și la premiile Academiei, nici un gînd !...

Într-un moment, Delavrancea pare că a voit să mă cheme la realitate (mi-am dat eu seama, mai tîrziu, după premiere), dar i-am scăpat din mînă, cu cea mai naivă nevinovăție !...

M-am deșteptat tocmai peste vreo două luni, cînd, aflîndu-mă în Dorohoi sau în Botoșani, ca

procuror bisericesc, am citit în ziare că *Bisericuța din Răzoare* a fost premiată și că autorul *Sultănicăi* a fost academicianul referent...

Acesta este singurul trandafir de bună amintire pe care-l cultiv — de 30 de ani !... în cinstea colegiului nostru academic. Alte flori n-au mai crescut și nici nu le aștept. Totuși, am o dorință, cu totul periferică și privitoare la Biblioteca Academiei.

Mai am un singur dor !... Vi-l voi spune peste câteva zile...

Jurnalul de dimineață, an. VII,
nr. 185, 25 iunie 1945, p. 1.

„S-a tipărit volumul acesta în anul 1916 — lunile aprilie și mai — în atelierele tipografiei «Facla» din București, șeful culegătoriei fiind Const. Rădulescu iar șef mașinist-tipăritor fiind Alexandru Popescu.” Această notă stă pe ultima filă albă din cartea *Clopotele din Mănăstirea Neamțu*. Editorul ei a fost prietenul de totdeauna N. D. Cocea. Grija tehnică cu care a fost tipărită este remarcabilă. Lităra e tinărară, hîrtia e plină și are culoarea crizantemelor palide, iar coperta, cu litere roșii și negre, pare un dublu plic într-o mapă epistolară.

Acest al doilea volum al meu a apărut în anul dramatic 1916, cu cîteva luni mai nainte de intrarea României în primul război mondial. Și s-a pierdut în haosul evenimentelor, ca un cuib de rîndunică în incendiul care mistuiește casa de adăpost. Norocul a fost că bucățile cari o alcătuiau apăruseră mai nainte, în felurite reviste, și prăbușirea cărții era mai mult o pagubă a editorului.

Totuși, *Clopotele din Mănăstirea Neamțu* au găsit un al doilea prieten. Starețul de pe vremuri al Mănăstirii Neamțu : arhimandritul Daniil Ciu-

botaru a îndrăgit cartea mea, a cumpărat toate exemplarele care mai erau și le-a răspindit, mai cu seamă vara, printre vizitatorii mănăstirii.

Ca și la *Bisericața din Răzoare*, titlul cărții este titlul primei bucăți ; o dimineată de august la Mănăstirea Neamțu, strînsă în briul codrilor de brad și ridicată spre ceruri de scormonitoarea rugăciune a clopotelor străbunice. Cartea toată este o șerpuire imprecisă, pe un drum de primăvară, cu soare printre neguri diafane, cu piraie de vis pogoritoare către văi nehotărîte, unele de pace, altele de răzvrătire.

Nuvelele *Andrei Hoțul, În pădurea Cotoșmanei, Lîngă apa Vodislavei, Zile și necazuri din zaveră* sînt povești transfigurate din tradițiile județului meu, Teleorman, sau din amintirile bătrînilor. *Viteazul Jap* este o parabolă socială revoluționară.

Bucata *Crizantemele* însemnează o viziune melancolică și o presimțire a durerilor personale și obștești, în pragul toamnei din anul 1912 : „*Sîntem în miez de toamnă și crizantemele coboară iar în trista noastră lume. Sîntem în miez de toamnă și moartea se apropie mai solemnă decît altădată și cu o proclamațiune specială. Crizanteme, fiți multe și splendide ! Ascundeți, o clipă, carele și coasele Domnului pe care îl soliți. Desplețiți-vă privirii noastre dornice, dezmiardați obrajii noștri și lăsați balsamul vostru sfînt în inimile noastre ! Și la anul, cînd va fi să veniți iar, dacă nu ne veți găsi nici în parc și nici în cimitir, crizanteme, căutați-ne pe cîmpul de onoare !*” Era un fel de a imita crizantemele și a pleca fruntea și pacifismul meu creștin, sub viforul istoriei pornit din Peninsula Balcanică.

Mi-e dragă Nonora e o nuvelă cu sfîrșit catastrofal, care a pus la grea încercare pe unii dintre

cititorii mei. Neuitatul poet Rodion a scris despre nuvela aceasta că, în ciuda frumuseții ei, ea reprezintă un caz curios de „accident” al imaginației scriitorului. Cel care a înțeles-o și a admis-o din capul locului (adică în seara cînd am citit-o în cercul revistei *Viața românească*) a fost Mihail Sadoveanu.

Tot în această carte este și dialogul *Adamova*, care adună, ca într-un fel de lacul Tiberiadei, torenții învățăturii mele teologale, ai reveriilor mele monastice dar și ai socialismului meu creștin.

Maica Frăsina este rechemarea unui chip sfînt și de-a pururi izvoritor de cucernicie, pe care îl port de o jumătate de veac în inima mea. Este chipul unei cuvioase, de miresmată pomenire, pe care am văzut-o în Mănăstirea Varatic și care a fost adevărata mea dascăliță în pravila simțirilor creștine.

Scrisă într-un ceas de multiplă dezamăgire, de experiență amară și de rebeliune, bucata *Maica Frăsina* se încheie astfel :

„Scumpă maică Frăsină, tu m-ai făcut să simt cu sfînt fior, fără dizertații, fără știință, că Isus Cristos e Adevărul. Dovada completă, absolută, atotcuceritoare erai tu, sufletul tău, faptele și viața ta ! O, cît de mult m-ai convins — prea mult m-ai convins — că apologetica întreagă, că singura apologetică creștină este pentru Isus Cristos. Acest rarissim exemplar de apologetică l-ai luat cu tine și n-am mai găsit altul !”

Bucata cea din urmă din această carte a mea este *Plecarea Drozileei*. Este viziunea anticei Antiohii, orașul sfîntului Ioan Crisostomul și a doua metropolă a creștinătății, după Ierusalim. Celebra curtezană Drozileea pleacă cu corabia la Roma,

chemată ca să împodobească petrecerile cezarului. Amicii curtezanei, printre care și filozoful Caliarh, o petrec pînă la țarmul mării, la portul Antiohiei : Seleukia.

În jurul acestei societăți de beneficiari ai cea-sului istoric crește, tainic și rapid, vasta frăție creștină, care era să răstoarne lumea veche și să dea vieții sociale un alt prohab. Huzurul bogaților, împietrirea inimii lor, banchetele lor monstruoase, sclavia și meleagurile ei... intrau pe ne-simțite în amurg.

Curtezana Drozileea și bogații ei prietenii ajung în port... „*Pîlcuri, pîlcuri, oamenii din plebe stăteau și se odihneau pe jos, așteptînd ora îm-barcării... La o parte, cîțiva iudei și cîțiva sirieni formau un grup mai mare și, într-o atitudine de adîncă luare aminte, înconjurau pe cineva care vorbea între ei. Și acesta pe care îl ascultau era, poate, tocmai unul din acei tainici răsturnători ai lumii, plecați, rînd pe rînd, din portul Antiohiei, ca să aștearnă în tot imperiul roman și mai ales în Occidentul plin de neguri temeliile unei cre-dințe noi. Dar nici unul din cei ce petreceau pe Drozileea nu avea ochi și înclinare pentru această plebe, în sufletul căreia se plămădeau, în ora aceea, marile revoluții viitoare. O prăpastie fără de trecători și de ecouri despărțea această lume elegantă, sătulă și sleită, de lumea mohorîtă, în-josită și arzîndă, care asculta, aici pe țarmul mării, pe apostolul răstignitului din Iudeia.*”

UN EPISOD DIN TRADUCEREA
SFINTEI SCRIPTURI

O poruncă pe care nu puteam să o ocolesc mă chema la Mănăstirea Neamțu, în zilele primului îngheț... Județul Neamțu este, într-un fel, județul meu adoptiv și ori de câte ori am stat sau am trecut prin el, inima mea s-a desfătat și amintirile mele s-au îmbogățit.

Cînd am ajuns la Pașcani, mi-am dat seama că în acest colț al țării iarna s-a grăbit mai mult decît în alte părți, mi-am vîrît mîinile în mînecele dula-meii și am luat și eu un loc în autobuzul poștal Pașcani-Tg. Neamț. Era în ultimele zile ale lunii noiembrie — luna cea mai puțin luminoasă din an — și cînd am plecat (la ora șase seara) frumoasele priveliști, atît de cunoscute, atît de dragi, stăteau sub obrocul nopții. Cu atît mai mult, ele răsăreau și străluceau în soarele amintirii !

În aproape o jumătate de veac, de cînd am coborît întîia oară în gara Pașcani, cîte drumuri, cîte popasuri, cîte gînduri n-am închinat eu acestor dealuri păduroase, acestui mîndru șes al Moldovei, apelor ei despletite printre richiți și pe sub poduri și pieptarelor de stîncă și de brad cu care se îmbracă zarea spre Ceahlău !

Drumul acesta l-a făcut Creangă, l-a făcut Eminescu, l-au făcut toți inspirații și scriitorii noștri, de o jumătate de veac încoace, și l-au făcut atîția poeți necunoscuți, atîtea inimi prididite de dor și de iubire, dar resignate să se stingă și să moară, fără notorietate și fără indiscrețiile literaturii !

Mi se părea — prin geamul aburit și obscur al mașinii — că, pe lîngă șoseaua noastră, șanțurile și copăceii îmbătrînesc din ce în ce mai greu, iar cînd am ajuns în Tg. Neamț și am coborît din autobuz, omătul a scîrțîit sub pașii noștri. Iarnă deplină !... Oameni care își suflă în pumni, spinări încovoiate și grăbite, căciuli infundate pînă la virful nasului !

De la Tg. Neamț pînă la mănăstirea Neamțu sînt încă vreo șapte-opt kilometri, dar cei care mă chemau — pe mine și pe eruditul meu coleg, profesorul Vasile Radu — avuseseră o grijă meticuloasă și atîngătoare. Toate erau gata, și gerul și omătul rămîneau acum numai podoabe, notate în dosul unei bariere calde și capîtonate.

Am reconstituit, în gînd, tot drumul pe care ni-l acopereau noaptea și arabescurile de gheață de pe geamuri, am văzut, pe culme, ruinele cetății Neamțu, am văzut, de vale, Humuleștii lui Creangă, am străbătut (în albastrul amintirii) satul Vînătorii, podul de pe Ozana, dumbrava de stejar și livezile care se aștern pînă la poarta mănăstirii. Iar cînd am pus iar piciorul pe pămîntul transfigurat, între vechiul turn cu clopote și baptisteriul din mijloc, am văzut deodată, deasupra mea, o mie de candelă, o mie de diamante mari, strălucind din oțelita arhitectură a acestei nopți de noiembrie, mai aproape ca niciodată, solemn ca într-o catedrală de gheață !

Era o privilegiu pentru îngeri și pentru marii eroi ai spiritualității, care au biruit cu tot frigul, foamea, golătatea și toate amăgirile timpului și ale spațiului. Noi nu puteam să ne învrednicim de ea decât în trecere, printre zborul clipelor.

A doua zi, a treia zi am contemplat — în des-tăinuirea cerului albastru și a soarelui galeș și oblic — splendida bătrînețe a codrilor de brad. Nu mai văzusem pînă aci — atît de întreg și de mîndru — peisajul pădurilor mănăstirii, căptușit jos cu blana iernii și împodobit cu promoroacă, arbore cu arbore și zimcea cu zimcea. La lumina grăbită a soarelui iernatic, prefăcută, din ciocnirea cu omătul, în milioane de scînteii și de ace strălucitoare, brazii dalbi, din jurul sfintei mănăstiri păreau niște uriași sfinți părinți — toți de vîrsta lui Matusalem — sosiți în preajma sfîntului locaș, pentru nu știu ce sobor, pe care era să-l prezideze însuși stăpînul cerurilor.

Dar cu ce poruncă venisem la Mănăstirea Neamțu? Venisem să terminăm o porțiune din traducerea *Sfintei Scripturi*, muncă la care aveam tovarăș, în afară de multregretatul profesor Vasile Radu, pe însuși cărturarul stariț al vechei lavre, astăzi I.P.S. Patriarh Nicodim. Se întîmplase că acea porțiune era *Canticum canticorum*.

Aveam fiecare chilia noastră și ore exacte de muncă, așa cum se cuvine în acest soi de împrejurări. Ne adunam numai la vremea mesei și (cum spune undeva Anatole France) ceasurile noastre de întîlnire și de societate erau făcute să ne evidențieze și mai mult prețul laborioasei noastre singurătăți. Chilia mea era una dintre chiliile stărițești. Acolo petrecuseră cîțiva dintre duhovniceștii păstori ai acestui sfînt locaș. Avea sobă destul de bună și nu puteam să mă plîng de lipsă de căldură

Dar era cald lângă sobă, în văzduhul chiliei și lângă canapea. În schimb, dușumeaua părea că plutește pe Oceanul Înghețat !

Ne duceam la masă, zăboveam cuviincios și reveneam la chilia plină de bucoavne și de pagini scrise proaspăt. Ziua, pajiștile întinse scînteiau la soarele de aramă. Noaptea, tăria fără nouri scînteia din amnare de gheață.

Mai trebuiau cîteva zecimi de ceasuri de lucru ! Cum să ții picioarele pe dușumea, cînd pe ea se sleia picătura de apă, și cum să stai lângă sobă, cînd soba dogorea să-ți dea dureri de cap ?... Am așezat atunci masa de lucru la o distanță potrivită și am făcut, din macaturi și din lăicere, un fel de coșniță în care mi-am băgat picioarele.

Și astfel, cu mintea în cerurile și în grădinile țării sfinte, cu ochii, cînd și cînd, la țurțurii uriași, ca niște făclii stinse de la ferestre și cu genunchii în brățări și gheață, urmăream și tălmăceam, în românește, gînguritul turturelelor din Șaron :

„Alb și rumăn mi-e iubitul, între zece mii întîiul !

Fruntea lui e scut de aur, iară pletele-i stufoase, ca finicul, negre sînt cum este corbul.

Ochii lui sînt ca acele porumbițe, albe ca scăldate în lapte, poposite lângă limpede izvor...”

Într-o după amiază am părăsit masa cu bucoavne și m-am dus, printre pajiștile troienite, spre biserica Sf. Ioan și, mai departe, spre fîntînile de pucioasă. Era aceeași mănăstire ca în *Clopotele din Mănăstirea Neamțu* și ca în *Calipso greaca, fecioara*, dar culcată în raclă de argint și păzită de candelabre însovnite în barizuri albe...

Unde sînt amintirile, unde sînt durerile, unde sînt răzvrătirile care au curs pe albia atîtor zeci de ani ? Florile sînt toate sub zăpadă, Ozana e

podită toată cu cristal și toată viața inimii, tot sbuciumul și toată frumusețea s-au strămutat pe colinele și în grădina *Sfintelor Scripturi* !

Iar *Canticum canticorum* rămîne lilială, ca iarna aceasta, țesută din crini și din simboluri, și desfătarea ceasurilor mistice : „*O fântină, din grădină, un izvor cu apă vie, care curge din Liban !*“

Ultima oră, an. II, nr. 376, 16 decembrie 1945, p. 1.

BIRTAȘUL DOBROGEANU-GHEREA

(Fragment)

Astăzi, în parlamentul țării s-a ridicat un mandat iritat și-a cerut cu gesturi energice ca Dobrogeanu-Gherea să fie tratat ca un negustor oarecare, fără condescendență și fără preferințe. Arendașul restaurantului ploieștean să se rază de *Dobrogeanu-Gherea*, să intre în ordinea comună și în târbaca negustoriei care nu-și alege mijloacele de concurență ! Că-l cheamă Gherea, că a scris atâtea cărți citite de toată lumea românească și că, pe deasupra, restaurantul ținut de el este fără vină și cel dintii în specie — nu vrem să știm.

Nu cunosc nici de aproape, nici de departe pe domnul senator care a cerut ca direcțiunea C. F. R. să uite cu totul cine este Dobrogeanu-Gherea și să-i aplice rindeaua comună, netezindu-l de orice preferință și favoare. Cred, însă, că domnul senator are, conform legii, limita de vîrstă necesară, adică cel puțin patruzeci de ani. Acum douăzeci și douăzeci și cinci de ani, ideile, convingerile sociale, sistemul de critică literară al lui Dobrogeanu-Gherea stăpîneau, luminoase, cerul intelectualității românești. Eram de-abia prin clasele a treia, a patra de liceu și auzisem pe

profesorul nostru de limba română : „Gherea... Gherea este azi un critic aproape european...” Gherea ! Alergam prin oraș, întrebam pe la librari, pe la anticari, și aduceam în internat — ascunse sub manta — *Criticile* lui Gherea. Polemica Gherea-Maiorescu întuneca, în cugetul nostru, și lăsa în urmă cu mii de stadii toate luptele din *Iliada*. Eram lacomi de ideile cele noi. Ne simțeam soldați născuți pentru idealul social, care ardea și strălucea pe coifurile noilor strategii ! Argumentarea evidentă, claritatea expunerii, generozitatea convingerilor lui Dobrogeanu-Gherea ne încălzeau pînă la entuziasm. În internatul liceului Sfintul Sava, erau discuții, lupte și partide. Amicii mei erau socialiști și partizanii lui Gherea. Elevii de prin clasa a șasea (elevii domnului Rădulescu-Pogoneanu, discipol al domnului Maiorescu) erau antisocialiști și maioresciani. Dar dreptatea, avîntul, viața și viitorul erau cu noi ! Domnul Vlahuță zugrăvea în revista *Vieța* un neuitat portret lui Gherea... birtașul de la Ploiești : „*Din polemica pe care a avut-o cu domnul Maiorescu, Gherea a ieșit biruitor... Săgețile pe care i le mai aruncă unii arcași copilăroși îl fac să zîmbească...*” Iar Anton Bacalbașa ținea, cu brio, la Ateneu, conferința lui, *Artă pentru artă*.

Sînt amintiri, sînt evenimente sufletești (deși nu direct personale) care nu se uită niciodată. Oricare vor fi, mai tîrziu, convingerile tale, calea vieții tale, interesele tale, vei păstra, cu pietate, într-un tainic ungher al sufletului, icoanele și simulacrele religiei din copilărie. Acum un sfert de veac tot tineretul românesc, entuziast și iubitor de idei, era socialist și admirator al lui Dobrogeanu-Gherea... Birtașul de la Ploiești.

Da — acesta era un titlu de glorie mai mult pentru bunul meu papă Costache. Unde era pe atunci, ce făcea, ce gîndea, ce vîrstă avea, ce suflet avea onorabilul nostru senator de azi? Ce era Gherea pentru domnia sa, pe vremea aceea? Mărturisesc, mi-e cu neputință să mă opresc la vreun răspuns.

Cronica, an. I, nr. 51, 31 ianuarie
1916, p. 950.

Era în seara de roșie amintire, 13 decembrie 1918. Alergam după nevoile mele de om sărac și gîndeam multe lucruri triste, sub povara cenușie a văzduhului iernatic. Nu era zăpadă, nici prea mult noroi, dar lumea era apăsată și cernită, ca a doua zi după marile evenimente entuziaste pe care le apucasem. Din păcate e un mare adevăr social că atuncea cînd stăpînitorii prăznuiesc vreo biruință, poporul stăpînit trebuie să-și încordeze spinarea și să-și întepenească bine mijlocul.

Ajunsesem la răs_pîntia pe care o face Calea Griviței cu Buzești-Berzei și mergeam întrebîndu-mă cum și unde vor fi plătite primele oale sparte de la ospățul trufiei capitaliste. Atunci un convoi puțin comun se ivi pe Calea Griviței, venind dinspre gară, și-mi abătu gîndurile.

Era o ceată lungă, aliniată și ordonată, de muncitori și de muncitoare, de bătrîni și de copii, care mergeau undeva. Erau mulți, treceau, treceau și izvorul lor nu mai seca de loc. Femei tinere, femei în vîrstă, fete și băiețani mergeau unii după alții, să-răcuț îmbrăcați, cu mîinile goale și triști și setoși. Unde se duceau ? Undeva, unde trebuie să declare că nu le mai ajunge slabul lor cîștig cotidian, că alte

haine decît cele de pe ei nu mai au și că atîtea toate pe care le cere iarna lipsesc cu desăvîrșire din căminul pustiu. Unii dintre acești muncitori mocniți și negri erau soldați trimiși de curînd acasă — acasă, unde un copil murise, soba se dărimase și nevasta amanetase pînă și cerga de învelit. Unele din aceste muncitoare vestejite aveau în sîn hîrtia stăpînirii, prin care li se dădea de știre că soțul lor a murit glorios, pe cîmpul de onoare.

Mergeau așa înainte, în rînd disciplinat, fără vociferări și fără grabă. Văzusem, în cîțiva ani de zile, destule convoiuri militare, destule defilări armate. Aceea pe care o vedeam de data aceasta se prezinta ochilor mei măreață printr-o măreție nouă. Mulți, foarte mulți din cei ce alcătuiau șirurile militare văzute altădată, dacă ar fi fost întrebați cum privesc ei starea lor de moment și ce cred ei despre scopul pentru care țin o pușcă în mînă ar fi dat răspunsurile cele mai surprinzătoare și mai revelatoare. Toți acești soldați, însă, din batalioanele plebei proletare, ți-ar fi dat același răspuns: „Vrem o viață mai bună“. Și către țelul lor, către imprecisul loc de întîlnire, unde aveau să-și arate, în fața puternicilor zilei, plîngerile lor — ostașii păcii mergeau tihnit, cu miinile goale, cu fețele îngîndurate.

Cu totul altfel decît tot militarismul care se scursese pe sub ochii mei, vorbea omului din mine această miliție a drepturilor nesocotite și a foamei... Așadar, mai mult decît cei mai bine echipați, ori mai mult decît cei mai viforoși, ori mai mult decît cei mai numeroși războinici, trimiși să moară sub steagurile imperialiste, impresionează și înfioară inima acești proletari zdrențuiți și flămînzi, aceste femei ofilite fără vreme, acești

copii din care fabrica, sărăcia și munca au izgonit visul și nevinovăția!

Am rămas nemișcat locului și am privit defilarea armatei celei noi. Ceva mai mult decît grav, ceva care dădea fiorii corului din tragedia antică, se răspîndea în seara fumurie din mersul cumpănit și hotărît al acestor ostași ai luptei sociale. I-am urmărit cu gîndul, atunci cînd au pierit din fața mea, și pe străzile secundare și depărtate pe unde mai aveam de alergat, m-am simțit neîncetat în stăpînirea zguduitoarei defilări la care asistasem. Tîrziu, peste cîteva ore, aud, într-un magazin, vestea despre cele întîmplate la picioarele Teatrului Național. Batalionul pașnic fusese primit după prescripțiile și cu argumentele cerute pe cîmpul de război!...

Clasa stăpînitoare nu putuse să-și stăpînească trufia și nerăbdarea și răspunsese cu gloanțe muncitorimii dezarmate și fără altă pretenție decît să fie luată în seamă și auzită.

A doua zi, a treia zi... oamenii gravi, stîlpii guvernamentali, patrioții și patriotarzii aveau noapte între sprîncene și declarau la cafenea, pe stradă și în sălile de aperitive: „Ce credeau dumnealor că se joacă de-a intimidarea? Auzi dumneata? Au cutezat să tragă focuri pe ferestre! Așa merge treaba? Apoi sînt ace de cojoace!”

Și toți plozii burgheziei, toți slăbănogii de înger, toți lesne-crezătorii și interesații au jurat că așa este cum au auzit vorbindu-se la bodegă. Dar într-o zi eră cît pe-aci să se facă lumină... Nu știu cine și nu știu pentru ce a suflat în făclia care începuse să pîlpiie.

Vom ști mai tîrziu în ce anume rezida marea primejdie de stăt pe care martirii proletari de la 13 decembrie 1918 au înăbușit-o cu leșurile lor.

Va veni ceasul cînd vom stabili, pentru știința celor de după noi, unde și în ce împrejurări au murit eroii proletariatului românesc. Dacă nu mai curînd, măcar atunci se va ști și se va restabili tot adevărul.

Deocamdată, ceea ce e clar este gratuita, inutila, neroada cruzime a celor ce apără niște privilegii presimțitoare de moarte. La ce servesc toate aceste brutalități, toate aceste stăruințe în nedreptate, toate aceste vărsări de sînge, cînd și istoria, și viața actuală ne dovedesc sinistră lor inutilitate ?

Guvernății nu citesc istoria ? Experiența altor vremuri și altor societăți — intrate în același proces social ca și noi — nu servesc la nimic, nu inspiră nici o înțelepciune ? E de prisos, o, stăpînitori ai ceasului ce trece, să sporiți martirologiul cel nou ! Datoria cea mai înaltă și în același timp cea mai elementară, a noastră a tuturor, este să cruțăm în noi, din rășputeri, omenirii sosite la pragul larg al unei ere noi. Într-o dimineață, societatea europeană se va trezi cu totul alta decît se culcase seara. Să fim cît mai oameni, în vederea acestui ceas suprem !

Socialismul, an. IX, nr. 292, 26 decembrie 1919, p. 1.

Cimitirul Sfînta Vineri e cuprins într-un vast semicerc de gunoaie, de cocioabe și de ulicioare umede. Această pitorească vecinătate rămîne ascunsă pentru cei ce se apropie de cimitir prin Calea Griviței, dar se destăinuiește cu farmec cutezătorului care taie maidanele de la răsărit și vine spre locul de odihnă printr-una din acele stradele verzi-albastre, tainic solidare cu cimitirul. Așa am făcut eu mai serile trecute. După ce mi-am săturat privirea cu tot ceea ce pot să adune mizeria, nepăsarea și anii nenorociți, într-un cartier mărginaș al Capitalei, am intrat în Calea Griviței și de aici în cimitir.

Un contrast plăcut m-a izbit din capul locului. Aici mai merge! Copacii și copăceii, aproape înveșmîntați în toată frunza lor, dau față cimitirului și contrazic tristețea crucilor. Iarba mătăsoasă de pe marginea aleilor e constelată cu flo-ricile. Pe morminte palpită, ca niște fluturi catifelați, căzuți de prea multă zburdălnicie, mii și mii de toporași. Cărăruile din cimitir sînt destul de așternute și îngrijite. Mormintele sînt

așezate cu ordine mulțumitoare. Cîte zece, cîte nouă, cîte șapte, în șir milităresc, ele înaintează ferm, spre cucerirea spațiului gol și spre dărîmarea gardurilor împrejmuitoare. Curățenie, ordine, viață ! Ce bine e la cimitir ! Cît de respingătoare și de fetidă e viața aici, alături de domeniul cimitirului ! Dar răbdare. E cu neputință ca ordinea și metoda să nu biruiască cu încetul haosul și destrăbălarea de primprejur.

Știu că amicul Frimu are la căpătîi un stîlp roșu. Am aflat lucrul acesta într-o crîncenă dimineață de februarie, pe la ora cinci, cînd făceam coadă cu mahalagii mei la distribuția pîinii. O cumătră, învelită în broboadă, povestea, ca să treacă vremea, ce ciudată înmormîntare îi văzuseră ochii cu o zi ori două mai înainte. Între amănunte era și un stîlp roșu, menit, după toată aparența, să însemneze locul unde doarme socialistul Frimu. Dar de atunci și pînă azi, prea răsfățat de viață și încîntat de treburile mele, n-am mai nimerit ceasul prielnic pentru vizita convenită unui amic.

Găsesc stîlpul roșu, fără nici o greutate. Bietul Frimu, el răzlețitul și revoltatul, trebuie acum să țină pasul, să păstreze șirul, în rînd cu ceilalți pensionari ai cimitirului. Dar nu e stîlpul uriaș care credeam eu. E un stîlp micșor, la po-triva miilor de cruci umile care spuzesc cimitirul. Pe mormînt, ca pe toate celelalte — proaspete și încă neuitate — un pîlc de toporași. Mîini înfrigurate, mîini aspre și puțin dedate caligrafiei, au scris pe stîlpul roșu cîteva nume, cîteva amintiri.

Rămîn pe o bancă apropiată și privesc, în lumina aurie a serii, mormîntul cu stîlp roșu.

Desigur că odinioară, nici mormintele eroilor creștini nu erau mai arătoase ca acesta. Și nu e stabilit în amara noastră lege omenească să închidem, degrabă, în mormîntul cel mai prizărit dacă nu cel mai insultat — inima devotată și eroică? Nu sînt pline cărările pămîntului de mormintele, mai totdeauna timpuriu săpate, ale celor mai buni dintre noi? Nu e sfînta noastră datină să trimitem, cu vigilență, ori de-a dreptul la cimitir, ori cu anticameră la casa de nebuni, pe cei ce gîndesc altfel decît majoritățile trecătoare și neroade?

Scump prieten, inimă fierbinte și suflet de apostol! Ai voit să mîntuiești pe frații tăi, ai voit binele poporului, ai voit să potrivești cu rindeaua ta — tîmplar sublim — nodurile și scrijeliturile blestematei trupine sociale! Te priveam totdeauna cu drag și cu admirație. Iubeam avîntul tău, veneram sfînta ta sinceritate și mă plecam adînc, cum mă voi pleca întotdeauna, înaintea crezului tău socialist. Dar de ce nu pot să-l spun și eu pe de rost, convins și tare, cum îl spuneai tu? De ce, dîndu-ți ție și tovarășilor tăi toată inima mea, nu pot să vă dau și înregimentarea mea?

Vai! fiindcă cunosc prea bine, prea adînc, slăbiciunile și fatalitățile naturii omenești. Fiindcă, din nenorocire, am înțeles prea multe lucruri din zbuciumul acestei lumi, din oarba desfășurare a istoriei și din meandrele sufletului omenesc.

Dar soarta ta și a multora din lumea voastră roșie mă înfioară și mă neliniștește. Curajul vostru, credința voastră și din cînd în cînd moartea

voastră eroică mă aduc la grea cumpănă. Tu însuși — atât de curat la inimă, atât de iubitor de oameni și de plin de idealul tău — tu cu viața ta, violent isprăvită la calea jumătate, îmi amintești de o întâmplare analogă, pe care o recitesc cu evlavie, în fiecare an, înainte de Paști.

Mă tulbură asemănarea aceasta, mă tulbură eroismul vostru și mă tulbură dreptatea revendicărilor și a luptei voastre. Dar ce vreți?... Mi-am dat cuvântul și credința mea în mod irrevocabil celui mai mare dintre voi toți, care ați murit și veți mai muri în spînzurători și în pușcării.

Sînt în preajma unor întrebări grele și temute, de care mă apropii uneori cu impresia că dau de picioarele unor ziduri uriașe, nebiruite. Ce noroc că seara e galeșă și aurie, moartea — termen inevitabil — mai demonstrată ca oriunde și deșertăciunea vieții mai evidentă ca totdeauna!

Stilpul roșu strălucește la soarele în declin și mă obsedează. Ești un semn întîmplător, aici în cimitir, ori ești o profeție? Cît aș vrea să piromane în tine o stînghie transversală și să te readuc la semnul meu familiar și sfînt! De ce? Știu și eu! Sînt încredințat că, în împărăția pe care o aștept, judecata și sentimentele vor fi mult mai drepte ca sub soarele ce apune, sînt încredințat că dreptatea lui Frimu e mărturisită și de îngeri, dar aș fi voit ca pe mormîntul lui să văd simbolul din veacuri convenit, al morții eroice pentru umanitate.

Să nu dezbinăm însă unitatea noastră de simțire, pentru acest amănunt. Voi primi acest stilp

roșu de la căpățiiul tău, cu tot ce simbolizează și proclamă. Primește și tu să șoptesc deasupra tihnei tale : „*Fericiți cei prigonți pentru dreptate, căci a lor este împărăția cerurilor !*“ (Matei, 5,10)

Chemarea, an. II, nr. 17, 20 aprilie
1919, p. 1.

AMINTIRI DESPRE VLAHUȚĂ

Este primul scriitor român modern pe care l-am cunoscut la începutul școalei mele secundare. Un prieten mi-a împrumutat volumul *Din goana vieții* și prin acest volum am descoperit literatura românească din anii 1890-93, atmosfera eminesciană de pe atunci și personalitățile și numele sărbătorite ale zilei.

Am citit cartea lui Vlahuță cu adevărată cucernicie. Izolîndu-mă de colegii mei și gustînd-o în taină, mi-am creat mie însumi condițiile sufletești deosebite, pe care le cerea această carte de note intime și de melancolică spovedanie. Chiar de la această întîlnire, din anii adolescenței, Vlahuță mi s-a impus ca autorul prieten, ca scriitorul predilect ceasurilor crepusculare ale inimii, pe care l-am cercetat apoi ani de-a rîndul.

Al doilea volum care mi-a ajuns în mînă a fost volumul lui de nuvele. Chipurile și existențele rechemate în această carte au învăluit cu persistenta lor tristețe o vară întreagă din viața mea de elev liceist. Radu Munteanu, Epraxia, Cassian, „*cei doi mici flașnetari italieni*“... m-au făcut, zile întregi, să nu mai înțeleg frumusețea

dimineții și a serii și să simt înția oară febra reveriilor reformatoare.

Am văzut *Poeziile* lui Vlahuță în mîinile unui visător, participant la întrunirile socialiste din sala Sotir. Autorul trecea, cu drept cuvînt, ca unul dintre profeții fericirilor viitoare, pasionat așteptate de proletariatul și de tineretul anilor 1880-1890. Dobrogeanu-Gherea — Socratele nostru al tuturor — scria despre Vlahuță un studiu cu mare răsunset, pe atunci, în lumea cititoare independentă. L-am văzut pe Vlahuță la Ateneu, în seara conferinței *Artă pentru artă!* Între revista *Vieața*, proaspăt apărută, și *Adevărul literar*, patronat în 1893 de fermecătorul Anton Bacalbașa, existau raporturi mai mult decît confrățești. Cu atît mai tristă a fost impresiunea noastră, a celor din galeria generoasă, cînd împrejurul conferinței lui Anton Bacalbașa a început o discuțiune vehementă și păgubitoare, foarte curînd lipsită și de artă și de urbanitate.

Neînțelegerea cu prietenii de pînă aci și alte cîteva împrejurări de natură personală l-au scos pe sărbătoritul poet din arena luptelor zilnice și din lumina actualității timp de cîteva ani.

Alexandru Vlahuță nu fusese niciodată teoretician sau luptător militant. Dar melancolia lui cea pătrunzătoare, dar influența lui Eminescu, dar puternicul lui sentiment de dreptate și de filantropie îl asociau, vrînd-nevrînd, cu cei ce doreau dreptatea socială și predica, din amvonul roșu, noua iubire de oameni.

În cîteva ani de semi-singurătate, Vlahuță și-a găsit noua și definitivă lui orientare și a început partea a doua a interesantei lui activități. Vlahuță își căutase pacea inimii și a căminului — atît de necesară intemperiilor endemice ale unei vieți

de poet — o căutase în două rînduri. Nimerise rău sau mediocru și întâia oară și a doua oară. A încercat a treia oară. De data aceasta, norocul l-a servit cu paharul plin. A găsit o tovarășă deosebit de inteligentă și căpabilă de toate devotamentele, de care este atît de setoasă o inimă de artist. Doamna Alexandrina Vlahuță a despăgubit pe poetul poemului *Iubirii*, cu belșug, de toate dezamăgirile și de toate suferințele încercate pînă aci. Cel ce va întreprinde să descifreze pe îndelete viața acestui cărturar al nostru va descoperi — în jumătatea a doua a acestei vieți — grija, inima, sfatul, puterea binefăcătoare și ordonatoare, înțelepciunea subtilă și plină de grație a acestei femei fără pereche, în brațele căreia Vlahuță s-a stins ca un copil.

Cînd m-am întîlnit cu Vlahuță, față către față, el se găsea dincolo de epoca vijeliilor și a nesiguranțelor. Era un om cuminte și trăit, care-și aduna experiența, lecturile și amintirile, pentru folosul copiilor neamului. Vlahuță a trecut de la poezie și de la atitudinea lirică, la lecție și la atitudinea didactică. Acesta este Vlahuță cel cunoscut de mine.

Mărturisesc că multă vreme n-am voit să pricep și să admit evoluția înțeleptului Alexandru Vlahuță. O dată, într-o conferință — de care poate că își mai aduc aminte unii dintre amicii mei — am regretat cu amărăciune ceea ce numeam eu : absenteismul îndelungat al generosului poet de altădată. Dar se pare că dreptatea rămînea și a rămas de partea lui Vlahuță.

Cu toate că și el și eu eram printre devotații mănăstirii Agapia, ai codrilor și ai catedralei ei zugrăvite de Grigorescu, ne-am văzut o singură

dată la Agapia și numai în trecut. Ne-am văzut în București, după anul și după poezia intitulată 1907, dar ne-am văzut mai ales la Dragoslaveni și la Cîmpulung, la începutul războiului a toată lumea.

Poezia 1907 — oricîte obiecțiuni și rezerve a trezit în unii dintre noi — era proba unei mîndre independențe sufletești și gajul unei nobile iubiri de țară și de neam. Nimeni niciodată nu ridicase în fața lui Carol o frunte atît de cutezătoare și de dezinteresată !

Vlahuță s-a ridicat — stingher, sărac, fără interes și fără frică — în fața apoteozei de patruzeci de ani și a unui monarh adulat de o lume întreagă !

La Casa Școalelor, în coloanele revistelor, în mijlocul tablourilor lui Grigorescu, în mijlocul țesăturilor și al scoarțelor românești, Vlahuță a fost, ani de-a rîndul, starostele cărții didactice, soldatul luptei pentru frumusețea românească, pilduitorul vredniciei și al energiilor creatoare.

Vlahuță n-a făcut niciodată politică. Într-o țară în care îndeletnicirea principală a cetățenilor este alergătura politică și patima electorală bine recompensată, Vlahuță a rămas necontaminat și complet stăpîn pe sine. Pilda aceasta m-a subjugat și m-a călăuzit de-a pururi !

Importanța cuvîntului lui Vlahuță și respectul adînc cu care-l înconjurau și prietenii și ucenicii, și admiratorii și tăgăduitorii, aveau ca explicare atitudinea lui superioară, statornicia lui de conduită, mai presus de ispitele politice, mai presus de ambițiile de stradă, mai presus de gloria electorală !

L-am văzut departe în căsuța lui de la Dragosloveni, lângă tablourile iubite, lângă scoarțele de preț și lângă sculurile de borangic ale doamnei Vlahuță. Ce ore fericite! Ce ore neuitate! Dar tihna și prosperitatea omenească sînt flori care înfloresc dimineața și seara cad pradă furtunilor neprevăzute.

A venit marele război! Cuibul de la Dragosloveni a fost prădat și profanat. Comoara lui de amintiri — între care masa lui Caragiale — a fost spulberată. Ne-am despărțit unii de alții. Pe Vlahuță l-a aflat bejenia la Dragosloveni. Cine putea să-și mai aducă aminte de sihastrul cărturar! Vlahuță și-a urcat tovarășa și tablourile într-un car cu boi și a pornit așa spre Bîrlad, în toiul asprei toamne din 1916, în toiul tragicei noastre retrageri militare și civile!

Cînd l-am văzut, după doi ani, era aproape de mormînt. Suferințele refugiului, durerile obștești, uzura unei vieți întregi de muncă se adunau acum și-i umpleau coșul pieptului „ca de plumb topit”!

Dar Vlahuță, în ultimul său an de viață, mi s-a dezvăluit, încă o dată, caracter de o rară fermitate și minte de o nobilă independență!

Din greșeala mea și din greșeala altora — mai mari și mai responsabili decît mine — pierdusem, în primăvara anului 1919, piinea mea și a copiilor mei. Mi se ceruse să mă las păgubaș de funcția administrativă pe care o aveam. Vlahuță, sărăcit de război și strîmtonat ca și mine, aflase despre trista mea situație. La cîtva timp după aceea, primește în mînă nu știu ce premiu academic, de cîteva mii de lei.

Și prima lui grijă a fost să rupă o părticică din premiul acesta și s-o trimită fratelui pe care îl știa lipsit și necăjit !...

...Pogoare, pogoare elogiul divin, ca roua Hermonului, peste amintirea și peste sufletul lui Alexandru Vlahuță !

Adevărul literar și artistic, an. IX,
nr. 488, 13 aprilie 1930, p. 1.

Mă aștepți zadarnic, iubite Alexandre!... Chilia de la Dumitrești o fi gata, proviziile — destinate mie — multe, ca pentru trei inși! și stiva de lemne, învîrfuită... Dar nu pot să viu!... Credeam că voi lăsa totul la pămînt, mă voi furișa din București și voi veni în conacul tău, măcar pe-o săptămîină, să pun ceva pe hirtie, din noile mele proiecte literare.

Pînă azi, nu văd nici un semn de bună prorocie. E vorba mereu de *Doctorul Taifun*... Fantoma aceasta mă prigonește de nu mai știu cîți ani de zile... Cred că de vreo douăzeci de ani. La început, avea o poveste, făcea cutare ispravă și isprăvea în cutare fel. De vreo trei ani și-a pus altă mască, a căzut la altă patimă și vrea să mă convingă că drumul lui trebuie să fie așa și nu într-altfel.

Am căutat și m-am luptat să mătur pe acest doctor de la ușa mea... În definitiv, *Doctorul Taifun* e un caracter, e un om din vechea gardă... Violența și nebunia care suflă peste el cîteva ierni nu-l spulberă cu fundamente cu tot. Omul meu păstrează în vîrjelie o ultimă rezistență... La doi pași de prăpastia suicidului, el se oprește și-și

înfinge roțile în stîncă, aidoma ca un automobil, pe care-l salvează o supremă încordare combinată a mușchilor conducătorului și a frinelor mașinii.

Doctorul meu rămîne om, biruiește ca un om... Dar te întreb și întreabă-mă : pe cine poate să mai intereseze acest doctor, fiu al literaturii, dacă nu se prăbușește complet, dacă nu seamănă în juru-i pustiul și turpitudinea și dacă nu ne introduce în misterele științei sale medicale, la anume capitol și pentru anume destăinuiiri anatomice ?

Cred că acest sentiment al meu de încurcătură și de jenă explică în bună parte nemișcarea și sterilitatea mea de pînă acum. Cititorii nu mai vor să găsească în cărțile noastre oameni cu precisă vertebrală morală, ori cel puțin oameni care se luptă să nu se dezvertebreze complet în ticăloșie, în imoralitate și în anarhie de toate felurile.

Era altfel — sau știu eu !... este o iluziune personală — era altfel acum douăzeci de ani, cînd venii întîia oară la Dumitreștii tăi. Ți-aduci aminte cuvintele lui Monpavon, din romanul lui Daudet : „*Le Nabab ?... Que la vie commençait belle, alors !...*”¹

Am venit la tine, tot cam pe vremea asta... Dar ce zile, dragul meu !... Aveam toți capul pe umeri. Viața avea un înțeles. Deasupra noastră, cerul ținea, plin de lumini, candelabrul cîtorva idealuri. Unii credeam una, alții credeam alta, dar credeam cu pasiune, cu tinerețe, cu fericita dilatare a sufletului întreg !...

Mă uit la generația de azi și mi-aduc aminte de vorba veche : „S-a întors lumea pe dos !” Des-

¹ Nababul ?... Ce frumoasă era viața, atunci !... (Fr.)

frunziții, gîrboviții, faliții în vlagă și în convingeri sînt acești nepoți ridicați după război... Iar încrederea, avîntul, devotamentul și cavalerismul ideii au rămas cu noi, cei născuți în jumătatea a doua a veacului trecut !...

Dar — să prisosim în credință și în satornicie, și pentru aceștia care nu ne mai înțeleg și nu se mai simt solidari cu noi !...

Dacă ei vor avea dreptate, noi nu vom mai sta multă vreme în calea lor.

Dacă noi avem dreptate, ei vor avea destule zile — să trăiască, să sufere și să se înapoieze la înțelepciunea bătrînilor.

Scumpe Alexandre, dacă pe lîngă acest răvaș de Anul nou voi putea, mai tîrziu, să adaug și un popas la Dumit ești, să știi că *Doctorul Tai-fun*, e mai cerbicos ca umbra lui Hamlet, defunctul rege al Danemarcei !

Dimineața, an. XXIX, nr. 9345, 2 ianuarie 1933, p. 3.

Cu ani în urmă, în grădina Academiei creșteau, în luna iunie, pe margine de răzoare, câteva semicercuri de iriși. Priveam cu drag aceste flori zdrențuite și violete și le asociam multor gânduri și multor visuri, astăzi defuncte. Vreme îndelungată m-a urmărit titlul de azi: *Irișii de la Academie...*

Dar n-am știut să-i culeg atunci când înfloreau... S-au ofilit, s-au scuturat și a murit și rădăcina lor. Dincolo de amintirea lor au curs zilele, s-au adunat anii și a început anotimpul ursuz al bătrâneții.

Academia stă tot la locul ei. Din sălile de lectură care își deschideau ferestrele spre Calea Victoriei, noi cititorii am trecut în foișoarele cele albe care se ridică în fundul grădinii, între copaci umbroși... Erau plăcute sălile de acum patruzeci de ani. Sînt și mai plăcute sălile de azi. Ci, irișii pe care-i iubeam eu odinioară făceau strajă de iunie la sălile dintii... 5

Mărturisim între noi, cei ce aveam patima izolării și meteahna cufundării în cetanie, că nu cunoaștem ore mai fericite decît orele petrecute cu ochii în carte. Cîțiva dintre noi, prea puțini,

pot să stea acasă, în biblioteca lor, și, apărați de uși capitonate, să se lase fericirii de a citi... Majoritatea ne mulțumim cu sălile bibliotecilor publice. Cu vremea ajungi să te izolezi cu totul și să nu mai simți că mai sînt și alți cititori în jurul tău...

Pe catedra din sală, vedeam ca prin vis capul zburlit și roșcovan al lui Zaharia sau chipul ceremonios și monoclat al poetului Obedenaru. Pe atunci automotoarele de-abia începeau, iar avioanele își încercau aripile încă neputincioase, departe de plaiurile noastre. Din Calea Victoriei, rareori se ridica zgomote supărătoare.

Am avut nenorocul să decad. Din lector tăcut și cuviincios am ajuns — în sala de lectură — scriitor... Multe din paginile pe care le-am publicat, între 1911 și 1916, le-am scris la Academie, în vechea sală de lectură. Monografia asupra lui Eminescu — o schiță minusculă, după care erau să vie acei cîțiva confrăți cu studiile lor vaste și bine informate — am scris-o aci, față în față cu profilul blafard al bisericii Sf. Nicolae. Cînd Academia și-a sporit încăperile, am fost și eu unul dintre beneficiarii noii situații. În sălile cele proaspete am continuat vechea manie. Romanul *La răspîntie de veacuri* l-am scris în întregime într-o chilie albă, cu ferestre tăiate spre miazăzi și mîngiate de coamele verzi ale copacilor...

Mai tîrziu, aceea chilie a fost hărăzită administrației și profesorii universitari au fost invitați să ocupe altă încăpere jos, pe același podium cu sala obștească... Și această încăpere are grația ei. Dar, pentru mine, din nefericire, a venit o poruncă stingheritoare. Am scris la Academie atîtea pagini, fiindcă... găseam călimara

în fața mea. Într-o zi, călimara a dispărut ! *Onorata administrație a bibliotecii nu măi îngăduiește, pe mese, călimări și cerneală, fiindcă s-a dovedit că se pătează cărțile.*

Am înțeles că era o măsură îndreptățită și am tăcut — dar n-am putut să mai scriu, decît rar, cu creionul... Îmi veți spune, poate : dar stiloul?... Nici azi nu m-am deprins să scriu cu el ! Am rămas la peniță, adică, față de stilou, la pana de gîscă a vechilor calemgii...

Am încercat să fac să se admită o excepție în favoarea celor ce stau în camera de excepție... Cel puțin, aci, pe masă, să fie îngăduită o călimară...

N-am izbutit. Porunca a rămas neclintită și pentru toată lumea.

Aceasta este singura neînțelegere pe care am avut-o cu... Academia Română de patruzeci de ani încoace. Ați putea spune : nimica toată !... Da, dar omul este imperfect și nici azi nu sînt prea resignat. Cînd trebuie, uneori, să plec de acasă și trec prin fața venerabilei Academii și irișii de odinioară mă învăluie în spiralele lor, m-aș opri cu drag la capătul aleii și aș căuta, la masa de altădată, șoaptele amintirilor !

Poate că cineva dintre dv., care mă citiți, mă veți ispiți în această obiecțiune :

„Irișii de la Academie... sala de lectură... călimările pe care le rechemi nostalgic... Dar Academia este mult mai cuprinzătoare și mai diversă... Academia este un colegiu ilustru... Acolo ard candelarele culturii naționale... Acolo — precum spune psalmistul — *«au fost așezate jețurile... casei lui David»...*“

Totuși... Academia pentru mine însemnează
Irișii de la Academie și... călimara, pentru care
mă rog direcțiunii celei noi să mi-o redea !

Unica mea revendicare — asta este.

Jurnalul de dimineață, an. VII,
nr. 191, 9 iulie 1945, p. 1.

ANIVERSAREA LUI ARGHEZI

Adevărat !... Arghezi a împlinit 60 de ani ! Ce mult este și ce puțin este din acea seară de iunie, cînd, sub teii în floare de la Șosea, am aflat că Arghezi s-a născut în luna mai... Curioase sînt splendidele boltiri ale trecutului ! Cum te cheamă, cum te farmecă și cum te dislocuiesc pe tine însuși din ceea ce ești, din ceea ce ai fost !... Desigur că seara de iunie, cînd ieșii cu Arghezi, din salonul lui Macedonski, ca să ne plimbăm la Șosea, era la fel cu toate celelalte, cînd teii sînt în floare și printre ei răzdesc, de sus, stelele... Dar seara aceea mi-a rămas prețioasă și inalterabilă...

Am legat cu Arghezi o prietenie rară. Cînd carul vremii va trece mai departe, și nici Arghezi și nici eu nu vom mai face umbră acestui pămînt, atunci vreun răscolitor de scrisori și de memorii tănuite va scoate, poate, la iveală faptul de reciprocă și de extraordinară înrîurire din cărările vieții noastre... Am legat cu Arghezi o prietenie rezistentă și nepăsătoare față de toate vulgaritățile, tristețile și încercările unei vieți de intelectuali și de scriitori.

Ca să rămii prieten neclintit cu un tovarăș de literatură, vă închipuiți cît de tare trebuie să fii și să rămii, înaintea flecărilor și intrigilor cafenelei, înaintea separatismelor profesionale și mai ales înaintea succeselor și norocului vechiului tău camarad !

Sînt 44 de ani de cînd și Arghezi și eu dăm bune examene în fața acestui dascăl aspru și necruțător care este Timpul... Și el și eu am avut parte, în viață, de stări de prefaceri, de povîrnișuri și de culmi, de care n-au prea avut parte alții, din contingentul nostru. Ne-am găsit, uneori, în situații ciudate și antagonice. Ne găsim azi în timpuri de cugetare aproape exclusive...

Cu toate acestea !... Rămînem, unul pentru altul, invizibil și definitiv legați prin acea vrajă negrăită și nepieritoare, care începu pentru noi într-o seară de iunie, și se întări, nu știu unde, în taina oracolelor vieții, prin funii de mătase, trecute de la el spre mine și de la mine spre el...

Fiindcă mi-ați cerut acest articol acum, cînd Arghezi a împlinit 60 de ani, așteptați, cu siguranță, părerile și judecățile mele asupra bogatei și uimitoarei lui literaturi... Să vă fac o mărturisire stranie... Ceea ce cred eu despre literatura lui Arghezi (și ceea ce crede Arghezi despre literatura mea) constituie un fel de *beau fixe*, iremediabil, de cînd ne-am citit unul altuia primele noastre pagini fumegînde... Arghezi a fost, pentru mine : el întreg, minunat, subjugător... de la poeziile pe care le-am auzit numai eu și de la visurile lui în proză, uitate prin vraful revistelor de acum 40 de ani... Tot ceea ce a adunat Arghezi, de atunci încoace, în cărțile lui — furios iubite de unii, furios bîrfite de alții — însemnează pen-

tru mine un fel de *quod erat demonstrandum*¹... Toate le-am văzut și le-am crezut, de atunci, ca într-un fel de revelație vrăjitoarească din *Faust*... Încrederea absurdă pe care o avem în talentul și în puterile celui cu care ne-am legat frate de cruce, pentru milităria, primejdiile și victoriile împărăției artei, este aproape aceeași pe care o avem în noi înșine... Este cu neputință să te faci judecătorul — ori dacă vrei: criticul — propriei tale literaturi... Este tot atât de greu să te rostești asupra unei opere în care ai crezut de la început, fără ezitări, fără condiții, ca în însăși opera ta...

Dar trebuie să fiu prevăzător și să iau înaintea unor obiecțiuni și unor nemulțumiri pe care vreau să le socotesc de bună-credință și fără prefăcătorie. Stau mulți nedumiriți, ba chiar nemulțumiți și încruntați înaintea seninei mele camaraderii cu Arghezi, cu Arghezi splendidul operator al atîtor cocoase și al atîtor tumori, în anumite latură a betesugurilor noastre ascunse... Voi răspunde de-a pururi: Savonarola este grozav de supărător și de dezolant, dar cine va dovedi că dreptatea lui era o minciună?

Există o înaltă curte de casație a viitorului. Procesele prea încurcate pentru contemporani sînt cărate, încet și sigur, înaintea judecății viitorului. Vor fi atunci date pe față documente neașteptate, vor învia din sipe și din dulapuri martori uimitori, și ceea ce opinia contemporanilor a socotit drept cuvîntul adevărului va fi reformat, în multe cazuri...

De altfel, procesul Arghezi e vast, multilateral, cu numeroși avocați, amici și protivnici, și cu

¹Ceea ce trebuia demonstrat (lat.).

sute de mii de martori, cititorii din ceasul de față. E, oare, cu puțință să rostești undeva numele lui Arghezi, în salon, în adunări, pe catedră, sau în tren... și să nu răscolești imediat, sau admirații pasionate, sau dușmânii gălăgioase?

Admiram, odinioară, în tinerețe, alături de Arghezi, uraganul celebrității lui Emile Zola... Un demon ne șoptea, poate, la ureche, că și în literatura românească vom iubi, într-o zi, cu frenezie și vom uri de moarte...

(1940)

Oameni și gânduri din veacul meu,
București, E.S.P.L.A., 1955, p. 169.

Amicul meu trebuie să se rezigneze!... Prietenii și admiratorii lui sînt dornici să le povestesc despre Tudor Arghezi.

...Așadar ne-am cunoscut în salonul lui Alexandru Macedonski, într-o seară de iunie. După ce am ieșit din casa maestrului, am făcut împreună o plimbare mai lungă și am ajuns sub teii, toți în floare, de la Șosea... El citise nu știu ce despre muzica lui Wagner și-mi spunea ideile lui într-un fel timbrat și indiscutabil. Băietăndrul ăsta era o energie originală și un hotar sufletesc apărat cu vehemență...

Am fost prieteni definitiv din seara aceea. Am debutat amîndoi la ziarul ocazional *Liga ortodoxă*, scos de Macedonski, în anul 1896. Simțeam și eu, simțea și Arghezi că ziarul de gazetă și însuși patronul ziarului vor fi detalii de început, în călătoria noastră spre grădina Hesperidelor.

Au venit anii peste noi, au trecut anii peste noi... Tudor Arghezi are asupra vieții scriitorului și în genere asupra omului blestemat să ajungă fabula tîrgului o concepție specială. Anume, Arghezi admite foarte greu sau nicidecum să-ți

chizi sertarele amintirii și să lași pe amabili curioșii noștri cititori să le răscolească și să le inventarieze... Ca odinioară Guy de Maupassant, amicul meu socotește că operele noastre aparțin lumii care ne citește, dar că povestea vieții noastre, durerile, petrecaniile și lacrimile noastre... sînt comoara noastră pecetluită...

Cititorii noștri trebuie să știe despre noi numai ceea ce le oferim noi, sub vălul parabolei și al simbolului. Bineînțeles, cînd vom pleca de-a binelea de la masa noastră de scris, cutiile ei sînt pradă ușoară, dacă se va mai găsi ceva în ele.

Între anii 1905 și 1911, Arghezi a trăit în Elveția. Sînt anii lui de consolidare și de pregătire. Noi, cei ce îl așteptam să revie printre noi, cu sau fără aprobarea lui, am început să-l divulgăm. Un caiet cu poezii era în mîinile noastre și, cînd a apărut revista *Viața socială*, mărgăritarele lui Arghezi s-au deșirat în paginile ei, număr după număr.

De la 1911 înainte, numele lui Arghezi ajunge fanfară... În ziarele și revistele altora, și apoi în revistele proprii, Arghezi stăpînește lumea noastră literară. Ziarismul lui este splendidă literatură, iar violențele lui stilistice, invectivele lui cele mai grele, vocabularul lui paradoxal — la alții, fără talent : venin, puroi și trivialitate — la Arghezi, prin alchimia marelui talent, se prefac în topaze și în rubine!... Ca în poveștile din *O mie și una de nopți*, din furia și din balele șerpilor în luptă, se umple locul cu pietre scumpe !

Caragiale moare în anul 1912. Cu un an mai înainte, are parte de nu știu ce sărbătorire, la care asistă... din Berlin. Arghezi scrie și el despre Caragiale și anume — dacă mai țin bine minte — în *Viața românească*.

Cine are la îndemână colecția revistei ieșene, poate să-și facă bucuria de a citi articolul lui Arghezi și poate să-și explice impresia profundă căsunată lui Caragiale.

Autorul *Făcliei de Paște* era, când intra în literatură, sever cu toată lumea, și mai sever cu sine însuși. Ce-a scris Arghezi despre el l-a scos cu totul din cântarul său de ironie și de severitate. Din Berlin a telefonat revistei emoționante mulțumiri și, îndeosebi, un cuvânt vibrător pentru Arghezi.

Amicul meu citește aceste rînduri la umbra vișinilor săi de deasupra Bucureștilor... Dacă n-aș ști atît de bine nevoile, luptele și supărările lui zilnice — într-o lume care te admiră și te dezarticulează, cum fac copiii cu păpușile iubite — i-aș spune lui Arghezi :

„Tityre, tu, patulae recubans sub tegmine fagi...”¹

Îi voi spune însă altceva : în 1915, când am luat Premiul de literatură Eliade Rădulescu, mi-ai întins, în revista ta, *Cronica*, un ospăț întreg. Te rog înghite și tu, azi, pralina această !

Jurnalul de dimineață, an. VII,
nr. 222, 15 august 1945, p. 1.

¹Tityrus, tu stai culcat sub umbra fagului cu coroană largă (lat.).

S-a împlinit deunăzi o jumătate de an de la exodul lui. Trudița lui haină pămîntească se odihnește în cîmitirul Șerban-vodă.

Ce uimitoare sînt unele lucruri, o dată îndeplinite !... Ne-am dat atîtea întîlniri, timp de patruzeci de ani... La mine acasă, la Demetrius acasă, la Galați, la Mănăstirea Agapia, la biroul lui... Nu mi-a trecut niciodată prin minte că într-o zi mă voi duce să-l caut pe Demetrius în grădinile lui Șerban-vodă.

Voi citi pătrunzătoarele rugăciuni ale adormiților, la cîpătîiul lui... Sosesec la ora convenită și toți cei ce n-au uitat pe scumpul meu prieten sînt și ei exacti... Este un mormînt proaspăt, cu flori multe, cu lumînări aprinse și alături sînt mormintele unor mari prieteni... E un prilej de nesfîrșită duioșie pentru un poet să stea înaintea nevăzutului împărat al veacurilor și să se roage pentru un prieten... Vocea scade, inima se înmoaie și rîndurile sfintei cărți încep să șovăiască...

„Însuți, Doamne, odihnește și sufletul robului tău Vasile în loc luminat, în loc de verdeață, în

loc de odihnă, de unde a fugit durerea, întristarea și suspinarea...”

Iau epitrahilul de pe grumaji și stau tăcut lângă cei cufundați în tăcere... Ce zi dulce de septembrie! Peste toate mormintele, și îngrijite cu pietate și năpustite de ani de zile, lumina aurie de toamnă răzbește și transfigurează... Nu numai cei ce dorm sub maldăre de flori, dar și cei căzuți în bălării au ceasul lor de slavă și veghea candelor lăsate în jos din azurul lui septembrie...

A doua zi am venit însoțit de un prieten tânăr, care nu văzuse niciodată necropola din dealul Șerban-vodă... Mormintul lui Demetrius era tot atît de proaspăt ca și ieri, mai mult decît luminările aprinse, lumina alături lumina unei fiice...

Nu știu dacă este un bine să întîrziezi în viață și să vezi plecînd, unul cîte unul, amicii tăi cei mai de aproape. Cel ce pleacă din această viață se înalță pe nu știu ce Tabor de desăvîrșire și de măreție. Chiar și nenorociții cei mari — ucigași și dușmanii de tot felul ai legilor lui Dumnezeu — prin moarte pare că dobîndesc un fel de imunitate bizară. „Despre morți, nimic decît bine...”

Tu, care mai rămii în viață, te simți — mai cu seamă dacă ai betesugul scrisului — arhivarului vieții care s-a împletit cu viața ta, martorul (chemat cu citație) al luptelor, tainelor, lacrimilor și biruințelor sau înfrîngerilor celui ce a luptat, a visat și a plîns alătura cu tine...

Am stat lângă Demetrius aproape o jumătate de veac. Ne-am legat odinioară acelorași visuri de artă, acelorași juvenile biruințe și, pe căi destul de diferite, am încercat aceleași mari asalturi.

Îl văd pe Demetrius în zilele cele dinții ale cunoștinței noastre. Părea un actor, la începutul

carierii. Avea plete bogate, capul semeț și privirea căutătoare în față. Spunea versuri, proprii și străine, cu un patos sigur de sine și impresionant. Dar avusese buna idee să-mi trimită, mai nainte de a ne vedea, un caiet pătrat, o adevărată și definitivă carte de vizită. Am citit cu interes crescînd și am terminat cu încîntare caietul necunoscutului cîntăreț... Am luat creionul, am șters numele civil și am scris deasupra numele logodit celebrității : *V. Demetrius*.

În cîteva săptămîni am fost camarazi și frați sufletești ca de cînd lumea. În odăița mea din strada Semicerc nr. 3, Demetrius a legat prietenie, rînd pe rînd, cu N.D. Cocea, cu I.G. Duca, cu Ion Theo, cu Armand Șarenga, cu Mihail Pașcanu și cu alți adolescenți, cavaleri ai visului și ai marilor aspirații din acei frumoși ani din urmă ai secolului trecut.

Deși curînd risipiți de asprimile și de poruncile vieții, am rămas, principal, nedespărțiți.

N-am izbutit, poate, niciodată să afirmăm, pe estrada aceleiași publicații, camaraderia noastră literară, dar am păstrat-o ca pe o taină a inimii noastre. Era taina care ne înviora, ne ținea dirji în fața trivialităților (vai ! nelipsite nici din viața literară) și ne făcea să rămînem deasupra coteriilor, intrigilor și cenaclurilor contemporane.

Din punct de vedere al atitudinii exterioare, Demetrius, a avut o linie absolut dreaptă. A voit și a izbutit să trăiască o viață nobil închinată divinității pe care o sluzea, idealului de poezie iubit cu exclusivă pasiune. A fost artistul care s-a jertfit fără rezervă credinței integrale. Noi ceilalți am avut lungi vacanțe și lungi concedii, poate sfioși în fața crîncenelor realități ale vieții, poate stăpîniți și de alte porunci decît ale artei...

Demetrius n-a voit să fie decît poet și scriitor. Timp de un sfert de veac, luptîndu-se cu cele mai felurite adversități, a dat la iveală — versuri și proză — aproape 25 de volume.

Dacă Demetrius ar fi voit să fie și ziarist, s-ar fi impus mult mai devreme și opera lui ar fi răzbătut mult mai ușor... A avut, însă, toată viața nu știu ce sfială, sau nu știu ce cochetărie care l-a ținut departe de scrisul cotidian. E adevărat că, în privința aceasta, ar fi putut să se acopere cu exemplul unor mari poeți care n-au binevoit niciodată să se coboare în redacția unui ziar... Dar ziarul este o pîrghie a vieții moderne. Nici biserica, nici morala nu se pot lipsi de ziar, necum poezia și arta.

Opera lui Demetrius este diversă, vastă și de-a pururi generoasă. Demetrius a fost, cît a trăit, un cavaler al ideologiilor în care au crescut toți cei ce s-au format sufletește citind pe Tolstoi și pe Ibsen.

E prea devreme să căutăm jiltul cel mai bun care i se cuvine în amfiteatrul literaturii românești. Acest jilt se găsește în primul rînd. Demetrius a fost un premergător, cu toate durerile, cu toate greutatețile, dar și cu toată slava cuvenită celor ce sînt cap de coloană. Demetrius, cel ce iniția romanul realist, pe la anul 1909, a avut dreptul și satisfacția să se privească drept înainte-mergătorul romancierilor noștri de mai tîrziu.

Într-un chip uimitor, profundul poem *Cocorii* — poate cîntecul de lebadă al lui Demetrius — poate fi tălmăcit ca o parabolă a vieții literare și a înaltei lui meniri printre noi.

În fruntea celor ce, ca și el, au avut aripile visului, Demetrius a fost pilotul tragic, care-și

duce camarazii — despicînd cu pieptul furtuna
contemporană.

Pilotul se prăbușește și convoiul se împrăștie,
dar jertfa nu este zadarnică !...

„Ci multe stoluri, plecate mai apoi
Spre țara-mbelșugată, sau poate mai-nainte,
Ajuns-au, ca-n grădină la stupul său un roi ;
Au cuib și viață dulce, pe țârmuri și-n zăvoi,

Sub soarele fierbinte !...”

(1942)

Oameni și gânduri din veacul meu,
București, E.S.P.L.A., 1955, p. 151.

Am scris câteva romane: *La răspintie de veacuri*, *Roxana*, *Doctorul Taifun*, *Papucii lui Mahmud*. Cuvîntul „roman“ este cuprinzător și generos. O nuvelă mai lungă, o întîmplare mai mult sau mai puțin verosimilă, o spovedanie deghizată: toate acestea pot să fie cu indulgența generală — romane.

Afară de *Papucii lui Mahmud*, celelalte trei cărți sînt fragmente. După *Roxana* mai trebuie să vie ceva, *La răspintie de veacuri* cere nu știu ce continuare, în veacul nou sosit. *Doctorul Taifun* e un mic roman straniu și provocător de discuții.

Povestea cu turcul Mahmud — crescută dintr-o întîmplare adevărată, cunoscută de bătrînii mei teleormăneni — a fost citită și comentată mai mult decît celelalte. Critica literară i-a făcut, la timp, o îmbelsugată demonstrație de bună înțelegere.

Au fost și câteva contraziceri. Organul „naționalist-creștin“ *Svastica*, la 15 februarie 1932, mi-a dedicat un articol plin de suculente injurii. Iar canonistul limbii românești, — odihnească-l Domnul ! — Timotean Pisani, într-un ziar finan-

clar, m-a declarat primejdios pentru valuta literară.

Dar aceste cărți au fost ce-au fost în zilele lor, și poate că se vor mai premeni vreodată. Mă gîndesc mai mult la cîteva volume care zac, risipite prin ziare și prin reviste. Mi se pare că această diasporă (adică împrăștiere), dacă ar fi să fie coordonată și clădită în cărți ar fi — măcar ca material — deasupra a ceea ce am publicat pînă azi.

Iată, de pildă, un volum întreg: *Prin țară și mai departe*, cu note de călătorie, cu popasuri de la Eyub, de pe Gianicolo și de la Sf. Mormînt.

Mă gîndesc la alt volum pe care îl știu risipit prin toate publicațiile, parte generoase, parte revoluționare, de acum 25-26 de ani. Am scris pentru cei ce suferă, pentru cei săraci, pentru nedreptățiții soartei și ai societății.

Am scris *Pro Lazaro*, acel sărac din *Sfînta Evanghelie*, cerșetor la porțile bogatului nemilostiv. Acest volum nu este nici azi la pagina lui din urmă. Scriitorul socialist creștin de altădată, nu poate să-și uite, în iarna vîrstei, reveriile și entuziasmul primăverii și mai presus de toate nu poate să uite poruncile *Sfîntei Evanghelii*.

Pro Lazaro este o carte, care, odată adunată, ar fi, poate, utilă pentru clarificarea și alinarea multor controverse din ceasul de față.

Iubit-am pe Iacob va fi o carte testamentară. Este istoria întîlnirii mele, în lumea aceasta, cu poporul elecțiunii. Este clădirea, în stilul și în concepția mea, a celei mai mărețe, a celei mai dureroase, dar și a celei mai glorioase probleme de pe pămînt...

Ar mai fi o carte, ar mai fi două-trei, cu însemnări, cu chipuri, cu întrebări și cu visuri, deasupra cărților proaspăt citite, cu necazuri și cu

dureri, cu resignări și cu nădejdi. Titlurile : *Chipuri și popasuri, Printre tomuri brăcuite, Jurnal...* sînt în risipire și pot să ajungă realități tipografice compacte.

Însă o carte uriașă, mare cît un ceaslov de la Mănăstirea Neamțu, ar fi s-o dea coordonarea literaturii mele teologice și creștine. Opt ani am adunat, duminică după duminică, însemnările mele de *Ziua Domnului*.

Mai toate ziarele și revistele românești din prima jumătate a acestui veac — afară de publicațiile legionare — s-au împodobit, de Crăciun și de Paști, cu comentariile mele.

Paradox curios !... proza mea evanghelică era și este cinstită mai ales de spiritele independente.

Familia mea creștină, înscăunații pravilei și ai cucerniciei... sînt încă nedumeriți în privința mea.

Cu interesanta lor atitudine, ei îmi recheamă, constant, o amintire din Anatole France : Monsieur Bergeret, după ce ascultă un poem de factură modernistă a ucenicului său Roux, se eschivează fără să spună nimic ; de teamă să nu jignească frumusețea necunoscută.

Ultima oră, an. III, nr. 389, 6 ianuarie 1946, p. 1.

CHIPURI ȘI POPASURI

Este un titlu pe care îl samăn de multă vreme prin reviste și prin ziare. O bună parte din literatura mea mai nouă încape sub acest tavan cu arabescuri.

Am scris, odinioară, *Galeria dascălilor mei*. Viitoarea colecție *Chipuri și popasuri* ar putea să înceapă cu figurile neuitaților mei profesori, de la sfârșitul veacului trecut.

Am scris, ani de-a rândul și am rechemat icoane de binefăcători, de prieteni și de eroi, știuți și neștiuți. Am poposit între cărți, între controverse sociale și literare, între splendorile aurorei și aborescențelor de coral ale serii. Am clădit o seră întreagă de flori reale și simbolice: *Trandafirii*, *Crinii*, *Bujorii*, *Crizantemele*, *Narcișii*...

Viitoarea mea colecție *Chipuri și popasuri* ar putea să aibă, dacă nu câteva volume, cel puțin câteva secțiuni; *Chipuri și popasuri printre oameni*, *Chipuri și popasuri printre flori*, *Chipuri și popasuri printre cărți și amintiri*.

În prima secțiune ar intra firește, portretele, profilurile, siluetele îndelung privite sau fugăr notate, în drumurile și popasurile vieții mele. În secțiunea a doua — cea mai restrînsă — aş aduna acele chi-

puri și acele nume de flori, adunate aievea sau în vis, în anii tinereții și ai visului.

În secțiunea a treia, am fi într-un compartiment vast și exterior, cu amestecată diasporă literară : lecturi, rechemări, bucurii din copilărie, lumini de soare și de lună (strecurate în păduri cu heleștaie), amărăciuni și revolte, speranțe și reconcilieri.

Scriind această poveste a cărților mele — unele : realizări tipografice unitare, altele : cărți ale conjecturii și ale probabilității — simt prea bine că îi dau oarecare atitudine testamentară. Nu caut, cu povestea aceasta, prea mult pe contemporanii grăbiți și curioși, cit pe cercetătorul îndepărtat și răbdător, ursit să-și bată capul cu coordonarea cioburilor trecutului :

De pe galbenele file el adună mii de coji,

A lor nume trecătoare le înseamnă pe răboj.

Dar tot și toate, cu o nebiruită rezervă de ironie și de neîncredere :

Poate vreun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntări...

Cînd ai trăit mai mult de o jumătate de veac și ai fost mărtorul atîtor prefaceri, vijelii și catastrofe — culturale, literare, sociale — e greu să nu privești uneori în amurgul vieții, prin fereastra ecleziaștului... Îndeosebi în lumea ideilor și în cîntărirea valurilor literare, este o mare nestatornicie și aș zice : o bursă, nespus de capricioasă.

Dar, gîndind mai departe — ce va face viitorimea cu toate aceste movile de hîrtie tipărită care înfățișează de-abia literatura vremilor noastre ?

Patriarhul Ironiei franceze zicea despre hîrtia noastră de scris :

Cent cerveaux à l'envers de visions à l'envi le chargèrent...
Puis, on le brûle, il vole dans les airs,
Il est fumée aussi bien que la gloire
De nos travaux voilà quelle est l'histoire !¹

Theophile Gautier, pe care Baudelaire îl proclama „*magicien es-lettres françaises*“, era un salahor zilnic, în presa pariziană. Cu stilul lui incomparabil, cu armonia gândului și cu comorile Golcondei — care era fantezia lui — a înnobilat, ani de zile, coloanele ziarelor.

Admiratorii au alcătuit, după moarte-i, o catagrafie cu titlurile articolelor, recenziilor, diverselor popasuri de un ceas, din ziarele la care colaborase marele Théo. Această catagrafie cuprinde, ea singură, un volum întreg !

De aceea, cînd povestea e pe sfîrșite și luminița închipuirii se stinge în candela realității, singura idee îngăduită e aceasta :

Care, din toate paginile tale, va rămînea deasupra, în oceanul viitorului ?

Ultima oră, an. III, nr. 395, 13 ianuarie 1946, p. 1.

¹ O sută de creiere anapoda o încărcară după placul lor de viziuni... Apoi e arsă, zboară în văzduh, e deșartă ca și gloria operelor noastre, iată care e povestea !

Plecasem din București într-o seară târzie de mai, după nopți și nopți spintecate de alarma sirenelor și de bubuiturile atacurilor aeriene.

În seara aceea era așteptată o năvală și mai cumplită, fiindcă a doua zi — zece mai — trebuia să fie o zi demonstrativă... Umbre stinghere și umbre colective deșertau Capitala și se risipeau spre răsărit. Coloane uriașe de praf, pe șoseaua București-Oltenița, prelungeau cenușiul serci și presimțirile sinistre...

Am ajuns la poarta Mănăstirii Cernica și am găsit-o deschisă și fără pază... După canoanele vechii ospitalități, mănăstirea adăpostea încă o dată pe fugarii veacului.

Aproape patru luni am rămas în ostroavele închise de trestie și de sălcii. Ca în vremurile de bejenie, lume multă și de toată mâna venise aici să-și liniștească inima și nopțile nedormite.

Atit de aproape de București, eram spectatori înfiorați la marile cavalcade aeriene care se iveau și se iroseau, în ceasurile dimineții, și uneori eram aruncați în genunchi, în puterea nopții, de cucu-văile metalice...

Cîteodată, după-amiază, luam în picioare praful gros și reintram în Capitală, ca să vedem ce mai e cu casa năpustită, ce mai scriu ziarele și ce mai zic prietenii...

Așteptarea era universală. Nebuneasca aventură nu mai putea să mai dureze. Ascultam zvonuri, puneri la cale, profeții cu scadență apropiată.

Seara, eram mai totdeauna înapoi la Mănăstirea Cernica și priveam lung, spre apus, coșurile fabricilor mărginașe, zdrențele norilor de purpură și — de mai multe ori — coloșii de fum care se ridicau din Capitala bombardată peste zi.

Cînd se va mîntui blestemul? Ce mai așteptăm acei ce, din capul locului, am fost împotriva nefastei politici de trufie și de aventură? Cît trebuie să mai răbdăm, împotriva convingerilor noastre, atîtea distrugeri și atîtea jertfe?...

În seara de 23 august 1944, ne strecurasem în București și ascultam, înfrigurați, un glas... care vestea, cu solemnitate, eliberarea Parisului... Parisul e liber!... O, cînd va veni și ceasul nostru!...

Și era să fie chiar în seara de 23 august. Radio ne vestește repetat că o înștiințare de mare importanță va fi difuzată peste cîteva minute...

Iat-o!... Rubiconul de nebunie și de singe a fost trecut! Guvernul de azi-dimineață nu mai este! Dictatura s-a prăbușit! Poporul, în ultimul moment, a biruit silnicia, instaurată cu patru ani mai înainte, și a restabilit Dreptul și Libertatea!

Bucuria fiecăruia dintre noi este tot atît de mare ca și sentimentul că sîntem contemporanii și părtașii unui eveniment covîrșitor, care — asemenea munților celor mai înalți — va aduna în

jurul lui norii altor evenimente și norii istoriei
și ai legendei...

Sîntem cîțiva care așteptăm, din depărtata tîne-
rețe, ziua cea mare, descrisă și preamărită de pro-
feții umanitariști...

Ora mult așteptată a sosit, într-o noapte cînd
inimile noastre se strîngeau de teamă și casele
noastre se năruiau...

A sosit, după o cale lungă, printre ruine, prin-
tre morminte și printre tunurile fumegînde... A
sosit !...

Fă-te epocă, fă-te veac, oră mult așteptată !

Oameni și gînduri din veacul meu,
București, E.S.P.L.A., 1955, p. 309.

Prietenii mei din Arad mă cheamă la un festival literar, unde cărțile și strădania mea literară vor trece printre oglinzi de rechemare și de elogiu. Ceasul va fi greu. Deși de felul meu nu sînt o natură bătaioasă, totuși, ani de zile, am fost ca Ismail din *Biblie*: „...mîna tuturor va lovi în el. Și va sta dîrz, în fața tuturor fraților săi...” (*Facerea* 16, 12.)

Am stat singuratic și răzvrătit. Rare de tot au fost momentele cînd am putut să constat, cu mirare, că, în pustietatea mea, au început să se înfiripeze oaze de înțelegere și de simpatie.

În fața unui auditor numeros și atent, cîțiva intelectuali din Arad — profesori și profesoare — au proiectat, din diverse puncte de vedere, lumina criticii și a analizei asupra construcțiilor mele literare. D-na Suci, d-nii Dogaru și Crișan, poate încă cineva... s-au nevoit, cu neuitată dragoste, să clarifice și să valideze unele aspecte ale literaturii mele. Pe urmă, cîțiva școlari și cîteva școlărițe au citit bucăți, alese după gustul lor, din cărțile pe care le cunoșteau.

Mi-a venit rîndul să spun și eu ceva. Aveți dreptate. În mai tot ce-am scris eu, de vreo jumă-

tate de veac încoace, se constată preocuparea și stăruința să fiu de folos celor ce mă vor citi și să mîngîie inima lor.

Mi-am format educația literară și mi-am precizat crezul meu artistic la sfîrșitul veacului trecut, pe de o parte sub înriurirea operei lui Dobrogeanu-Gherea, pe de altă parte sub farmecul demiurg al marilor scriitori sociali, Tolstoi și Zola... Puterea pe care o aveau asupra noastră romanele *Învierea* și *L'Assommoir* era la fel cu zăcămintele de lavă, din lăuntrul pămîntului, în ceasurile de cutremur și de erupțiune.

Concepția lui Tolstoi despre artă m-a legitimat pe mine față de mine însumi și m-a susținut în toată activitatea mea de scriitor.

Se întreabă apostolul de la Iasnaia-Poliana : *Ce este arta ?* Și după ce examinează diferite concepții vechi și noi asupra artei, Tolstoi dă acest răspuns, vrednic să fie adoptat, servit și predicat de toți artiștii adevărați : *Arta este o funcțiune socială.*

Cînd am dat, întîia oară, peste această definiție, am făcut ca negustorul de mărgăritare din *Sfînta Evanghelie* : „Aflînd un mărgăritar de mult preț, s-a dus, a vîndut toate cîte avea și l-a cumpărat“ (Matei 13, 45—46).

Așa am făcut și eu. Am uitat toate cîte le citeam despre artă și despre înțelesul și menirea ei și m-am oprit aici : *Arta este o funcțiune socială.*

Neapărat, față de atîtea și atîtea teorii despre artă — înalte, pretențioase, sibilice, ermetice, siderale... teoria lui Tolstoi este casnică și iubită de oameni.

Arta trebuie să ne servească. Arta trebuie să ne facă mai buni. Arta trebuie să sporească omenia și dragostea dintre noi.

Arta aceea care îmi dă fermentații spurcate sau absurde, care îmi pervertește inima copilului și sapă sănătatea lui sufletească și trupească trebuie denunțată și pusă la carantină. Într-o societate de oameni care se simt legați prin dreptate, cinste și egalitate, arta nevropată și provocatoare de nevroză trebuie prohibită.

Artistul este tainicul nostru mandatar. El este profetul și mijlocitorul nostru, la altarul sacrelor idealuri. Poate el să atenteze la igiena noastră sufletească? Putem noi admite ca tocmai el, cel menit să ne servească, înaintea Binelui, Frumosului și Adevărului, tocmai el să ne vîndă libidinei, urii și sluteniei?

Ce-ați zice dacă, într-o zi, edilii unui oraș ar pofti pe cetățenii orașului să vie și să cerceteze un parc nou, deschis în ziua aceea?

Ce-ați zice dacă acești edili ar fi avut ideea sinistră să sape, pe neștiute, gropi de lup în aleele parcului și să le mascheze cu perfidie? Publicul dă năvală în parcul ce se inaugurează și se prăbușește în gropile de lup!

Aceștia sînt artiștii — fiii cei mai nobili ai neamului și ai obștei noastre!... — care, în parcul artei lor, sapă gropile urîciunii morale și ale fanteziei mizantropice, pentru inima concetățenilor!

M-am străduit să nu pîngăresc sufletul cititorilor mei, ci să-l ajut să sporească în frumusețe morală și în solidaritate frățească. Fie ca militant al iubirii creștine, fie ca apologet al lui Israel, fie ca prieten al nedreptăților și al muncitorimii, am căutat de-a pururi să fac din literatura mea ceva așa ca vinul și untdelemnul bunului samaritan, pentru rănilor călătorului căzut între tilhari, pe drumul dintre Ierusalim și Ierihon...

Acum 26 de ani, într-un articol al meu intitulat *Poet și proletar*, scriam aceasta :

„Omenirea se pregătește de ziua cea mare a înfrățirii popoarelor. De la țară la țară, de la popor la popor, se întind azi ramurile de măsline ale minunatului copac simbolic, menit să nu se mai usuce niciodată. Toată lumea nădăjduiește. Orice suflet, cu pic de filantropie în el, se simte ispitit și încălzit de marea perspectivă a îndreptărilor sociale, a reclădirilor în stilul cel nou și definitiv.

Artiștii, poeții, intelectualii, scriitorii, vișătorii popoarelor... pot ei oare să doarmă somn de piatră, când visul cel mai strălucit, întrevăzut vreodată, nălucește înaintea credulițății omenești, înaintea speranțelor nemuritoare ale sufletului nostru ?“

Așa scriam acum un sfert de veac. Precum vedeți, eram, fără șovăială, pe aceeași linie de convingere și de atitudine literară, pe care ați binevoit să mă găsiți și dv., în amicalele dv. aprecieri asupra strădaniilor mele în vis și în slovă.

Victoria, an. II, nr. 203, 29 iunie
1945, p. 1.

ÎN TRE REVOLTĂ ȘI CONTEMPLAȚIE

Am deschis ochii la țară, în județul Teleorman, între holdele de grâu și coama pădurii bătrâne, de lângă albia râului Vedea.

Clasele primare le-am isprăvit în satul meu natal, Dideștii, și în târgul apropiat, Roșiorii de Vede. Am crescut, ca fiu de boier, între fiii plugarilor și fiii micilor târgoveți. Aceasta nu avea să rămână fără importanță în viața mea. Pentru că, deși făceam parte dintr-o familie mai înaintată în vederi și umană în relațiile cu țăranii și cu ceilalți, anumite nedreptăți și anumite deosebiri izbitoare nu puteau să nu fie dezvăluite ochilor mei. În Didești fusese un schit de călugări. Foști robi mănăstirești, țiganii au fost întii mei prieteni. Aceasta, iarăși, poate să-și fi avut însemnătatea sa în dezvoltarea mea ulterioară. Oricum, atunci trebuie să fi deprins eu sensul noțiunii de „rob“, de om neliber și tot atunci, sau poate nu cu mult mai târziu, sensul noțiunii de „libertate“, pe care mizeria și incultura în care trăiau țiganii o falsificau și, de fapt, o anulau. La Roșiori, învățam de-avalma, copii cu nume grecesc, bulgăresc și românesc. Acest târg teleormănean, plin de salcîmi și de bragagii de peste Dunăre, mi-a

rămas scump, cu amintirile lui străvechi, cu îngăduința lui patriarhală și cu cucernicia lui pravoslavnică. În el aveam să învăț să-i iubesc pe toți, deopotrivă, fără a ține seama de numele sau de limba lor. Și tot din moștenirea aceasta sufletească avea să înflorească, peste o jumătate de veac, *Papucii lui Mahmud*.

Cel dintîi om care mi-a vorbit de doctrina socialistă a fost un tîmplar polonez sau cehoslovac, vremelnic așezat în Roșiori.

Cit privește cristalizarea atitudinii mele ulterioare, n-aș mai putea preciza astăzi, cum și prin care cauze s-a produs. Atitudinea mea față de viață și față de oameni pornește din izvoare pe care nu pot să le mai discern... M-am pomenit suferind cu cei ce sufereau și plîngînd cu cei ce plîngeau... Poate, pentru că eram eu însumi, trupește, un firav și un slăbănog. Poate, de asemeni, prin toate celelalte influențe ale copilăriei.

Aș putea spune, însă, că am crescut și am perseverat în cartierul opoziției. Am fost „opoziționist” și în timpul liceului, pe care l-am făcut la Sf. Sava, în București, unde îmi împrumutasem o oarecare exuberanță. (De bună seamă, sub influența mediului nou și a anumitor prieteni.) Dar am fost opoziționist mai ales după aceea; dacă cineva ar fi, într-o zi, curios să adune toate paginile mele de critică și de revoltă socială (și adeseori de revoltă creștină), ar alcătui un repertoriu voluminos.

Am debutat la ziarul *Adevărul*, ca rezultat al unor necesități interioare. Eram sărac și liber. Voiam să scriu și simțeam că trebuie să o fac, pentru oamenii liberi și iubitori de libertate; și am trăit și trăiesc sărac și liber. Cînd am ajuns să țin condeii în mînă, s-a produs o separare

treptată dar sigură, între mine și cei care purtau pe față trufia bogăției. Am preferat și cercetat cu deosebire pe nevoiași și pe prizoniți și nu făceam altceva decît să continui primele mele atitudini de copil, din tirgul Roșiorilor, iubind prietenia dintre oameni, pacea tuturor și dreptatea.

Toate acestea, nu le-am dobîndit prin cauze precise, pe care le-aș putea numi pe rînd. Dar o mulțime de motive împrăștiate, de la acelea ale copilăriei provinciale, întărită treptat prin viața care continuă, și pînă la marcele, hotărîtorul motiv, pentru mine, al doctrinei creștine, toate m-au determinat să fiu așa cum am fost și să fiu așa cum sînt.

Ca scriitor, am colaborat constant la organele care presupuneau democrație, atît cît era posibilă în țara noastră. Politică, în general, nu am făcut ; și în nici un caz nu am călcat vreodată pragul vreunui șef de partid, după cum niciodată numele meu nu a fost trecut în listele vreunui partid politic burghez. A fost însă o preocupare a vieții mele aceea de, dacă nu a armoniza, dar a pune în paralelă pe marii dascăli ai cugetării revoluționare, cu propovăduitorii de azi și de altădată ai concepției și ai vieții creștine. Un element fundamental însă, nepieritor și viu făcător în simțirea și în cugetarea mea, în literatura și în militantismul meu umanitar, a fost poporul lui Israel, cu *Biblia* lui și cu extraordinara lui menire. Jumătate din viața mea, în care i-am cunoscut îndeaproape pe evrei, victime alese ale tuturor persecuțiilor din trecut, am închinat-o cercetării și aprofundării contribuției ebraice la istoria omenirii.

Am avut norocul trist să fiu urît și prigonit de oarecare exponenți ai vieții noastre politice și

culturale, timp de aproape patruzeci de ani... De vină era activitatea mea, contrarie intereselor lor. Și totuși, revolta mea nu era o revoltă impetuoasă, năvalnică ; ci calmă, rece, de contemplație mai mult. Ceea ce predomină în această caracteristică a literaturii și a atitudinilor mele este fără îndoială factorul creștin. Și, evident, dacă literatura mea nu a putut pătrunde mai departe, aceasta se datorește și acelor care m-au prigonit, dar și literaturii care dezvăluia un misticism ce respinge acțiunea și păstrează distanța.

Prin faptul că m-a caracterizat întrucîtva o anumită izolare, îi iubesc pe debutanți. Aceasta, în ordinea preferințelor și a simpatiilor literare. Iubesc frumosul izvorit din adevăr, admir pe colegii și pe predescesorii mei, dar îi iubesc pe debutanți. Vreau să văd în ei pe cei ce, miine, vor desăvîrși visul nostru umanitar, vor dezlega definitiv nedumeririle și controversese noastre și vor mîngîia inima contemporanilor lor, cu literatura și cu arta lor superioară.

Cît privește proiectele mele de viitor, aș vrea să răspund cu franchetea vîrstei la care am ajuns. Și pe lingă asta, cu acel dram de înțelepciune pe care l-am agonisit de-a lungul anilor. Ce proiecte literare aș mai putea destăinui, cînd, la mine, iluzia, încîntarea, eroismul vicții, biruințele umanitare și toată această putere fericită, care ne menține pe frontul muncii noastre literare, se adună azi în... oglinzile amintirii și ale istoriei personale.

Mi se obiectează adesea, cu amabilitate : „Ei, ei ! Mai ai de furcă cu viața și cu literatura. Privește la cutare și cutare scriitor, fecund pînă la 90 de ani, din răsărit ori din apus. Adu-ți aminte

de cutare sau cutare om politic care a pacificat lumea..." etc., etc.

Eu răspund invariabil cu cuvintele psalmistului : „Zilele anilor noștri sînt șaptezeci de ani, la cei mai în putere optzeci de ani“. (Psalmul 90, 10.)

Dar, pentru a nu strica nici o bună dispoziție, pot dezvălui că mă tot trudesc de cîtva timp să aranjez vasta risipă de articole, de schițe, de note, de cicluri literare.. din atîtea și atîtea ziare și reviste, la care am colaborat de vreo patruzeci de ani încoace.. Sînt lucruri care azi au mai multă semnificație decît în zilele apariției lor

Contemporanul, an. III, nr 85, 14 mai
1948, p. 7.

Între evenimentele culturale din anii din urmă a fost și o vizită pe care artiștii maghiari au făcut-o la București colegilor lor români. Erau scriitori, actori, cîntăreți... Mi-aduc aminte de o seenă din *Hamlet*, cu brio interpretată, la Ateneu. Mi-aduc aminte de o șezătoare între artiști și artiști... La această șezătoare, mi-a fost îngăduit să rostesc următorul cuvînt :

„Între împărăția zimbrilor și împărăția vulturilor era o neînțelegere veche și pentru toți păgubitoare. Cînd zimbrii, cînd vulturii intrau dușmănește în moșia vecinilor și stricau piinea, pădurile și gospodăriile. Azi așa, mîine așa — ani și ani. Dar într-un tîrziu, cei mai înțelepți dintre zimbrii, cei mai înțelepți dintre vulturi, au căzut la gînduri... «Unde vom ajunge cu atîta ură și atîta prăpăd, și de o parte și de alta?... Să alegem niște mijlocitori, să facem soli de pace pe blînde și duioasele privighetori, noi pe ale noastre, vecinii pe ale lor !...»

Și așa au făcut ! Au pornit privighetorile, și de la unii și de la alții, și s-au întîlnit, au fraternizat și au pregătit pacea între cele două împărății...

Iată o fabulă, scumpii mei confrăți maghiari, care nu mai are nevoie de nici o tilcuire. Iată în-

telesul vizitelor noastre culturale ! Trăiască arta și poezia ! Trăiască preoții frumosului ! Trăiască iubitorii și făcătorii de pace !“

— Mai târziu, în anul 1947 — eram deputat — Prezidiul Marii Adunări Naționale a ales un grup parlamentar, pe care l-a trimis la Cairo, în Egipt, unde se aduna un mare congres interparlamentar. Din grupul nostru făceam parte și eu.

Împrejurări potrivnice nu m-au lăsat, când am revenit în țară, să scriu acest extraordinar eveniment din viața mea. Dar înțelesul lui îmi apare azi luminos și instructiv.

Mă întrebați, dragi prieteni, ce gîndesc eu, în fața frămîntărilor irenice și antiirenice din ceasul de față. Congresul interparlamentar de la Cairo mi se lămurește ca o profeție și ca o lecție vrednică s-o știe toată lumea.

Nu voi uita niciodată această întîlnire pașnică, frățească, amabilă, între trimișii atîtor țări și neamuri, toți doritori să adune — pentru familiile și compatrioții lor — nădejdea, semnele, siguranța că ura, că rivalitățile, că violențele diplomatice, că războiul... vor putea fi stăvilate.

Aveam sub ochii mei un nou Babel — cu toate limbile și neamurile — dar adunate, nu ca să umple pămîntul, încă o dată, cu ceartă și cu dezordine, ci să-l împace și să-l stăpînească frățește.

Nu voi uita bunele dispoziții, dorințele sincere și bunăvoința tuturor față de toți.

Nu voi uita silințele, avîntul și convingerea lor că vor putea să înfrîneze pretențiile, egoismele și

irascibilitățile naționale, spre a ajunge la un nivel de conveniență, universal acceptată.

Iată (mi-am zis eu, atunci și de atunci încoace) cum vom lucra, cum vom netezi căile către pacea definitivă. Trebuie să ne întâlnim iarăși și iarăși, să ne privim omenește și sufletește, trebuie — toți și fiecare — să facem loc, în inima noastră, și nevoilor, și durerilor, și nădejdlor legitime ale fratelui de altă limbă și de alt neam !

Dar cum ne vom înțelege dacă nu ne vom vedea ? Cum ne vom vedea, dacă nu vom porni și unii și alții spre același loc de întâlnire ? Și cum vom ști acest loc de întâlnire, dacă nu-l vom discuta și hotărâii prin strădaniile prealabile ale delegaților noștri ?

Scumpi prieteni, întrebați despre pace și despre configurația sufletească a lumii actuale, pe un moșneag care nu mai are mult de zăbovit între voi. Am fost, o viață întreagă, iubitorul și propovăduitorul păcii, atît de statornic, încît am ajuns — de cîteva ori — în grea primejdie.

Nu pot să cred azi, cînd mă apropii de supremul exod, că mintea omenească, că dragostea lui de pace, că munca lui de milenii, că opera și idealul sublimilor profeti ai lui Israel, că moștenirea lui Socrate, a lui Kant, a lui Marx, a lui Lenin — vor pieri, cu toată viața pămîntească, într-un uragan de foc și de urlete !...

Nu pot să cred că atîtea cap-de-opere, de poezie și de artă, de cugetare și de reverie umanitară, se vor prăbuși într-o catastrofă pregătită de chiar mîna omului !

Cred în pacea a toată lumea. Cred în puterea irenică a poeziei și a artei. Cred în idealul mari-

lor profeți de ieri și de azi ! Cred că lumea noastră își va găsi voința și energia de a se întruni, la un suprem areopag al înțelepciunii și al umanității !

Gazeta literară, an. II, nr. 1, 6 ianuarie 1955, p. 6.

Azi de dimineață am fost și am ascultat sfînta liturghie la Mănăstirea Cernica. După ploile binecuvîntate din luna iunie, privesc cîmpul este desfătătoare ; orzul, ovăzul, grîul, porumbul și toate ierburile și toți copacii spun vigoare și prospețime, sub cerul albastru și împărătesc, cu vagi baldachine de nouri...

Am intrat în biserica Sfîntul Gheorghe, ca să ascult sfînta slujbă. Biserica aceasta mi-e legată inimii nu numai prin sfințenia ei, ci și prin puterea unor zguduitoare amintiri. Poate că tot în acest sfînt locaș voi face ultimul popas, culcat în raclă și învăluit de cîntecele sfîntei pogribanii...

Cînd nu poți să fii tu însuși liturghisitor, e odihnitor, pentru inima împovărată, să stai în strană și să ascuți pe fratele îmbrăcat în odăjdii. În cîntecul cîntat în cinstea născătoarei de Dumnezeu, am însoțit și eu, în gînd, pe cîntăreți : „O, Marie ! Fă ca firava evlavie cu care te cinstesc, să se ridice, înaintea milostivirii tale, în ceasul cînd voi fi aici, culcat în raclă, cel puțin ca fumul în stingere al feștilor ce se sting ! cel puțin ca jurubițele albăstriei ale făcliilor deabia stinse !“

E lungă povestea inimii mele și a dulcei mele robii față de Isus Cristos, Domnul meu și Dumnezeuul meu și față de Maica Înalt prea Curata...

La Mănăstirea Cernica sînt doi stejari arhiceptenari, unul lingă biserica Sfîntul Gheorghe și altul lingă biserica Sfîntul Nicolae.

Aceștia din urmă i-am scris, acum două săptămîni, următoarea reverie-poemă :

„Bătrîn stejar, în ziua morții mele, tu vei sta — cum stai și azi — neclătinat și falnic.

Toamnă de va fi atunci sau iarnă, trunchiul tău vîrtos, biruitor de veacuri, va revărsa, sub cerul sur, uriașul caer negru al ramurilor tale.

Primăvară de va fi atunci sau vară, tu vei întinde, sub albastra tărie, cortul tău împăiătesc și verde, desfătat de ciripit de păsări și de zefiri șăgalnici.

Bătrîn stejar, tu mi-ai fost drag de cînd te știu. De cîte ori am trecut prin preajma ta, clipea mea s-a închinat cu drag vînjoșiei tale seculare și gîndurile mele s-au odihnit în ramurile tale, ca un stol de păsări călătore.

O, bătrîn stejar, ziua morții mele va fi zi de iarnă sau de vară, de primăvară sau de toamnă și tu — multisecular și falnic — vei purta atunci frunza cea nouă, sau te vei dezbrăca — elegiac — de frunza îngălbenită și trăită.

Și poate scris va fi să trec în racla mea, dusă pe umeri, pe lingă veacurile impietrite în trunchiul tău. Și tu vei arunca pe fruntea mea de ceară, horbotele verii sau lacrimile toamnei.

Ci eu — pacificat și alb — voi fi aiurea decît în sicriul cel cumpănit pe umeri...

Și, într-o zi, îți va veni și ție rîndul să mori, răpus de trăsnet, de vijelie sau de fierăstrău... Dar nici tu nu vei muri fiindcă a căzut stejarul de lingă biserica Sfîntul Nicolae. Dincolo de spațiu și de timp, icoana ta și ideea care — răzbind în timp și în spațiu — te-a făcut să-mi fii

stejar măreț și sfânt, tu cel de după cortina acestei lumi :
te vei întâlni cu mine în Palinghenesie ! (Matei, XIX, 28.)

Te vei întâlni cu mine acolo unde oglinzile de azi vor
fi schimbate (I, Cor. XIII, 12.)

Sufletul meu și *ideea* ta se vor regăsi, pelerini, spre
cerescul Ierusalim. Și într-o seară — poposind în
Emaus — ne vom trezi, deodată : tu, poate Luca ; eu :
Cleopa. Iar cel de al treilea nu se va mai face nevăzut,
ci va rămânea, etern, cu noi, în îmbrățișarea noastră.“

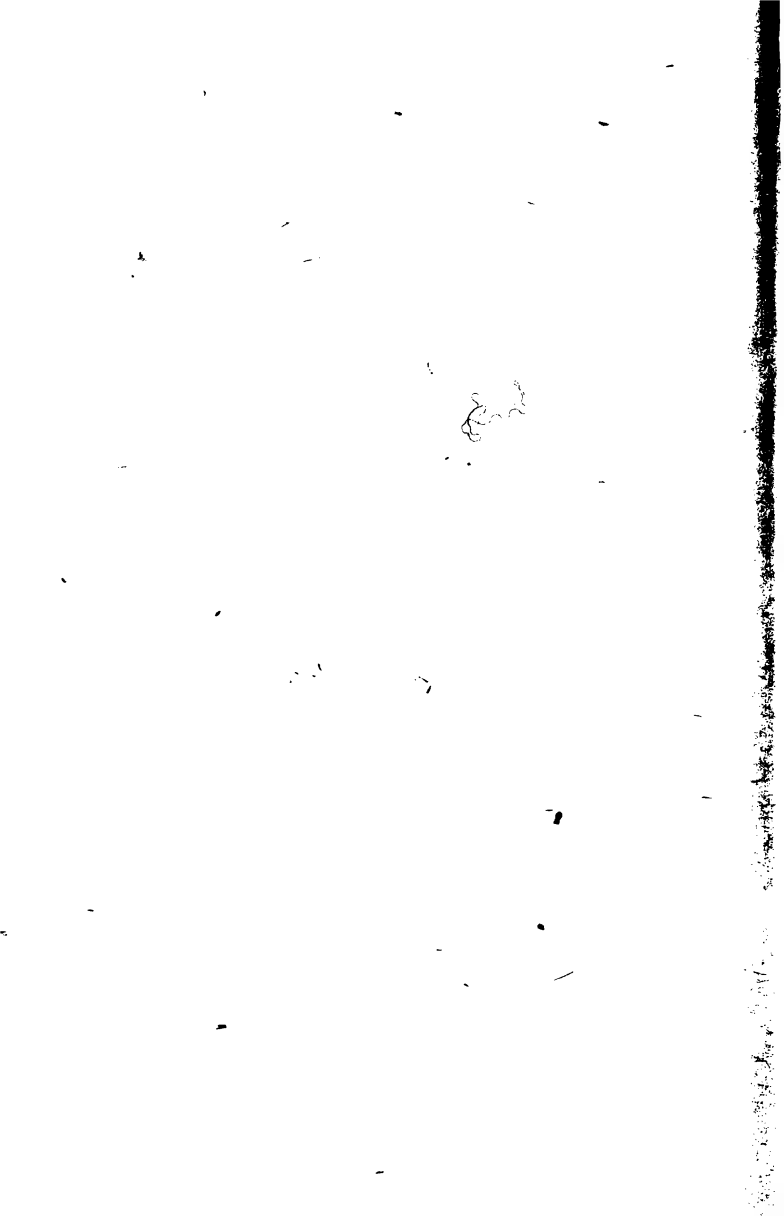
Ideea supremului nostru exod călătorește cu
mine din copilărie. Moartea este subiectul predi-
lect al preocupărilor mele. Când mă apropiam de
vîrsta de 20 de ani, credeam că voi sărbători
această vîrstă în mormînt. Nu știam, pe atunci,
și nu vedeam prea clar firul misterioasei noastre
continuități sufletești, dar visam prelung și-mi
spuneam, cu Eminescu :

Mai am un singur dor...

Cînd am citit convertirea Sfîntului Apostol Pa-
vel și am înțeles învierea Domnului din morți,
visarea mea a ajuns creștină și pogribania ador-
miților noștri mi-a apărut — așa cum este — o
îmbarcare pentru via veșnicie. De atunci, „*aștept
învierea morților, și viața veacului ce va să fie...*“

3 iulie 1949

Biserica Ortodoxă Română, an.
LXXVII, nr. 3—4, martie-aprilie
1959, p. 282.



CUPRINSUL



<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	XVII
<i>Notă asupra ediției</i>	XXVII
Mărturie literară	1
Locul natal	26
Hîrtia și cartea	31
Lăutarii din copilărie	35
Cel ce m-a învățat să citesc și să scriu	39
Galeria dascălilor mei	44
Goldștain Marcu (<i>Fragment</i>)	48
Începuturi	50
La liceul Sfintul Sava	54
Trandafirii	59
Examenele de altădată	64
„Scrie-ne ceva despre Vlahuță“	68
<i>Adevărul literar</i> de altădată	73
Lîngă Dunăre în vacanță	77
Corabia — debutul vilegiaturilor mele	81
Cum l-am supărat pe Caragiale	85
Casa amintirilor	89
<i>Bourgeons d'Avril</i> de Iulia Hasdeu	93
O umbră și un nume	98
Primul profesor de limba română	103

Cel din urmă [dascăl] de limba română	107
Dascălul meu de religie	111
Ioan C. Georgian	115
Al doilea profesor de istorie	119
Bucuria hărților geografice și profesorul de geografie	123
Tănase Tănăsescu	128
Bonifaciu Florescu	133
Profesorul francez	138
Primul profesor de latinește	142
Mihail Caloianu	146
Cel din urmă [dascăl] de latinește	150
Gheorghe Pitiș	154
Al doilea profesor de limba greacă	158
Profesorul de limba germană	162
Profesorii de filozofie	166
Dr. Alexandru Racoviceanu	170
Profesorul de științele naturale	174
Cițiva profesori de matematică	178
<i>Notions de mathématiques</i> de Jules Tannery	182
Profesorul de igienă	190
Maestrul de muzică	194
Maestrul de caligrafie și desen	198
Maestrul de gimnastică	203
Profesori morți pe frontul școlar	207
Cițiva suplinitori	211
Seria a doua	215
Moara lui Călifar	219
Cuvinte pentru prieteni	223
Amintiri de Crăciun	226
Zile petrecute în Bucovina	232
Revista <i>Viața socială</i>	235
Unde era tirla lui moș Oprea ?	238
<i>Viața românească</i> și Iași	241
Ieri-alaltăieri și azi	245
Într-o seară de mai	248

După exodul lui G. Ibrăileanu	252
Amicul meu Tudor Arghezi	256
<i>Bisericuța din Răzoare</i>	261
Premiul Eliade Rădulescu	265
<i>Clopotele din Mănăstirea Neamțu</i>	269
Un episod din traducerea <i>Sfintei Scripturi</i>	273
Birtășul Dobrogeanu-Gherea (<i>Fragment</i>)	278
„...Batalioane a plebei proletare“	281
La mormintul lui Frimu	285
Amintiri despre Vlahuță	290
Răvaș către un prieten	296
Irișii de la Academie	299
Aniversarea lui Arghezi	303
Despre Tudor Arghezi	307
La mormintul lui Demetrius	310
Intermezzo	315
Chipuri și popasuri	318
Ora mult așteptată	321
Șurpriza a doua	324
Între revoltă și contemplație	328
Spre supremul areopag al păcii	333
La Mănăstirea Cernica	337



Redactor : NICOLAE TEICĂ
Tehnoredactor : ELENA CALUGĂRU

Apărut 1969. Tiraj 55 175 ex. Hirtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 16,35. Coli tipar 11,75. A. nr. 5332/1969. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 859—32.

Tiparul executat sub comanda nr. 90 429 la Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piața Scintei nr. 1, București — Republica Socialistă România